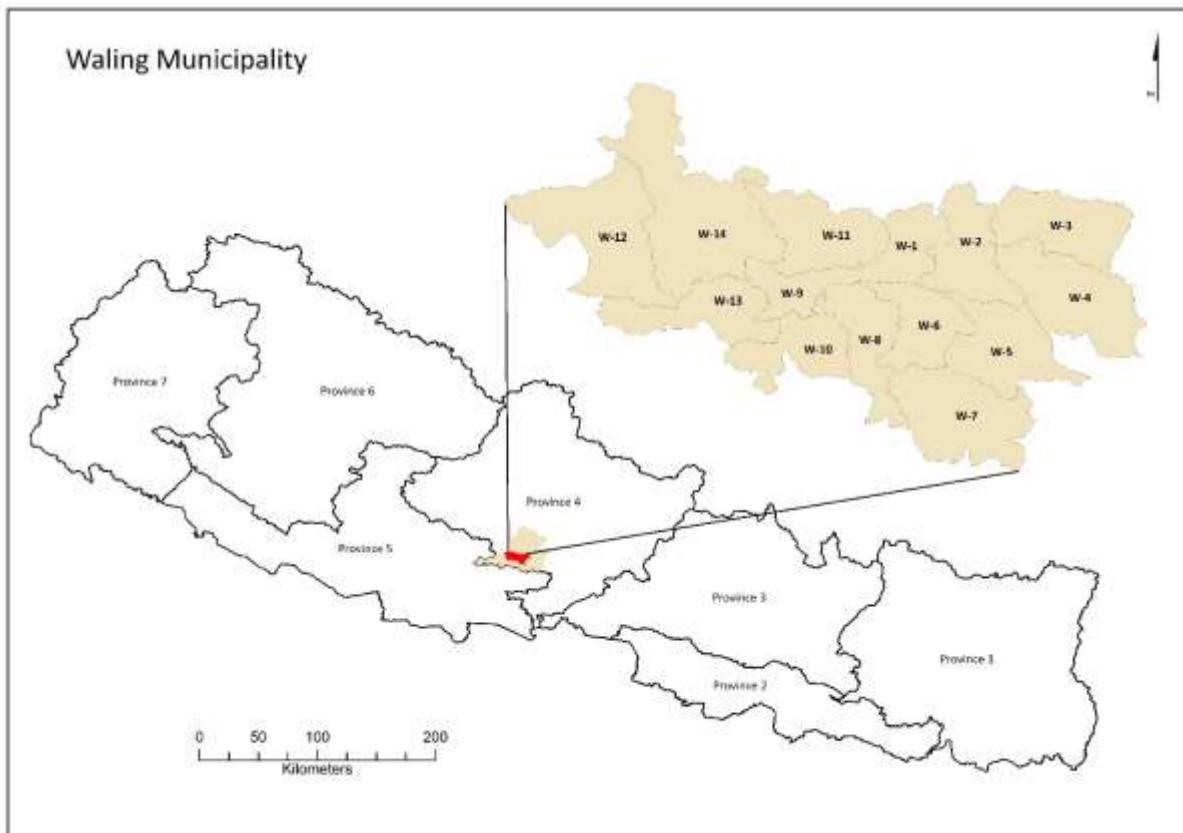

वालिङ नगरपालिका गण्डकी प्रदेश, नेपाल

नगर बृहत योजनाको मस्यौदा

सूचना

नगर बृहत योजना वालिङ्ग नगरपालिकाको विकास कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई योजनावद्व बनाउन क्षेत्रगत नीति, योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक दस्तावेज हो । यो मस्यौदा टोल, वडा तथा नगर स्तरमा अध्ययन तथा छलफल र अन्तरक्रिया गरी पृष्ठपोषण उपलब्ध गराउन आम नगरवासीलाई अवसर उपलब्ध गराउने उद्देश्यले कार्यपालिकाको निर्णयानुसार सार्वजनिक गरिएको छ । नगरको समष्टीगत लक्ष्य तथा क्षेत्रगत योजनाको प्रारम्भक मस्यौदा माथि नगर कार्यपालिकामा थप छलफल गरी योजना तर्जुमाको प्रारम्भक चरणमा गरिएका समस्या पहिचान र सुभाव संकलन प्रक्रियामा सहभागि नागरिक र सम्बन्धित सबैबाट अध्ययन र पृष्ठपोषण प्राप्त भएपछि यसले अन्तिम रूप पाउने छ । यसमा नगरवासीको सुभाव लिनको लागि नरपालिकाको विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ अन्तर्गत गठित नागरपालिका नीति तथा योजना परिषद् मार्फत नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई आयोजना हुनेछ । जसमा नगरपालिकाले प्राविधिक सहयोग पनि उपलब्ध गराउने छ । यसरी छलफल वा अन्य विधिमार्फत प्राप्त हुने पृष्ठपोषण तथा सुभावका आधारमा बृहत योजनालाई नगरपालिकाले अन्तिम रूप दिई थप छलफल र अनुमोदनका लागि नगर सभामा पेश गर्नेछ । नगरसभावाट स्वीकृत दस्तावेज सबैका लागि उपयुक्त स्वरूपमा पुनः सार्वजनिक गरिने छ । यो क्रममा भाषिक सुद्धासुद्धि तथा केहि प्राविधिक पक्षमा कार्य हुनेछ ।

विषय-सूची

खण्ड एक : प्रारम्भिक

१.१. परिचय

१.२. बृहत योजनाको कानूनी आधार र सान्दर्भिकता

१.३. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा

खण्ड दुई : बृहत योजना तर्जुमा विधि

२.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य भलक

२.२. वस्तुस्थिति विश्लेषण

२.३. प्रारम्भिक मस्यौदा तयारी

२.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिककरण

२.५. योजना कार्यान्वयन

खण्ड तीन : नगर परिचय

३.१. पृष्ठभूमि

३.२. नगरको जनसांख्यिक अवस्था

खण्ड चार : समष्टिगत लक्ष्य

४.१. नगरका प्रमूख प्राथमिकताका क्षेत्र

४.२. नगरको दुरदृष्टि

४.३. तथा दिघकालिन लक्ष्य

खण्ड पाँच : क्षेत्रगत योजना

५.१. परिचय

५.२. आर्थिक विकास

५.३. सामाजिक विकास

५.३.१. शैक्षिक विकास

५.३.२. स्वास्थ्य

५.३.३. सम्पदा संरक्षण

५.३.४. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण

५.४. पुर्वाधार विकास

५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन

५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन

५.४.३. यातायात

५.४.४. सार्वजनिक निर्माण (खानेपानी तथा सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालय, विद्युत र सञ्चार)

५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन

५.५.१. प्राकृतिक स्रोत र वातावरण

५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

५.६. संस्थागत विकास र सुशासन

५.६.१. संस्थागत विकास

५.६.२. सुशासन

खण्ड एक : प्रारम्भिक

१.१. परिचय

वालिड नगरपालिका स्याङ्गजा जिल्लाका विभिन्न ग्रामिण इकाईहरू समेटेर २०५४ मा गठन गरिएको हो । नगरको प्रकृति अनुसार विगतमा छारिएका वस्तीका तत्कालिन आवश्यकता पुरा गर्ने किसिमले विकासका कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आयो । यहाँको विकास स्थानीय तत्कालिन आवश्यकता र सामुदायिक स्वविवेकमा आधारित भएकोले योजनावद्ध नगरको जस्तो आधारभूत नगर विशेषता यस नगरमा छैन । त्यसैले यहाँका स्थानीय भौतिक पुर्वाधार, सेवा प्रदायक निकाय वा सेवा केन्द्र तथा सम्बद्ध अन्य क्षेत्रिय संरचनाको अवस्थिती शहरी विकासको मापदण्ड अनुकूल छैनन् । नगरको विकासको साविक अभ्यासमा रहेका कमी पुरा गर्दै स्मार्ट, शुद्धी र समृद्ध वालिड निर्माणका लागि स्मार्ट सीटी योजना निर्माण र कार्यान्वयन लगायत विकास र सेवा प्रवाह प्रक्रियालाई निर्देशित र व्यवस्थित गर्न योजना यो बृहत योजना अघि सारिएको हो ।

यस नगरपालिकाले महत्वपूर्ण आवधिक प्राथमिकता निर्धारण र विकास योजनावद्ध बनाउने तर्फ विभिन्न प्रयास भएको भएपनि समग्र विकास योजना निर्माण र कार्यान्वयनको अभ्यासलाई बैज्ञानिक र उपलब्धी मुलक बनाउन मार्गनिर्देशक नीतिको कमी महशुष गरिदै आएको थियो । यस पृष्ठभूमिमा नगरले पहिलो पटक बृहत योजना निर्माण गरेको हो । स्रोत साधनको उपयोगलाई थप उपलब्धीमुलक बनाउन, स्रोतको उपलब्धता र विकासको आवश्यकता विचमा सन्तुलन कायम गर्न तथा योजना निर्माणलाई थप सहभागितामुलक र व्यापक बनाउन यो योजना निर्माणले प्रक्रिया र अपेक्षित प्रतिफल दुवैलाई महत्व दिएको छ । पहिलो पटक योजना बनाउँदा क्षेत्रिय विषयको गहिराईका सिमतता रहेको हुनसक्ने भएता पनि जिवन्त दस्तावेजका रूपमा रहने बृहत योजना समय क्रममा थप विस्तृत बन्दै जाने अपेक्षा गरिएको छ ।

नगरपालिकाले नागरिक सहभागितामा आधारित विधि मार्फत नगर बृहत योजनाको मस्यौदा तयार पारेको हो । नगरको अवस्था पहिचानका घरघुरी सर्वेक्षणको विधिवाट तयार गरिएको नगर पाश्वर्चित्र २०७६ तथा १४ वटै वडामा भएको व्यापक विषय केन्द्रीत नागरिक अन्तरक्रिया, नगरका विषयगत शाखा केन्द्रित रहेर गरिएको क्षेत्रगत सवल र कमजोर पक्ष तथा अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण तथा नगर स्तरीय योजना तर्जुमा निर्देशक समितिको विस्तारित बैठक एवं नगर कार्यपालिका र विषयगत समिति स्तरमा भएको छलफलका आधारमा योजनालाई वर्तमान स्वरूप दिइएको छ ।

बृहत योजनाको उद्देश्य विकासका कार्यक्रमलाई जन अपेक्षामा आधारित र उपलब्धीमुलक बनाउन तथा लगानीको मौद्रिक मूल्य सार्थकता हाँसिल गर्न सहयोग गर्नु हो । यसमा समेटिएका क्षेत्रको व्यापकताका कारणले आगामी २० वर्ष सम्मका लागि तय गरिएको समग्र कार्यक्रमको लागत अनुमान गरी विश्वसनीय आँकडा प्रस्तुत गर्नु असंभव प्रायः भएकोले यो मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिने समय सम्मका केहि पुर्वाधारका कार्यक्रमको लागत अनुमान तयार गर्न नगर प्रयासरत छ । तथापि स्मार्ट सीटी योजना प्रतिवेदनमा सुझाइएका क्षेत्रगत कार्यक्रम तथा लागत अनुमानले पनि लागत विश्लेषणमा सहयोग गर्नेछ । समग्र कार्यक्रमको लागत विश्लेषणको कार्य यस योजनामा निर्धारित प्राथमिकताको अधिनमा रहि तयार

हुने विस्तृत क्षेत्रगत नीति तथा विस्तृत कार्ययोजना तयारीका क्रममा हुनेछ । यस क्रममा यस योजनालाई समेत थप विस्तृत र परिस्कृत बनाउदै लगिने छ ।

१.२. बृहत योजनाको कानुनी आधार र सान्दर्भिकता

नगरको समष्टीगत लक्ष्य, उद्देश्य नीति तथा प्राथमिकताका आधारमा विकासका कार्यक्रमलाई नतिजा मूलक बनाउने कामको नेतृत्व स्थानीय तहले गर्नसके समृद्ध नेपाल सुखी नेपालीको सोच हाँसील गर्नमा सहयोग पुग्ने हुनाले यस नगरपालिकाले नगरवासीको सुख र समुन्नतीलाई केन्द्रमा राखेर स्मार्ट वालिडको परिकल्पना साकार पार्न विस्तृत योजना निर्माणको कार्य अधि बढाएको हो । यो सिमित स्रोत र साधनको आदर्श उपयोगको सुनिश्चितताको नगरवासीको चाहना पुरा गर्नमा योगदान गर्न नगरवासीकै सहभागितामा तयार गरिएको दस्तावेज हो । नगरको सेवा प्रवाह र विकासका कार्यक्रम तर्जुमालाई निर्देशित गर्न तयार गरिएको नगर बृहत योजनाले विकास र समृद्धिको जनचाहना पुरा गर्न लाग्ने अवधि कम गर्न र नगरको विकास प्रयासको प्रभावकारीता बढाउनमा योगदान गर्ने अपेक्षा रहेको छ ।

नगरले आफ्नो वार्षिक विकास योजना तर्जुमा र प्राथमिकीकरण गर्दा स्मार्ट नगरको सोच, दीर्घकालिन रणनीति र मध्यकालिन विकास योजनालाई आधार बनाउन सक्ने वातावरण बनाउन यो योजनाले मुख्य योगदान गर्नेछ । बृहत योजनाले नगरपालिकाको राजश्व सुधारको विधि निर्धारण र कार्यान्वयन, पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन भू-उपयोग योजना तयारीमा पनि योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । दीर्घकालिन विस्तृत योजना, मध्यकालिन विकास योजना र वार्षिक विकास कार्यक्रम निर्माणको सबै प्रक्रियामा नागरिकहरूको कार्यात्मक संलग्नता मार्फत मात्र विकास कार्यक्रमको प्रभावकारीता र दिगोपन सम्भव छ । विकास कार्यक्रमप्रति आमनगरवासीले अपनत्वको महशुस गर्ने वातावरणका लागि पनि सबै प्रक्रियामा बढि भन्दा बढि नागरिक संलग्नता आवश्यक हुन्छ । यसलाई दृष्टिगत गरी विद्यमान सबैधानिक र कानुनी व्यवस्थाको अधिनमा रहि सहभागितामूलक पद्धतिबाट बृहत योजना तयार गरिएको छ ।

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ५७ (४) अनुसारको अनुसुची द मा उल्लिखित स्थानीय सरकारको अधिकारको सूची र धारा ५९ मा उल्लिखित विकास आयोजना सम्बन्ध प्रावधान तथा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा ११, १२, १४, १५ र २४ को अधिनमा रहि दफा १०२ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नागरिकहरूको सहभागितामा व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा नगरपालिकाको विस्तृत योजना (Comprehensive Plan) तर्जुमा गर्ने सम्बन्धमा आधारभूत प्रक्रिया र विधि निर्धारण गर्न वालिड नगरपालिकाले विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ जारी गरेको छ । सोही कार्यविधिका आधारमा पहिलो पटक नगर बृहत योजना तयार गरिएको हो । यस क्रममा नगरको एकल अधिकार तथा संविधानले साभा अधिकारको रूपमा राखी स्थानीय सरकार संचालन ऐन मार्फत स्पष्ट गरिएका विषयका साथै जनताको घरदैलोमा रहेको सरकारबाट जनताले गर्ने अपेक्षा पुरा गर्नमा निर्वाह गर्नपर्ने व्यवहारिक रूपमा नगरमा रहेको जिम्मेवारीका विषयलाई समेत मध्यनजर गरिएको छ ।

कार्यविधिमा नगरको विस्तृत योजनाको आवश्यकता र उद्देश्य, योजना तर्जुमा प्रक्रिया, योजना तर्जुमाका क्रममा जनसहभागिताको विधि विभिन्न योजना तयारीका क्रममा विभिन्न पक्ष तथा निकायको भूमिका, योजना कार्यान्वयन तथा परिमार्जन लगायतका विधि निर्धारण गरिएको छ ।

कुनै पनि विकास योजना सम्बन्धित सरकारको कार्यकारीले अधि सार्वे विकासका कार्यक्रमको गन्तव्य निर्धारक र पथ प्रदर्शक हो । तथापि समय क्रममा आउने नविनतालाई आत्मसात गरी त्यसमा आवश्यक सुधार र परिमार्जन गर्दै विकासका योजना कार्यान्वयन हुने कुराको प्रत्याभूति आम नागरिकलाई दिलाउन सकेमात्र सरकार प्रति नागरिकको विश्वास प्राप्त हुन्छ । त्यसले वालिड नगरपालिकाले बृहत योजनामा नगरवासीको अपनत्व सुनिश्चितताका साथै नगरवासीको परिवर्तित आवश्यकता संवोधन गर्दै यसलाई समयक्रममा अध्यावधिक गरी जिवन्त बनाउने छ ।

२.२. बृहत योजनाको क्षेत्र र सिमा

वालिड नगरपालिकाको बृहत योजनाले नगरको विकास र सेवा प्रवाहका प्रमूख क्षेत्रहरूलाई समेट्ने प्रयास गरेको छ, भने नगरको आन्तरिक स्रोत विस्तार र वाह्य स्रोत प्राप्तिमा समन्वयका विषय समेत समेटिएको छ। स्मार्ट सीटी निर्माणका लागि आवश्यक कठिपय विषयलाई पनि यसमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ। नगरले गर्दै आएको विकास विषयगत विभाजनको अभ्यासमा प्रयोग गरिएको आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पुर्वाधार विकास, बन वातावारण र विपद् व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास र सुशासन जस्ता विषयगत क्षेत्रमा नरहेका भू उपयोग, नगरको शान्ति शुरक्षा र आपतकालिन व्यवस्थापन जस्ता विषयलाई पनि उपयुक्त विषयगत क्षेत्रभित्र राखिएको छ। सूचनाको विश्वसनीयताका लागि नगर आफैले घरधुरी सर्वेक्षण गरी नगर पार्श्वचित्र तयारी तथा केन्द्रीत समुह मार्फत आम नागरिकको धारणा संकलनको विधि मार्फत बृहत योजनालाई वास्तविक समस्याको केन्द्र सम्म पुगेर समस्या समाधानको आधार पहिल्याउने माध्यमका रूपमा अघि बढाउन खोजिएको छ।

योजना तर्जुमा प्रक्रियामा भएका केन्द्रीत समुह छलफल प्रतिनिधिकूलक रूपमा वडा स्तरमा मात्र हुनु तथा वडा स्तरसम्मका हरेक विशिष्ठ क्रियाकलाप र वार्षिक कार्यतालिकाको सूची र तीनको लागत समावेश गर्न नसकिनुलाई यो योजनाको सिमितताका रूपमा लिन सकिन्छ। तर वडागत कार्ययोजना वडागत वा समुदायगत स साना क्रियाकलापको शुची बनाउने नभई समग्र विकास प्रयासलाई दिशानिर्देश गर्ने यस योजनाको ध्यय हो। यद्यपी जिवन्त दस्तावेजका रूपमा पहिलोपटक तयार पारिएको यस बृहत योजनालाई स्थानीय कार्यविधिमा तोकिए बमोजिम आवधिक रूपमा परिस्कृत गर्दा तथा क्षेत्रगत नीति, रणनीति तथा योजना मार्फत यो सिमितता पुरा हुनेछ।

खण्ड दुई : योजना तर्जुमा विधि

२.१. योजना तर्जुमा प्रक्रियाको सामान्य भलक

वालिड नगरपालिकाको नगर विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि २०७६ ले निर्धारण गरेका विधि र प्रक्रिया मार्फत बृहत योजनाको यो मस्यौदा तयार परिएको हो । योजना तर्जुमाका लागि सुभाव संकलनका क्रममा सहभागी भएर आ आफ्नो राय राख्न आम नागरिकलाई प्रदान गरिएको खुला अवसर, मस्यौदाको हरेक विषयमा नगरका जनप्रतिनिधीहरू तथा विषयगत शाखा विचमा विस्तृत छलफल मार्फत यो मस्यौदालाई अधिकतम जनसहभागितामा आधारित बनाएको छ । मस्यौदा अध्ययन र पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिक गरी सुभाव संकलन गर्ने विधिबाट नागरिक सहभागितामा रहेका कमी पुर्ति हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

वालिड नगरपालिकाले बृहत योजनाको समग्र प्रक्रियामा नगरपालिकालाई प्राविधिक सहयोगका लागि सहयोगी संस्थाको प्राविधिक सहयोग लिएको थियो । यसका लागि नगरले नागरिकको लागि सार्वजनिककरण गर्नु अघिका सबै उल्लिखित चरण (हरियो वक्समा राखिएको) पुरा गरेको छ, भने निर्धारित अन्य चरण पनि पुरा गरी मस्यौदालाई अन्तिम रूपमा दिइने छ ।

नगर कार्यपालिका वा नगर स्तरीय आवधिक योजना तर्जुमा निर्देशक समितिबाट नगर बृहत योजना निर्माणको विधि निर्धारण गर्ने ।

बृहत योजना प्रक्रियालाई सहजिकण गर्ने र सहभागिता मुलक बनाउन नगर र वडा स्तरमा नागरिक संरचना गठन

नगरपालिकाबाट नगरवासीले प्राप्त गर्ने सेवा र विकासका विषय बस्तुलाई विषय क्षेत्रगत रूपमा विभाजन

नगरपालिकाको दीर्घकालिन योजना निर्माणका लागि केन्द्रित समुह छलफल गर्न सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रको जाँच सूची तयारी

सेवा प्रवाहका निर्धारत क्षेत्रमा केन्द्रित रही केन्द्रित समुह छलफलका लागि सहभाग पहिचान

सेवा र विकाससँग सम्बन्धित विषयगत क्षेत्रमा केन्द्रित भई समुह (विभिन्न टेवलमा) छलफल गरी सचना संकलन र प्रविष्टि

सबै वडाको समुहगत छलफलको सूचना, नगर पाश्वर्चित्रको सूचना तथा अन्य सान्दर्भिक सूचनाका आधारमा विषयगत साखाबाट SWOT विश्लेषण

बृहत योजना निर्देशक समितिबाट वडागत रूपमा प्राप्त दुरदृष्टिको तथा नगर स्तरको छलफलबाट नगरको दुरदृष्टि निर्धारण ।

राष्ट्रिय, प्रादेशिक र स्थानीय योजनाको विचमा सामन्जस्यता कायम गर्ने गरी विषयगत समितिबाट क्षेत्रगत योजनाको प्रारम्भक मस्यौदा तयारी र एकीकरण

बृहत योजनाको एकीकृत मस्यौदा तयारी र कार्यपालिकामा प्रस्तुत गरी थप नागरिक पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिककरण ।

नगर योजनाको एकीकृत मस्यौदा माथि वडा स्तरीय विषयगत नागरिक कार्यदलमा आन्तरिक छलफल

वडा स्तरको सुभाव समेत राख्ने बृहत योजनाको मस्यौदा माथि नगर स्तरीय नगरपालिका नीति तथा योजना परिपद् बैठक र संकलित नागरिक सुभाव

नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद्को सहजिकरणमा बृहत योजना सम्बन्धमा नागरिक सुझावका लागि नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई ।

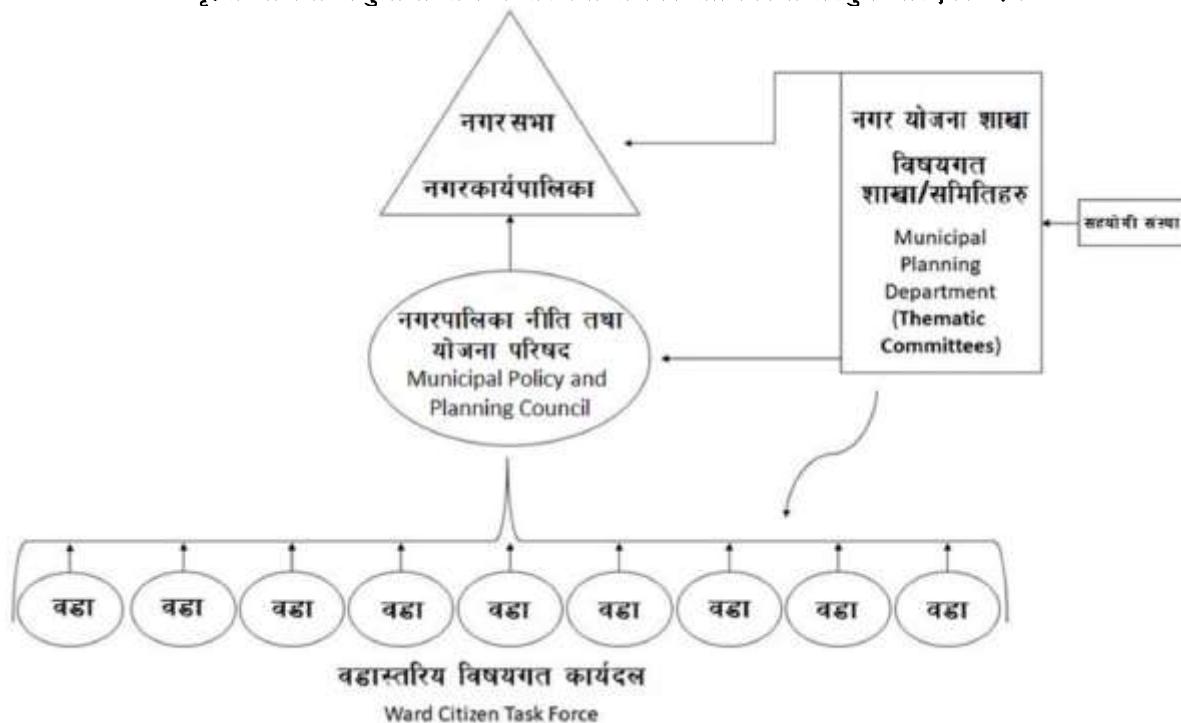
सार्वजनिक सुनुवाईबाट आएका पृष्ठपोषण सहित नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद्को उपयुक्त देखिएका राय समेटी मस्यौदालाई कार्यपालिकाबाट अन्तिम रूप दिने

नगरसभामा बृहत योजनामाथि सार्वजनिक सुनुवाई र योजनाको अन्तिम स्वीकृति

वालिड नरपालिकाले निर्धारण गरेको विस्तृत योजना तर्जुमा प्रक्रियामा आम नागरिकको अधिकतम

सहभागिताका लागि वडा तथा नगर स्तरमा नागरिक केन्द्रित संरचना अर्थात् वडा स्तरीय विषयगत समिति तथा नगर स्तरीय नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद् निर्माण गरेको थियो भने योजना तर्जुमाको मुख्य भूमिका भने नगरपालिका स्वयंले लिएको थियो । बृहत योजनाको समग्र प्रक्रियामा विभिन्न पक्षको भूमिकालाई विस्तृत योजना तर्जुमा कार्यविधि मार्फत व्यवस्थित गरिएको छ । जसको प्रमूख पक्ष यहाँ प्रस्तुत छ ।

बृहत योजना तर्जुमामा संलग्न संरचना तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

क) नगरसभा : नगर कार्यपालिकाले अन्तिम स्वीकृतिका लागि सभामा पेश भएपछि बृहत योजनामाथि योजना माथि छलफल गरी अन्तिम स्वीकृति प्रदान गर्ने ।

ख. योजना तर्जुमा निर्देशक समिति : योजना निर्माण प्रक्रियाको नेतृत्व र आवश्यक नीतिगत निर्णय, सोच, लक्ष्य तथा उद्देश्य निर्धारण गर्ने ।

ग. नगर कार्यपालिका : योजनाको मस्यौदा माथि नागरिक स्तरमा छलफलको वातावरण बनाउने तथा नागरिक सुझाव समेत लिएर नगर बृहत योजनाको मस्यौदा तयार पर्ने र आवश्यक परिमार्जन गर्ने र मस्यौदा माथि दफावार छलफल गरी नागरिक सुझाव समेत अध्ययन गरी त्यसका आधारमा बृहत योजनाको अन्तिम मस्यौदा स्वीकृतिका लागि नगरसभामा पेश गर्ने ।

ग) विषयगत समिति र शाखा : योजना निर्माणमा आफ्नो क्षेत्रसँग सम्बन्धित सूचना संकलन, एकीकरण र विश्लेषण गरी योजना निर्माणको प्राविधिक कार्यको नेतृत्व र कार्यपालिकासँग समन्वय गर्ने ।

घ) नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद् : विषयगत समिति, नगर कार्यपालिका तथा वडा स्तरीय नागरिक कार्यदलसँग निरन्तर सम्पर्क र समन्वयमा रही सबै क्षेत्रबाट आएका सुभाव एकीकृत गरी नागरिकका तर्फबाट योजनाको मस्यौदा माथि नगरपालिकालाई पृष्ठपोषण दिने । साथै नगरपालिकाको आवश्यकता अनुसार योजना तथा नीति निर्माणमा सहयोग र समन्वय गर्ने ।

ङ) वडा समिति : वडा स्तरीय केन्द्रित समुह छलफल र नागरिक कार्यदलमा हुने छलफलहरूको सहजिकरण गर्ने र बृहत योजनामा विषयगत कार्यदलले दिने सुभाव तथा पृष्ठपोषण, नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद् तथा नगरपालिकामा पठाउने ।

च) वडा स्तरीय विषयगत कार्यदल : वडा स्तरमा नागरिकका समस्या र समाधानका विकल्प बारे आम जनताको प्रतिनिधित्व गरी वडा वा नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद् मार्फत नागरिक आवाजलाई नगरपालिका सम्म पुऱ्याउने, केन्द्रित समुहछलफलमा सहभागिता जनाउने तथा सहभागि जुटाउने ।

छ) सहयोगी संस्था : योजना तर्जुमा प्रक्रिया अन्तर्गत पुर्वतयारी, सूचना संकलन, विभिन्न तहका छलफल र मस्यौदा तयारीमा लगायतमा नगरपालिकालाई प्राविधिक एवं विशेषज्ञ सेवा उपलब्ध गराउने ।

माथि उल्लिखित प्रक्रिया तथा संस्थागत संरचनाले बृहत योजना तयारीमा आवश्यक भूमिका निर्धारण गरेको भएता पनि योजना निर्माणको समग्र प्रक्रियालाई मुतल तीन प्रमुख चरणमा विभाजन गरिएको थियो । जसलाई तलको चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अवस्था विश्लेषण

मस्यौदा तयारी र पृष्ठपोषण

योजना अनुमोदन र सार्वजनिककरण

२. २. अवस्था विश्लेषण

बृहत योजना निर्माणलाई नगरपालिकाको वास्तविक समस्या समाधानमा केन्द्रीत गर्न नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण प्रक्रियालाई सकेसम्म वैज्ञानिक र सहभागितामुलक बनाउने प्रयास गरिएको थियो । वस्तुस्थिति विश्लेषणका लागि अवलम्बन गरिएको प्रमुख तीनओट विधि तल प्रस्तुत छ ।

- घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत नगर पाश्वचित्र तयारी तथा तथ्यांकको थप विश्लेषण
- केन्द्रित समुह छलफलबाट नागरिक विचार संकलन
- नगरको विषयगत शाखाबाट नगरको क्षेत्रगत सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर र चुनौती (SWOT) विश्लेषण

नगर बृहत योजना तयारीको पुर्व तयारी स्वरूप नगरको जनसंख्या, विभिन्न विकास र सेवाको स्तर र पहुँचको अवस्था लगायत महत्वपूर्ण सूचना घरधुरी सर्वेक्षण मार्फत संकलन गरिएको थियो । नगरपालिकाहरूले निर्धारण गरेका तल उल्लिखित ५ ओटा विषयगत क्षेत्र र बृहत योजनाको लक्ष्य प्राप्तिमा योगदान पुग्ने गरी अन्य क्षेत्र समेत समेटेर नागरिकको आवश्यकता पहिचान र योजना निर्माण सम्बन्धि समुदाय स्तरीय छलफल गरिएको थियो ।

सर्वसाधारण नगरवासीले नगरपालिका (सरकार) बाटप्राप्त गर्नुपर्ने आधारभूत सेवा जस्तै, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, सरसफाई, विद्युत, सिंचाई, कृषि तथा पशु प्राविधिक सेवा आदिले बृहत योजनामा पर्याप्त स्थान पाउने सुनिश्चिताका लागि विभिन्न विषयगत क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रको समुह बनाइएको थियो ।

क्र.सं.	विषयगत क्षेत्र	प्रमुख क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्र
१	आर्थिक विकास	कृषि र पशुपालन, स्वरोजगार, उद्योग तथा बाणिज्य, पर्यटन, सहकारी, वित्तीय क्षेत्र
२	सामाजिक विकास	शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाई, संस्कृति, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
३	पूर्वाधार विकास	सडक तथा पुल, झोलुङ्गे पुल, सिंचाइ, भवन तथा सहरी विकास, उर्जा, लघु तथा साना जलविद्युत, वैकल्पिक उर्जा, सञ्चार, पार्क, खेल मैदान आदि, यातायातको वैकल्पिक माध्यम
४	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	वन तथा भू- संरक्षण, जलाधार संरक्षण, वातावरण संरक्षण, जलवायु परिवर्तन, फोहरमैला व्यवस्थापन, जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण, विपद् पुर्वतयारी र प्रतिकार्य
५	संस्थागत विकास सेवा प्रवाह तथा सुशासन	मानव संसाधन विकास, संस्थागत क्षमता विकास, सेवाप्रवाहका मापदण्ड निर्धारण, सेवा प्रवाहमा विद्युतिय सूचना प्रविधिको प्रयोग, सूचनाको हकको प्रत्याभूति, लेखांकन, राजस्व परिचालन, वित्तीय अनुशासन आदि ।

माथि उल्लिखित विषयगत क्षेत्रलाई तल उल्लिखित मुख्य विषयमा समाहित गरिएको थियो भने संस्थागत विकास र सुशासनलाई सबै क्षेत्रको अन्तरसम्बन्धित सवालका रूपमा समेटी समुदाय र नगर स्तरमा छलफल गरिएको थियो ।

क्षेत्र १ : भू-उपयोग

क्षेत्र २ : आर्थिक विकास

क्षेत्र ३ : यातायात

क्षेत्र ४ : सार्वजनिक निर्माण

क्षेत्र ५ : वातावरण

क्षेत्र ६ : शिक्षा

क्षेत्र ७ : स्वास्थ्य

क्षेत्र ८ : आपतालिन सेवाक्षेत्र

क्षेत्र ९ : प्राकृतिक स्रोत साधन

क्षेत्र १० : आवास विकास

क्षेत्र ११ : पार्क तथा मनोरञ्जन

क्षेत्र १२ : ऐतिहासिक/ साँस्कृतिक सम्पदा संरक्षण

स्मार्ट सीटीको स्तरमा पुग्ने गरी मुलुकका केहि नगरपालिभित्र समावेश भएको यस नगरलाई स्मार्ट सीटीको स्तरमा लैजानका लागि नागरिक सुभाव संकलनमा पनि केन्द्रित समुह छलफललाई उपयोग गरिएको थियो । सो क्रममा हरेक क्षेत्रका समस्या तथा समाधानका उपायका सम्बन्धमा नागरिकले आफ्नो राय स्वतन्त्र रूपमा राख्न सक्ने र खास व्यक्तिको धारणाले अन्यको भावना प्रस्तुतीलाई सिमित नगर्ने गरी वडा स्तरमा भौगोलिक क्षेत्र, पेशा तथा व्यवसाय एवं महिला, वालवालिका, अपांगता भएका व्यक्ति तथा

जेठ नागरिक सहितको सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी छलफल सञ्चालन गरिएको थियो । सहयोगी संस्था तथा नगरको सम्बन्धित शाखाका प्रतिनिधिको सहजिकरणमा केन्द्रित समुह छलफल गरी सबैको सुझाव छलफलकै समयमा टिपोट गर्ने व्यवस्था मिलाइएको थियो । नगर प्रमूख, उपप्रमूख, प्रमूख प्रशासकीय अधिकृत, वडा अध्यक्ष तथा कार्यपालिका र नगरसभा सदस्यबाट यो प्रक्रियाको अनुगमन र सुपरिवेक्षण तथा कतिपय अवस्थामा सहजिकरणको भूमिका पनि निर्वाह गरिएको थियो । वडागत छलफलको अन्त्यमा सहभागि मध्येबाट नगरको दुरदृष्टि निर्धारणका लागि सुझाव लिइएको थियो । प्रक्रियामा वालिडका १४ ओटा वडाबाट झण्डै १ हजार ४ सय नगरवासीको प्रत्यक्ष सहभागिता थियो ।

केन्द्रित समुह छलफलबाट प्राप्त नागरिकको विचार तथा सुझाव एकीकृत गरी समस्या र समाधानका उपायको वडागत सँगालो पनि तयार गरिएको छ । तथापि त्यसलाई जस्ताको तस्तै बृहत योजनाको अंग बनाइएको भने छैन । यसरी केन्द्रित समुह छलफल, नगर पाश्वर्चित्र, अन्य नीतिगत दस्तावेज तथा वात्य स्रोतका सूचना समेत समावेश गरी सम्बन्धित क्षेत्रमा नगरको सबल पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौति (SWOT) विश्लेषण गरिएको थियो ।

२.३. मस्यौदा तयारी र पृष्ठपोषण

नगरको वस्तुस्थिति विश्लेषण पछि सबै क्षेत्रका समस्या समाधानका उपायका सन्दर्भमा नागरिकको सुझाव पुनरावलोकन गरी नगर प्रमूखको संयोजकत्वमा नगर कार्यपालिका तथा विषयगत शाखा सहितको वैठकबाट नगरको दुरदृष्टि र दिर्घकालिन लक्ष्य निर्धारण गर्नुका साथै प्राविधिक समुहले तयार परेको क्षेत्रगत लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा प्राथमिकताका सहितको बृहत योजनाको क्षेत्रगत प्रारम्भक मस्यौदा माथि सम्बन्धित विषयगत समितिले विस्तृत रूपमा छलफल गरी नगर पाश्वर्चित्रको प्रारम्भक मस्यौदा तयार गरिएको हो । प्रारम्भक मस्यौदा तयारी पछि मस्यौदालाई पुर्णता दिने र पृष्ठपोषण लिने प्रक्रिया निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ ।

- नगर कार्यपालिकामा बृहत योजनाको एकीकृत मस्यौदा माथि छलफल गरी आवश्यक परिमार्जन सहित नागरिक स्तरीय टिप्पणी तथा पृष्ठपोषणका लागि सार्वजनिककरण
- नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद्को नेतृत्वमा वडागत छलफल तथा नगर स्तरीय सार्वजनिक सुनुवाई
- नगरपालिका नीति तथा योजना परिषद्बाट नागरिक स्तरमा संकलित सुझाव एकीकृत गरी विषयगत समिति मार्फत नगर कार्यपालिकामा पेश

२.४. मस्यौदा स्वीकृति र सार्वजनिककरण

नगर कार्यपालिकाबाट यस सार्वजनिक गरिएको मस्यौदा माथि जनस्तरमा भएका छलफल तथा व्यक्तिगत टिप्पणी र सुझाव अध्ययन गरी बृहत योजनालाई आवश्यकता अनुसार नगर कार्यपालिकाले आवश्यक परिमार्जन सहित अन्तिम स्वीकृतिका लागि नगर सभामा पेश गर्नेछ । नगरसभाले आवश्यकता अनुसार परिमार्जन र स्वीकृत गरेसँगै गरी बृहत योजनाको अन्तिम मस्यौदा सार्वजनिक गरिने छ । यससँगै बृहत योजना कार्यान्वयनमा जानेछ, भने यसका आधारमा आ

म नगरिकले नगरपालिकालाई थप जवाफदेहि बनाउन सुसूचित भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने छन् ।

२.५. बृहत योजना कार्यान्वयन

बृहत योजना समग्र विकास योजना तथा कार्यक्रमको मार्गदर्शक नीतिगत दस्तावेजका रूपमा रहने छ । यसमा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रम नगरपालिकाले निर्धारित प्राथमिकता अनुसार नै कार्यान्वयन गर्नेछ । बृहत योजना कार्यान्वयनको अवस्थाको समिक्षा तथा आवश्यकता अनुसार परिमार्जन पनि समय समयमा

गरिने छ । योजना कार्यान्वयन, परिमार्जन वा संशोधनको प्रक्रियालाई पनि अधिकतम सहभागितामुलक बनाइने छ । यो योजनाले सुभाएका विभिन्न क्षेत्रगत नीति, कानून, रणनीति तथा योजना निर्माण र कार्यान्वयनलाई पनि प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ । यो प्रक्रियाको सहजिकरणका लागि प्रमूख प्रशासकीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुने गरी एक नगर स्तरीय योजना शाखा निर्माण गरिने छ । यो प्रक्रियालाई संस्थागत गर्न दिर्घकालमा नगर स्तरको योजना आयोगको परिकल्पना पनि गरिएको छ ।

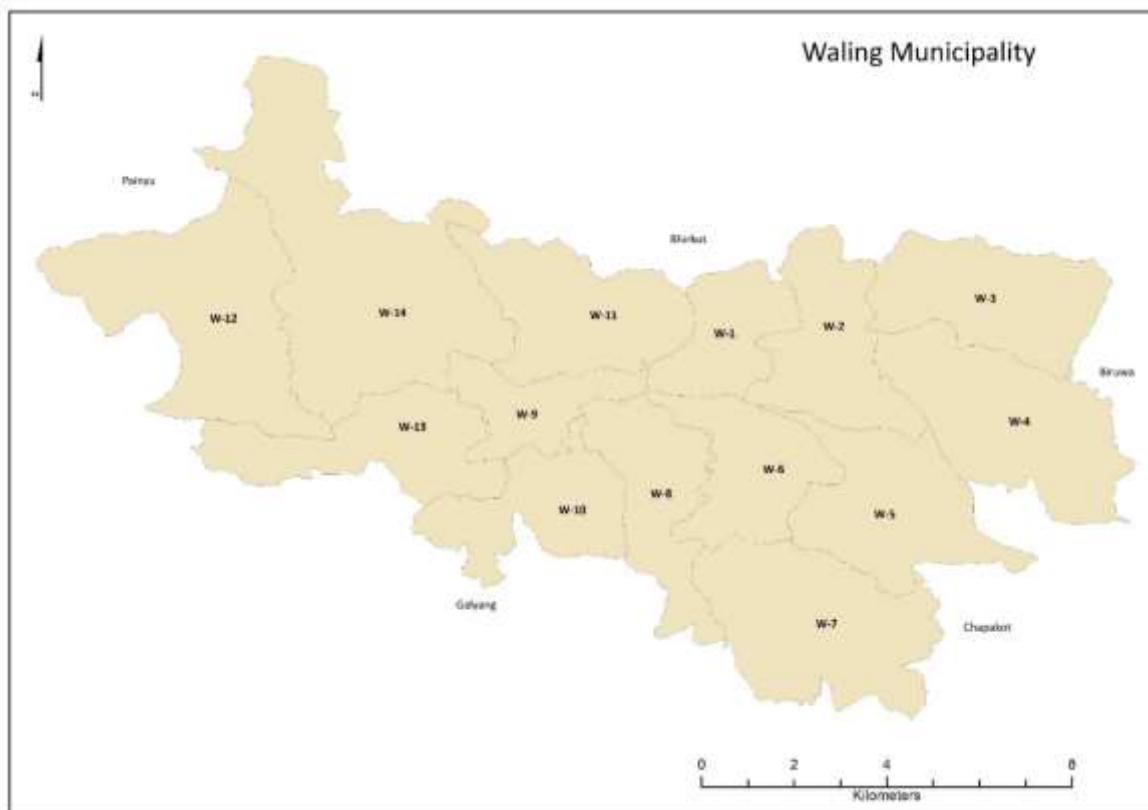
योजनाको कार्यान्वयन, समय समयमा नागरिक सुभावका आधारमा परिमार्जन तथा योजनाको तथ्यमा आधारित नागरिक खवरदारीको माध्यबाट योजनाको सान्दर्भिकता निरन्तर कायाम भइराख्ने अपेक्षा गरिएको छ । स्थानीय कानून बमोजिम निर्माण भएको यो योजनामा थपघट तथा परिमार्जनका लागि पनि कानुमा निर्धारित सहभागिता मुलक पद्धतिको अधिकतम उपयोग गरिने छ ।

खण्ड तीनः नगर परिचय

३.१. पृष्ठभूमी

वालिङ आँधिखोलाको दायाँबाया फैलिएको सानो पहाडी उपत्यका हो । वर्तमान वालिङ नगरपालिकाको वर्तमान भूगोलमा भने सो उपत्यका लगायत अन्य पहाडी भूभाग समेत समेटिएको छ । २०५४ सालमा स्थापना भएको यो नगरपालिका स्याङ्जा जिल्लाको करिब मध्ये भाग भएर बग्ने आँधीखोलाले सिंचित भई, पर्यटकीय नगरी पोखरा र ऐतिहासिक स्थल लुम्बिनीलाई जोड्ने राष्ट्रिय स्तरको सिद्धार्थ राजमार्गको परिधिमा अवस्थित छ । साविक पेखुवाघखोर, वालिङ, धनुवासे गा.वि.स. मिलाई जम्मा ११ वटा वडा कायम गरी स्थापना भएको यस नगरपालिका २०७३, फागुन २७ गतेदेखि छिमेकी गा.वि.स. जगतभञ्ज्याड, मल्याडकोट, केवरेभञ्ज्याड, कालिकाकोट, सिर्सेकोट, थुम्पोखरा, पेलाकोट, तिनदोबाटे, स्वरेक, छाडछाडदी, माखकोट, एलादी गा.वि.स. का पुरै वा आंशिक वडाहरू समावेश भई १४ वटा वडाको बृहत नगरपालिका घोषणा भएको हो । वालिङ नगरपालिका समुन्द्र सतहबाट ७३१ मिटरदेखि १५९६ मिटर उचाइसम्म फैलिएको छ । नक्शा विश्लेषणका आधारमा यस नगरपालिकाको क्षेत्रफल १३३.८५ व.कि.मि रहेको छ ।

नक्शा ३.१ : वालिङ नगरपालिकाको राजनीतिक विभाजन

नेपालको पर्यटकीय नगरी पोखरा र शान्तिका दुत गौतमबुद्धको जन्मस्थल लुम्बीनी जोड्ने सिद्धार्थ राजमार्ग क्षेत्रमा रहेको गण्डकी प्रदेशमा पर्ने स्याङ्जा जिल्लामा अवस्थित वालिङ नगरपालिका ऐतिहासिक, धार्मिक, प्राकृतिक र पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण नगरपालिका हो । गहौसुर कालिका मन्दिर, ध्याङ्लिङ, बाहुनथान, थामको चौर, चन्द्रकोट डाँडा, छाडछाडदी, अकलादेवी मन्दिरजस्ता धार्मिक तथा पर्यटकीय महत्वपूर्ण स्थलहरू रहेका छन् । नगरको सिद्धार्थ राजमार्ग क्षेत्र (वडा नं १,६,८,९,१० र १३) मा व्यवसायिक गतिविधि र जनघनत्व बढि छ भने वडा नं ११, १४ र १३ का तल्लो तटीय क्षेत्रमा कृषि उत्पादन सम्भाव्यता बढि भएका क्षेत्र हुन् । यस आधार यस नगरका विभिन्न वडाका फरक फरक आर्थिक सम्भाव्यता रहेका छन् । तथापि सिद्धार्थ राजमार्ग क्षेत्र बसोबासको हिसावले बढि आकर्षक क्षेत्रका रूपमा रहेको छ । स्वास्थ्य, शिक्षा, सरसफाई आदिको सचेतना सहित सामाजिक विकासको स्तरमा भने नगरभरी धेरै हदसम्म समानता रहेको

छ । सिद्धार्थ राजमार्ग क्षेत्रको तुलनामा सेवा प्रवाहका भौतिक पुर्वाधारको उपलब्धता बाह्य बडाहरूमा कम रहेको छ ।

सामान्यतया भू उपयोग योजना मार्फत बस्ती तथा अन्य क्षेत्र विभाजन गरी सोही अनुसारका पुर्वाधार विस्तार गरेर मात्र बसाइएको शहरलाई योजनावद्व र सुव्यवस्थित शहरको रूपमा लिन सकिन्छ । नेपालका अधिकांश स्थानीय तह जस्तै वालिड पनि योजनावद्व शहरी किवासको विधि मार्फत निर्माण नभएको हुनाले सुव्यवस्थित नगरका सबै विशेषता यस नगरमा छैन । तथापि आगामी दिनमा हुने पुर्वाधार विकास र सेवा प्रवाहको विधिलाई थप व्यवस्थित बनाउन र विकास निर्माणको विगतको अभ्यासमा रहेका कमी कमजोरीलाई सुधार गर्दै वालिडवासीको सुख र समुन्नती तथा स्मार्ट नगर निर्माणको आधार तयार गर्न नगरवासीको अधिकतम सहभागिताका आधारमा नगरको पहिलो बृहत योजना तयार गरिएको छ । यसबाट नगरको राजनीतिक र प्रशासनीक संयन्त्रलाई गतिशिल बनाई सिमित स्रोत र साधनको आदर्शतम उपयोग मार्फत वालिडको विशिष्ट पहिचान निर्माणमा टेवा पुग्ने विश्वास गरिएको छ ।

३.२. नगरको जनसाङ्खिक अवस्था

वालिड नगरपालिकामा २०७५ सालमा सम्पन्न गरिएको घरपरिवार तथ्याङ्क सङ्कलनबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार चौध वटा वडा बीच कुल १३३.८५ वर्ग कि. मि. क्षेत्रफलमा फैलिएको यस नगरपालिकाको ११,३६६ घरपरिवारमा २१,१०८ पुरुष, २४,५०० महिला गरी कुल ४५,६०८ जनसङ्ख्या रहेको छ । तथ्याङ्कलाई हेर्दा लैङ्गिक अनुपात प्रति १०० जना महिलाहरूमा पुरुषको जनसङ्ख्या भने कम अर्थात् ८६ देखिन्छ । जनघनत्व प्रति वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा २७७ जना रहेको छ । वडागतरूपमा तुलना गर्दा जनसङ्ख्या, घरधुरी तथा जनघनत्वको हिसाबले वडा नं. ९ सबैभन्दा ठूलो वडा भएतापनि क्षेत्रफलको हिसाबले सबैभन्दा सानो वडा हो । त्यसैगरी जनसङ्ख्या तथा घरधुरीको हिसाबले सबैभन्दा सानो वडाको रूपमा वडा नं. ३ र जनघनत्वको हिसाबले सबैभन्दा कम जनघनत्व भएको वडा नं. १ रहेको छ । वडा नं १ क्षेत्रफलमा सबैभन्दा ठूलो छ ।

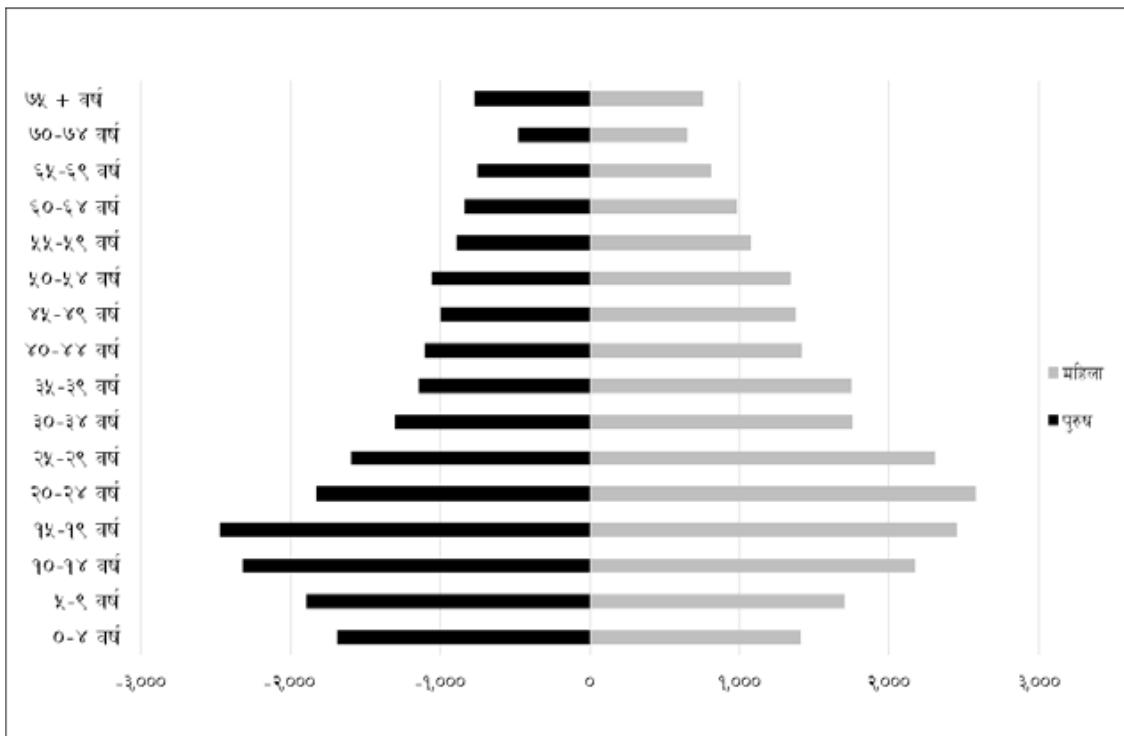
तालिका ३.२ : नगरको जनसाङ्खिक स्थिति

वडा नं.	परिवार संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा	लैंगिक अनुपात	परिवारको औषत आकार	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	जनघनत्व प्रति वर्ग कि.मि.
१	८५१	१,७३९	१,८५२	३,५९१	९३.९०	४.२२	३९.९४	९०
२	५३४	१,०५५	१,२०६	२,२६१	८७.४८	४.२३	४.४३	५१०
३	३४६	६७२	५६८	१२४०	११८.३१	३.५८	७.४६	१६६
४	५१२	८९२	१,०४८	१,९४०	८५.११	३.७९	११.७०	१६६
५	५५७	१,१५३	१,२६५	२,४१८	९९.९५	४.२१	८.०७	३००
६	७४८	१,४८०	१,६२६	३,१०६	९९.०२	४.१५	६.७१	४६३
७	५१३	९९०	१,१०९	२,०९९	८९.२७	४.०९	१०.२३	२०५
८	१,४२५	२,४२२	२,८३०	५,२५२	८५.५८	३.६९	११.०५	४७५
९	१,७३२	२,९२९	३,५९९	६,५२८	८१.३८	३.७७	३.५६	१८३४
१०	७२४	१,४३८	१,६१८	३,०५६	८८.८८	४.२२	७.७४	३९५
११	६९०	१,१८७	१,४९८	२,६८५	७९.२४	३.८९	९.७५	२७५
१२	६९९	१,१५९	१,४५६	२,६९५	७९.६०	४.२२	१२.६३	२०७
१३	९८१	१,९६७	२,३०८	४,२७५	८५.२३	४.३६	१३.१६	३२५
१४	१,१९६	२,०२५	२,५१७	४,५४२	८०.४५	४.०७	१७.९८	२५३
जम्मा	११३६६	२१,१०८	२४,५००	४५,६०८	८६.९६	४.०९	१६४.४१	२७७

वडागत विवरणअनुसार वडा नं. ९ मा सबैभन्दा धेरै अर्थात् १७३२ घरपरिवार र सबैभन्दा कम वडा नं. ३ मा ३४६ परिवार रहेका छन् । त्यस्तै वडागत जनसङ्ख्याको महिला/पुरुषको अनुपात अर्थात् लैङ्गिक अनुपात विवरण असमान किसिमको देखिन्छ । वडा नं. ३ बाहेक सबैजसो वडामा महिलाको जनसङ्ख्या पुरुषको भन्दा बढी देखिन्छ । उमेर समूह अनुसार वालिड नगरपालिकामा १५-१९ वर्षका बालबालिकाको सङ्ख्या सबैभन्दा उच्च अर्थात् ४,९१५ (१०.७८ प्रतिशत) देखिन्छ । कुल जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा अर्थात् ५० प्रतिशतभन्दा बढी ० वर्षदेखि २९ वर्षसम्मको उमेर समूहका रहेका छन् ।

नगरपालिकामा रहेका कुल ११,३६६ परिवारमध्ये ४ देखि ५ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार सबैभन्दा धेरै ४,३८१ अर्थात् ३८.५८ प्रतिशत रहेको छ । दोस्रोमा २ देखि ३ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार ४,१५० अर्थात् ३६.५४ प्रतिशत र तेस्रोमा ६ देखि ७ जना सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार १,५११ अर्थात् १३.३० प्रतिशत रहेका छन् । त्यस्तै १ जना मात्र सदस्य सङ्ख्या भएको परिवार ७५७ अर्थात् ६.६७ प्रतिशत रहेका छन् भने ८ जनाभन्दा बढी सदस्य सङ्ख्या भएको परिवारको समेत रेकर्ड गरिएको छ । जसको सङ्ख्या ५५८ रहेको छ । २ देखि ३ जना मात्र भएको परिवारको सङ्ख्यासमेत ३६.५४ प्रतिशत हुनुले यो क्रम विस्तार भई दर्घकालमा सानो आकारका धेरै परिवार हुनसक्ने देखिन्छ ।

उमेरसमूह अनुसार जनसंख्याको विवरण

२०७५ को तथ्यांकका आधारमा तयार गरिएको माथिको जनसंख्या पिरामीडले वालिड नगरपालिकाको जनसंख्याको लैङ्गिक अनुपात र विभिन्न उमेर समूहको संरचनाको चित्रण गरिएको छ । नगरपालिकामा विभिन्न उमेर समूहको जनसङ्ख्या मध्य पुरुष उमेर समूहमा १०-१४ र १५-१९ सब भन्दा धेरै रहेको छ, भने महिला उमेर समूहमा १५-१९ र २०-२४ सब भन्दा धेरै रहेका छ । समग्रमा नगरको उमेर समूहको जनसङ्ख्यालाई हेर्दा १०-१४, १५-१९, २०-२४ र २५-२९ का जनसंख्या सबै धेरै रहेको छ, जहाँ कुल जनसङ्ख्याको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा ० वर्षदेखि २९ वर्ष सम्मको उमेर समूह रहेको छ । यो उमेर समूहको जनसङ्ख्या भनेको आत्मनिर्भर भई नसकेको जनसङ्ख्या पनि हो भने अहिलेको तुलनामा नगरपालीका भित्र अर्को दुई, तिन दशक भित्र श्रमशक्ति धेरै संख्याले बढ्ने आधार पनि हो । जसले गर्दा नगर भित्र बढि भन्दा बढि रोजगारको आवश्यकता पर्छ । लैङ्गिक अनुपातको हिसाबले उक्त उमेर समूहका पुरुषको महिलाको तुलनामा संख्या घट्दै देखिन्छ । वैदेशिक वा अन्य अवसरका लागि नगर बाहिर जाने गरेका कारण गणनाका

क्रममा पुरुषहरूको न्यून उपस्थिति भएको नगरको अनुमान छ । तथापि यसको यथार्थ विवरण छैन । वर्तमान अवस्थाले आगामी २० वर्षमा जेष्ठ नागरिकको संख्या बढ्ने देखिन्छ ।

३.२.१. जनसंख्या प्रक्षेपण

बृहत योजनाले भविष्यको अनुमानित जनसंख्याको आवश्यकता सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । वालिड नगरपालिकाको दुरदृष्टी, दिर्घकालिन लक्ष्य, उद्देश्य, नीति तथा कायकम तय गर्दा तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको जनसंख्यालाई आधार बनाइएको छ । २०२८ साल देखिको नगरको वर्तमान भूगोल अनुसारको पुरानो तथांक संकलन गर्न प्राप्त हुन नसकेकोले राष्ट्रिय तथांक विभागबाट प्राप्त नगरपालिकाको वि.सं २०५८ साल र २०६८ सालको जनगणना तथ्याङ्क तथा नगरले गरेको पारिवारिक सर्वेक्षणबाट संकलित तथ्याङ्कलाई लिइएको छ । नगरपालिकाको जनसंख्याको विश्लेषणका लागि विभिन्न समयमा भएको राजनीतिक परिवर्तनसँगै स्थानीय तहको पुनरसंरचनाको क्रममा वालिड नगरपालिकामा गाभिन आएका क्षेत्रको जनसंख्या समेटी सम्पुर्ण वालिडको हालको संरचनासंग मिलाउने प्रयास गरिएको छ ।

वालिड नगरपालिकाको सन्दर्भमा, वि.सं २०५४ सालमा साबिक पेखुवाघखोर, वालिड, धनुवासे गा.वि.स. मिलाई जम्मा ११ वटा वडा कायम गरी नगर स्थापना भएकोमा संघीय संरचना अनुसार २०७३, फागुन २७ गतेदेखि छिमेकी गा.वि.स. जगत भञ्ज्याड, मल्याडकोट, केवरेभञ्ज्याड, कालिकाकोट, सिर्सेकोट, थुम्पोखरा, पेलाकोट, तिनदोबाटे, स्वरेक, छाडछाडदी, माभकोट, एलादी गा.वि.स.का पुरै वा आंशिक वडाहरू समावेश भई १४ वटा वडाको हालको वालिड नगरपालिका घोषणा भएको हो ।

संघीय संरचना अनुसार साबिकको वालिडलाई वडा नं १,२,६,८,१०,११ र १४ का केहि भुभाग, छाडछाडदीलाई वडा नं १ र २ का केहि भुभाग, माभकोट शिवालयलाई वडा नं ३, एलादीलाई र मल्याडकोटलाई वडा नं ४, जगत भञ्ज्याडलाई वडा नं ५ र ६ का केहि भुभाग, केवरेभञ्ज्याडलाई वडा नं ७ र ८ का केहि भुभाग, तिनदोबाटेलाई वडा नं १० र १३ का केहि भुभागहरू, स्वरेकलाई वडा नं ११, सिर्सेकोटलाई वडा नं १२, थुम्पोखरालाई वडा नं १३ र १४ का केहि भुभाग, पेलाकोटलाई वडा नं १३ र कालिकाकोटलाई वडा नं १४ गरि जम्मा १४ वटा वडाहरू समेटेर वर्तमान वालिड गठन भएको हो । त्यसकारण, विगत २०५८ साल देखिको हालको वालिडको जनसंख्या निकाल्दा साबिकको गाउँ विकास समितिहरू पेखुवाघखोर, वालिड, धनुवासे, जगत भञ्ज्याड, मल्याडकोट, केवरेभञ्ज्याड, कालिकाकोट, सिर्सेकोट, थुम्पोखरा, पेलाकोट, तिनदोबाटे, स्वरेक, छाडछाडदी, माभकोट, एलादी को जनसंख्यालाई लिन सकिन्छ ।

३.२.२ जनसंख्या प्रक्षेपण विधि

जनसंख्या प्रक्षेपणमा रेखीय वृद्धि दर (Linear Growth Rate) ज्यामितीय वृद्धि दर (Geometric Growth Rate), घाताङ्कीय वृद्धि दर (Exponential Growth Rate) तथा समूहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) आदि उपयोग गर्न सकिने भएता पनि समूहगत आंशिक पद्धति (Cohort Component Method) निकै उपयुक्त हुन्छ । यस पद्धतिले प्रजनन दर, मृत्यु दर, तथा प्रवासन दरलाई मध्यनजर राख्दछ । तर, सानो क्षेत्रफल तथा समूहगत विभाजित जनसाङ्खिकिय तथ्याङ्कको अभावमा यी परिमाण अनुमान गर्न असम्भव हुन्छ ।

वालिड नगरपालिकाको सन्दर्भमा २०५८-६८ को जनगणना अध्यन गर्दा यस नगरको जनसंख्या १.०४% ले घटेको पाइन्छ । साथै, नगरपालिकाले २०७५ मा गरेको घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन अनुसार २०६८ को भन्दा नगरको जनसंख्या -१.१६% ले घटेको छ । पहाडी भू-भागहरूमा भौतीक र सामानिजक पूर्वाधारको विकासको कमी, सडक सञ्जालको कमजोर अवस्था, उर्वर जमिनको अपर्याप्तता तथा राष्ट्रव्यापी रूपमा देखिएको बड्दो आन्तरिक तथा वाट्य प्रवासनले वालिड नगरपालिकाको जनसंख्याको नकरात्मक वृद्धिदरलाई प्रभाव पारेको हो । यद्यपी, २०७३ मा भएको राज्य पुनरसंरचना, संघीय शासन प्रणालीको पुर्ण कार्यान्वयन र स्मार्ट सीटीको लक्ष्य प्राप्तिका लागि नगर विकासमा गरिने लगानी तथा स्थानीय राजनीतिक स्थायीत्वका कारण वालिड हालको भन्दा थप आकर्षक बसोबास स्थल बन्न सक्ने तथा विभिन्न उद्देश्यले नगर वाहिर

रहेको जनसंख्या पनि नगरमा फर्कन सक्ने भएकोले आगामी दिनमा नगरको जनसंख्या बढ्ने विश्वास लिइएको छ ।

तसर्थ, २०६८ सालको जनगणना अनुसार नेपालको औशत जनसंख्या वृद्धि दर १.३५% रहेकोले सोही वृद्धिदरलाई नगरको जनसंख्या वृद्धि दर मानेर २०७८ देखि २०९८ सम्मको समयलाई पाँच वर्षको अन्तरालमा विभाजित गरि घातझीय वृद्धि दर पद्धतिको प्रयोगद्वारा उक्त समयको जनसंख्या प्रक्षेपण गरिएको हो । घातझीय वृद्धिदर पद्धतिले दुईवटा समय अवधिको जनसंख्यामा हुने परिवर्तनलाई आधार बनाएर भावी जनसंख्याको अनुमान गर्दछ । यसका लागि नगरपालिका आफैले गरेको २०७५ को घरधुरी सर्वेक्षणमा निर्धारित जनसंख्यालाई आधार वर्षको जनसंख्या मानिएको छ ।

घातझीय वृद्धि दर (Exponential Growth Rate) $P_t = P_0 e^{rt}$

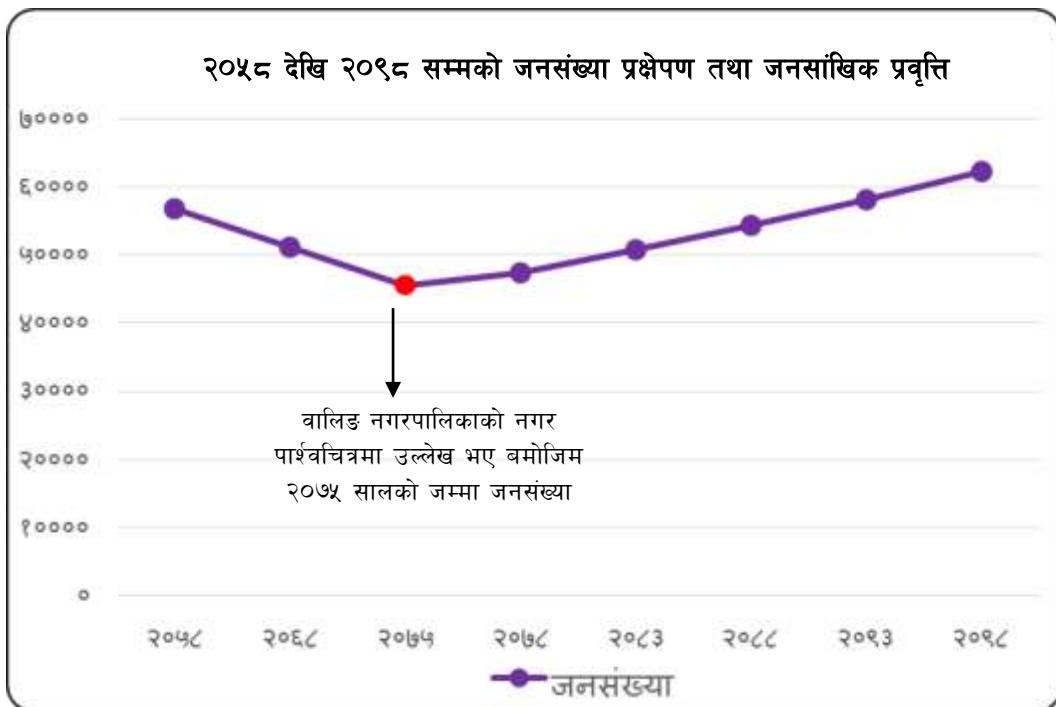
जहाँ, $P_t = 't'$ समय पछि हुने जम्मा जनसंख्या; $P_0 =$ प्रारम्भिक जनसंख्या; $e = २.७१८२८$; $r =$ वृद्धि दर(%); $t =$ समय अवधि हो ।

माथिको शुत्रका आधारमा नगरपालिकाको आगामी वि.स २०९८ सम्मको जनसंख्या प्रक्षेपण तालको तालिकामा प्रस्तुत छ ।

जनगणनात्मक जनसाडिखक विवरण		जनसंख्या वृद्धि दर		पुर्वानुमानित जनसाडिखक विवरण (वृद्धि दर = १.३५%)	
साल	जनसंख्या	साल	दर (%)	साल	जनसंख्या
२०५८	५६८६४	-	-	२०७८	४७४९४
२०६८	५९२४३	२०५८-६८	-१.०४	२०८८	५०८९०
२०७५	४५६०८	२०६८-७५	-१.१६	२०८८	५४३५८
				२०९३	५८१५४
				२०९८	६२२१५

स्रोत: केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग (वि.सं २०५८-२०६८), नगर पाश्वर्चित्र (वि.सं २०७५)

२०७५ सालको जनसाडिखक विवरण, वालिड नगरपालिकाको नगर पाश्वर्चित्र निर्माणको क्रममा हरेक घरधुरीमा पुगेर गरिएको सर्वेक्षणमा आधारित रहेको छ । जसमा तत्कालिन समयमा नगरमा अनुपश्यित जनसंख्यालाई नगरको जनसंख्यामा समेटिएको छैन भने अस्थायी बसोबास गर्ने जनसंख्यालाई समेटिएको छ । त्यसैले जनसंख्या प्रक्षेपणका लागि सो तथ्याङ्कलाई आधार वर्षको तथ्याङ्क मानिएको छ । उक्त जनगणना अनुसार यस नगरपालिकाको जम्मा जनसंख्या ४५,६०८ रहेको थियो । २०७८ देखि २०९८ सम्मको समयलाई पाँच वर्षको अन्तरालमा विभाजित गरि, १.३५ % वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा, २०७५ को जनसंख्यामा करिब १८०० ले वृद्धि भई २०७८ को जनसंख्या ४७,४९४ हुन आउने देखिन्छ । यसैगरी, सोहि पद्धति र वृद्धि दरको प्रयोग गर्दा २०८८ को ५०,८९० ; २०८८ को ५४,३५८ ; २०९३ को ५८,१५४ र २०९८ को ६२,२१५ जनसंख्या रहने अनुमान गरिएको छ ।

बहुत योजनालाई सकेसम्म वैज्ञानिक बनाउन वर्तमान भावी जनसंख्याको आवश्यकता विश्लेषण गरी सो आवश्यकता सम्बोधन गर्न सहयोग पुगोस भन्ने हेतुले नगरको जनसंख्या प्रक्षेपण गरिएको हो । २०७८ मा हुने राष्ट्रिय जनगणना तथा नगरले समयसमयमा विभिन्न प्रयोजनामा गर्ने घरधुरी सर्वेक्षण लगायतका क्रममा आवश्यकता अनुसार जनसंख्या प्रक्षेपण र सो संख्याका कारणले कार्यक्रमको सामदर्भिकतामा पार्ने प्रभाव विश्लेषण गरी आवश्यका अनुसार यो योजनाको निश्चित खण्डमा अवश्यक सुधार वा परिमार्जन गर्दै लिगिने छ ।

खण्ड चार : नगरको समष्टिगत लक्ष्य

४.१. नगरको मुख्य प्राथमिकता

वालिड नगरपालिकाले बृहत योजना तयारीका क्रममा भएका बडा स्तरीय विषय केन्द्रित छलफल मार्फत नगरको विकासका प्राथमिकता निर्धारणमा नागरिक सुभाव संकलन गर्न विभिन्न विकास र सेवा क्षेत्र विभाजन गरी मत सर्वेक्षणको अभ्यास गरिएको थियो । सो विधिवाट पहिचान गरिएको प्राथमिकता तथा नगरको मुख्य प्राथमिकताको क्षेत्र सम्बन्धमा व्यक्त बडा स्तरमा व्यक्त विचार समेतलाई नगरको योजना तर्जुमा निर्देशक समिति स्तरमा छलफल गरिएको थियो । मत सर्वेक्षणमा वालिड नगरपालिकाले शिक्षा क्षेत्रलाई मूख्य प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिएको थियो भने स्थाथ्य, यातायात र आर्थिक विकासलाई दोस्रो, तेस्रोत र चौथो प्राथमिकतामा राखिनुपर्ने देखिएको थियो । सोही क्रममा नगरको दुरदृष्टी निर्धारणका लागि सुभाव दिने क्रममा १४ डाका सबै भन्दा बढि नागरिकले नगरलाई कृषि र पर्यटनका आधारमा विकास र समेद्धिको मार्गमा लान सकिने धारणा बढि व्यक्त भएको थियो । यसरी नगरवासीको धारणा र नगरपालिकाको समग्र हितका लागि कार्यपालिका तथा विषयगत शाखाको सहभागितामा प्राप्त सुभाव समेत राखी पर्यटन र कृषि क्षेत्रलाई आर्थिक विकासका मुख्य क्षेत्रका रूपमा लिने र शिक्षा र स्वास्थ्यलाई सामाजिक विकासका मुख्य क्षेत्रका रूपमा प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने गरी मुल प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ । यी आर्थिक र सामाजिक विकासलाई गति दिनमा मुख्य भूमिका खेल्ने गरी यातायात लगायत पुर्वाधार विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयनलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

४.२. नगरको दुरदृष्टी

करीव १३४ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा फैलिएको पश्चिम नेपालको सुन्दर वालिड नगरपालिका नगरपालिका समुन्द्र सतहबाट ७३१ मिटरदेखि १५९६ मिटर उचाइसम्म रहेको छ । सिद्धार्थ राजमार्गमा जोडिएको यस नगरपालिका गण्डकी प्रदेशको केन्द्र तथा नेपालकै पर्यटकीय केन्द्र पोखरावाट करीव ६५ किलोमिटर तथा लुम्बिनीवाट १४० किलोमिटरको दुरीमा अवस्थित छ । सानो उपत्यका र सुन्दर पहाडी भूभागले बनेको यस नगरपालिकामा प्रशस्त प्राकृतिक विविधता रहेका छन् । यस नगरपालिकामा गाहोसुर कालिका मन्दिर, घ्याडलिङ, बाहुनथान, थामको चौर, चन्द्रकोट डाँडा, छाड्छाड्दी, अकलादेवी मन्दिरजस्ता धार्मिक तथा पर्यटकीय महत्वपूर्ण स्थलहरू रहेका छन् । यहाँका स्थानीय जातजातीको विशिष्ठ पहिचान, आँधिखोलाको लामो करिडोरको विकास सम्भाव्यता, होम स्टेहरूको विकास आदिले नगरलाई पर्यटकीय गन्तव्यका थप सम्भावना प्रस्तुत गरेका छन् । यस आधारमा नगरलाई पर्यटकीय केन्द्रको रूपमा विकास गर्दै विकास र समृद्धिको आधार तय गर्न सकिने अवस्था छ । पोखरा र लुम्बिनी भ्रमण गर्ने वात्य पर्यटकको पर्यटन हवको रूपमा विकास गर्न सकिने निष्कर्षका साथ नगरले पुर्वाधार तयारी लगायतको कार्य गरिरहेको छ । त्यसैगरी मुख्य नदि प्रणालीको किनारमा रहेका फाँटहरूको तरकारी र नगदेवाली उत्पादनमा उपयोग, सुन्तला लगायतको फलफुल उत्पादन, प्रशोधन तथा वजारीकरण र उद्यमशिलता विकास मार्फत उच्च आय सहितको समृद्ध वालिड निर्माण हुनसक्छ । यसरी नगरले कृषि र पर्यटनलाई आर्थिक विकास र समृद्धिको मुख्य दुई आधारका रूपमा पहिचान गरेको छ ।

उपलब्ध मानव संशाधन र पुर्वाधारको समुचित उपयोग मार्फत विद्यालय शिक्षालाई गुणस्तरीय र पहुँचयोग्य बनाउने तथा स्वास्थ्य सम्बन्धि पर्याप्त सचेतना, स्थानीय स्वास्थ्य सेवाको स्तरोन्नती र विस्तारवाट शिक्षित र स्वस्थ नागरिकवाट मात्र विकसित र समृद्ध नगर सम्भव हुनेमा वालिड नगरपालिका विश्वस्त छ । यससँगै क्षमतायुक्त, क्रियाशिल नगरवासी मार्फत उद्यमशिलता र स्वरोजगारीको माध्यमबाट नगर र नगरवासी समृद्ध हुने तथा नागरिक अग्रसरता र विकास प्रक्रियामा उनीहरूको सुसूचित सहभागिता विना पुर्ण जवाफदेहि स्थानीय शासन संभव नहुने हुँदा आफ्नो अधिकार र जिम्मेवारीको वोध भएका, सूचना प्रविधि मैत्री स्मार्ट नागरिक यस नगरको दुरदृष्टी हो ।

पारदर्शीता, आन्तरिक सुशासन र चुस्त प्रशासन सहितको स्थानीय शासनको प्रत्याभूति आम नगरिकलाई दिलाउनु नगरको पहिलो कर्तव्य हो । विकासको प्रक्रिया र अवसरमा सबै नगरवासीको समान पहुँच सुनिश्चित गरी सामाजिक न्याय सहितको वालिड निर्माण नगरको महत्वपूर्ण प्राथमिकता हो । सूचना प्रविधिको विकासलाई आत्मसात गर्दै नगरले उपलब्ध गराउने सेवा प्रवाह र प्राप्तिलाई सहज बनाउन सूचना प्रविधिको उच्चतम उपयोग आवश्यक छ । त्यसका लागि आन्तरिक तयारी र आम नागरिकको क्षमता विकासलाई सँगसँगै अघि बढाउनु पर्ने हुन्छ । त्यसैले योजनावद्ध शहरी विकास र पुर्वाधार व्यवस्थापन, सिमित स्रोत साधनको आदर्श उपयोग मार्फत विकास प्रक्रियालाई प्राभावकारी बनाउँदै आन्तरिक सम्पर्क र भरपर्दो वाट्य आवद्धता, शासकीय पद्धतिमा आवश्यक सुधार र सूचना प्रविधिमा आधारित सुलभ सेवा प्रवाहलाई प्राथमिकतामा राखी नगर अघि बढने छ । यसरी नगरपालिकालाई विकास र सेवाका दृष्टिकोणले राष्ट्रिय र अन्तराष्ट्रिय स्तरका अनुकरणीय शहरी इकाईको प्रतिस्पर्धी र स्मार्ट नगरको स्तर हाँसील गर्ने सोच लिइएको छ । यसरी नगरले निम्नानुसारको दुरदृष्टि लिएको छ ।

स्मार्ट नागरिक : स्मार्ट वालिड

स्फुर्त, आत्म निर्भर, शुखी र समृद्ध नागरिक वसोवास गर्ने सुव्यवस्थित नगर

४.३. नगरको दिर्घकालिन लक्ष्य

नगरले आफ्नो दुरदृष्टि वा सोच हाँसिल गर्नका लागि निम्नानुसारको दिर्घकालिन लक्ष्य तय गरेको छ ।

स्मार्ट नागरिक	<ul style="list-style-type: none"> ● स्वस्थ, शिक्षित, सशक्त र क्रियाशिल नागरिक ● सूचना प्रविधिको पर्याप्त ज्ञान र उपयोग ● सिर्जनात्मक सोचमा आधारित उद्दम र स्वरोजगारी ● जिम्मेवार, कर्तव्यनिष्ठ, जागरुक, शुखी र समृद्ध नगरवासी
स्मार्ट वालिड	<ul style="list-style-type: none"> ● उर्जा लगायत आर्थिक, भौतिक र मानवीय स्रोत साधनको आदर्श उपयोग ● सूचना प्रविधिमा आधारित शुलभ शहरी सेवा ● गुणस्तरीय, विश्वसनीय पहुँचयोग्य शिक्षा र स्वास्थ्य सेवा ● सरसफाईका पुर्वाधार सहित स्वच्छ र सफा रोज पिंक सीटी ● सामाजिक न्याय र समानता ● भरपर्दो पर्यटन पुर्वाधार र स्थानीय पहिचान सहितको पर्यटकीय हव ● कृषि उत्पादन विविधिकरण र उच्च उत्पादकत्व ● यातायात र सञ्चार मार्फत कसिलो आन्तरिक र वाट्य सम्पर्क ● सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको उपलब्धता, गुणस्तरीयता र पहुँच ● सकरात्मक भू उपयोगमा आधारित र योजनावद्ध शहरी विकास ● स्थानीय सुशासन सहितको विश्वसनीय नगर-नागरिक सम्बन्ध

खण्ड पाँचः क्षेत्रगत योजना

५.१. परिचय

यो खण्डमा नगरपालिकाले विगत देखि विकास निर्माण र सेवा प्रवाहका लागि विभाजन गरिएको विषयगत क्षेत्र तथा ती क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रहरूको नीति तथा प्राथमिकता प्रस्तुत गरिएको छ । कृषि, पशुपालन, उद्योग, वाणिज्य, पर्यटन, सहकारी र राजश्व तथा आर्थिक पुर्वाधारलाई आर्थिक विकास अन्तर्गत समेटिएको छ । सामाजिक विकास अन्तर्गत शिक्षा, स्वास्थ्य, सम्पदा संरक्षण तथा लैंगिक समानता र सामाजिक समावेशीकरणको विषय समेटिएको छ । भू उपयोग तथा वस्ती व्यवस्थापन, पार्क तथा मनोरञ्जन, यातायात र खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चार जस्ता सार्वजनिक निर्माण र सम्बन्धित सेवालाई पुर्वाधार विकास अन्तर्गत समेटिएको छ । त्यसैगरी बन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन अन्तर्गत प्राकृतिक स्रोत, वातावरण र विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्धि विषय समेटिएको छ । संस्थागत विकास र सुशासनको विषउलाई अन्तिम खण्डमा समेटिएको छ । सबै क्षेत्रको पृष्ठभूमि सहित लक्ष्य, उद्देश्य र नीति तथा प्राथमिकतालाई क्रमशः प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२. आर्थिक विकास

वालिड नगरपालिका एक ऐतिहासिक, धार्मिक र पर्यटकीय महत्व बोकेको नगर हो । यहाँको अर्थतन्त्र मुख्यतया: व्यापार, व्यवसाय, नोकरी, कृषि, बन, पशुपालन, थोक, खुद्रा बजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन सेवाजस्ता क्षेत्रमा आधारित छन् । नगरपालिकाको सबै वडाहरूमा क्रमिक रूपमा सडक सञ्जालको विस्तार भैरहेका कारण नगरपालिकाको सडक बाहेकका पूर्वाधार विकासमा पनि सहजता हुँदै गएको छ । कृषि, व्यापार, सेवामूलक व्यवसाय र केहि साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरू यहाँका आर्थिक उपार्जनका श्रोतहरू हन् । वैदेशिक रोजगार पनि यस नगरको वैकल्पिक आर्थिक आधार हो । प्राकृतिक सौन्दर्यको धनी, जैविक विविधता एवं सांस्कृतिक विविधताले भरिपुर्ण रहेको स्पाडजा जिल्ला र विशेषतः वालिड नगरपालिका नेपालको आकर्षक पर्यटकीय गन्तव्यहरू पर्यटकीय नगरि पोखरा र बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीको संगम स्थलको रूपमा रहेको छ । विभिन्न किसिमका जातजातिको संस्कृति, रहनसहन तथा चाडपर्व लगायत उल्लेख्य सङ्ख्यामा रहेको धार्मिक, पौराणिक महत्वका स्थलहरू नगरपालिकाको प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा रहेका छन् ।

नगरपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतया: कृषि, बन, साना व्यापार व्यवसाय तथा उद्योग, थोक, खुद्रा बजार, होटल, पर्यटन तथा सेवाजस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ । उपयुक्त हावापानी, माटोको बनोट तथा कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको पहाडी क्षेत्र भएको हुँदा नगरपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन् । नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा रणनीतिक तथा ग्रामीण सडक सञ्जालका कारण नगरपालिकाका सबै वडाहरूमा पहुँच बढ्दी हुँदै गएको छ । यद्यपि भर्खर निर्माण भई रहेको सडकहरू कच्ची र कम गुणस्तरका छन् । त्यसैगरी नगरपालिकामा रहेका नदीहरू, बनजंगल तथा जैविक विविधताले स्थानीय विकासमा थप सम्भावना तथा अवसरहरू रहेको आभाष हुन्छ । कृषि, मौरी पालन, सुन्तला खेती, अदुवा खेती, कुखुरा पालन, पशुपालन आदि यस नगरपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरू हुन् । यस नगरपालिकाका मानिसहरू क्रमशः साना उद्योगहरूको विकासतर्फ लागिरहेका छन् । यस नगरपालिकाका मुख्य आर्थिक आधारहरू व्यापार, नोकरी र वैदेशिक रोजगारी रहेकोछ ।

नगरको तल्लो भेग (आँधिखोला कोरिडोर) मा रहेको खेतीयोग्य सिंचित जमिनमा तरकारी र आलु उत्पादनका लागि उपयुक्त हावापानी र माटो भएको यस नगरपालिकामा अधिकांश परिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि कर्ममा संलग्न छन् । यस नगरपालिकामा आधुनिक कृषि तथा पशुपालन र उपलब्ध

कच्चा पदार्थको उपयोग गरी साना र मझौला स्तरका औद्योगिक विकास र पर्यटन पुर्वाधार विकास तथा व्यवस्थापनलाई नगरपालिकाको आर्थिक विकास र समुन्नतीको मुख्य तीन आधारका रूपमा अघि बढाउन सकिने देखिन्छ ।

यस नगरपालिकामा विशेषत ढुङ्गा, चुनदुङ्गा, गिट्टी बालुवा आदि खानी रहेको छ । वालिड नगरपालिकाको वातावरणीय र पर्यावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरेर उक्त क्षेत्रमा उत्खनन सम्बन्धी काम हुन सक्ने सम्भावना पनि देखिन्छ ।

यी सम्भावना हेर्दा वालिड नगरपालिकाको आर्थिक विकास गर्न सहज हुन सक्ने वातावरण देखिन्छ । नगरका लागि आन्तरिक राजश्व बढाउने तथा रोजगारीका नयाँ अवसर सिर्जना गर्ने पर्याप्त अवसर नगरमा देखिन्छ । कुनै पनि नगरको स्थानीय आर्थिक विकास स्वस्थ रूपमा रहनु भनेको त्यस नगरको हरेक पुर्वाधार तथा सामाजिक विकास देखि हरेक घरधुरीको गरिबी निवारण गर्नमा सहयोग पुऱ्याउनु हो । वालिड नगरपालिकाको स्थानीय आर्थिक विकासका पक्षहरूमा पर्यटन, उद्योग व्यापार व्यवसाय, कृषि तथा पशुपालन, सहकारी तथा पुर्वाधार विकासलाई दिई सो बमोजिम नीति तय गरिएको छ ।

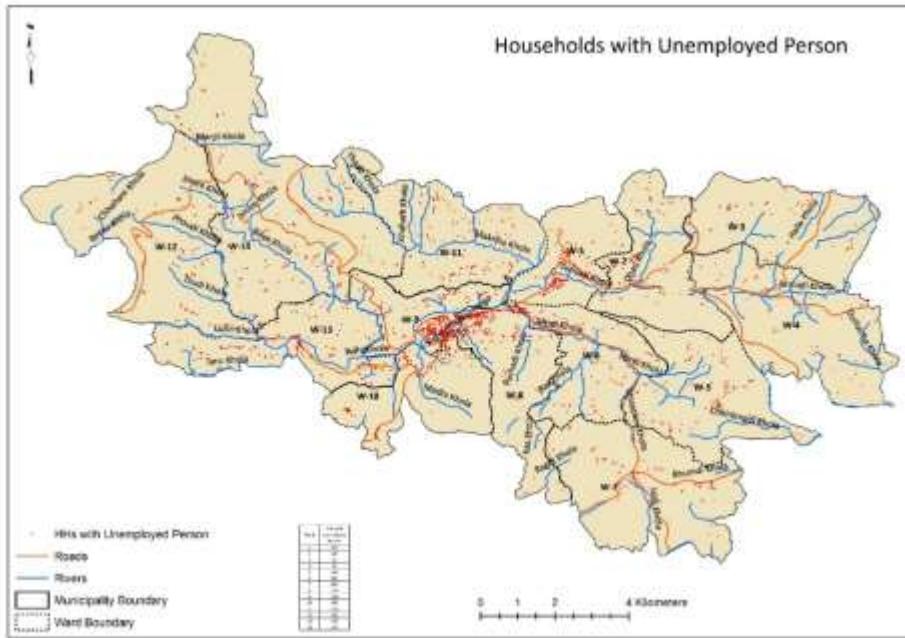
आर्थिक विकासका स्तम्भहरू

माथि उल्लेख भए बमोजिम नगरपालिकाको आर्थिक विकास र समृद्धिका लागि (क) पर्यटन (ख) व्यवसायिक कृषि तथा पशुपालन (ग) स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग र (घ) आर्थिक विकास मैत्री पुर्वाधारहरूलाई आर्थिक विकासका प्रमुख स्तम्भका रूपमा पहिचान गरिएको छ । सहकारीलाई कृषि क्षेत्र र स्वरोजगारी प्रवर्द्धनको महत्वपुर्ण औजारको रूपमा अघि बढाउन सकेमा नगरको आर्थिक क्षेत्रलाई निरन्तर चलायमान बनाउन सकिन्छ । साथै, आर्थिक विकासको आधारका रूपमा पहिचान भएका क्षेत्रलाई नगरको आन्तरिक राजश्व बढाउने तथा रोजगारी सिर्जना गर्ने अवसरका रूपमा समेत लिन सकिन्छ ।

हरेक क्षेत्रका लागि चाहिने सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्नुका साथै रोजगारीका नयाँ अवसर सिर्जना गर्नु महत्वपुर्ण हुने भएकोले क्षेत्रगत उद्देश्य तथा नीतिको अभिन्न अंगका रूपमा रोजगारी र आर्थिक अवस्थाको चित्रण गरी रोजगार प्रवर्द्धनका नीति सर्वप्रथम प्रस्तुत गरिएको छ । तत्प्रथम कृषि तथा पशुपालन, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, सहकारी र पुर्वाधार विकास आर्थिक विकासका प्रमुख प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा समेटिएका छन् । समग्र विकास प्रक्रिया अघि बढाउनका लागि आन्तरिक स्रोतको उपलब्धता सुनिश्चितता गर्ने कुरा पनि आर्थिक विकासको महत्वपुर्ण प्राथमिकता रहने भएकोले राजश्वलाई पनि यो क्षेत्रको अभिन्न अंगका रूपमा समेटिएको छ ।

५.२.१. सीप तथा रोजगारी

नगर प्रोफाइल, २०७५ बमोजिम नगरमा काम गर्ने उमेर समुहका ३२.३४ प्रतिशत जनसंख्या आंशिक वा पुर्ण वेरोजगार रहेका छन् ।

नक्शा १/५.२.१ : नगरमा वेरोजगारीको अवस्था

माथिको नक्शामा काम गर्न सक्ने उमेरको जनसंख्या मध्ये बरोजगार जनसंख्या (स्वेच्छिक वेरोजगार समेत) को बडागत अवस्था तल्को नक्शामा देखाईएको छ। जस अनुसार वडा नं ८ र ९ मा बरोजगार जनसंख्याको बढि बसोबास देखिन्छ।

नगरमा धेरै ३,७२५ घरपरिवारहरूको आमदानीको प्रमुख स्रोत विप्रेषणबाट प्राप्त आमदानी रहेको छ, भने। त्यसवाहेक क्रमशः सेवा, व्यापार व्यवसाय र पशुपंक्षी विक्रीबाट भएको आमदानीहरू पर्दछन्। नगर क्षेत्र भित्र वार्षिक रूपमा विप्रेषणबाट प्राप्त आमदानी रु १ अर्ब २९ करोड भित्रिने गरेको छ (वार्षिक औसत आमदानी प्रति परिवार मा रु ३ लाख ४६ हजार) छ। खेतीबाट आमदानी गर्ने ७६७ परिवारहरूको वार्षिक औसत आमदानी रु ४८,४०५ रहेको छ, भने पशुपंक्षी विक्रीबाट आमदानीको मुख्य स्रोत गर्ने १,६२२ घरपरिवारको वार्षिक आमदानी औसतमा रु २६,७२७ रहेको छ। त्यसैगरी पशुधन उत्पादनमा ३५६ परिवारसंख्या संलग्न रहेका छन्, जसको वार्षिक औसत आय रु ९०,४४१ रहेको छ। उद्योगबाट आमदानी हुने परिवार संख्या १२६ रहेको छ, जसको वार्षिक औसत आय तुलनात्मक रूपमा अन्य क्षेत्रको भन्दा बढी रु ४ लाख ९० रहेको छ। दैनिक ज्यालाबाट दैनिक ज्यालाबाट प्राप्त गर्ने परिवार संख्या १,३९३ छ। उनिहरूको वार्षिक औसत आमदानी प्रति परिवार रु १ लाख ८७ हजार रहेको छ।

बरोजगारीको संख्या घटाई वार्षिक रूपमा कृषि, पशुपालन, व्यापार व्यवसाय उद्योगबाट आमदानीको वृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ। साथै विप्रेषणबाट प्राप्त आमदानीलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी गर्न नगरपालिकासँग स्पष्ट नीतिको आवश्यक देखिन्छ। उपरोक्त तथ्यांकलाई आधार मानी देहाय बमोजिमको नीति अवलम्बन गर्न आवश्यक छ।

उद्देश्य ५.२.१ : दक्ष जनशक्ति तयार गरी रोजगारी सृजना मार्फत स्थानीय आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउने।

नीति क: नगरमा वेरोजगारहरूको तथ्याङ्क तथा अभिलेख व्यवस्थापन अद्यावधिक गर्दै स्वरोजगार तथा सीपमूलक कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जोड दिइनेछ। आर्थिक तथा सामाजिक क्षेत्रका हिसाबले पछाडी पारिएका बर्गहरूलाई प्राथमिकता दिई रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ।

नीति ख: कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा अरु व्यवसाय चलाउन चाहिने जनशक्ति तयारीको लागि पुर्व व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षालाई आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा समावेश गराइनेछ।

नीति ग. नगरपालिकामा स्थापना हुने तथा भईसकेका कल-कारखाना तथा व्यवसायहरू, भौतिक पूर्वाधार र सेवा प्रवाहको माग बमोजिम जनशक्तिको आवश्यकता पुरा गर्न दक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने प्राविधिक शिक्षालयको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति घ. स्थानीय आर्थिक विकासको लागि चाहिने जनशक्तिको प्रकार र सीपको आवश्यकता परिवर्तन भइरहन सक्ने हुनाले सीप र सिकाईलाई समयानुकूल परिमार्जन गर्दै लगिनेछ ।

नीति ङ. नगरपालिकाले शिक्षित विद्यार्थी तथा कामदारको रोजगारीको आवश्यकता र स्थापना भई सकेका तथा हुनलागेका उद्योग व्यापारहरू सञ्चालन गर्न चाहिने कर्मचारीको ज्ञान सीप र क्षमताका विचमा सामञ्जस्यता ल्याउन नगरपालिकाले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

नीति च: बैदेशिक रोजगारीलाई कम गर्न कृषि, पशुपालन र उद्योग व्यवसायहरूको व्यवसायिकरणमा विशेष प्राथमिकता सहितको कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति छ: स्वरोजगार तथा आत्मनिर्भर हुने गरी मौसमी तथा बेमौसमी तरकारी उत्पादनका लागि बैदेशिक रोजगारबाट फर्किएका बेरोजगार युवाहरूलाई प्राथमिकता दिईनेछ ।

नीति ज: विप्रेषणबाट प्राप्त हुने रकमलाई उत्पादनशिल तथा रोजगारीमुलक कार्यक्रममा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिनेछ । यसका लागि अनुदान सहित सहुलियत ऋणको समेत व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति झ: स्थानीयस्तरमा उत्पादन हुने वस्तुहरूको उचित मूल्य निर्धारण र बजार व्यवस्थापन गरी रोजगारीका अवसरहरू सृजना गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.१ : सीप तथा रोजगारी

(क) नगरमा रहेको बेरोजगारीको समस्या समाधान तथा दक्ष, अर्धदक्ष र बैदेशिक रोजगारीमा जाने युवा जनशक्तिको प्रवाशन न्यूनिकरण गरी नगर भित्रै रोजगारीका अवसर सृजना गर्न नगरपालिकामा स्पष्ट नीति र कानून वनाउने आवश्यकता छ । साथै नगरपालिकाले गर्ने सार्वजनिक निर्माणका कार्य र अन्य सेवाका क्षेत्रहरूमा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न, उद्योग व्यापार व्यवसाय तथा सेवा क्षेत्रमा सीपमुलक जनशक्तिको विकास गर्नका लागि आवश्यक नीति तथा कानूनको आवश्यक पर्ने भएकाले प्राथमिकताका आधारमा देहाय बमोजिमका नीति तथा कानून निर्माण गरिनेछ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. बेरोजगार र बैदेशिक रोजगारीबाट फर्केकाहरूका लागि अनुदान वा सहुलियत ऋण व्यवस्था सम्बन्धि कार्यविधि तयार गर्ने । २. नगरस्तरीय दैनिक ज्यालादर निर्धारण गर्ने ।	१. विप्रेषणबाट प्राप्त रकम र सहकारीको पुँजीलाई उत्पादनशिल तथा रोजगार कार्यक्रममा सदुपयोग सम्बन्धमा नीति तथा कार्यविधि बनाउने (नगरपालिकाबाट हुन सक्ने अनुदान तथा सहुलियत ऋणको व्यवस्था सहित) ।	१. सीप तथा रोजगारी प्रवर्द्धनका नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको अवस्था विश्लेषण गरी आवश्यक परिमार्जन वा संशोधन गर्ने ।

(ख) बेरोजगारहरूको संख्या र बर्गीकरण, प्राथमिकता बमोजिम सार्वजनिक निर्माण तथा शहरी सेवा अनुरूप नगरपालिकाले माग बमोजिमका कार्य क्षेत्र, बजारको संभावना, शैक्षिक बेरोजगार तथा विदेशबाट फर्केका व्यक्तिहरूको चाहना र क्षमताका आधारमा रोजगारमुलक कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नका लागि अध्ययन गर्नुपर्ने तथा यसका आधारमा आवश्यक पाठ्यक्रमको विकास गर्न र कक्षा सञ्चालन गर्न तत्काल विज्ञ टोली मार्फत र भविष्यमा शैक्षिक निकाय गठन गरी हालको बेरोजगार संख्यामा क्रमशः कम गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ । तथापि नगरपालिकाको प्रोफाइल र नगरस्तरीय विभिन्न तहका छलफल बमोजिम केही तालिमका क्षेत्र पहिचान गरी तत्काल कार्यान्वयनमा लैजानको लागि समेत प्रस्ताव गरिएको छ । नगरमा विशेषत स्मार्ट सिप तथा रोजगारी बृद्धिका लागि तपशिलका कार्यहरू गरिन्छ ।

१. सीप र शैक्षिक योग्यताका आधारमा बेरोजगारीको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने ।	१. बेरोजगार युवा तथा गृहिणीहरूको माग बमोजिम सीपमुलक तालिम सञ्चालन गर्ने । २. विदेशबाट फर्केका बेरोजगार युवाहरूलाई उनिहरूको क्षमता	१. ५,००० बेरोजगार युवा तथा महिलाहरूलाई उद्यमशिलमा आधारित सीपमुलक तालिमको व्यवस्था ।
--	--	---

२. पर्यटन, उद्योग व्यवसाय, कृषि, पशुपालन लगायत शहरी पूर्वाधार र सेवाको माग बमोजिम विभिन्न व्यवसायीहरूसँग समन्वय गरेर

Labour Market अध्ययन गर्न आवश्यक जनशक्ति यकिन गर्ने ।

३. बजारको माग बमोजिम विज्ञको समूह तयार गरी उद्यमशिल व्यवसाय सञ्चालनका लागि अल्पकालिन तथा मध्यकालिन सीप विकास तालिमका लागि पाठ्यक्रम तयार गर्ने ।

४. बढी वेरोजगार भएका बडाहरूमा महिला तथा सिमान्तकृत व्यक्तिहरूलाई बजारको माग बमोजिम सिप तथा तालिम उपलब्ध गराउने ।

५. संघ तथा प्रदेश सरकारको समन्वयमा वैदेशिक रोजगारमा जान इच्छुकहरूका लागि माग बमोजिम क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने

बमोजिम थप सीपमुलक तालिम सञ्चालन गर्ने र उद्यमशिल व्यवसाय सञ्चालनका लागि सहुलियत ऋण उपलब्ध गराउने ।

६. संघ र प्रदेशको सहयोगमा नगरको माग बमोजिम पुर्व व्यवसायिक र प्राविधिक शिक्षा सम्बन्धी पाठ्यक्रम तयार गर्ने ।

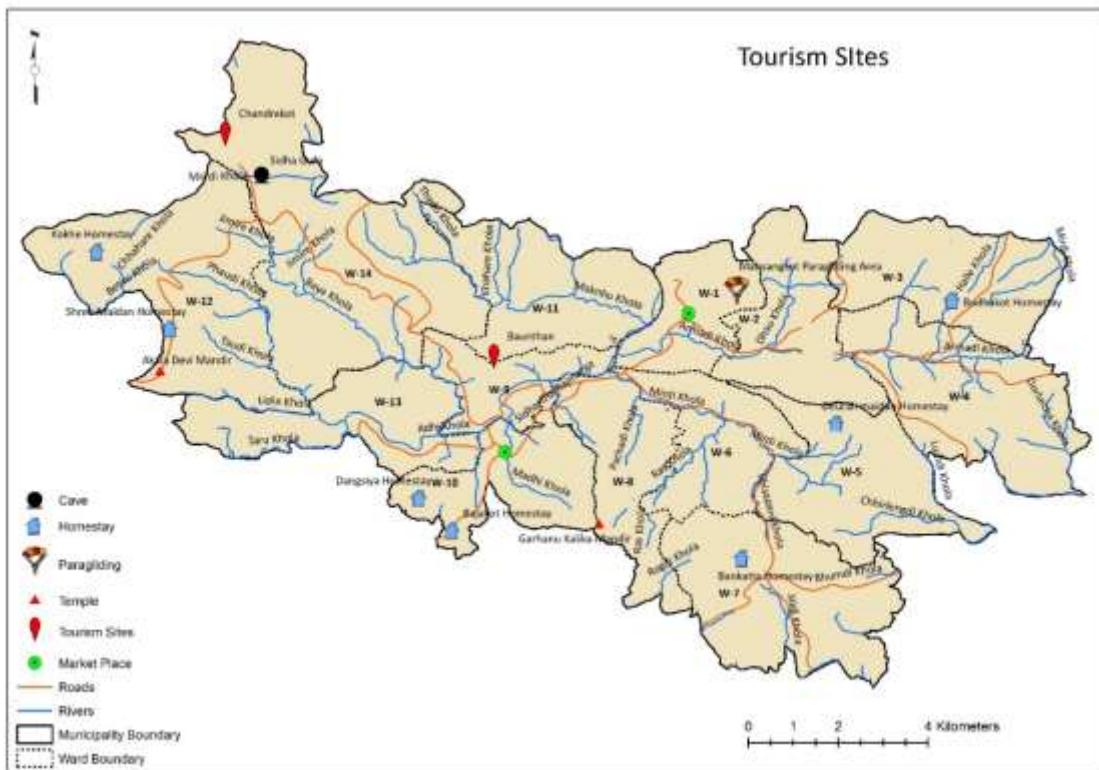
७. नगरक्षेत्रको माग बमोजिम सीपमुलक तालिम उपलब्ध गराउने ।

८. वटा प्राविधिक शिक्षालय स्थापनाका लागि पहल गर्ने ।

९. प्रत्येक बडाका कम्तीमा ३ जनालाई कृषि, भेटनरी, इलेक्ट्रिसियन, इन्जिनियरिङ, आदि विषयमा अध्ययन गराई करार सम्झौता मार्फत नगरक्षेत्रको सेवामा आवद्ध गराउने ।

५.२.२ : पर्यटन

वालिड नगरपालिकाले आफ्नो प्राकृतिक स्वरूप तथा स्थानीय जातजातिको कला र संस्कृति जस्ता सम्पदामा आधारित पर्यटनलाई प्राथमिकता दिई नगरलाई स्याड्जा जिल्लाको पर्यटन हवका रूपमा विकास गर्ने र नगरवासीलाई पर्याप्त आयआर्जन तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना गर्दै समृद्धि हासील गर्ने दुरदृष्टि राखेको छ ।

नक्शा नं. १/५.२.२: वालिड नगरपालिकामा रहेको पर्यटकीय क्षेत्र

वालिड नगरपालिकाले स्थानीय आर्थिक विकास अन्तर्गत सांस्कृतिक सम्पदा मार्फत पर्यटन विकासमा आधारित रहेर आर्थिक समृद्धि हासील गर्ने विचारलाई अघि बढाउने सोच पुरा गर्नका लागि पर्यटनक्षेत्रलाई नै प्राथमिकता दिई स्याड्जा जिल्ला भित्रका छिमेकी नगरपालिकाहरूसँग पर्यटन क्षेत्रमा लगानी भित्र्याउन प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने देखिन्छ । विश्वप्रसिद्ध पर्यटकीय नगरी पोखरा र भगवान बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनी जोड्ने मात्र नभई दुई प्रदेशको राजधानी समेत जोड्ने सिद्धार्थ राजमार्गमा अवस्थित यो नगर पर्यटकीय नगरका रूपमा विकसित भई आर्थिक विकासका रूपमा अघि बढ्ने संभावना रहेको छ । हाल नगर क्षेत्र भित्र १० वटा होमस्टे र केही साना तथा मध्यमस्तरका होटलहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । नगर भित्र के कति पर्यटकहरूले भ्रमण गरे र उनिहरूको बसाई अवधिको वारेमा तथ्यांक नगरपालिकासँग छैन । पर्यटन प्रतिस्पर्धामा आफुलाई अब्बल सावित गर्दै पर्यटनलाई आर्थिक विकास र समृद्धिको महत्वपूर्ण आधारका रूपमा विकास गर्दै स्मार्ट पर्यटनका रूपमा कार्यकमहरू व्यवस्था गर्न नगरले तल उल्लिखित नीति तथा उद्देश्यहरू तय गरेको छ ।

उद्देश्य ५.२.२: पर्यटन - वालिड नगरपालिकालाई सांस्कृतिक तथा प्राकृतिक पर्यटकीय केन्द्रका रूपमा विकास गरी स्थानीय आर्थिक विकासमा समृद्धि हासिल गर्ने ।

नीति क. नगरपालिका भित्र जातजातिमा आधारित भाषा, संस्कृति तथा सम्पदाहरूको संरक्षण कार्यमा जोड दिइनेछ ।

नीति ख. नगरपालिका भित्र रहेका अमुल्य प्राकृतिक स्रोतहरूलाई पर्यटनमा टेवा पुग्ने गरी प्रयोगमा ल्याउने र तीनको उपयुक्त व्यवस्थापन र संरक्षण गरिनेछ ।

नीति ग. पर्यटकको उचित सेवा, सत्कार तथा सुरक्षा प्रवन्ध सहितको पर्यटकीय आवास व्यवस्थापन गर्न नगर क्षेत्रभित्र रहेका सबै होटलहरूलाई व्यवसायिक करको दायरामा ल्याई तिनको वर्गीकरण, न्यूनतम सेवा, गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन र प्रमाणिकरण तथा नियमनको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति घ समुदायको संस्कृति र कृषिमा आधारित होमस्टे सञ्चालन तथा प्रबद्धनका लागि होमस्टेहरूको क्षमता अभिवृद्धि, पूर्वाधारको विकास र पहुँच लगायत कार्य सञ्चालनको लागि सहलियत ऋणको व्यवस्था गरिनेछ । विपन्न बर्गलाई सहकारी मार्फत होमस्टे सञ्चालनका लागि सहयोगको नीति ल्याइनेछ ।

नीति ङ नगर भित्र रहेका सबै पर्यटकीय दृष्टिले महत्वपूर्ण क्षेत्रहरूमा पूर्वाधारको विकास गरिनेछ । पर्यटकले उपयोग गर्ने क्षेत्रहरूलाई एकीकृत गरी पर्यटन प्याकेज मार्फत पर्यटकलाई आकर्षित गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

नीति च: पर्यटकहरूलाई आकर्षण गर्न स्थानीय सामाग्रीहरूको उत्पादनमा जोड दिइनेछ ।

नीति छ: प्याराग्लाइडिङ, क्यानोइड, साइकिलड, जलविहार, च्याफटिङ, केवलकार, स्तरिय होटल सञ्चालन जस्ता पर्यटन पूर्वाधारक परियोजनाहरूमा नीजि क्षेत्रको लगानी आकर्षण गरिनेछ ।

नीति ज: आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटक आकर्षणका लागि प्रविधियुक्त ज्ञान पार्क (Technology Knowledge Park) को निर्माण गरिनेछ ।

नीति झ . पर्यटन सँग सरोकार राख्ने व्यवसाय, पर्यटकीय स्थल, पर्यटन व्यवसायसँग सम्बन्धित संघ संस्था लगायत पर्यटकका लागि आवश्यक पर्ने सूचनाको उचित व्यवस्थापन गरी आधुनिक सूचना प्रविधिका माध्यम मार्फत सूचना प्राप्त हुने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.२ : पर्यटन

(क) नगरक्षेत्रमा विभिन्न धार्मिक पर्यटकीय स्थलहरू रहेका छन् । पर्यटन प्रवद्धनका लागि नगरपालिका सँग स्पष्ट योजना छैन । नगरपालिका भित्र रहेका होटलहरूको वर्गीकरण सहित सोको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी स्पष्ट मापदण्ड निर्धारण हुन नसकेको अवस्थाले पर्यटकमा नकारात्मक प्रभाव हटाउन होटलको वर्गीकरण र स्तरोन्तरी गर्न आवश्यक देखिन्छ । ग्रामिण क्षेत्रमा होमस्टेहरू सञ्चालन भैरहेकाले सो सम्बन्धमा समेत स्पष्ट कार्यविधि निर्माण गर्नपर्ने देखिन्छ । यसलाई दृष्टिगत गरी नीम्न नीति तथा कानुन सम्बन्धि प्राथमिकता तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. होटल, रेष्टुरेण्टको गुणस्तर मापदण्डको स्तर, अनुगमन, प्रमाणीकरण आदिका लागि कार्यविधि बनाउने । २. होमस्टे सञ्चालन व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि बनाउने (मापदण्ड, स्तर, सञ्चालन व्यवस्थापन लगायत होमस्टेमा अनुदान तथा सहलियत ऋण आदिको व्यवस्था सहित) ३. पर्यटन प्रवद्धनको गुरु योजना तयार गर्ने (मस्यौदा)	१. पर्यटन प्रवद्धनको गुरु योजना तयार गर्ने (अन्तिम प्रतिवेदन) २. पर्यटन ऐन तथा नियमावलीहरू तर्जुमा गर्ने	१. पर्यटन गुरुयोजना कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गर्ने र कमी पुर्तिका रणनीति बनाउने । २. पर्यटन सम्बन्धि स्थानीय कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा र आवश्यक परिमार्जन ।
(ख) सांस्कृतिक विविधता र प्राकृतिक सौन्दर्यताको धनी वालिङ नगरपालिकामा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको भ्रमणको प्रमुख गन्तव्यस्थलको रूपमा परिचित हुदै गएको छ । तथापि कतिपय पूर्वाधारको विकास तथा आवश्यक प्रचार प्रसार हुननसकेका कारण यस क्षेत्रको पर्यटन विकास ओफेलमा परेको छ । पर्यटन प्रवद्धन तथा रोजगारी सृजनाका लागि आवश्यक पूर्वाधारको निर्माण सँगसँगै पर्यटकसँग सम्बन्धित सेवाका क्षेत्रहरूलाई विस्तार गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन र गुणस्तरमा सुनिश्चितता गरिनुपर्दछ । । यसर्थ स्मार्ट पर्यटन सेवा विस्तारका लागि पर्यटन क्षेत्रको विकासमा आगामी वर्षदेखि तपशिलका कार्यक्रमहरू आवधिक रूपमा कार्यान्वयन गरिन्छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नगरपालिकाले नगरमा रहेको पर्यटकीय क्षेत्रको वारेमा आवश्यक	१. नगरपालिका भित्रका जातिगत, पर्व, बाजा, संस्कार, भेषभुषा, संस्कृतिको	१. नीजि क्षेत्रको सहभागितामा सुविधासम्पन्न १ वटा तारे

<p>प्रचार प्रसार गर्ने IEC Material, Documentary आदि तयार गर्ने ।</p> <p>२. पदमार्ग तथा हाईकिडको लागि निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>३. पर्यटन सूचना प्रणाली सम्बन्धी Software तयार गर्ने र पर्यटकहरूको अभिलेख अद्यावधिक गर्ने ।</p> <p>४. नगरका प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्रमा Free WiFi को लागि उपकरणको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>५. केवल कार निर्माण हुन सक्ने स्थानको संभावित क्षेत्रको DPR तयार गर्ने । (वालिग देखि वाहुनथान सम्म तथा वालिड देखि गहौकालिका, बायाँटारी देखि अकलादेवी मन्दिरसम्म) ।</p> <p>६. पर्यटकहरू आकर्षण गर्न स्थानीयरूपमा उत्पादन गर्न सक्ने सामाग्रीको अध्ययन गरी सूची तयार गर्ने ।</p>	<p>संरक्षण गर्न संग्रालय निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. आँधीखोलामा हाई ड्याम, फिसिड, बोटिड तथा स्वीमिग निर्माण गर्ने ।</p> <p>३. समुदायमा आधारित कम्तीमा ५ वटा होमस्टे स्थापना गर्ने ।</p> <p>४. प्रविधियुक्त ज्ञान पार्क (Knowledge Park) निर्माणको गुरु योजना तयार गर्ने र रिसोर्ट, मनोरञ्जन पार्क, तालिम केन्द्र निर्माण गर्ने (पहिलो चरण) ।</p> <p>५. वालिड देखि गहौकालिका सम्म केवल कार निर्माण गर्ने (PPP Model)</p> <p>६. वडा नं १ मा पारागलाईडिड लगायतका साहसिक खेल पर्यटनको शुरुवात गर्ने ।</p> <p>७. बुढाकोटसम्म जानको लागि पदयात्रा निर्माण गर्ने ।</p> <p>८. वडा नं ६ मा नेचुरल भ्यू प्वाइटवाट थामडाँडा हुँदै वडा नं ५ पित्लेक सम्म पदयात्रा निर्माण गर्ने ।</p> <p>९. पर्यटकीय क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालयहरू निर्माण गरी सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>१०. अकलादेवी मन्दिर सहित पर्यटकीय स्थानहरूमा उपयुक्त सडकको पहुँच पुऱ्याउने एवं पर्यटकीय स्थानहरू जाने वाटोहरूमा सूचना तथा संकेतहरूको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>११. वडा नं ५, ६, ८ र १० मा संयुक्त, ११ मा सामुदायिक बनहरूमा बोटानिकल गार्डेन बनाउने ।</p> <p>१२. स्थानीय सामाग्री उत्पादन गर्न सक्ने सीप सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्ने र सहभागी मार्फत पर्यटकीय सामाग्री उत्पादन गर्ने (प्रविधि, औजार उपलब्ध गराइ)</p> <p>१३. पर्यटन गाइड सम्बन्धी तालिम सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>होटल र १ वटा रिसोर्ट स्थापना गर्ने ।</p> <p>नगर चक्रपथको निर्माण गर्ने</p> <p>२. ज्ञान पार्क (Knowledge Park) मा इन्जिनियरिङ कलेज, सफ्टवेयर कम्पनी, कृषि फार्म, ल्याब, अनुसन्धान केन्द्र सहित अन्य पूर्वाधार निर्माण गर्ने (दोस्रो चरण) ।</p> <p>४. वालिड देखि वाहुनथान सम्म तथा बायाँटारी देखि अकलादेवी मन्दिरसम्म केवल कार निर्माण गर्ने (PPP Model मा) ।</p> <p>५. सबै सामुदायिक बनहरूमा बोटानिकल गार्डेन बनाउने ।</p> <p>६. प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ वटा समुदायको संस्कृति तथा कृषिमा आधारित होमस्टे सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>७. स्थानीय सामाग्री उत्पादन गर्न सक्ने सीप सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>८. स्थानीय उत्पादन सामाग्रीलाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारसम्म पुऱ्याउन प्रचार प्रसार तथा ब्राण्डड गर्ने ।</p>
---	---	--

५.२.३ : उद्योग र व्यापार

यस नगरपालिका क्षेत्रमा सञ्चालनमा रहेका उद्योग व्यापार व्यवसायहरू नगरपालिकाको अर्थतन्त्रका मेरुदण्ड हुन् । वालिड सहित तल्लो वालिड, भुमे, भकुण्डे, मिर्दी, रामबाच्छा, त्रियासी, खहरे, बायाँटारी, भोलुङ्गे जस्ता २१ वटा प्रमुख बजार केन्द्रका रूपमा रहेका छन् । यी बजार केन्द्रमा रहेका उद्योग तथा व्यापार व्यवसाय, सेवामुलक व्यवसायहरू हाल नगरपालिकाको आर्थिक क्रियाकलाप लाई चलायमान बनाउने माध्यमहरू हुन् । नगर प्रोफाइल, २०७५ बमोजिम नगरपालिका क्षेत्र भित्र ८७८ को संख्यामा उद्योगी व्यवसायीहरू रहेका छन् । ठूला उद्योगहरू नभएतापनि कृषि तथा वन पैदावरमा आधारित साना उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । जडिबुटीमा आधारित केही साना उद्योगहरूले व्यवसायिक उत्पादन शुरू

गरेका छन् । परम्परागत उद्योगमा बाघमुखे चुलेसी जस्ता फलामका उत्पादनहरू बाहिरी जिल्लामा समेत प्रख्यात रहेका छन् । नगरभित्र वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योगको संख्या २३ रहेको छ । स्थानीय उत्पादन सहित आयातित वस्तुहरू (खाद्य वस्तु, इलेक्ट्रिक र इलेक्ट्रोनिक्स आदि) हरूको व्यापार व्यवसाय हुने गरेको छ । धेरैजसो व्यवसायीहरू सानो रकमको लगानी गरेका छन् ।

कुल उद्योग व्यवसायी मध्ये रु पाँच लाख भन्दा मुनी लगानी गरी व्यापार व्यवसाय गर्ने व्यवसायीहरूको संख्या अत्यधिक रहेको छ । केवल २४ जना मध्ये १५ जनाले उद्योग व्यवसायीले रु ५ लाख देखि १० लाख सम्म लगानी गरी व्यापार व्यवसाय गरेका छन् भने ९ जनाले मात्र रु ५० लाख भन्दा बढी लगानी गरेको पाइन्छ । नगर क्षेत्र भित्र १४ वटा (क) वर्गका बाणिज्य बैंकहरू रहेका छन् भने ८ वटा (ख) वर्गका विकास बैंक, १ वटा (ग) वर्गको फाइनान्स कम्पनी र ९ वटा (घ) वर्गका लघु वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । तर यी वित्तीय संस्थाहरूले के कस्तो क्षेत्रमा लगानी गर्ने गरेका छन् भन्ने विषयमा स्पष्ट सूचना नगरपालिकासँग छैन । यस पृष्ठभूमिमा वालिड नगरपालिकाका उत्पादनहरूलाई स्मार्ट उत्पादनको रूपमा विकास गर्न देहाय बमोजिमका उद्देश्य तथा नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.३ : उद्योग, व्यापार तथा बजार व्यवस्थापन : स्मार्ट औद्योगिक तथा व्यापारीक क्रियाकलाप सञ्चालनार्थ उपयुक्त वातावरण निर्माण गरी पर्याप्त रोजगारीको अवसर सिर्जना गर्ने ।

नीति क: स्थानीय आर्थिक विकासलाई टेवा पुऱ्याउने किसिमले नयाँ व्यवसाय तथा कलकारखानाको स्थापना र सञ्चालनमा प्रोत्साहन गर्नाका लागि नीति नियमहरू निर्माण गरिनेछ ।

नीति ख: सञ्चालनमा रहेका उद्योग व्यापार तथा कारखानाहरूलाई थप लगानी सहित रोजगारी अभिवृद्धिका लागि विकास र प्रबद्धनमा प्रोत्साहन गरिनेछ ।

नीति ग: संघीय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको सहभागिता र समन्वयमा औद्योगिक क्षेत्रको विकास गरी नीजि क्षेत्रको सहभागिता तथा वैदेशिक लगानी सहितका उद्योगहरू सञ्चालन गरिनेछ । यसका लागि उपयुक्त भु-उपयोग योजनाद्वारा जमिनहरूको पहिचान गरी त्यस्ता उद्योग व्यवसायहरूका लागि आवश्यक सेवाको व्यवस्थापन तथा सहजिकरण गरिनेछ ।

नीति घ: राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय स्तरका व्यापार/व्यवसायलाई नगर क्षेत्र भित्र स्थापना तथा सञ्चालनका लागि जमिनको व्यवस्था, निश्चित अवधिका लागि बहाल रकम छुट, भवन निर्माणको स्वीकृत प्रक्रियालाई सरल बनाई पूर्वाधार विकासमा समेत एकद्वार प्रणालीद्वारा सहयोग उपलब्ध गराइनेछ ।

नीति ङ: स्वच्छ तथा वातावरण मैत्री उद्योगहरूलाई प्राथमिकता सहित प्रोत्साहन गरिनेछ ।

नीति च: स्वदेशी रोजगारी उपलब्ध गराउने र स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित साना तथा घरेलु उद्योगहरूलाई करको छुट, अनुदान तथा सहुलियत ऋणका लागि सहजिकरण गरिनेछ ।

नीति छ: उद्योग व्यवसायको प्रकृति बमोजिम वस्तु वा सेवाको उत्पादन र विक्री वितरणका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति परिपूर्ति गर्न नगरका युवा प्रतिभाहरूलाई माग बमोजिम सीप विकास तथा तालिम लिन प्रोत्साहन गरि रोजगारीको अवसर सृजना गर्न सम्बन्धित उद्योग तथा व्यवसायहरूसँग समन्वय र सहजिकरण गरिनेछ ।

नीति ज: नगर क्षेत्र भित्र व्यापार व्यवसायको विविधिकरण गरी सबै प्रकारका वस्तु उपलब्ध हुने वातावरण सृजना गरी बजारको व्यवस्थापन गरिनेछ । यसका लागि स्थानीय हाट बजारको व्यवस्था सहित सपिड कम्प्लेक्स तथा डिपार्टमेण्टल स्टोर खोल्नका लागि नीजि क्षेत्रलाई प्रोत्साहित गरिनेछ ।

नीति झ: स्थानीय उद्योग व्यापार व्यवसायका कारोबार तथा सेवा प्रवाहहरू विद्युतीय व्यापारमा (E-Commerce) मा आधारित हुनेगरि व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति अ: नगरपालिकाको स्थानीय आर्थिक विकासको प्राथमिकता अनुसार समयानुकूल आवश्यक नीति तथा कानून निर्माण तथा परिमार्जन गरिनेछ ।

नीति ट: युवा तथा उद्यामशिल व्यक्तिहरूलाई आर्थिक, प्राविधिक र विशेषज्ञ सहयोग गरी नयाँ व्यवसाय शुरुवात र सञ्चालनका लागि उत्प्रेरणात्मक, सहजीकरण र समन्वयको भूमिका निर्वाह गर्न नगरपालिकामा स्थानीय आर्थिक विकास एकाई (LED unit) लाई संस्थागत गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.३ : उद्योग र वाणिज्य

(क) वालिड नगरपालिकाले वालिड सहित तल्लो वालिड, भुम्भे, भकूण्डे, मिर्दी, रामबाच्छा, त्रियासी, खहरे, बायाँटारी, भोलुङ्गे जस्ता २१ वटा प्रमुख बजार क्षेत्रमा बजार व्यवस्थापनका लागि आदेश जारी गर्ने वाहेक अन्य नीति तथा कानून तर्जुमा गरेको छैन । यस नगर भित्र विभिन्न किसिमका साना उद्योग तथा व्यापार व्यवशायहरू सञ्चालनमा छन् । तर तिनिहरूलाई आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग सहित थप व्यवस्थित गर्नपर्ने देखिन्छ । यस नगरपालिकाको व्यापार व्यवशाय तथा उद्योगधन्दा लगायतको व्यवस्थापन र नियमन गरी नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा थप रोजगारी सिर्जनाका लागि स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भए वमोजिम नगरपालिकाले विविध नीति विधिहरू निर्माण गरि स्मार्ट नगरपालिका निर्माणका लागि तल उल्लेख गरिए वमोजिमका अल्पकालिन, मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. सार्वजनिक जग्गा लिजमा लिने तथा उद्योग व्यवसाय सञ्चालन व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. उद्योग, व्यवसाय, बजार व्यवस्थापन, नियमन तथा नियन्त्रण सम्बन्धी ऐन नियम निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. बजार क्षेत्र विस्तार तथा हाटबजारहरूको व्यवस्थापन गर्ने नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. औद्योगिक क्षेत्र विकास सम्बन्धी गुरुयोजना तयार गर्ने ।</p> <p>३. साना तथा घरेलु उद्योगको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>४. साना तथा घरेलु उद्योग विकासका लागि कोष खडा गर्ने ।</p>	<p>१. उद्योग तथा व्यवसाय प्रवर्द्धनको लागि आवश्यक सम्पूर्ण नीति विधिहरूको निर्माण तथा पूर्णरूपमा प्रयोग एवं परिचालन गर्ने ।</p>

(ख) विशेषत यस नगरपालिका भित्र वैदेशिक रोजगारी तथा वेलायत तथा भारतीय लाहुरे परिवारहरूको वसोवास उल्लेखनिय रहेको छ । वैदेशिक रोजगारी तथा कच्चा पदार्थको अभाव एवं पहिचान हुन नसक्नाका कारण उद्यमशिल सोचको विकास हुन नसक्नु, उत्पादनशील क्षेत्र र उद्योगमा पुँजीको परिचालन र उपलब्धता हुन नसक्नु र लगानीका विषयहरू एकद्वार प्रणालीमा आवद्ध नहुनु, औद्योगिक उत्पादनहरू लागत प्रतिस्पर्धी तथा गुणस्तरिय नहुनु र नियांतयोग्य वस्तुहरूको उत्पादन र विविधिकरण नहुनु उद्योग क्षेत्रका प्रमुख चुनौतीहरू हुन । लघु, घरेलु तथा साना उद्योग प्रवर्द्धनमा पुँजी, सीप, कच्चा पदार्थ र प्रविधिको संयोजन गराउन निजी क्षेत्रले नेतृत्व लिन नसक्नु, औद्योगिकरणमा नवीन प्रविधि र उपकरणहरूको प्रयोग गर्न नसकिनु तथा स्थानीय नगरको पाँति त्यसतर्फ खासै ध्यान जान नसकेका कारण औद्योगिक क्षेत्रमा विकास र विस्तार हुन नसकिरहेको अवस्था रहेको छ । वालिड नगरपालिका क्षेत्र भित्र साना उद्योग, व्यापार व्यवशायहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । तर सबैको यथार्थ विवरण नगरपालिकासँग छैन । तिनीहरूको अभिलेखीकरणको कार्यमा थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिन्छ । बजारको व्यवस्थापन ग्रामिण तहका बडाहरूसम्म छैन । प्राय सामान किनमेल गर्न वालिड नै आउनुपर्ने बाध्यता ग्रामिण भेगका नगरवासीहरूलाई रहेको छ ।

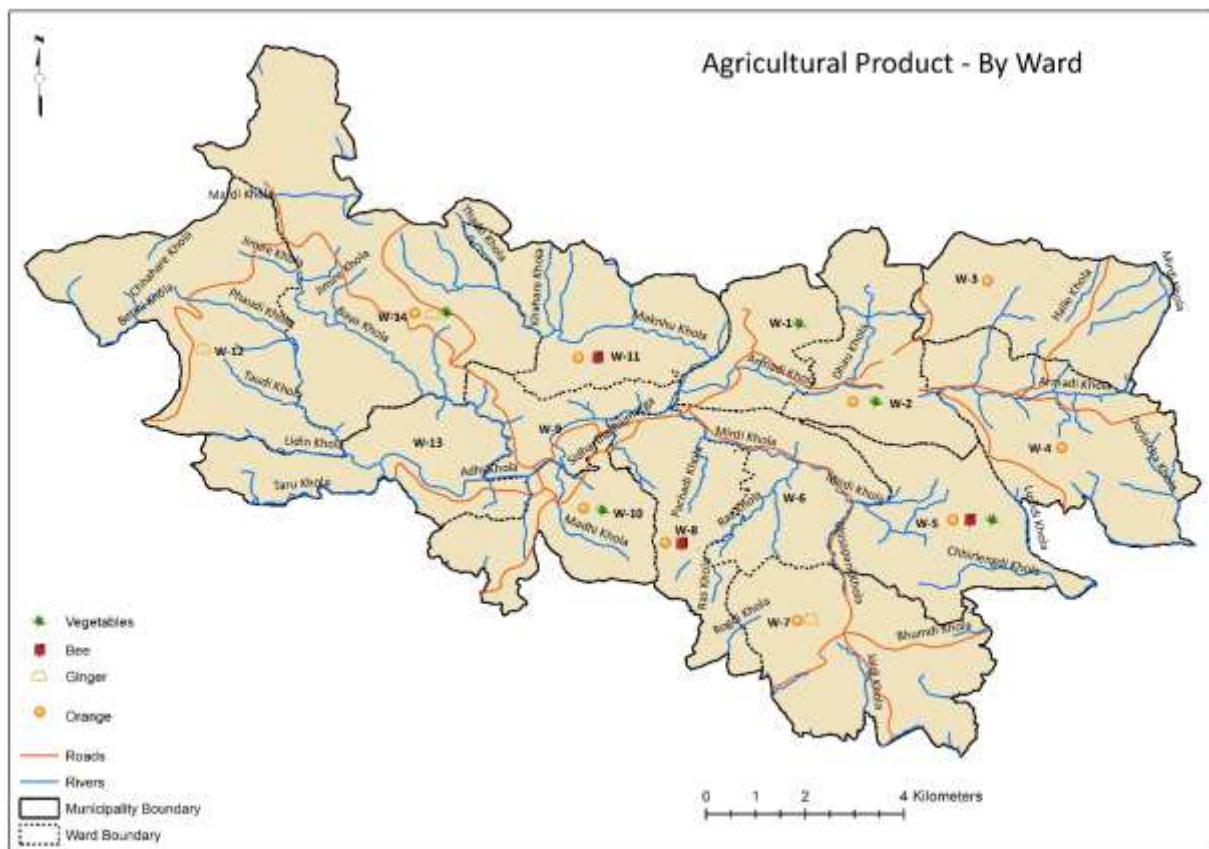
स्थानीयस्तरमा उत्पादन भएका कृषि तथा पशुजन्य वस्तु लगायत यहाँका कच्चा पदार्थको उपयोग हुन नसकेको अवस्था छ । अर्थात त्यहाँ उत्पादन भएका वस्तुहरूले बजार नपाएको अवस्था छ । ग्रामिण क्षेत्रमा समेत बजार विस्तार गरी उपभोग्य सामान तथा हाटबजारको व्यवस्था सहित बजारको व्यवस्थापन गर्नु अपरिहार्य रहेको छ । हाल नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्ने योजना तथा नीति अनुरूप वालिड नगरपालिकाको बडा नं १० वैदीमा औद्योगिक ग्राम निर्माणको कार्यहरू भैरहेकोछ । यी सम्पूर्ण कार्य गर्नका लागि नगरपालिकाले संघ, प्रदेश, नीजि क्षेत्र तथा समुदायसँग समन्वय र सहकार्य गरी आवश्यक पूर्वाधारको विकास गरिरहेकोछ । नगरपालिकामा नगर उद्योग वाणिज्य संघ, व्यापार संघ लगायतका विभिन्न व्यापारिक संघ संस्थाहरू रहेका छन् । यस नगरपालिकाको स्मार्ट व्यापार व्यवसाय तथा उद्योगधन्दा लगायतको व्यवस्थापन तथा नागरिकहरूको आर्थिक समृद्धि तथा रोजगारीको पर्याप्त व्यवस्था गर्नको लागि तपशिल अनुसारका आवधिक कार्यक्रमहरू गरिन्छ ।

१. सार्वजनिक जग्गाको लगात तयार	१. स्थानीय रूपमा उत्पादन भैरहेका	१. प्रत्येक बडामा सपिड कम्प्लेक्स
--------------------------------	----------------------------------	-----------------------------------

<p>अद्यावधिक गर्ने ।</p> <p>२. नगर भित्र विभिन्न मेला , जात्रा तथा फुड फेस्टिवलहरूको नियमित आयोजना गर्ने</p> <p>३. ४० वर्ष माथिका नागरिकहरूले गर्न सक्ने पेशा व्यवशाय तथा उच्चमको वारेमा पर्याप्त खोज तथा अनुसन्धान गर्ने ।</p> <p>४. वालिड लगानी सम्मेलन गर्ने ।</p> <p>५. उद्योग ग्राम क्षेत्रमा सडकको पहुँच, विद्युत, खानेपानी, , सञ्चार आदि पूर्वाधार विकासका लागि अध्ययन गर्ने ।</p>	<p>खाद्यान्नहरूको प्रशोधनका लागि प्रशोधन उद्योगहरू खोल्ने (सार्वजनिक नीजि सहकारी साभेदारी अनुरूप) ।</p> <p>२. सार्वजनिक नीजि साभेदारी वमोजिम उद्योग व्यवसाय परियोजना कार्यान्वयनका लागि मनशाय सुची तयार गर्ने ।</p> <p>३. बडा नं १, ९, १०, ११, १२, १३ र १४ मा औद्योगिक क्षेत्र विकास तयार गरी विभिन्न उद्योग धन्दा तथा कलकारखानाहरू स्थापना गर्ने ।</p> <p>४. स्थानीय वस्तुको उत्पादनमा वालिड मार्ट ब्राण्ड वमोजिम वस्तु उत्पादन गर्ने र होलिडड कम्पनी स्थापना गर्ने ।</p> <p>५. मुख्य बजार क्षेत्रका बडाहरूमा डिपार्टमेण्ट स्टोर, सपिड कम्प्लेक्स स्थापना गर्ने ।</p> <p>६. सबै बडामा कृषीउपज बजार तथा संकलन केन्द्रहरू निर्माण गर्ने ।</p> <p>७. आधूनिक प्रविधि तथा पूर्वाधारयुक्त १ वटा थोक बजार केन्द्र निर्माण गरी कृषी उत्पादकको नेटवर्कको स्थापना तथा बजारको व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>८. प्लाष्टिक प्रशोधन तथा फोहोरमैला प्रशोधन उद्योग स्थापना गर्ने ।</p>	<p>तथा डिपार्टमेण्ट स्टोर खोल्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने ।</p> <p>२. संघ र प्रदेश सरकार तथा नीजि क्षेत्रको सहयोगमा उद्योग व्यवसायीहरूको विद्युतीय कारोबार (E-commerce) मार्फत कारोबार सहित कर संकलनका लागि सफ्टवेयरको विकास गर्ने ।</p>
---	---	---

५.२.४. कृषि तथा पशुपालन

“स्मार्ट वालिड, स्मार्ट नागरिक अर्थात् स्फुर्त, आत्मनिर्भर, सुखी र समृद्ध नागरिक वसोवास गर्ने सुव्यवस्थित नगर” को रूपमा विकसित हुने दीर्घकालिन सोच सहितको वालिङ्ग नगरपालिकाले कृषि उत्पादन विविधिकरण र उच्च उत्पादकत्वलाई एक महत्वपूर्ण उद्देश्यको रूपमा लिई स्मार्ट कृषि पद्धती का माध्यमबाट सो उपलब्ध हासिल गर्नेछ । नगरवाट नजिकका पोखरा र बुटवल जस्ता दुई ठुला शहरहरूले प्रदान गरेको अवसर, स्थानीय सम्भावना, बढ्दो बजार माग र प्रतिस्पर्धा आदीलाई ध्यान दिई नगरले तय गरेको स्मार्ट कृषिको अवधारणा निश्चय नै समयानुकूल छ । कृषि क्षेत्रका अन्य समस्याहरूलाई पनि समाधान गर्दै चरणवद्ध रूपमा स्मार्ट कृषि तर्फ रूपान्तरण गर्दै गएको खण्डमा सिँगै नगरलाई आधुनिक कृषि विकासमा अग्रणी नगरको रूपमा स्थापित गर्न सकिनेछ ।

नक्शा १/५.३.४ : वालिड नगरपालिकाको कृषीका विशेष उत्पादन क्षेत्र

लगभग ६२ प्रतिशत खेती योग्य जमिन भएको नगरमा कुल जनसंख्याको ६७ प्रतिशत घर परिवार सँग कृषि प्रयोजनका लागी जग्गा जमिन उपलब्ध छ। वैदेशिक रोजगारीको प्रभाव र सहर केन्द्रित जनजिवनको बढ्दो चाह भए पनि अझै ५७ प्रतिशत परिवार कृषिमा आवद्ध छन्। खेतीमा आवद्ध परिवार मध्ये ९९ प्रतिशतले अन्नवाली नै लगाउछन्। परम्परागत खेती प्रणाली विद्यमान छ। त्यसैकारण हुनसक्छ, वालिड नगरका बहुमत वडा (FGD) को आधारमा, १४ मध्ये ८ वडा) का वासिन्दाहरू यहाँको कृषिलाई व्यावसायिक भएको ठान्दैनन्। तथापी, त्यस तर्फ उन्मुख चाहीं पक्कै हो। तरकारी र सुन्तला खेती विस्तारै व्यावसायिक हुदै गएको छ। साना तर व्यवसायिक कृषि फर्महरूको संख्या हाल ६८ रहेको र यो बढ्दो कममा छ। १५० भन्दा बढीले यसैमा रोजगारी पाएका छन्। उत्पादक किसानहरू विभिन्न समुह तथा सहकारीहरूमा आवद्ध भएका छन् र यस्ता समूह तथा सहकारीहरू नगर क्षेत्र भित्र ६६ वटा कियाशिल छन्।

पशुपालनको हकमा, ५४ प्रतिशत घरपरिवारले घरायसी प्रयोजनका लागि पशुपञ्ची पाल्ने गरेका छन्। सो मध्ये करिव ३०० परिवारहरूले दुध र अण्डा बिक्री गर्दछन्। पशुपालन गर्ने किसानहरू पनि विभिन्न समुह तथा सहकारीहरूमा आवद्ध हुदै आफ्नो व्यवसायलाई बढाउदै गएको पाइन्छ। नगर भित्र उल्लेख्य संख्यामा पशुपञ्ची फर्महरू संचालनमा छन्। हाल सम्म नगरमा दर्ता भै सञ्चालनमा रहेका १५२ वटा पशुपालन फर्महरू छन्।

यी सबै कुराहरूले नगरको कृषि क्षेत्र विस्तारै व्यावसायिकता तर्फ उन्मुख हुदै गएको पुष्टी हुन्छ, जुन आफैमा स्मार्ट कृषि तर्फ गरिने यात्राको लागि राम्रो आधार हो। तथापी, कृषि क्षेत्रमा धेरै समस्या र आम सरोकारहरू छन्। नगर, प्रदेश र नेपाल सरकारबाट दिइने अनुदान सहयोगमा असन्तुष्टी, कामदारहरूको अभाव, लागत अनुरूपको प्रतिफल नहुनु लगायत संकलन, ढुवानी तथा बजारिकरणमा समस्या, प्राविधिक जनशक्तीको अभाव, उन्नत वित्त विजनको सहज आपुर्ती नहुनु, उन्नत प्रविधि तथा औजारहरूको सहज उपलब्धता नहुनु केही प्रमुख समस्याहरू हुन्। यि समस्याहरूको दीगो रूपमा समाधान गरी भैरहेको कृषि तथा पशुपालनलाई अझ बढी उत्पादनशिल र व्यावसायिक बनाउदै कीमिक रूपमा स्मार्ट कृषि तर्फ अघि बढे

दीगो, प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक कृषिका माध्यमबाट धेरै रोजगारीको अवसरहरू सिर्जना गर्दै सिंगो नगरलाई आर्थिक रूपमा सबल बनाउन सकिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.४ (१) कृषि तथा पशुपालन क्षेत्रलाई व्यावसायिक र उत्पादनमुलक बनाउने

नगरको मुलधार कृषि अभै परम्परागत भएता पनि विस्तारै व्यावसायिकता तर्फ उन्मुख हुदै गएको छ । किसानहरू बजारमुखी उत्पादनमा लाग्नु, व्यावसायिक कृषि तथा पशु फर्महरू उल्लेखनिय संख्यामा हुनु र कमशःबढै जानु आदी यसैको संकेत हो । यद्यपी, यो पर्याप्त छैन । उत्पादकत्व र प्रतिस्पर्धी क्षमता अभै कम छ, किसानहरूमा व्यावसायिकताको अभाव छ, कृषि तथा पशुपालन कार्य युवा र वेरोजगारहरूको लागी आकर्षणको क्षेत्र बन्न सकेको छैन । कामको लागी नगर बाहिर (देश भित्र र बाहिर) जाने बहुसंख्यक युवाहरूलाई “सहरबाट गाउँ जाउँ, उच्चम गरौँ गाउँ बनाओ” अभियान मार्फत समेट्दै कृषि र पशुपालन कार्यलाई अझ बढी व्यावसायिक र उत्पादनशिल बनाईने छ ।

व्यावसायिकताको विकासका साथ साथै व्यावसायिक कृषकहरूको संख्या बढाई माथीको उद्देश्य हासिल गरिनेछ । योजना अवधिमा, कृषि कर्म गर्ने हालको संख्या मध्ये ७० प्रतिशत किसानहरूलाई व्यावसायिक कृषिकर्मी रूपमा रूपान्तरण गरिनेछ ।

५.२.४ (१) नीतिहरू

नीति क. व्यवसायिक उत्पादन कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा अघि बढाउन प्रोत्साहन सहित क्षमता विकास, सहुलियतपूर्ण वित्त, विमा, प्रविधि, बजार आदीमा पहुँचको सुनिश्चितता गरिनेछ । युवा तथा वैदेशिक रोजगारमा गएर फर्केकाहरूका लागी विशेष व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. सहकारी संस्थाहरू एं नीजि उद्यमी व्यवसायीहरूको माध्यमबाट कृषि तथा पशुपालनका लागी आवश्यक सामग्रीहरू, प्रविधि तथा आधुनिक उपकरणहरूको आपुर्तीलाई सर्वसुलभ गराइनेछ ।

नीति ग. आवश्यक जनशक्तीको प्रवन्ध गरी तालिम तथा परामर्शको माध्यमबाट प्राविधिक तथा व्यवस्थापकिय क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ । स्थानीय नीजि उद्यमी व्यवसायी (एग्रोभेट) तथा समुह/सहकारी प्रतिनिधि सदस्यहरूको पनि क्षमता अभिवृद्धि गरी सो मार्फत अथवा सो संगको समन्वयमा किसानहरूका लागी आवश्यक प्राविधिक सेवा, सुचना, परामर्श आदी नियमित प्रदान गरिनेछ ।

नीति घ. संकलन केन्द्र र कृषि हाटबजारको सुदृढिकरण मार्फत स्थानीय बजार तथा बजार सुचना प्रणाली र सहजिकरण मार्फत स्थानीय कृषि तथा पशुजन्य उपजहरूलाई बाट्य बजारमा पहुँच दिलाइनेछ ।

नीति ङ. आवश्यकता अनुसार उपयुक्त प्रविधिका माध्यमबाट सिंचाइ सुविधा सुनिश्चित गरिनेछ ।

नीति च. पशुपालन तर्फ उन्नत पालन पद्धती र नश्ल सुधार मार्फत उत्पादकत्व वृद्धिमा जोड दिइनेछ । पशु नश्ल सुधार कार्यलाई अभियान कै रूपमा लगिनेछ ।

नीति छ. साना तथा निर्वाहमुखी पशुपालक कृषकहरूलाई दाना, धाँस, गोठ, खोर निर्माणमा अनुदान दिने व्यवस्था मिलाइनेछ ।

नीति ज. बढी सम्भावनायुक्त कृषि बाली तथा पशुजन्य बस्तुहरूको मुल्य श्रङ्खलामा आधारित रहेर उच्चोग व्यवसायको प्रवर्द्धन गरिनेछ । स्थानीय उत्पादनमा आधारित, साना तथा मझौला तहको उच्चोग व्यवसायहरूलाई प्राथमिकतामा राखि सोही अनुरूप प्रवर्द्धनात्मक नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

नीति भ. कृषक समुह तथा सहकारीहरूलाई साना तथा मझौला उद्योग व्यवसायहरू संचालनको लागी प्रोत्साहित गरिनेछ ।

नीति ब. सीप, पूँजी, प्रविधि, क्षमता विकास, बजार सम्पर्क विस्तारका अलावा कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरूपको प्रभावकारी उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ । विमा, जोखिम कोष, क्षतिमा आधारित अनुदान आदी केहि सम्भाव्य उपायहरू हुन् जसको लागि नगरले आवश्यक श्रोतहरूको व्यवस्था गर्नेछ ।

नीति ट. स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन, त्यस अनुसारको उत्पादन पद्धतीको अवलम्बन, सो को गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरणको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ठ. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटावेश तयार गरी अध्यावधिक गर्दै लिगिनेछ ।

उद्देश्य ५.२.४(२) स्मार्ट कृषिमा अग्रणी नगरको रूपमा स्थापित हुने

नगरवासीहरूको स्मार्ट कृषिको सोच समयानुकूल छ । जलवायु परिवर्तनले सिर्जना गरेको समस्या सँग जुध्न होस् या बढ्दो बजार माग धान्न, प्रतिस्पर्धामा खरो उत्रिन होस् या कृषि कर्मलाई दीगो राख्न, स्मार्ट कृषि नै २१ औं शताब्दीको उपयुक्त विकल्प हो । यसले आधुनिक प्रविधिहरूको प्रयोगमा जोड दिई “बढि उत्पादन” र “गुणस्तरयुक्त उत्पादन” सुनिश्चित गर्दछ । यही सोच अनुरूपको उपलब्धी हासिल गर्न योजना अवधिमा नगरको कृषि क्षेत्रलाई पूर्णरूपमा स्मार्ट कृषिमा रूपान्तरण गरिनेछ ।

५.२.४ (२) नीतिहरू

नीति क. विस्तृत अध्ययन गरी अल्पकालिन, मध्यकालिन र दीर्घकालिन प्राथमिकता सहितको योजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. कृषि उत्पादकत्व बढिका लागि आवश्यक जनशक्ति र पुर्वाधार विकासलाई प्राथमिकतामा राखी सोही अनुरूप विकास गर्दै लिगिनेछ ।

नीति ग. चरणवद्ध रूपमा, स्मार्ट कृषिको अवधारणा अनुरूप अध्ययन, परिक्षण तथा पुष्ट्याई सहित विस्तार गर्दै लिगिनेछ ।

नीति घ. स्मार्ट कृषिको अवधारणा अनुरूप लागग्राही तथा अन्य सरोकारवाला निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्दै लिगिनेछ ।

नीति ङ. आवश्यकता अनुसार प्रदेश तथा संघिय सरकार र अन्य निकायसँग समन्वय र सहकार्य गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका : कृषि तथा पशुपालन क्षेत्र विकास

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन ऐन, २०७४ को समीक्षा गरी त्यसलाई नयाँ प्राथमिकताका आधारमा परिमार्जन गर्दै,	१. नीतिहरूको समीक्षा गरी समयानुकूल परिमार्जन गर्ने ।	१. निरन्तर

<p>कार्यान्वयनका लागी नियमावली तथा कार्यविधिहरू बनाउने ।</p> <p>२. स्मार्ट कृषि सम्बन्धी दीर्घकालिन नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>३. सहकारी ऐन कार्यान्वयनका लागी नियमावली र कार्यविधि बनाउने ।</p>	<p>२. नीति कार्यान्वयनको समिक्षा र समयानुकूल परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>३. ऐन कार्यान्वयनको समिक्षा र समयानुकूल परिमार्जन गर्ने ।</p>	<p>२. निरन्तर</p> <p>३. निरन्तर</p>
---	---	-------------------------------------

कृषि उत्पादकत्व बढ़ियो गर्न अपरिहार्य स्रोत-साधन र सामग्रीहरूको न्यून उपलब्धता, आवश्यक भौतिक पूर्वाधारहरू जस्तै सिंचाइ , सडक, कृषि बजार, शीत भण्डार, गोदाम घर, चिस्यान केन्द्र, संकलन केन्द्र तथा विजुली आदिको अपर्याप्तता मूल समस्याका रूपमा देखिएका छन् । कृषिजन्य उत्पादनमा आशातित उपलब्ध हासिल गर्न अत्यावश्यक उन्नत नश्ल तथा बीउको प्रतिस्थापन दर पनि अत्यन्तै कम छ । यसको अलावा बजार क्षेत्रमा जमिनको तीव्र खण्डकरण तथा ग्रामिण क्षेत्रमा कमश जग्गा जमिन बाँधो रहनु तथा कृषि उत्पादनमा वन्यजन्तुको प्रभाव एवं यसको उत्पादनमा असर प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । नगरले व्यावसायिक कृषिलाई अगाडी बढाउदै कमिक रूपमा स्मार्ट कृषिमा रूपान्तरण गरी दीगो, प्रतिस्पर्धी र व्यावसायिक कृषिको माध्यमबाट अधिकतम रोजगारीको अवसरहरू सिर्जना गर्नका लागी निम्न कार्यक्रमहरू संचालन गरिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. हालको उत्पादन अवस्था, सम्भावना तथा चरणवद्ध रूपमा स्मार्ट कृषिमा रूपान्तरण गर्दै जाने योजना अनुरूप कृषि र पशुपालनको लागी पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्ने ।</p> <p>२. पकेट क्षेत्रहरू र त्यस सँग सम्बन्धीत किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गर्ने र त्यस अनुसारको उन्नत प्रविधि र पद्धती सहितको उत्पादन योजना तयार गर्ने ।</p> <p>३. कृषक समुह/सहकारी प्रतिनिधि र स्थानीय एग्रोभेट लगायतको क्षमता अभिवृद्धि गरी सो सँगको निरन्तर समन्वयमा कृषि उपजहरू, प्रविधि एवं प्राविधिक सेवाहरूको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने ।</p> <p>४. व्यावसायिक उत्पादन कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा अधि बढाउन युवा तथा वैदेशिक रोजगारमा जानेहरूलाई प्राथमिकतामा राख्दै क्षमता विकास, सहुलियतपूर्ण वित्त, विमा, प्रविधि, बजार सम्बन्धी आवश्यकताहरू अध्ययन गरी तदनुरूपको योजनाहरू बनाई कार्यान्वयनमा जाने ।</p> <p>५. कृषक समुह तथा सहकारीहरू सँग सम्भाव्य उद्यम व्यवसायहरू सम्बन्धी अन्तर्क्रियाहरू गरी साना तथा मझौला उद्योग व्यवसायहरू संचालनको लागी प्रोत्साहित गर्ने ।</p> <p>पशु नश्ल सुधारको लागी इच्छुक किसानहरूको पहिचान गरी सुधार कार्य</p>	<p>१. दोस्रो योजना अवधिको लागी लक्षित किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गरी उत्पादन योजनालाई आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>निरन्तर</p> <p>२. दोस्रो योजना अवधीको लक्ष अनुसार युवा तथा वैदेशिक रोजगारमा जानेहरूका साथै अन्य कृषकहरूलाई तलिम लगायत वित्त, विमा, प्रविधि, बजारमा पहुँचको लागी सहजिकरण गर्ने ।</p> <p>३. निरन्तर</p>	<p>१. तेस्रो योजना अवधिको लागी लक्षित किसानहरू पहिचान गरी सोको आवश्यकताहरू अध्ययन गरी उत्पादन योजनालाई आवश्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>निरन्तर</p> <p>२. तेस्रो योजना अवधीको लक्ष अनुसार युवा तथा वैदेशिक रोजगारमा जानेहरूका साथै अन्य कृषकहरूलाई तलिम लगायत वित्त, विमा, प्रविधि, बजारमा पहुँचको लागी सहजिकरण गर्ने ।</p> <p>३. निरन्तर</p>
		<p>४. निरन्तर</p> <p>५. निरन्तर</p>
		<p>६. निरन्तर</p> <p>७. निरन्तर</p>
		<p>८. निरन्तर</p> <p>९. निरन्तर</p>

<p>६. साना तथा निर्वाहमुखी पशुपालन गर्ने कृषकहरूको पहिचान गरी दाना, घाँस, गोठ, खोर निर्माणमा अनुदान दिने ।</p> <p>७. सिंचाइको आवश्यकता अध्ययन गरी उपयुक्त प्रविधिहरूको छनौट गर्ने ।</p> <p>८. संचालनमा रहेको हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको आवश्यकता अध्ययन गरी सुधारको योजना बनाउने ।</p> <p>९. नयाँ हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको आवश्यकता अध्ययन गर्ने ।</p> <p>१०. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश तयार गर्ने ।</p> <p>११. स्वच्छ र स्वस्थ उत्पादन सुनिश्चित गर्न गुणस्तर मापन र आवश्यक प्रमाणिकरणको लागि सम्भावन अध्ययन गर्ने ।</p> <p>१२. कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरूपको प्रभावकारी उपायहरू कार्यान्वयनमा जाने ।</p> <p>१३. स्मार्ट कृषिको सम्भावना आदीको विस्तृत अध्ययन गरी योजना निर्माण गरिनेछ ।</p> <p>१४. स्मार्ट कृषिमा रूपमान्तरण गर्न जनशक्ती र पुर्वाधार विकासका लागि आवश्यकता अध्ययन गरी क्षमता अभिवृद्धिको योजना बनाइनेछ ।</p>	<p>योजना कार्यान्वयन गर्ने ।</p> <p>८. आवश्यकता अनुसार नयाँ हाट बजार र संकलन केन्द्रहरूको स्थापना र संचालनमा सहयोग गर्ने ।</p> <p>९. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश अध्यावधि गर्ने ।</p> <p>१०. नगरमा बस्तु तथा उत्पादित फसलहरूको गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्य शुरु गर्ने ।</p> <p>११. कृषकहरूलाई अनपेक्षित जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउन स्थायी स्वरूपको प्रभावकारी उपायहरू कार्यान्वयनमा जाने ।</p> <p>१२. स्मार्ट कृषिमा रूपान्तरण गर्ने योजना कार्यान्वयनमा लिगिनेछ ।</p> <p>१३. क्षमता अभिवृद्धिको योजना कार्यान्वयन गर्दै दक्ष जनशक्ती र पुर्वाधारको विकास गर्ने ।</p> <p>१४. स्मार्ट कृषिको अवधारणा अनुरूप रूपान्तरणको कार्यलाई विस्तारमा कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>८. किसान, उसले गरेको कृषि कर्म र त्यसमा प्रयोग हुने जमिन/माटोको डाटाबेश अध्यावधि गर्ने ।</p> <p>९. गुणस्तर मापन र प्रमाणिकरण कार्यलाई अत्याधुनिक गर्दै उक्त कार्यलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>१०. जोखिम (प्राकृतिक वा अन्य कुनै) बाट बचाउने उपायहरूको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>११. निरन्तर</p> <p>१२. कृषि उत्पादनमा समय सापेक्ष अनुसन्धान तथा उन्नत खेती प्रणालीको सिफारिस गर्न विशेषज्ञ सहितको संयन्त्रको विकास गर्ने</p> <p>१३. स्मार्ट कृषिको अवधारणा अनुरूप रूपान्तरणको कार्यलाई विस्तारमा कार्यान्वयन गर्ने ।</p>
--	--	---

नगरले राखेको उद्देश्य प्राप्त गर्ने गरी प्रस्ताव गरिएको कार्यक्रमहरू प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि दक्ष जनशक्ती र प्रभावकारी सेवा प्रवाह महत्वपूर्ण हुन्छ । यहि कुरालाई ख्याल गर्दै नगरको आन्तरिक क्षमता अभिवृद्धिको लागि निम्न कार्यहरू गरिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. नगरले योजना अनुसारको आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>२. पहिलो २ वर्षको लक्ष्य अनुरूप किसान, किसान समुह तथा सहकारीहरू, नीजि उद्यमी व्यवसायी लगायत सरोकारवाला निकायहरूलाई</p>	<p>१. नगरले योजना अनुसारको आवश्यक जनशक्ती व्यवस्थापन गर्ने, गर्दै जाने ।</p> <p>२. दोश्रो योजना कार्यकालको लक्ष्य अनुरूप, किसान समुह तथा सहकारीहरू, नीजि उद्यमी</p>	<p>१. निरन्तर</p> <p>२. तेश्रो योजना कार्यकालको लक्ष्य अनुरूप, किसान समुह तथा सहकारीहरू, नीजि उद्यमी</p>

<p>आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श सेवाको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. स्मार्ट कृषिको अवधारणा र आवश्यकता अनुसार कर्मचारी, किसान लगायत अन्य सरोकारवाला निकायहरूलाई क्षमता अधिवृद्धिको लागि तालिम, गोष्ठी, भ्रमण आदीको आयोजना गर्ने ।</p>	<p>व्यवसायी लगायत सरोकारवाला निकायहरूलाई आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श दिने ।</p> <p>३. निरन्तर</p>	<p>व्यवसायी लगायत सरोकारवाला निकायहरूलाई आवश्यक तालिम, अभिमुखिकरण तथा परामर्श दिने ।</p> <p>३. निरन्तर</p>
--	--	--

५.२.५ : सहकारी

नगरपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ । स्थानीय स्तरको बचतलाई नगरपालिका बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा नै लगानी गरी स्थानीय आय आर्जन बढिका लागि सहकारी संघ संस्थाहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । नगरमा उद्योग व्यापार क्षेत्रमा लगानी गर्ने उद्देश्यका साथ ६४ वटा सहकारी संस्थाहरू सञ्चालनमा रहेका छन्, जसले २०८ जना भन्दा बढीलाई प्रत्यक्ष रोजगारी दिइरहेको छ । नगर भित्र दर्ता भएका सहकारीहरू मध्ये एउटै सहकारीले सबैभन्दा बढी रु ४० करोडसम्मको बचत र ऋण लगानी रु ५२ करोड सम्म गरेको देखिन्छ । यी सहकारीहरूले के कस्तो क्षेत्रमा लगानी गरेका छन् भन्ने तथ्यांक नगरपालिकामा रहेको छैन । यद्यपी छरिएर रहेका पुँजीलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानीका लागि लगानी नीति र सम्बन्धित सहकारीको संस्थागत विकास गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

उद्देश्य ५.२.५ : सहकारी : स्थानीयस्तरमा छरिएर रहेको पुँजी र प्रविधिलाई सहकारी मार्फत उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी गरी सामाजिक न्यायका आधारमा आत्मनिर्भर र दीगो रूपमा स्थानीय आर्थिक विकास सुदृढ गर्ने ।

नीति क: सहकारीको माध्यमबाट स्थानीय स्रोत श्रम, साधन सीप र पुँजीको अधिकतम परिचालन गरी आर्थिक तथा सामाजिक रूपान्तरण गरिनेछ ।

नीति ख: स्थानीय सहकारीहरूलाई विधिसम्मत ढंगबाट सञ्चालन गर्न र नियमन गर्न सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत तथ्यांक निर्माण र अद्यावधिक गरिनेछ ।

नीति ग: स्थानीय सहकारी संस्थाका पदाधिकारी, कर्मचारीहरूलाई लक्षित गरी सहकारी शिक्षाको माध्यमबाट सहकारी व्यवसाय प्रबद्धन गरिनेछ । सहकारीका सदस्यहरूलाई सहकारी शिक्षाको नियमित व्यवस्था मिलाउन सम्बन्धित सहकारी संस्थाहरूलाई जिम्मेवार बनाइने छ ।

नीति घ: उत्पादनमा आधारित सहकारी संस्थाहरूको प्रबद्धन गरिने छ । उद्यम, कृषि र उपभोक्ता सहकारी स्थापनामा जोड दिइनेछ ।

नीति ङ: सहकारी मर्जिङ कार्यलाई प्रोत्साहित गरिने छ ।

नीति च: सहकारी संस्थाको तरल अवस्थामा रहेको पुँजीलाई उत्पादनमुलक रोजगारी सृजना कार्यमा लगानीको वातावरण तय गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.५ : सहकारी

(क) नगरपालिकालाई प्राप्त अधिकार बमोजिम सबै सहकारीहरूलाई नियमन गर्न आवश्यक देखिन्छ । हाल नगरपालिकामा रहेका सहकारीहरूको बचत तथा ऋण लगायत उत्पादन तथा आयमूलक क्षेत्रमा के कति लगानी भैरहेको छ सोको स्पष्ट सूचना नगरपालिकासँग छैन । सहकारीको पुँजीलाई विषयगत क्षेत्र तथा अन्य उत्पादन क्षेत्रमा केन्द्रीकृत गरी प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन र नियमनका लागि सहकारीको व्यवसायकि योजना (Business Plan) को आवश्यक पर्दछ । अर्थात सबै सहकारीहरूलाई सहकारिको सिद्धान्त अनुसार कार्य गर्न गराउन,

अनिवार्यरूपमा व्यवसायिक योजना बनाई नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्ने र सोही बमोजिम नगरपालिकाले नियमन गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई कानूनद्वारा नै स्पष्ट गर्न आवश्यकतानुसार ऐन तथा नियमावलीको संसोधन गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसैले नीति तथा कानूनको निर्माण तथा उपयोगको कार्य तपशिल अनुसार गरिन्छ ।

आगामी /चालु वर्ष	मध्यकालिन योजना	दिर्घकालिन योजना
<p>१. सहकारी ऐन बमोजिम नियम बनाउने</p> <p>२. सहकारीहरूका लागि व्यवसायिक योजनाको खाका (Model) तयार गर्ने ।</p>	<p>१. सहकारीलाई उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानी गर्न क्षेत्र पहिचान तथा विधि निर्धारण सम्बन्धि अध्ययन गरी ऐनमा आवश्यक संसोधन गर्ने ।</p> <p>२. सहकारीमा व्यवसायिक योजना कार्यान्वयनको प्रारूप कार्यान्वयनमा लान आवश्यक समन्वय र सहजिकरण गर्ने ।</p> <p>३. सहकारी नीति बनाउने</p>	<p>१. सहकारी संबन्धि स्थानीय कानून आवश्यक परिमार्जन</p> <p>२. व्यवसायिक योजना कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गर्ने ।</p> <p>३. सहकारी नीति कार्यान्वयनको समिक्षा तथा कमी पुर्तिका रणनीति बनाउने ।</p>

(ख) हाल नगर क्षेत्रमा सबै नगरवासीको सहकारीमा पहुँच नभएको र विषयत सहकारी, उद्यम सहकारी, कृषि सहकारी पर्याप्त मात्रामा स्थापना भएको छैन । सहकारीहरू स्थापना हुने र सञ्चालन नहुने अर्थात सम्बन्धित निकायबाट नियमन अभावका कारण सर्वसाधारणको रकम जोखिममा पर्ने सम्भावना बढ्दै गएकाले सहकारी प्रतिको विश्वास कम हुँदै गएको छ । दिगो विकासको लक्ष्य बमोजिम नगर क्षेत्र भित्रका न्यून आय सम्हृ एव सीमान्तकृत समुदाय वा सर्वसाधारण उपभोक्तालाई सहकारीमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न आवश्यक रहेको छ । साथै उनिहरूको पुँजी तथा उत्पादनलाई एकीकृत गरी अर्थिक तथा सामाजिक विकासमा परिचालन गर्न, समुदायमा आधारित लोकतान्त्रिक स्वायत्त र स्वशासित संगठनका रूपमा विकास गर्न नगरपालिकाबाट प्रभावकारी नियमनका लागि सहकारीका क्षेत्रमा थप सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

<p>१. सबै वडाका सहकारी सञ्चालक र कर्मचारीहरूका लागि सहकारी शिक्षा सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>२. नगर क्षेत्रमा रहेका सबै सहकारीको विस्तृत तयार गर्ने (पुँजी, बचत, क्षेत्रगत लगानी, सञ्चालन व्यवस्थापन, प्रविधिको प्रयोग आदि)</p> <p>३. नगर स्तरका सहकारीको एकीकरण प्रक्रिया प्रारम्भ गर्ने ।</p> <p>४. अन्तर नगर सञ्चाल भएका सहकारीको व्यवस्थापनका लागि अन्तरनगर समन्वयात्मक वैठक तथा अन्य समन्वय विधि कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>२. सबै सहकारीहरूको व्यवसाय योजना बनाउनका लागि समन्वय र नियमन गर्ने ।</p> <p>३. सहकारी गाभ्ने प्रक्रिया तथा विषयगत सहकारी नभएका स्थानमा स्थापनाका माध्यमबाट कमितमा ५ वटा वडाहरूमा विषयगत सहकारी संस्था स्थापनाको सुनिश्चितता तथा प्रत्येक वडाका १ वस्तीमा उद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थापना गर्ने ।</p> <p>४.१. सहकारीको अनुगमनलाई संस्थागत र नतिजामा आधारित मुल्यांकन पद्धति (उद्देश्य</p>	<p>२. निरन्तर</p> <p>३. प्रत्येक वडामा कम्तीमा १ र १ वटा विषयगत सहकारी संस्था स्थापना गर्ने जसमा प्रत्येक वडाका वस्तीमा उद्यम सहकारी/कृषि सहकारी स्थापना गर्ने । र संख्या सिमिति गराउने ।</p> <p>४. निरन्तर</p> <p>४. सहकारी अनुगमन र नियमलनलाई अनलाइन पद्धतिमा आधारित बनाउने ।</p>
---	--	---

	<p>अनुसारको सेवा, उत्पादन मुलक क्षेत्रमा लगानी जस्ता मापदण्ड)का आधारमा वार्षिक रूपमा उत्कृष्ट सहकारी पहिचान गरी सोका आधारमा प्रोत्साहन प्याकेज उपलब्ध गराउने ।</p> <p>४.२. सहकारी संस्थाहरुको विवरण एकीकृत अद्यावधिक तथा Online System बाट नियमनका लागि Software बनाउने ।</p>	<p>५. सहकारी तथा लघुकर्जा उपलब्ध गराउने संघ संस्थाहरुद्वारा उपलब्ध गरेको सेवा सुविधामा बढोत्तरी गराउन आवश्यक समन्वय, साझेदारी तथा अनुगमनको व्यवस्था गर्ने ।</p>
--	---	---

५.२.६. आर्थिक पूर्वाधार र राजस्व परिचालन

माथि उल्लेखित पर्यटन, उद्योग व्यवसाय, कृषि, पशुपालन, सहकारी, रोजगारी आदि क्षेत्रमा व्यवस्था भए बमोजिम नीति तथा कार्यक्रमलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्ने र सोका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माण गरी स्मार्ट रोजगारीका साथै राजस्व अभिवृद्धिका लागि वालिड नगरपालिकाले देहाय बमोजिमको नीति अवलम्बन गर्नु उपयुक्त देखिन्छः

उद्देश्य ६.१: आर्थिक संभाव्य पूर्वाधारको विकासमा जोड दिई नगरको आर्थिक वृद्धि, रोजगारी सृजना र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्ने ।

नीति क: स्थानीय आर्थिक विकासलाई प्रबढ्दन गर्न रोजगारी अभिवृद्धि र आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि हुने खालका आर्थिक पूर्वाधारमा जोड दिईनेछ । यस्ता पूर्वाधारहरूको निर्माण कुल बजेटको (शास्तर अनुदान बाहेक हुन आउने) निश्चित प्रतिशत रकम सहित ऋण वा सार्वजनिक नीजि साझेदारी अनुरूप सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ख: ठूला प्रकृतिका आयोजनाहरूमा लागत साझेदारीको अवधारणालाई अवलम्बन गरी आयोजनाहरूको संभाव्यता अध्ययन गराई Project Bank तयार गरिनेछ । जसमा नीजि क्षेत्रको लगानी, नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारको स्रोतहरूलाई समेत उपयोग गरिनेछ ।

नीति ग: न्यून संभाव्यता भएका पूर्वाधार विकास तथा सेवाहरूमा नीजि क्षेत्रलाई आकर्षण गर्न संभाव्य परिपूर्ति कोष (Viability Gap Fund) को व्यवस्था गरिनेछ । कोषको रकमलाई आवश्यकतानुसार वृद्धि गरिदै लगिनेछ ।

नीति घ: नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतमा अभिवृद्धिका लागि पूर्वाधार विकासमा जोड दिईनेछ । पूर्वाधारलाई सेवा शुल्कमा आवद्ध गरिनेछ र सो बाट प्राप्त रकम सहित अन्य स्रोतबाट समेत रकम छुट्याई मर्मत सम्भार कोषको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ढः GIS को माध्यमबाट Tax Mapping Data Base System स्थापना गरी राजस्व अभिवृद्धि गरिनेछ।
Online मार्फत कर तिर्ने प्रणालीको विकास गरिनेछ।

नीति झ. आर्थिक विकासको समग्र पक्षमा आन्तरिक समन्वय र सहजीकरणका लागि नगरपालिकामा स्थानीय आर्थिक विकास शाखालाई प्रभावकारी र जिम्मेवार बनाइनेछ।

नीति झ: समग्र नगरपालिकाको योजना तथा पूर्वाधार विकासमा निजी तथा वैदेशिक लगानी भित्र्याउनका लागि आवश्यक सहयोग, सम्पर्क र समन्वय, सहजीकरण तथा स्थानीय आर्थिक विकासको नीति तथा कार्यक्रम तयका लागि विज्ञ टोलीको गठन गरिनेछ। साथै समग्र वालिड नगरपालिकाको योजना तथा विकास निर्माणका लागि वालिड नगर योजना आयोग गठन गरिनेछ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.६ : पूर्वाधार तथा राजश्व परिचालन

(क) नगरपालिकाको सीमित स्रोतबाट मात्र आर्थिक तथा सामाजिक पूर्वाधार लगायत विकास निर्माणका कार्यहरू गर्न प्राय असम्भव देखिन्छ। यसका लागि वैकल्पिक स्रोतको आवश्यकता पर्दछ। वैकल्पिक स्रोतका लागि ऋण, सार्वजनिक नीजि साभेदारी लगायत भू उपयोग लगायत अन्य नविनतम उपाय मार्फत स्रोतको व्यवस्थापन गर्न सकिन्छ। हाल नगरपालिकाले ऋण मार्फत केही आयोजनाहरूको निर्माणकार्यहरू अगाडी बढाएको छ, तथापि आन्तरिक स्रोत न्यून भएका कारण वैक तथा वित्तीय संस्थाबाट ठूला आयोजनाका लागि थप ऋण लिन सक्ने अवस्था छैन। सार्वजनिक नीजि साभेदारी मार्फत सीमित कार्यहरू हुँदै आएका छन्। नीजि क्षेत्रलाई पूर्वाधार विकासमा आकर्षण गर्न, उनिहरूको लगानीलाई सुनिश्चित गर्न, जोखिम न्यूनिकरण वा कम संभाव्य भएका क्षेत्रमा नीजि क्षेत्रको रकमलाई समेत आकर्षण गर्न स्पष्ट सार्वजनिक नीजि साभेदारी ऐनको आवश्यक देखिन्छ तर नगरपालिकासँग स्पष्ट ऐन तथा नियमावली छैन। यसका अलावा नीजि क्षेत्रले सञ्चालन व्यवस्थापन गर्ने परियोजना वा नगरपालिकाले अन्य कुनै पूर्वाधारका क्षेत्रमा लागत उठाई र सञ्चालन तथा मर्मत खर्चलाई ध्यानमा राखी सेवा शुल्क लगाउन र संकलनका लागि सेवा शुल्क निर्धारण सम्बन्धी कार्यविधिको समेत आवश्यकता छ।

सार्वजनिक जग्गा तथा सम्पत्तिको उपयोग गरी स्रोत परिचालन तथा पूर्वाधारको विकास गरी आर्थिक वृद्धि गर्न सकिन्छ, यसका लागि नगरपालिकासँग स्पष्ट नीति हुन आवश्यक छ। छिमेकी गाउँपालिका वा नगरपालिकाहरूको संयुक्त प्रयासबाट समेत ठूला रकम जुटाई केही ठूला साभेदारी आयोजनाहरू निर्माण गर्न सकिने भएकाले उक्त साभेदारी मार्फत कार्यान्वयनका लागि आर्थिक, मानवीय, भौतिक स्रोत साधनको समुचित परिचालन तथा व्यवस्थापनका कानूनीगत संरचना सहित कार्यविधि आवश्यक देखिन्छ। माथि उल्लेख भएका सम्पूर्ण स्थानीय आर्थिक विकासका पक्षहरू पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, उद्योग तथा व्यापार, सहकारी लगायत पूर्वाधार विकासलाई प्रभावकारीरूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि देहाय बमोजिमका आवधिक कार्यहरू तय गरि कार्यान्वयन गरिन्छ।

आगामी / चालु वर्ष	मध्यकालिन योजना	दिर्घकालिन योजना
<p>१. सार्वजनिक नीजि साभेदारी ऐनको संसोधन गर्ने (संभाव्य परिपूर्ति कोष (Viability Gap Funding, नीजि साभेदारी ईकाई प्रवर्द्धन समितिको मा आर्थिक विकास समितिका पदाधिकारी र पूर्वाधार विकास शाखाका प्रमुखको सहभागिता, आयोजना लेखाजोखा समिति (Project Appraisal Committee) को कानूनी व्यवस्था सहित)</p> <p>२. स्थानीय आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार लगानी र सेवा शुल्क निर्धारण सम्बन्धी कार्यविधि तयार गर्ने।</p> <p>शहरी पूर्वाधार मर्मत सम्भार कोष सम्बन्धी नीति तथा कार्यविधि बनाउने।</p>	<p>१. छिमेकी पालिकाहरूसँगको सामूहिकरूपमा आयोजना निर्माण र कार्यान्वयनका लागि संयन्त्रको गठन र कार्यविधि तयार गर्ने</p>	<p>१. सार्वजनिक नीजि साभेदारी नीति र ऐन समयानुकालीन रूपमा कार्यान्वयन गर्ने संस्थान गर्ने।</p> <p>२. वालिड नगर योजना आयोग सम्बन्धी ऐन तर्जुमा गर्ने।</p>
(ख) नगरस्तरीय ठूला पूर्वाधारका योजनाहरूलाई व्यवस्थित रूपमा कार्यान्वयन गर्न माथि उल्लेख भए बमोजिम नगरपालिकाले नीति तथा कानूनको तर्जुमा, जग्गाको व्यवस्थापन, आर्थिक लाभ तथा रोजगारी उपलब्ध गराउने खालका संभाव्य पूर्वाधारका क्षेत्रहरूको पहिचान र कार्यान्वयनमा नगरपालिकालाई सहयोग गर्न विज्ञ टोलीको		

आवश्यक पर्दछ। यस्ता खालका ठूला आयोजनाहरू बहुविधिय हुने र सोको प्रभावकारी र नतिजान्मुख कार्यान्वयनका लागि पुँजीगत लगानी योजना Capital Investment Plan तथा मध्यकालिन खर्चको संरचना (Mid Term Expenditure Framework-MTEF) जस्ता वित्तीय औजारको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। हालको अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले समेत मध्यकालिन खर्च संरचनालाई स्थानीय तहमा अनिवार्य रूपमा लागू गर्नुपर्ने कानूनी व्यवस्था गरेकाले सोको कार्यान्वयन गर्न आवश्यक देखिन्छ।

हाल आन्तरिक आयबाट पुँजीगत खर्चमा भन्दा चालु क्षेत्रमा बढी खर्च भैरहेकोले आन्तरिक आयको अभिवृद्धि सँगसँगै पुँजीगत क्षेत्रमा लगानी बढाउन आवश्यक देखिन्छ। नगर क्षेत्रमा पुँजीगत क्षेत्रमा लगानीको अभिवृद्धि सँगसँगै आर्थिक वृद्धि हुन गई आन्तरिक स्रोत समेत बढौं जान्छ। हाल नगरपालिकाले सबै करदातालाई करको दायरामा ल्याउन नसकेको सन्दर्भमा सूचना प्रविधिको प्रयोग मार्फत तथ्यांकको अद्यावधिक सहित राजस्व संकलन सकिन्छ। राजस्व प्रशासनको सुदृढीकरण र सूचना प्रविधिको उपयोग मार्फत आन्तरिक स्रोत अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ। यस आधारमा आवधिक प्राथमिकता देहाय बमोजिम हुने गरि कार्यान्वयन गरिन्छ।

१. वालिड लगानी सम्मेलन आयोजना गर्ने।	१. छिमेकी पालिकाहरूसँग पारस्परिक हित बमोजिम गर्न सकिने कार्यक्रमहरूको सूची तयार गर्ने।	१. छिमेकी पालिकाहरूलाई पारस्परिक हित बमोजिम का आयोजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने।
२. सार्वजनिक जग्गाको लगत तयार गर्ने र अद्यावधिक गर्ने।	२. सार्वजनिक निजी साभेदारी बमोजिम परियोजना कार्यान्वयनका लागि मनशाय सुची तयार गर्ने।	२. निरन्तर
३. संभाव्यता भएका आयोजनाहरूको Project Bank तयार गर्ने।	३. Capital Investment Plan-CIP प्रारम्भिक प्रारूप तयार गर्ने र मध्यकालिन खर्च संरचना (MTEF) सँग आवद्ध गर्ने।	३. निरन्तर
४. Capital Investment Plan-CIP प्रारम्भिक प्रारूप तयार गर्ने र मध्यकालिन खर्च संरचना (MTEF) सँग आवद्ध गर्ने।	४. संभाव्य परिपूर्ति कोष (Viability Gap Funding) का लागि अध्ययन गरी आवश्यक बजेट छुट्याउने।	४. निरन्तर
५. GIS Tax Mapping Database स्थापना र करदाताको लगत अद्यावधिक गर्ने।	५. मर्मत सम्भार कोषमा आवश्यक बजेट छुट्याउने र खर्च गर्ने।	५. निरन्तर
६. हालको Software मा सुधार गरी Online मार्फत कर संकलन गर्ने।	६. आयोजना निर्माण सम्पन्न भएका आयोजनाहरूबाट सेवा शुल्क निर्धारण गरी संकलन गर्ने	
७. हालको राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना (Revenue Improvement Action Plan-RIAP) को पुनरावोलकन गरी प्रचलित कानून बमोजिम कर तथा गैरकर र सभावित आर्थिक पूर्वाधारबाट उठन सेवा शुल्क बमोजिम राजस्व अभिवृद्धि कार्य योजना तयार गर्ने।		

नोट: **पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, उद्योग व्यापार व्यवसाय र पूर्वाधारका क्षेत्रमा नीजि क्षेत्रको सहभागिता सुनिश्चितताका लागि वालिड नगरपालिकाको सार्वजनिक नीजि साभेदारी ऐनमा संसोधन हुनुपर्ने देखिन्छ। यी क्षेत्रसँग सम्बन्धित पूर्वाधारमा न्यून आर्थिक संभाव्य भएका क्षेत्रमा नीजि क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्न संभाव्य परिपूर्ति कोष (Viability Gap Funding) को व्यवस्था सहित बजेटको आवश्यकता हुने भएकाले सो को ऐनमा व्यवस्था सहित कार्यान्वयनका लागि कार्य योजनामा राखिएको।

माथि उल्लेख भए बमोजिम लगानी सम्मेलनबाट प्राप्त हुने आयोजना लगायत आर्थिक पूर्वाधारसँग सम्बन्धित पर्यटन, कृषि तथा पशुपालन, उद्योग व्यवसाय, लगायत अन्य Physical works, Land Use Plan, Transportation sector र यससँग सम्बन्धित अन्य क्षेत्रहरूमा परेका प्राथमिकता बमोजिमका पुँजीगत आयोजनाहरूको सूची बमोजिम Capital Improvement Program-CIP तयार गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।

५.२.७. स्थानीय आर्थिक विकास अन्तर्गत संगठनात्मक क्षमता विकास

आर्थिक विकास अन्तर्गत उल्लिखित समग्र स्थानीय आर्थिक विकाससँग सम्बन्धित नीति, प्राथमिकता बमोजिमका आवधिक कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयन गरी उद्देश्य प्राप्तीका लागि संस्थागत संरचना सहित कर्मचारीको व्यवस्थापन

हुन आवश्यक छ । नीति तथा कार्यक्रमलाई निर्जामुखी बनाउनका लागि देहाय बमोजिमका प्रमुख नीतिहरू तय गरिएको छ ।

उद्देश्य ५.२.७ : आर्थिक विकासका गतिविधिहरूलाई संस्थागत गरी स्थानीय विकासका कार्यहरूलाई मुलप्रवाहीकरण गर्नु

नीति क : कृषि तथा पशु सेवा, पर्यटन, उद्योग, राजश्व तथा सहकारी हेर्ने आवश्यक जनशक्ति सहितको आर्थिक विकास शाखा स्थापना गरिने छ ।

नीति ख : आर्थिक विकास शाखालाई व्यवसायिक योजना निर्माणका लागि सम्बन्धित व्यक्ति तथा फर्मलाई सहयोग उपलब्ध गराउनुका साथै आर्थिक र व्यवसायिक क्षेत्रका सरोकारवाला सँग समन्वय गर्ने सचिवालयको भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने स्तरमा पुऱ्याइने छ ।

नीति ग : नगरमा रहेको श्रमको माग र आपुर्ति विश्लेषण गरी माग र आपुर्तिका विचमा सामञ्जस्यता कायम गर्नका लागि आर्थिक विकास शाखाबाट आवश्यक भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति घ : आर्थिक निति निर्माण, कार्यान्वयन, समिक्षा र परिमार्जन गर्ने जस्ता नीतिगत कार्यलाई व्यवस्थित गर्ने तथा बजेट तथा राजश्व समितिका लागि प्राविधिक सहयोग गर्ने भूमिका पनि निर्वाह गर्न सक्ने गरी यस शाखाका जनशक्तिलाई सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन लगायतको सिप विकास तथा तालिम उपलब्ध गराइने छ ।

नीति ङ : नगरको बजेट तथा योजना नीति र प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याउन विज्ञ टोली सहित स्थानीय नगर योजना आयोगको गठन गरिनेछ । साथै स्थानीय राजश्व परामर्श समिति तथा आर्थिक विकास समितिको सचिवालयलाई व्यवस्थित र क्रियाशिल गराइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.२.७ : आर्थिक विकासको संस्थागत क्षमता

(क) स्थानीय आर्थिक विकासको समग्र पक्ष हेर्ने सक्ने गरी जनशक्ति तथा पुर्वाधारयुक्त आर्थिक विकास शाखा नगरमा छैन । तथापि आर्थिक विकास अन्तर्गतका विभिन्न शाखा तथा इकाइले भने काम गरिरहेका छन् । नगर कार्यपालिका अन्तर्गतको आर्थिक विकास समितिलाई पनि क्रियाशिल बनाउन आवश्यक छ । आर्थिक विकाससँग सम्बन्धित नीति तर्जुमा तथा पूर्वाधार विकासका लागि आर्थिक विकास समितिका पदाधिकारी र आर्थिक विकास शाखाका कर्मचारीहरूलाई जिम्मेवारी बनाउन आवश्यक छ । त्यसैले नगरमा कृषि, पर्यटन, उद्योग तथा वाणिज्य, रोजगार, सहकारी तथा आर्थिक पुर्वाधार आदि क्षेत्रका नीति तथा प्राथमिकता बमोजिम कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयनका लागि आर्थिक विकास शाखालाई नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने शाखाका रूपमा रूपान्तरण देहाय बमोजिमका क्रियाकलाप गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अल्पकाल (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकाल (३ देखि ७ बर्ष)	मध्यकालिन (८ देखि २०बर्ष)
१. संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणमा अन्यथा भएकोमा वाहेक नगरपालिकाको आर्थिक विकास शाखालाई अधिकृत स्तरको कर्मचारीको नेतृत्वमा कृषि तथा पशुपालन, उद्योग र वाणिज्य, पर्यटन, राजश्व, सहकारी क्षेत्र हेर्ने जिम्मेवार कर्मचारीको व्यवस्था गरी विशेष शाखाको रूपमा विकास गर्ने ।	१. नगरपालिकामा पर्यटन सुचना केन्द्रको स्थापना गर्ने र पर्यटन प्रचार प्रसार तथा Online मार्फत अभिलेखीकरण अद्यावधिकका लागि क्यातधबचभ तयार गर्ने	१. वालिड नगर योजना आयोग गठन गर्ने ।
२. नगर स्तरिय पर्यटन समितिको गठन गर्ने ।	२. पर्यटन प्रहरीको व्यवस्था गर्ने ।	२. आर्थिक विकास शाखामा आवश्यकता अनुसार इकाई तथा जनशक्ति थप गर्ने ।
३. नगरपालिकामा पर्यटन डेस्कको स्थापना गर्ने	३. व्यावसायिक उत्पादनको लागि प्राविधिक जनशक्तीको व्यवस्थापनका लागि एक वडा एक कृषि प्राविधिकको व्यवस्था गर्ने	३. नयाँ कर्मचारीलाई स्थानीय आवश्यकता अनुसारको आर्थिक क्षेत्रको क्षमता विकास कार्यक्रममा सहभागी गराउने ।
४. नगरपालिकामा पर्यटन सुचना केन्द्रको स्थापना गर्ने	४. शीत भण्डार सञ्चालनका लागि आर्थिक विकास अन्तर्गत कृषि शाखाबाट समन्वय हुने व्यवस्था मिलाउने ।	४. क्षमता विकासका क्षेत्रगत (कृषि, पर्यटन, उद्योग वाणिज्य, राजश्व आदि) कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।
५. विश्लेषणका	५. आर्थिक विकास शाखालाई श्रम सर्वेक्षण, औद्योगिक गणना, पर्यटन सुचना व्यवस्थापन आदि गर्न सक्ने	५. कर्मचारी र जनप्रतिनिधिलाई आर्थिक विकासका समग्र पक्षको अनुशिक्षण वार्षिक रूपमा सञ्चालन गर्ने ।

<p>नगरपालिकामा कृषिकार्यको लागि विशेषज्ञ तथा अन्य जनशक्तीको व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>६. स्थानीय तरकारी तथा फलफुल लगायतका उत्पादनको वैज्ञानिक मूल्य निर्धारणका लागि उत्पादक कृषक, स्थानीय व्यवसायी र नगर प्रतिनिधि समिलित एक वजार मूल्य निर्धारण समिति गठन गर्ने ।</p> <p>७. सम्बन्धित कर्मचारी तथा उत्पादक लक्षित उत्पादन (कृषि र औद्योगिक) र वजारीकरण सम्बन्धि क्षमता विकासका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>८. विषयगत सहकारी (कृषि, उद्यम, वहुउद्देशीय) कृषि सहकारीहरूको क्षमता विकास र सेवा विस्तारमा लागि आवश्यक सहयोग गर्न कर्मचारीहरूलाई सहजिकरण तालिम कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गर्ने ।</p> <p>९. ठूला पूर्वाधार, नीजि क्षेत्रको लगानी तथा नीतिगत रूपमा सहयोगका लागि विज्ञटोली गठन गर्ने ।</p> <p>१०. आर्थिक विकास शाखाको कामको जिम्मेवारी (ToR) तोक्ने</p> <p>११. जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा तथा पूर्वाधारसँग सम्बन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई परियोजना विकास, PPP Financing तथा परियोजनाको आर्थिक तथा वित्तीय विश्लेषण सम्बन्धि तालिम उपलब्ध गराउने ।</p> <p>१२. आर्थिक विकास सम्बन्धि जिम्मेवारी लिएका नगर कार्यपालिका अन्तर्गतका ईकाइलाई वजेट, राजश्व, योजना प्राथमिकिकरण, आर्थिक विकासका आधारभूत पक्ष आदिको अनुशिक्षण दिने ।</p> <p>१३. जनप्रतिनिधि, आर्थिक विकास शाखा, आर्थिक प्रशासन, पूर्वाधार आदिसँग सम्बन्धित शाखाका कर्मचारीहरूलाई Capital Improvement Program तथा मध्यकालिन खर्च संरचना (Mid Term Expenditure Framework-MTEF) सम्बन्धी तालिम दिने ।</p> <p>१४. स्थानीय आर्थिक विकास सहजीकरण र प्रवर्द्धनका लागि आर्थिक विकास समितीका पदाधिकारीहरूलाई लाई जिम्मेवार</p>	<p>गरी आवश्यक क्षमता विकास तथा सीप उपलब्ध गराउने ।</p> <p>६. आर्थिक विकास शाखाका सम्बन्धित इकाइका कर्मचारीलाई स्वरोजगारी र उद्यमशिलता सम्बन्धि परामर्श सेवा र वित्तीय सहजिकरण सम्बन्धि तालिम उपलब्ध गराउने ।</p> <p>७. आर्थिक विकास शाखामा समग्र नगरको आर्थिक क्रियाकलापको अद्यावधिक गर्ने प्रणालीको विकास गर्ने र कर्मचारीहरूलाई नगरको वार्षिक कुल ग्राहस्थ उत्पादनको विश्लेषण गर्ने सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने ।</p> <p>८. जनप्रतिनिधि लक्षित आर्थिक विकास सम्बन्धि अनुशिक्षणलाई निरन्तरता दिने ।</p>	
--	--	--

आर्थिक विकासको परिमाणात्मक लक्ष्य (आ.व. २०९५/९६)

- १) कृषि क्षेत्रबाट थप ५ हजार र अन्य क्षेत्रबाट ५ हजार गरी जम्मा १० हजार रोजगारीका अवसर सिर्जना हुनेछ ।
- २) कृषि वाली उत्पादनमा संलग्न व्यवसायिक उत्पादनको औषत वार्षिक खुद आय रु. १५ लाख र अन्य उत्पादक किसानको कुल वार्षिक आय रु. ३ लाख पुगेको हुनेछ ।
- ३) पशुपालनमा संलग्न व्यवसायिक उत्पादक (फर्म) को खुद वार्षिक आय रु. १० लाख र पशुपालक किसानको कुल वार्षिक आय रु. २ लाख पुगेको हुनेछ ।
- ४) नगर क्षेत्रका बेरोजगारीहरू पर्यटन, कृषि, पशुपालन, उद्योग व्यापार व्यवसाय र शहरी पूर्वाधार र सेवा सम्बन्धी सीपमुलक तालिम लिई रोजगार प्राप्त गरिसकेका हुनेछन् । यो प्रक्रियाबाट हालको बेरोजगारी प्रतिशतलाई दीगो विकास लक्ष्य को सूचक नं SDG 8.5 अनुसार मध्यकालिन अवधि सन् २०२५ (वि.सं २०८२) मा १५.९ प्रतिशत र सन् २०२० (वि.सं २०८७) मा १० प्रतिशतमा कायम गरिनेछ । साथै सन् २०२९ (वि.सं २०९६) मा बेरोजगारिको प्रतिशत ५ प्रतिशत हुनेछ ।
- ५) पर्यटकीय पूर्वाधार तयार भई वार्षिक आन्तरिक पर्यटक आगमन २ लाख र वाह्य पर्यटक १ लाख पुऱ्याइनेछ । साथै पर्यटकहरूको औसत बसाई २ दिन सम्म बनाईनेछ ।
- ६) सहकारीमा पहुँच (घरबाट ३० मिनेटभित्रको पैदल यात्रामा सहकारीमा पहुँच भएका परिवारको प्रतिशत) लाई दीगो विकास लक्ष्य को सूचक नं SDG 8.3 अनुसार मध्यकालिन अवधि सन् २०२५ (वि.सं २०८२) सम्ममा ७१.३ प्रतिशत, सन् २०३० (वि.सं २०८७) सम्ममा ८० प्रतिशत र सन् २०३९ (वि.सं २०९६) सम्ममा ९० प्रतिशत हुनेछ ।
- ७) करको दायरा वृद्धि भई हालको आन्तरिक राजस्व हालको रु ४ करोड १२ लाखबाट (आ.व. ०७४/७६ को यथार्थ बमोजिम) वृद्धि भई रु २५ करोड भन्दा माथि भएको हुनेछ । कुल बजेटमा आन्तरिक आयको अंश हालको ५ प्रतिशतबाट वृद्धि भई कम्तीमा १५ प्रतिशत पुग्नेछ ।
- ८) हाल कायम भैरहेको कुल बजेटको ३६ प्रतिशत पुँजीगत खर्चलाई ६५ प्रतिशत भन्दा माथि पुँजीगत क्षेत्रमा बजेट विनियोजन भई सो बमोजिम उपमहानगरपालिका हुनका लागि आवश्यक शहरी पूर्वाधार तय भएको हुनेछ ।

५.३. सामाजिक विकास

यो खण्डमा वालिड नगरपालिकाको सामाजिक विकास अन्तर्गत शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समावेश गरिएको छ । यस वाहेक सम्पदा संरक्षण तथा सामाजिक समावेशीकरणको विषय पनि यस खण्डमा रहेको छ । नगरपालिकाले सामाजिक विकास अन्तर्गत समेट्दै आएको खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रम भने पुर्वाधार विकास अन्तर्गत सार्वजनिक निर्माणमा समेटिएको छ ।

५.३.१. शैक्षिक विकास

शिक्षा विकासको आधार हो । साथै मर्यादित एवम् परिष्कृत जीवन सम्मानित रोजगारी तथा उद्यम विकासको आधार समेत हो । ज्ञानमा आधारित समाजको माध्यमबाट मुलुकको दिगो शान्ति र समृद्धिका लागि शिक्षालाई महत्वपूर्ण माध्यमको रूपमा स्वीकार गरिदै आएको छ । नेपालको संविधानले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ । संविधानले आधारभूत तहसम्मको शिक्षामा पहुँच, अनिवार्य र निःशुल्क शिक्षा तथा माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क पाउने हक प्रत्याभूत गरेको छ । अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानुन बमोजिम निःशुल्क उच्च शिक्षा पाउने, प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृ भाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय वा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक प्रत्याभूत गरेको छ । साथै शिक्षालाई बैज्ञानिक, प्राविधिक, व्यावसायिक तथा सीपमुलक तथा रोजगारमुलक बनाउदै शिक्षामा राज्यको लगानी अभिबृद्धि गर्दै नीजि क्षेत्रको लगानीलाई नियमन र व्यवस्थापन गरी सेवामुलक बनाउने नीति अवलम्बन गरेको छ ।

नेपालको शिक्षा क्षेत्रमा विगतमा भएका लगानी र शैक्षिक पूर्वाधारको विकासबाट उल्लेखनीय उपलब्धीहरू प्राप्त भएका छन् । पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्नादर ८४.७ प्रतिशत पुगेको छ । प्रारम्भिक बालविकासको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकाको प्रतिशत ६६.९ पुगेको छ । प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५), आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८), र माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२) को खुद भर्नादर क्रमशः ९६.९, प्रतिशत ९२.७ प्रतिशत र ४६.४ प्रतिशत पुगेको छ । कक्षा ५ र ८ सम्मको टिकाउ दर क्रमशः ८९.६ र ७७.९ प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा ७२ लाख १४ हजार ५२५ विद्यार्थी भर्ना भई अध्ययन गरिरहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा ९ लाख ७४ हजार बालबालिका अध्ययनरत छन् । लैंगिक समता सुचकाड्क आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा क्रमशः ०.९८ र १.०१ रहेको छ । विद्यालय दोहोच्याउने दर आधारभूत तह (कक्षा १ –५) मा ३.८ प्रतिशत र आधारभूत तह (कक्षा ६–८) मा ४.४ प्रतिशत तथा माध्यमिक तह (कक्षा ९–१२) मा ३.७ प्रतिशतमा भरेको छ । मुलुकभर सार्वजनिक र निजी लगानीका गरी ३५०५५ वटा विद्यालयहरू स्थापना भइ सञ्चालनमा रहेका छन् । शिक्षामा पहुँच बढाउन बैकल्पीक तथा खुला शिक्षाका अवसरहरू उपलब्ध छन् । अभिभावकको लगानी परिचालन गरी निजी क्षेत्रले नेपालको विद्यालय शिक्षामा करिव २३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूलाई सेवा प्रवाह गरिरहेको स्थिति छ ।

वि.सं २०६८ सालको जनगणनामा १५ वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ५८ प्रतिशत रहेको थियो । भने आव २०७४/०७५ मा १५ देखि २४ वर्षको उमेर समुहको साक्षरता दर ८८.६ प्रतिशत पुगेको छ । (स्रोत राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६)

वालिड नगरपालिकाको शिक्षाको अवस्था :

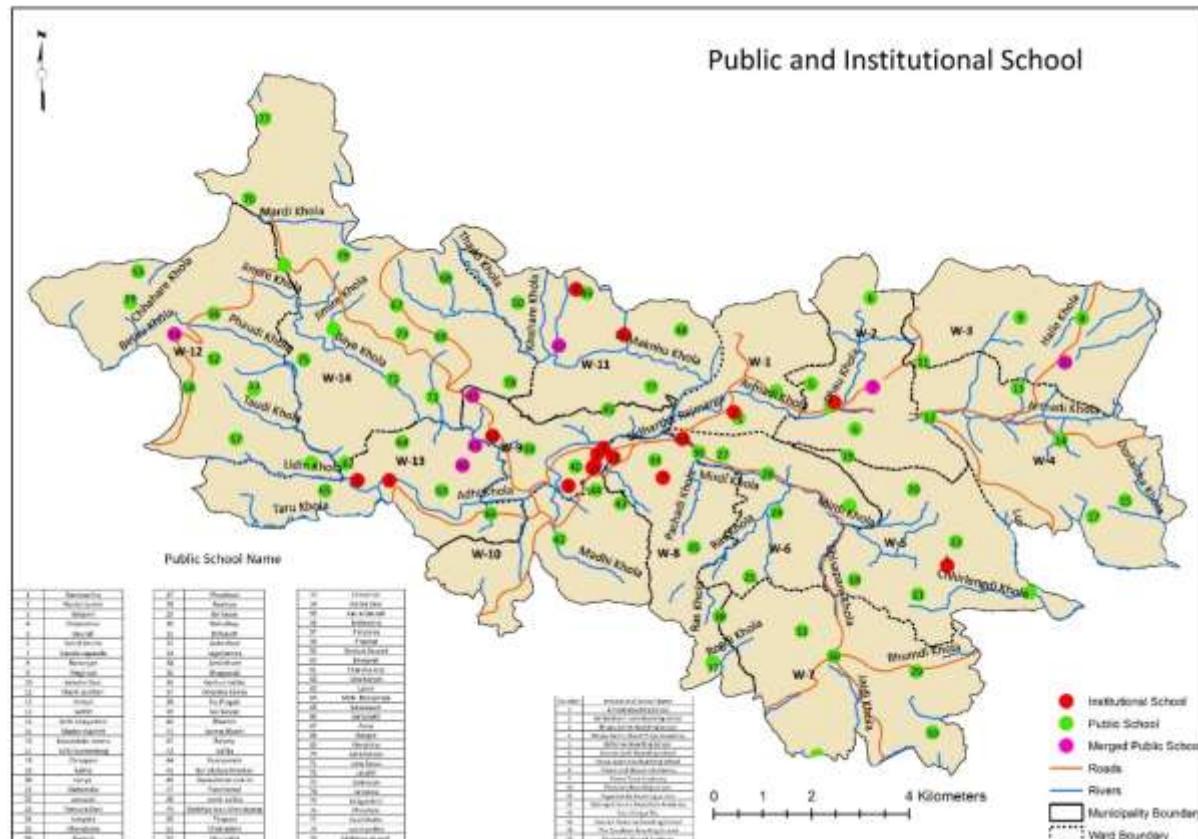
वालिड नगरपालिकामा ७२ वटा सामुदायिक विद्यालय र १६ वटा संस्थागत विद्यालय गरी जम्मा ८८ वटा विद्यालय रहेका छन् जसलाई नक्शा नं १/५.३.१मा जनाईएको छ । ७२ वटा सामुदायिक विद्यालय मध्ये १६ वटा माध्यमिक विद्यालय र ५६ वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन् जसलाई नक्शा नं २/५.३.१ मा देखाईएको छ, भने संस्थागत तर्फ १५ वटा माध्यमिक र ८ वटा आधारभूत विद्यालय रहेका छन् । प्राविधिक विद्यालय १ वटा संस्थागत माध्यमिक विद्यालयमा सञ्चालन भईरहेको छ । प्राविधिक शिक्षा खहरेमा रणविरजनहित मा.वि.मा इलेक्ट्रिक, पूर्णमृतमा कृषि, आँधिखोला बहुप्राविधिकमा कम्प्यूटर र सिभिल इन्जिनियरिङ सञ्चालन भएको छ । ७२ वटा सामुदायिक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा कक्षाकोठा संख्या पर्याप्त रहेको छ तर कक्षागत आधारमा यसलाई मापन गरिएको छैन ।

वालिड नगर भित्रका ७२ वटा सामुदायिक विद्यालयमा प्रति कक्षा कोठा ४० जना विद्यार्थीको आधारमा सबै सामुदायिक विद्यालया क्षमता भन्दा कम बालबालिका अध्ययन गरिरहेका छन् जसलाई नक्शा नं ३/५.३.१ र ४/५.३.१ मा संकेत गरिएको छ । नगरपालिका भित्र रहेका १६ वटा माध्यमिक ५६ वटा आधारभूत विद्यालय

मध्ये ९ वटा मा.वि.र ५६ वटा आ.वि.मा विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना भएको छैन । ३ वटा मा.वि.र ४३ वटा आधारभूत विद्यालयमा कम्प्यूटर ल्याव स्थापन हुन सकेको छैन । ३ वटा मा.वि.र ४४ वटा आ.वि.मा पुस्तकालय सुविधा पुगेको छैन । ९ वटा मा.वि.र ३८ वटा आ.वि.मा प्राथमिक उपचार कक्ष व्यवस्था हुन सकेको छैन । ८ वटा मा.वि.र ३७ वटा आधारभूत विद्यालयमा घेराबारको निर्माण भएको छैन । ३ वटा मा.वि.र २१ वटा आ.वि.मा बालक र बालिकाको लागि छुट्टे छुट्टै शौचालयको निर्माण भएको छैन । ३ वटा मा.वि.र ७ वटा आधारभूत विद्यालयमा खानेपानीको सेवा पुग्न सकेको छैन जसलाई नक्षा नं ४/५.३.१ र नक्षा नं ५/५.३.१ मा जनाईएको छ ।

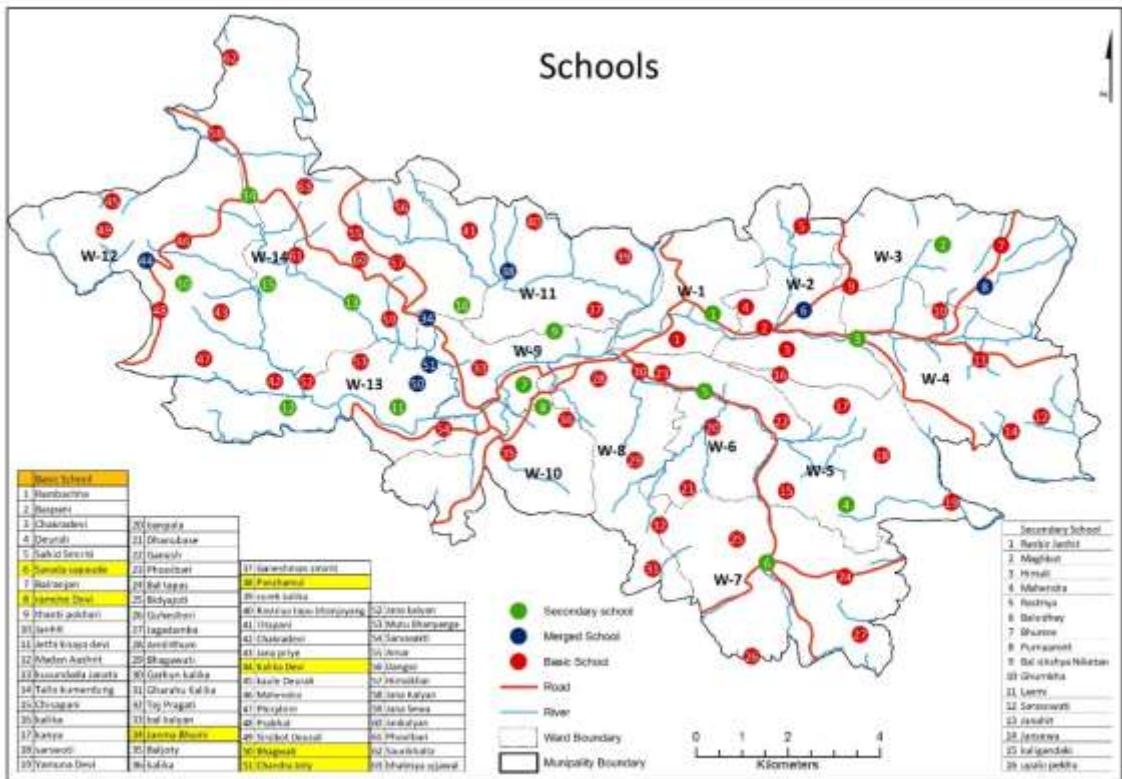
शैक्षिक सत्र २०७५/०७६ को अन्त्य सम्ममा १५ वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ६२.७६ प्रतिशत रहेको छ भने ५ देखि माथि ६० वर्ष उमेर समुह सम्मको साक्षरता दर ८२ प्रतिशत रहेको छ । १५ देखि २४ को साक्षरता दर ९७ प्रतिशत पुगेको छ । पूर्व प्राथमिक शिक्षाको कुल भर्नादर ७५ प्रतिशत पूर्व प्राथमिकको अनुभव सहित कक्षा १ मा भर्ना हुने बालबालिकोको संख्या..... प्रतिशत पुगेको छ । प्राथमिक तह (कक्षा १ देखि ५), आधारभूत तह (कक्षा १ देखि ८), र माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२) को खुद भर्नादर क्रमशः ...., प्रतिशत .... प्रतिशत पुगेको छ । कक्षा ५ र ८ सम्मको टिकाउ दर क्रमशः .... र .... प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तथा माध्यमिक तहमा ..... विद्यार्थी भर्ना भई अध्ययन गरिरहेका छन् । प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा ..... बालबालिका अध्ययनरत छन् । लैंगिक समता सुचकाइक आधारभूत तह र माध्यमिक तहमा क्रमशः .... र ...रहेको छ । विद्यालय दोहोच्याउने दर आधारभूत तह (कक्षा १ -५) मा .... प्रतिशत र आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा .... प्रतिशत तथा माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा ..... प्रतिशत रहेको छ । विचैमा विद्यालय छाड्ने १ देखि ५ मा ... प्रतिशत, ६ देखि ८ मा .... प्रतिशत र ९ देखि १२ मा .. प्रतिशत रहेको छ । आधारभूत तहको औषत सिकाइ उपलब्धी दर .. प्रतिशत र माध्यमिक तहको सिकाइ उपलब्धी दर .... प्रतिशत रहेको छ । विद्यार्थी शिक्षक अनुपात आधारभूत तहको १२:१ रहेको छ भने माध्यमिक तहमा १९:१ रहेको छ । अभिभावकको लगानी परिचालन गरी निजी क्षेत्रले नगरपालिकाको विद्यालय शिक्षामा करिव .... प्रतिशत विद्यार्थीहरूलाई सेवा प्रवाह गरिरहेको स्थिति छ ।

बालिङ नगरपालिकाले सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको पहुँच बढाउन र टिकाउका लागि कक्षा १ देखि ५ सम्मलाई दिवा खाजा कार्यक्रम सुरुवात गरेको छ(सिमान्तकृत बालबालिकाहरूका लागि मात्र) साथै भर्ना अभियान कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्ने नीति लिएको छ । अंग्रेजी भाषाको सुधार गर्नका लागि अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन सुरुवात गर्ने नीति लिएको छ । सबै बालबालिकाहरूको विद्यालयमा पहुँच र गुणस्तर सुधारका लागि प्रयास भएतापनि बालबालिकाको सिकाईउपलब्धी बढाउन र शिक्षकको सीप र क्षमता कक्षाकोठामा पुऱ्याउने, पाठ्यक्रमका आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने, शिक्षकको नियमित उपस्थिति, कक्षा समय सम्म शिक्षकलाई कक्षाकोठामा टिकाउने, पठनपाठनका सम्बन्धमा अभिभावक सचेतना बढाउने, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, विद्यालय प्रशासन र शिक्षकहरूलाई क्षमता विकास गर्ने र पारदर्शी र जवाफदेही बनाइ विद्यालय सुशासनको प्रत्याभूति दिने कार्यका लागि केही प्रयास नभएका होइनन् तर योजनाबद्ध प्रयासको आवस्यकता देखिन्छ ।

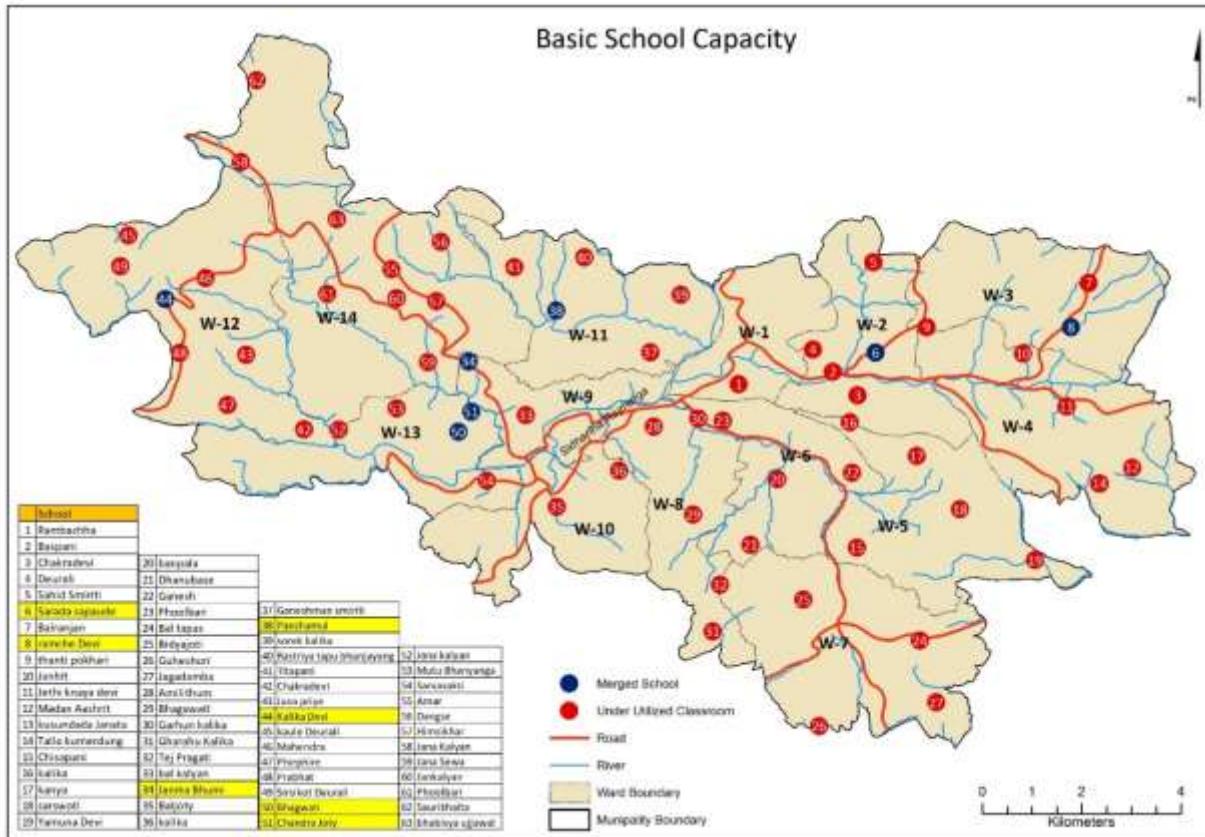
नक्शा नं १/५.३.१ : नगरपालिकामा रहेका सामुदायिक र संस्थागत विद्यालय

माथिको नक्शामा हरियो रंगको संकेतमा सामुदायिक विद्यालय र रातो रंगको संकेतमा संस्थागत विद्यालय संकेत गरिएको छ, भने गुलावी रंगको संकेतले मर्ज भएका विद्यालयको संकेत गरेको छ।

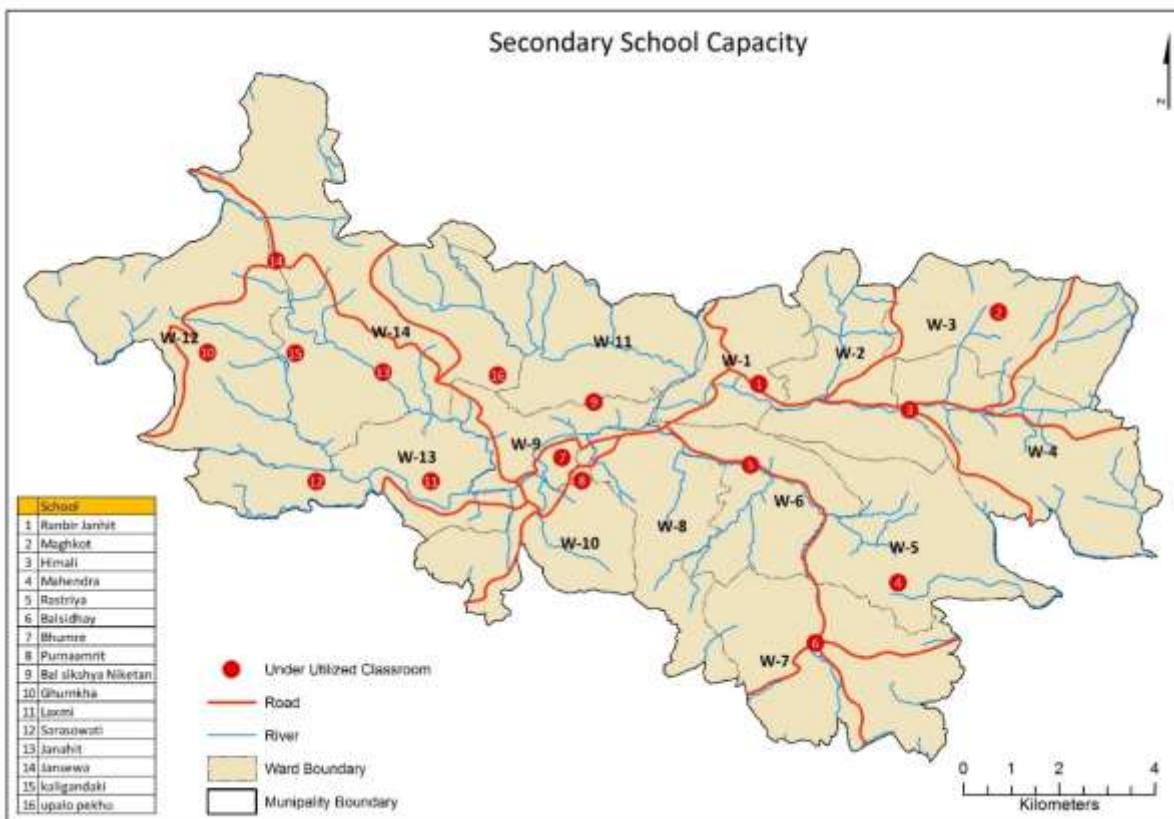
नक्षा नं २/५.३.१ : नगरपालिकामा रहेका विभिन्न तहका विद्यालय

माथिको नक्षामा हरियो रंगको संकेतले माध्यमिक विद्यालय र रातो रंगको संकेतले आधारभूत विद्यालय जनाउँछ र नीलो रंगको संकेतले मर्ज भएका विद्यालयको संकेत गरेको छ ।

नक्शा न ३/५.३.१ : आधारभूत विद्यालयमा कक्षा कोठाको उपयोग

नक्शामा जनाईएको रातो विन्दुले कक्षाकोठाको क्षमता भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयको स्थान जनाउँछ । प्रति कक्षाकोठा ४० जना भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयलाई Under utilized classroom भनिएको छ भने नीलो रंगले मर्ज भएर खाली रहेको विद्यालयको संकेत गरेको छ

नक्शा न ४/५.३.१ : माध्यमिक विद्यालयमा कक्षाकोठाको उपयोग

नक्शामा जनाईएको रातो विन्दुले कक्षाकोठाको क्षमता भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयको स्थान जनाउँछ । प्रति कक्षाकोठा ४० जना भन्दा कम विद्यार्थी भएको विद्यालयलाई Under utilized classroom भनिएको छ ।

माथिका सवालको सम्बोधन गरी शैक्षिक क्षेत्रको दीगो विकासका लागि निश्चित उद्देश्यका साथ ठोस नीति अवलब्बन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

उद्देश्य १. विद्यालयको पूर्वाधार बालमैत्री र अपांगतामैत्री बनाई विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक वातावरण भयरहित बनाउनु ।

सामुदायिक विद्यालयको पूर्वाधार पूर्ण रूपमा बालमैत्री र अपांगतामैत्री हुन सकेको छैन साथै .... वटा आधारभूत विद्यालयमा घेराबार नहुँदा बालबालिकाहरूको विद्यालय समय भयरहित हुन सकेको छैन । बालमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन, व्यवस्थित खेलमैदान, बालमैत्री शौचालय लगायतका सेवाको विस्तारले बालबालिकाको विद्यालय प्रतिको आकर्षण बढी अनियमितता र कक्षा छाड्ने दर कम गर्न मद्दत पुग्दछ । साथै सिकाई उपलब्धी दरमा बृद्धिका लागि पनि आधार तयार गर्न सहयोग गर्दछ ।

नीति क. सामुदायिक विद्यालयको भौतिक संरचना बालमैत्री र अपांगमैत्री बनाईनेछ ।

नीति ख. सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा भवन, कक्षाकोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार पुरा गरिनेछ ।

नीति ग. सबै सामुदायिक विद्यालयमा बालमैत्री घेराबारको निर्माण गरिनेछ ।

नीति घ. विद्यालयमा बालमैत्री खेल मैदानको निर्माण गरिनेछ ।

नीति ड. विद्यालयको स्तर अनुसार खेलकुद सामाग्रीको न्यूनतम मापदण्ड तयार गरी सबै विद्यालयमा आवश्यक मात्रामा विद्यालय खेलकुद सामाग्रीको व्यवस्था गरिनेछ । बौद्धिक खेललाई पनि विद्यालय स्तरीय खेलकुदको अग बनाईने छ ।

नीति च. विद्यालयमा बालमैत्री र दण्डरहित शिक्षण सिकाई वातावरण तयार गरिनेछ ।

नीति छ. विद्यालय क्षेत्रमा शिक्षण सिकाई र विद्यालय शान्तिमा असर पर्ने क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि निरुत्साहित गरिनेछ ।

नीति ज. शिक्षण सिकाईलाई सहभागिता मुलक र भयरहित बनाउनका लागि आधुनिक सिकाई विधिको विकास गरी पुर्ण कार्यान्वयन गरिनेछ ।

उद्देश्य २. आधारभूत र माध्यमिक शिक्षालाई व्यवहारिक, गुणस्तरिय र पहुँचयोग्य बनाउनु ।

वालिड नगर भित्रका आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका २.५४ प्रतिशत बालबालिका विद्यालय बाहिर रहेको देखिन्छ, त्यसमा पनि कमजोर आर्थिक अवस्था भएका, असहाय र अपांगता भएका बालबालिकाहरूको विद्यालयमा सहज पहुँच हुन सकेको छैन । सामुदायिक विद्यालयहरूले संस्थागत विद्यालयको तुलनामा सिकाई उपलब्धी दरमा वृद्धि गरी सामुदायिक विद्यालय प्रतिको अभिभावकको विश्वास जित्नु पर्ने अवस्था रहेको छ । विद्यालय प्रशासन र अभिभावक विचमा सुमधुर सम्बन्ध कायम गर्नका लागि विद्यालय सुशासनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने हुन्छ ।

नीति क. आधारभूत र माध्यमिक शिक्षामा सबै बालबालिकाको सहज पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार गर्न आवश्यक कानुन निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. शिक्षकको ज्ञान र सीप कक्षाकोठामा पुऱ्याइ बालबालिकाको सिकाई उपलब्धी दर उच्च बनाउनका लागि अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मुल्यांकनको पद्धति निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ग. बालविकासकेन्द्रको बसाई व्यवस्थापन बालमैत्री बनाई सबै बालविकास केन्द्रलाई मन्तेश्वरी विधिबाट शिक्षणसिकाई वातावरण सिर्जना गरिने छ ।

नीति घ. निशुल्क र अनिवार्य विद्यालय शिक्षाको नीति व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लिग्ने वातावरण निर्माण गरिनेछ ।

नीति ड. निरन्तर मुल्यांकन प्रणालीको व्यवहारिक कार्यान्वयनको अभ्यासलाई संस्थागत गरिनेछ ।

नीति च. अपनत्वको सिर्जना, नेतृत्वको सवलिकरण, शिक्षण सिकाई प्रकृयामा सुधार, पेशागत नैतिकताको प्रबर्द्धन, लगानी अभिवृद्धि र प्रविधिको उच्चतम प्रयोगद्वारा सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गरिनेछ ।

नीति छ. राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ मा व्यवस्था भए आनुसार आधारभूत तहको कक्षा एक देखि तीन सम्म एककृत पाठ्यक्रममा आधारित कक्षा शिक्षण वा वहु कक्षाशिक्षण पद्धतिलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लिग्ने छ ।

नीति ज. सामुदायिक विद्यालयका शिक्षकले विषयगत शिक्षण, बहुकक्षा शिक्षण, कक्षा शिक्षण पद्धति सम्बन्धी ज्ञान र सीप हासिल गरि पठन पाठनमा सो को प्रभावकारी प्रयोग गर्न सक्ने गरी शिक्षक तालिम र क्षमता विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति झ. निशुल्क र अनिवार्य विद्यालय शिक्षाको व्यवहारिक कार्यान्वयनमा रहेका समस्या विश्लेषण गरी कमी पूर्तिका लक्षित कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति झ. सामुदायिक विद्यालयमा विज्ञान र प्राविधिक धारतर्फको विषय समावेश गरी नमूनाका रूपमा सञ्चालन गराउन सम्बन्धीत सरोकारवालाहरू संगको सहकार्य गर्ने नीति लिइनेछ ।

नीति ट. व्यवहारिक र जीवनपयोगि शिक्षाको कार्यान्वयनमा विशेष जोड दिइनेछ ।

नीति ठ.. सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालय, कम्प्यूटर र इ हाजिरीको व्यवस्था क्रमशः गरिनेछ ।

नीति ड.. अपांगता भएका बालबालिकाको पहुँच बढ़िमा विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ढ. विद्यालय सुशासन प्रणालीलाई व्यवहारिक कार्यान्वयनमा लगिनेछ ।

नीति ण. अन्तर विद्यालय अनुभव आदान प्रदान तथा सिकाई पद्धतिमा सामन्जस्यता ल्याउन समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिनेछ ।

उद्देश्य नं ३ . नगरको शिक्षा शाखा, विद्यालय शिक्षक, कर्मचारीको र विभिन्न संरचनाको क्षमता विकास गर्नु ।

नेपालको संविधान २०७२ ले आधारभूत तथा माध्यमिक शिक्षाको अधिकार स्थानीयत तहको एकल अधिकारको रूपमा व्यवस्था गरेको अवस्थामा नगरमा स्थापना भएको शिक्षा शाखा, नगर देखि वडा तह सम्म स्थापना हुने शिक्षा संरचना, विद्यालयका शिक्षक र कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गरी विद्यालय शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न मद्दत पुरदछ ।

नीति क. शिक्षकहरूलाई मागमा आधारित तालिमको व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ख. नगर शिक्षा समिति र वडा शिक्षा समितिलाई क्षमता विकास गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा निर्माण भएका विभिन्न शिक्षा संरचनालाई जनशक्ति र प्राविधिक रूपमा सबल बनाइनेछ ।

नीति घ. नगरमा निर्माण भएका शिक्षा संरचनाको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र सुशासन सुनिश्चितताका लागि आवस्यक क्षमता विकास गरिनेछ ।

नीति ङ. विद्यालय सुचना प्रणाली प्रभावकारी बनाउन नगरपालिका स्तरमा सुचना व्यवस्थापन सम्बन्धी एप्स निर्माण र कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति च. सिकाई उपलब्धीका आधारमा शिक्षकलाई पुरस्कार र दण्डको व्यवस्था गर्ने नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

उद्देश्य ४. विद्यालयको क्षमता र सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गर्नु

सामुदायिक विद्यालयको भौतिक र शैक्षिक क्षमताका बृद्ध गर्ने लक्ष प्राप्तीका लागि नगर भित्रका सबै सुमादायिक विद्यालयको भौति क्षमता मापन गरी आवस्यक विद्यालयमा भौतिक निर्माण गर्नु पर्ने हुन्छ । विद्यालयको सेवाक्षेत्र प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनमा नआउँदा सेवा क्षेत्रका विद्यालय खाली हुने र सेवा क्षेत्र बाहिरको विद्यालयमा विद्यार्थीको चाप बढ्दि भई भौतिक व्यवस्थापन र गुणस्तर कायम गर्न समस्या हुने भएकोले विद्यालयको क्षमता र सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गर्नु पर्ने आवस्यकता रहेको छ ।

नीति क. विद्यालयको क्षमता मापनमा आधारहरू तयार गरी क्षमता एकिन गरिनेछ ।

नीति ख. विद्यालयको सेवाक्षेत्र सम्बन्धी आधारहरू तयार गरी सेवाक्षेत्र सुनिश्चित गरिनेछ

नीति ग. विद्यालयको सेवाक्षेत्र भित्रका बालबालिकाहरूलाई सेवाक्षेत्र भित्रनै अध्ययन गर्नका लागि प्रोत्साहन गरिनेछ ।

नीति घ. विद्यालय मर्जिङको प्रक्रियालाई निरन्तरता दिईने छ । यातायात तगायतको पूर्वाधार विकास र विद्यालयको सेवाक्षेत्र र विद्यालय गाभ्ने प्रक्रियाका विचमा सामञ्जस्यता कायम गरिनेछ ।

उद्देश्य ५. प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि आवस्यक पूर्वाधार सहित वातावरण तयार गर्नु ।

विद्यालय शिक्षालाई थप आकर्षक, व्यवहारिक र जीवनउपयोगी बनाउनका लागि प्राविधिक शिक्षा सहज र सुलभ बनाउनु पर्ने पक्षमा आम अभिभावकको अपेक्षा रहेको छ । अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निशुल्क माध्यमिक शिक्षाको व्यवहारिक कार्यान्वयनका लागि नगरले प्राविधिक शिक्षामा बढी जोड दिनु पर्ने आवस्यकता महसुस गरेको छ ।

नीति क. सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयमा प्राविधिक धारमा सञ्चालनमा प्रोत्साहन गरीनेछ ।

नीति ख. बहु प्राविधिक विद्यालय सञ्चालन गर्नका लागि सामुदायिक नीजि साभेदारी नीति अवलम्बन गरिनेछ ।

नीति ग. सम्भाव्यताका आधारमा नगरमा मेडिकल कलेज, इन्जिनियरिङ कलेज, कृषि क्याम्पस खोल्नका लागि आवस्यक पहल गरिनेछ ।

अपेक्षित उपलब्धी (आ.व. २०९५/९६)

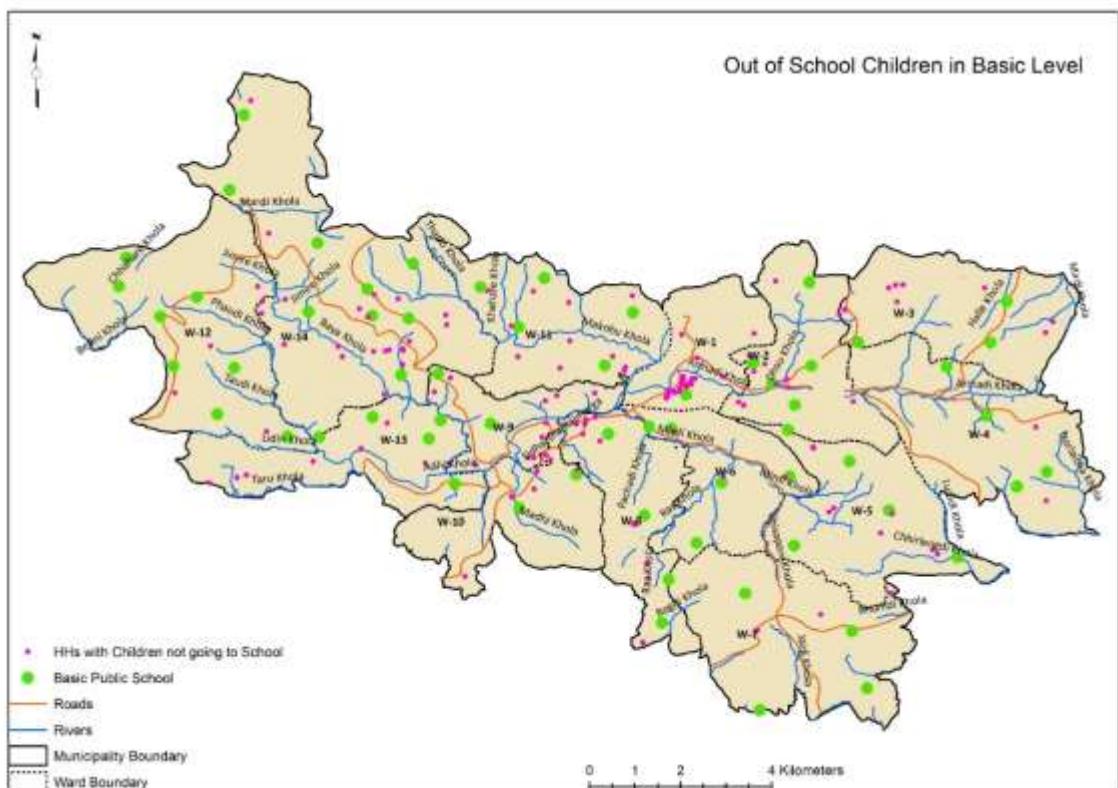
- योजनाको अन्त्यमा १५ वर्ष माथिको जनसंख्याको साक्षरता दर ६१ प्रतिशतबाट बढेर ९५ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- ५ देखि ६० वर्षका जनसंख्याको साक्षरता दर ८२ प्रतिशत बाट बढेर ९९ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- १६ देखि ४० वर्षको युवाहरूको साक्षरता दर ८३ प्रतिशत बाट १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- आधारभूत तहको खुद भर्नादर .... बाट बढेर ९९ प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- माध्यमिक तहको खुद भर्नादर ... प्रतिशतबाट बढेर ९५ प्रतिशत पुगेको हुने छ ।
- कक्षा ५ र ८ को टिकाउ दर .. प्रतिशतबाट बढेर १०० प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- कक्षा होहोच्याउने दर (१देखि ५), (५ देखि ८) र (९ देखि १२) को क्रमश ..... बाट घटेर .. प्रतिशत पुगेको हुनेछ ।
- सबै सामुदायिक विद्यालयमा पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन भएको हुनेछ ।
- सबै सामुदायिक विद्यालयमा(पिउन योग्य) स्वच्छ, सफा पानी, विद्यालय घेराबार, छात्रछात्राको लागि छुट्टा छुट्टै शैचालय र कम्प्यूटर प्रयोगशाला हुनेछ ।
- माध्यमिक तहमा विज्ञान प्रयोगशाला सञ्चालनमा आएको हुनेछ ।
- प्रारम्भिक बालविकासको खुद भर्नादर शत प्रतिशत हुनेछ ।
- विद्यालय छाड्ने दर .... प्रतिशतबाट घटेर १ प्रतिशतमा पुग्नेछ ।
- मातृभाषामा पठनपाठन गर्ने विद्यालयको संख्या बढ्दि भएको हुनेछ ।
- विद्यालय शिक्षामा महिला शिक्षिकाको प्रतिशत.. बाट बढेर ... प्रतिशत पुगेको हुने छ ।
- सबै सामुदायिक विद्यालय बालमैत्री र अपांगतामैत्री हुनेछन् ।
- सामुदायिक विद्यालयको माध्यमिक तह सञ्चालन भएका विद्यालयहरू मध्ये ५० प्रतिशत माविमा प्राविधिक धार सञ्चालन भएको हुनेछ ।

- नगरपालिका भित्र कम्तीमा २ वटा अपांगता भएका बालबालिकाहरूको लागि आवासीय सुविधा सहितको विद्यालय सञ्चालन भएको हुनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.१ : शिक्षा विकास

क. नगर प्रोफाईल २०७५ अनुसार वालिड नगरपालिकामा आधारभूत तहमा अध्ययन गर्ने उमेरका २.५४ प्रतिशत बालबालिकाहरू विद्यालय बाहिर रहेका छन् जसलाई नक्शा नं ५/५.३.१ मा जनाईएको छ । सामुदायिक विद्यालयको गुणस्तर संस्थागत विद्यालयको तुलनामा कमजोर रहेको छ । नगरले शिक्षा ऐन निर्माण गरेको छ तर सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिका आकर्षित गर्ने ठोस नीति, नियम र कार्यविधि निर्माण हुन सकेको छैन त्यसैले सबै बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित र गुणस्तर सुधार, अनिवार्य आधारभूत शिक्षा र निशुल्क माध्यमिक शिक्षा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवस्यक शिक्षा नियमावली, निर्देशिका र कार्यविधि निर्माण गरी आवस्यक कानुनी प्रकृया पुरा गर्नेका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।

तत्कालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन(८ देखि २० वर्ष)
<p>१. शिक्षा नियमावली निर्माण गर्ने</p> <p>२. अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयनका लागि आवस्यक कार्यविधि निर्माण गर्ने</p> <p>३. संबैधानिक अधिकार बमोजिम आधारभूत तह सम्म मातृ भाषाको कक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने</p> <p>४. अपांगता भएका र विपन्न बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच र त्यस्ता बालबालिकाको संरक्षण सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने</p> <p>५. सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर अभिवृद्धिको लागि कार्यविधि निर्माण गर्ने</p> <p>६. हरेक विद्यालयको आफ्नो सेवा क्षेत्र तोक्ने सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने र सो अनुरूप व्यवस्थित गर्ने</p> <p>७. प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण गर्ने</p>	<p>१. शिक्षा ऐन तथा नियमावली अध्यावधीक गर्ने</p> <p>२. निर्माण गरेका कार्यविधिको आवस्यकता अनुसार परिमार्जन गरी कार्यान्वयन गर्ने</p> <p>३. मातृभाषाको कक्षा सञ्चालन गर्न चाहने विद्यालयको लागि कानुनी रूपमा प्रोत्साहन गर्ने</p> <p>४. अपांगता भएका बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच सम्बन्धी कार्यविधिको आवस्यकता अनुसार परिमार्जन गर्ने</p> <p>५. सबै बालबालिकाहरूको शिक्षामा पहुँच र गुणस्तर सुधारका लागि निर्माण भएका कार्यविधिको आवस्यक कार्यान्वयनमा जोड दिने</p> <p>६. सामुदायिक विद्यालयको सेवाक्षेत्र तोक्न निर्माण भएको कार्यविधिको आवस्यकता अनुसार अध्यावधीक गर्दै कार्यान्वयनमा जोड दिने</p> <p>७. प्राविधिक शिक्षाको विकास र प्रवर्द्धन गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादनका लागि नीजि सामुदायिक लगानी सम्बन्धी नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने</p>	<p>१. शिक्षाको विकासका लागि निर्माण गरिएको नीति नियमको आवस्यक परिमार्जन गर्ने</p>

नक्शा नं ५/५.३.१ : विद्यालय वाहिर रहेका वालवालिका

माथिको नक्शामा रातो विन्दुले ५ देखि १२ वर्ष उमेर समुहका विद्यालय नगएका घर परिवारको संकेत गर्दछ भने हरियो रंगले विद्यालयको संकेत गरेको छ ।

ख. वालिड नगरपालिकामा विद्यालय शिक्षालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवस्यक संरचना निर्माण हुन बाँकी रहेकोले निर्माण हुन बाँकी संरचनाको निर्माण गरि उक्त संरचनाको क्षमता विकास गर्नुका साथै शिक्षामा भएका प्रगतीको समिक्षा, प्रभावकारी अनुगमन, शिक्षाको विकासका लागि आवस्यक योजना निर्माण र कार्यान्वयन जस्ता पक्षलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि तपशिल अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ ।

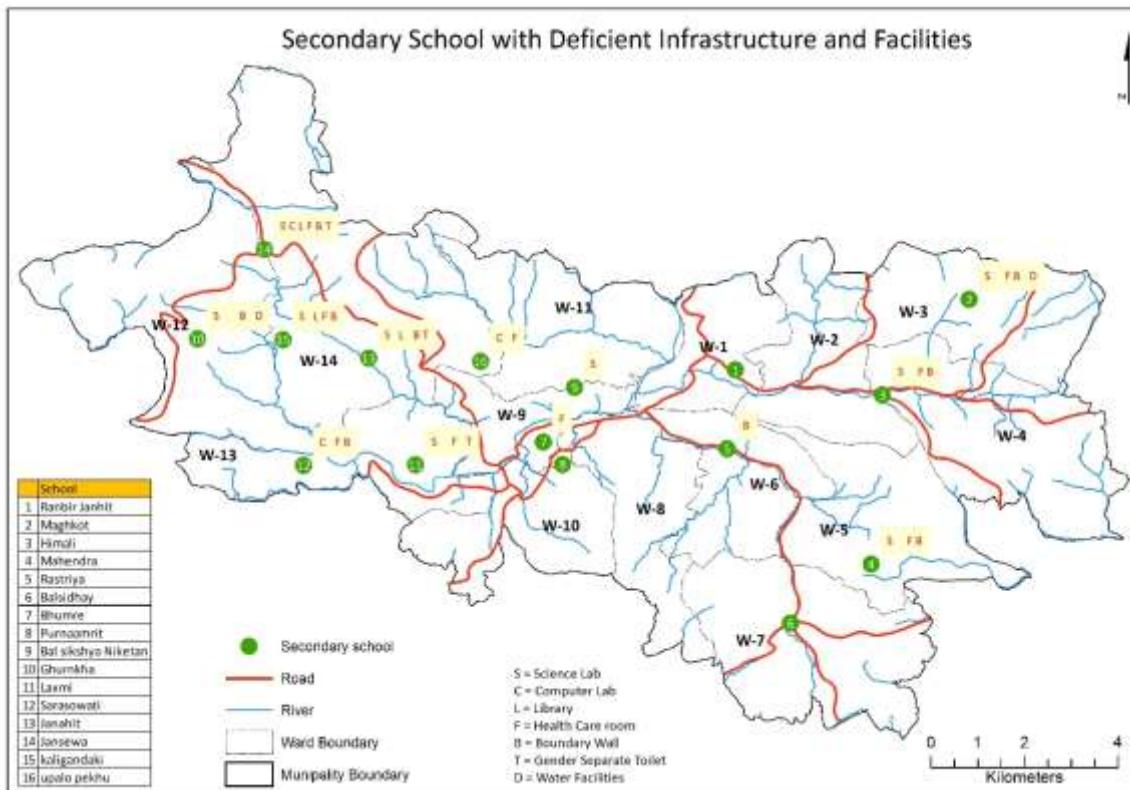
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)
१. वडा शिक्षा समिति गठन र क्षमता विकास गर्ने	१. नगर र वडा शिक्षा समितिको नियमित क्षमता अभिवृद्धि गर्ने	१. गठन भएका समितिहरूको स्वपरिचालन लागि आवस्यक वातावरण निर्माण गर्ने
२. वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगतिको नियमित समिक्षा गर्ने	२. वडा शिक्षा समिति मार्फत विद्यालयको प्रगति समिक्षा गर्ने परिपाटी वार्षिक योजनामा अभिलेख गर्ने	
३. वडा शिक्षा योजना निर्माण गर्ने	३. वडा शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने	
४. विद्यालयको भौतिक, शैक्षणिक र व्यवस्थापन तथा शिक्षक/कर्मचारीको जवाफदेहिता लाई केन्द्रीत गरेर नगरशिक्षा	४. नगर शिक्षा योजनाको नियमित समिक्षा र अध्यावधिक गर्ने	४. शिक्षाको योजनाबद्ध विकासका लागि योजना शाखामा पर्याप्त जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने प्रभावकारी योजना निर्माण गर्ने

<p>योजना निर्माण गर्ने</p> <p>५. सबै विद्यालयको विद्यालय सुधार योजना निर्माण गर्ने विद्यालयको अभिलेख तयार गर्ने</p> <p>६. नगर तथा वडाहरूमा शिक्षा अनुगमन समिति गठन गर्ने</p>	<p>५. विद्यालय सुधार योजना र विद्यालय अभिलेखको अध्याबधिक गर्ने</p> <p>६. प्रत्येक वडामा वडा शिक्षा समितिको माध्यमबाट अभिभावक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने</p>	
<p>ग. नगरपालिका भित्रका बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका बालबालिका सबै बालविकास केन्द्रमा भर्ना भएका छैनन्। बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण बालमैत्री बनाई सबै बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा भर्ना गरी बालविकासको खुद भर्ना दर शत प्रतिशतमा पुऱ्याउन बालविकासको शैक्षिक एवं भौतिक वातावरण प्रभावकारी बनाउनका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकताहरू तय गरिएको छ।</p>		
<p>तत्कालिन (पहिलो २ वर्ष)</p> <p>१. बालविकास केन्द्र नभएका विद्यालयमा वा समुदायमा आवस्यक भएका स्थानमा बालविकास केन्द्र स्थापना गर्ने</p> <p>२. अभिभावक सचेतना कार्यक्रम सञ्चालन गरी बालविकास केन्द्रमा भर्ना हुने उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई बालविकासमा त्याउने</p> <p>३. बालविकास केन्द्रको बसाइ व्यवस्थापन र सिकाई वातावरण बालमैत्री र भय रहित बनाउने</p> <p>४. बालविकास केन्द्रको बसाइ व्यवस्थापन र सिकाई वातावरण बालमैत्री र भय रहित बनाउने</p> <p>५. बालविकास केन्द्रका सबै सहजकर्ताहरूलाई मन्तेश्वरी शिक्षण विधि सम्बन्धी तालिम प्रदान गर्ने</p> <p>६. बालविकास केन्द्रका सहजकर्ताहरूलाई उचित पारिश्रमिकको व्यवस्था गर्ने</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)</p> <p>१. स्थापना भएका बालविकास केन्द्रको भौतिक व्यवस्थापन गर्ने</p> <p>२. बालविकास केन्द्रका अभिभावलाई बालबालिका बालविकासमा नियमित पठाउन थप प्रोत्साहनका कार्यक्रम निर्माण गर्ने</p> <p>३. बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण निरन्तर बालमैत्री र भयरहित बनाउन थप प्रोत्साहन गर्ने</p> <p>४. बालविकास केन्द्रको सिकाई वातावरण निरन्तर बालमैत्री र भयरहित बनाउन थप प्रोत्साहन गर्ने</p> <p>५. तालिमप्राप्त सहजकर्ताहरूलाई उनिहरूको सीप र क्षमता कक्षाकोठामा लैजाने वातावरण तयार गर्ने</p> <p>६. बालविकास शिक्षा सहज र सर्वसुलभ बनाउन नगरबाट विनियोजन हुने रकममा बालविकासका लागि विशेष प्राथमिकता दिने</p>	<p>दीर्घकालिन(८ देखि २० वर्ष)</p> <p>१. बालविकास केन्द्र सञ्चालन भएका भवन वा कक्षा कोठा अपांगमैत्री बनाउने</p> <p>२. बालविकास केन्द्र सबै अभिभावकको आकर्षणको केन्द्रको रूपमा विकास गरी शत प्रतिशत बालबालिका बालविकास बाट कक्षा १ मा भर्ना हुने वातावरण तयार गर्ने।</p> <p>३. बालविकास केन्दलाई बालविकास उमेरका बालबालिकाहरूको लागि पूर्ण बालमैत्री वातावरण तयार गर्ने</p>

घ. वालिङ्ग नगरपालिका भित्रका सामुदायिक विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय, घेराबार, पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला, कम्प्यूटर प्रयोगशाला, प्राथमिक उपचार कक्ष, खेलकुद सामाग्री, शैक्षिक सामाग्री लगायत धेरैजसो विद्यालयहरूमा अपांग मैत्री विद्यालय भवन र शौचालयको व्यवस्था हुन सकेको छैन जसलाई नक्शा नं ६ र ७ मा सुचित गरिएको छ। जसले गर्दा सबै प्रकारका बालबालिकाको विद्यालय पहुँच, बालमैत्री र भयरहित सिकाई वातावरण तयार गर्नका लागि चुनौति देखिएको छ। विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच, गुणस्तर सुधार, भौतिक निर्माण र सेवा सुविधा प्रभावकारी बनाउने साथै आवस्यकता अनुसार प्राविधिक विद्यालय स्थापना र सञ्चालनका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता निर्धारण गरिएको छ।

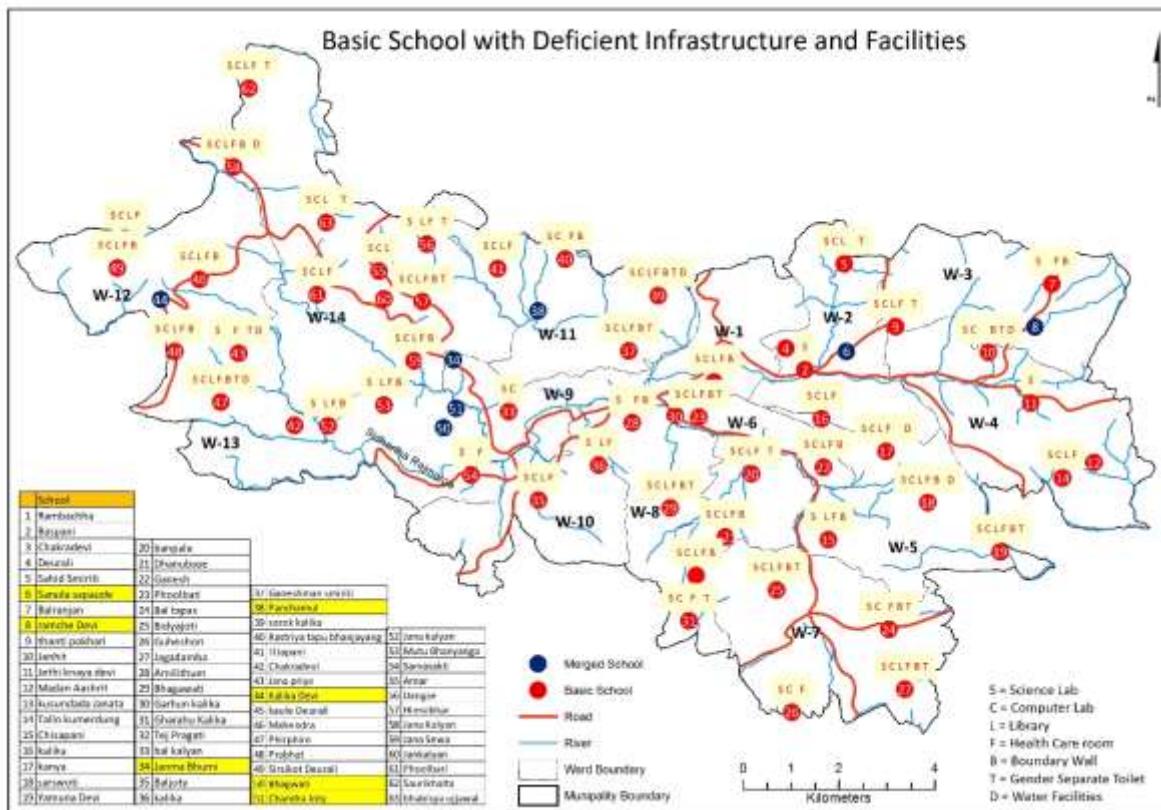
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)
१. अत्यावस्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक(नयाँ भवन निर्माण, कक्षाकोठा मर्मत) निर्माण गर्ने २. स्थानीय सामाग्री प्रयोग गरेर शैक्षिक सामाग्रीको निर्माण र प्रयोग गराउने ३. सबै सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार बक्सको व्यवस्था गर्ने गरी माध्यमिक तहमा प्राथमिकउपचार कक्ष निर्माणका लागि वातावरण तयार गर्ने ४. सबै सामुदायिक विद्यालयमा कम्तीमा २ कक्षा सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठपानठन अनिवार्य सुरुवात गर्ने ५. सबै सामुदायिक विद्यालयलाई निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली कार्यान्वयनका लागि तालिम प्रदान गर्ने ६. पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको लागि शिक्षकलाई अभिप्रेरित हुने तालिम प्रदान गर्ने ७. प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीको कार्यसम्पादन मुल्यांकन प्रकृयालाई पारदर्शी तथा नतिजामा आधारित बनाउन कार्य सम्पादन संभौता गर्ने ८. घेराबार निर्माण नभएका सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण थालनी गर्ने	१. भौतिक निर्माण आवस्यक सामुदायिक विद्यालयको भौतिक निर्माण गर्ने २. शैक्षिक सामाग्री निर्माण र प्रयोगका लागि सबै विद्यालयलाई अनिवार्य गराउने ३. सबै माध्यमिक विद्यालयको माध्यमिक तहमा १ वटा प्राथमिक उपचार कक्षको निर्माण गर्ने ४. सामुदायिक विद्यालयको कक्षा ५ सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठनका लागि वातावरण तयार गरी पठनपाठन सुरुवात गर्ने ५. निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली सबै सामुदायिक विद्यालयमा अनिवार्य र व्यवहारिक बनाउने ६. सबै सामुदायिक विद्यालयमा पाठ्यक्रमका आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलाप अनिवार्य गर्ने ७. शिक्षकहरूलाई कार्यप्रगतीका आधारमा थप प्रोत्साहन /सिहतको व्यवस्था गर्ने ८. घेराबार नभएका सबै सामुदायिक विद्यालयमा घेराबार निर्माण सम्पन्न गर्ने	१. भौतिक निर्माण गर्दा अपांगमैत्री र बाल मैत्री संचनाको लागि विशेष आधार तयार गरी पूर्ण कार्यान्वयन गर्ने २. शैक्षिक सामाग्रीको निर्माण र प्रयोगका आधारमा विद्यालयलाई पुरस्कृत गर्ने ३. सबै सामुदायिक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार कक्षको व्यवस्था गर्ने ४. आधारभूत तह सम्म अंग्रेजी माध्यमबाट पठनपाठन अनिवार्य गर्ने ५. निरन्तर मुल्यांकन प्रणाली प्रति अभिभावक र सरोकारवालाको विस्वास जित्ने वातावरण तयार गर्ने ६. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाई क्रियाकलापको आधारमा विद्यालयलाई थप प्रोत्साहन गर्ने ७. शिक्षकहरूलाई कार्यसम्पादनका आधारमा ग्रेड बृद्धि गर्ने ८. सबै सामुदायिक विद्यालयलाई भौतिक र मनोवैज्ञानिक रूपमा सुरक्षित बनाउने
९. सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाई उपलब्धी बृद्धिका आधारहरू तयार गर्ने	९. विद्यालयहरूलाई औषत सिकाई उपलब्धीका आधारमा पुरस्कृत गर्ने	९. सामुदायिक विद्यालयको औषत सिकाई उपलब्धी दर तहगत र कक्षागत रूपमा कम्तीमा वि प्लस

नक्शा नं ६/५.३.१ : माध्यमिक विद्यालयमा भौतिक पुर्वाधारको अपर्याप्तता

माथि नक्शामा देखाइएको S,C,L,F,B,T,D संकेतले क्रमशः विज्ञान र कम्प्यूटर प्रयोगशाला, पुस्तकालय, प्राथमिक उपचार कक्ष, घेराबार, बालक र बालिकाको लागि छुट्टै शौचालय, र खानेपानी सुविधा नभएको जनाउँछ ।

नक्षा नं ७/५.३.१ : आधारभूत विद्यालयमा भौतिक पुर्वाधारको अपर्याप्तता

माथि नक्षामा देखाइएको S,C,L,F,B,T,D संकेतले क्रमशः विज्ञान र कम्प्यूटर प्रयोगशाला, पुस्तकालय, प्राथमिक उपचार कक्ष, घेराबार, वालक र बालिकाको लागि छुटै शैचालय र खानेपानी सुविधा नभएको जनाउँछ ।

ड. विद्यालय प्रशासन तथा व्यवस्थापनको अभिभावक प्रति जवाफदेहिता प्रभावकारी हुन सकेको छैन । विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनलाई क्षमता विकास गरी अभिभावक प्रति जवाफदेहि बढाउन सकेमा सामुदायिक विद्यालय प्रति अभिभावकको विश्वास बढाउन सकिने छ, जसले गर्न सामुदायिक विद्यालयमा बालबालिकाको नियमितता, गुणस्तर अभिवृद्धि जस्ता पक्षमा सहयोग पुग्ने भएकोले विद्यालय प्रशासन र व्यवस्थापनको क्षमता विकास गरी पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्नका लागि निम्न अनुसारका प्राथमिकता तय गरिएको छ ।

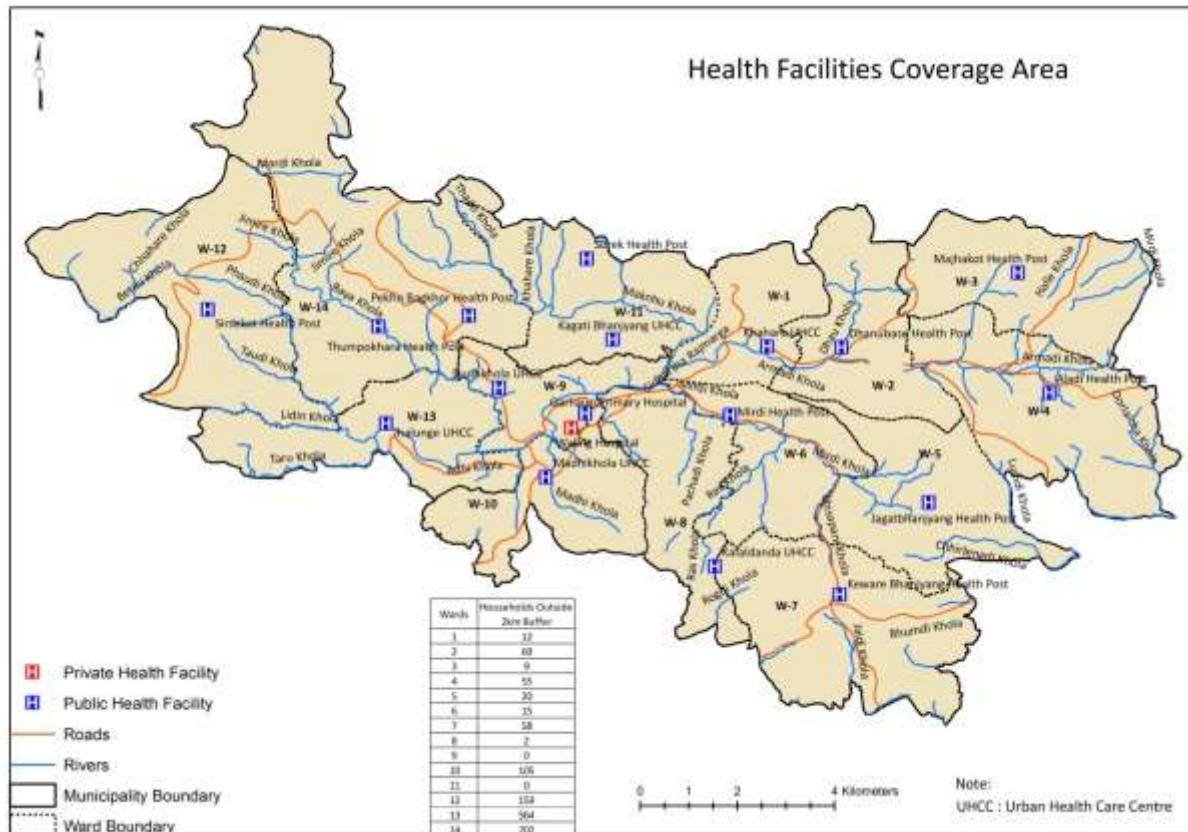
तत्कालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन(८ देखि २० बर्ष)
<p>१. विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालयको प्रभावकारी व्यवस्थापनको लागि तालिम प्रदान गर्ने</p> <p>२. पारदर्शिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि साथै सुचनाको स्वत : प्रकाशन सम्बन्धी विद्यालयका शिक्षक र व्यवस्थापन समितिलाई क्षमता विकास तालिम दिने</p> <p>३. शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनका लागि प्राविधिकको क्षमता विकास गर्ने</p>	<p>१. विद्यालय व्यवस्थापन समितिलाई विद्यालय व्यवस्थापन र विद्यालय सुधार योजना निर्माण र अध्यावधिक सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम प्रदान गर्ने</p> <p>२. पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने उत्कृष्ट विद्यालयहरूलाई पुरस्कृत गर्ने</p> <p>३. सबै सामुदायिक विद्यालयमा आवस्यक उपकरण सहित प्रभावकारी शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना र</p>	<p>१. नगरपालिकामा शिक्षाको विकासका लागि बटम अप योजना तर्जुमा प्रकृयाको प्रभावकारी कार्यान्वयन सुनिश्चित गर्ने</p> <p>२. विद्यालय शासनलाई पारदर्शित र जवाफदेहिताको सुनिश्चित गर्ने</p>

४. अनलाइनमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको सुदृढीकरण गर्ने	प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ४. अनलाइनमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सुचना व्यवस्थापन प्रणालीको व्यवहारिक र नतिजामुखी बनाउने	
--	---	--

५.३.२. स्वास्थ्य

वालिड नगरपालिकामा नगरका विभिन्न बडाहरूमा अवस्थित १५ शैयाको निजी अस्पताल, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, १५ शैयाको प्राथामिक स्वास्थ्य केन्द्र, बर्थड़ सेन्टर, पोलि क्लिनिक, घुम्ती शिविरहरू, टिभी उपचार केन्द्र तथा विभिन्न निजि क्लिनिक र फार्मसी मार्फत स्वास्थ्य सेवा प्रवाह भइरहेको छ । नगरमा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकी बाहेक सरकारी अस्पताल भने निर्माण हूने अवस्थामा रहेको छ । सामान्य स्वास्थ्य सेवाहरु नगर कै निजि अस्पताल, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र तथा स्वास्थ्य चौकीहरूबाट प्राप्त भए पनि गम्भीर प्रकृतिका विरामीको उपचारमाका लागि भने बाहिर जिल्ला नै धाउन पर्ने बाध्यता रहेको छ ।

नगरका केन्द्र क्षेत्रका जनताहरूको पहुँच सहज देखिएता पनि नगरका विकट बडाका जनताको पहुँच केवल स्वास्थ्य चौकीसम्म रहेको छ, जहाँ सबै स्वास्थ्य समस्याको समाधान संभव छैन । साथै, ९९ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका आ-आफ्नो समुदायमा प्राथामिक उपचार, प्रबद्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन् । नगरसँगको सहकार्यमा स्वास्थ्य सम्बन्धी प्रबद्धनात्मक कार्य गर्नका लागि अन्य संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् । ती संघ संस्थाहरूले विभिन्न स्वास्थ्य सम्बन्धी कार्यक्रम गर्दै आएका छन् । नगरले स्वास्थ्य सेवा सुधार तथा सबै नगरबासी माझ स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पूर्याउन स्वास्थ्य सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम आफ्नो बारिक नीति तथा कार्यक्रममा प्राथामिकताका साथ समावेश गर्दै आएको छ । केन्द्रले दिएको स्थानीय अधिकार अनुरूप स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन “स्वास्थ्य तथा सरसफाई सेवा ऐन” निर्माण भइसकेको भए पनि उक्त ऐन कार्यान्वयनका लागि केहि निर्देशिका, कार्यविधिहरु निर्माण हुन भने बाँकी रहेको छ ।

नक्शा १/५.३.२: नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्था ।

यस नक्शामा नगरमा रहेका सबै स्वास्थ्य संस्थाको अवस्थिति देखाइएको छ ।

नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्था तथा तिनको पुर्वाधारको अवस्था यस प्रकार छ ।

वडा	स्वास्थ्य चौकीको नाम	भवन	कैफियत
१	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र खहरे	छैन	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनोजन भएको
२	धनुवासे स्वास्थ्यचौकी	छ	
३	माभकोट स्वास्थ्यचौकी	छ	
४	एलादी स्वास्थ्यचौकी	छ	
५	जगत भञ्ज्याड स्वास्थ्यचौकी	छैन	
६	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र मिदी	छ	
७	केवरे स्वास्थ्यचौकी	छ	
८	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र काफलडाँडा	छैन	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनोजन भएको
९	प्राथमिक स्वास्थ्यकेन्द्र वालिड	छ	
	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र डुडखोला	छैन	
१०	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र मदीखोला	छैन	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनियोजन भएको

११	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र कागती भञ्ज्याड	छैन	
	स्वरेक स्वास्थ्यचौकी	छ	
१२	सिर्सेकोट स्वास्थ्यचौकी	छैन	
१३	शहरी स्वास्थ्य केन्द्र बायाँटारी	छैन	भवन निर्माणका लागि बजेट बिनियोजन भएको
१४	थुमपोखरा स्वास्थ्यचौकी	छ	
	पेखु वाघखोर स्वास्थ्य चौकी	छैन	

नगरपालिकाका सबै बडाहरूमा शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकी, रहेका छन् तर केही बडाहरू आवश्यक भौतिक पूर्वाधार, स्वास्थ्य उपकरण, सामाग्री, जनशक्तिको अभाव रहेको छ। अझै पनि नगरका अस्पतालहरूमा ICU, NICU सेवा साथै आधुनिक उपकरणहरू इन्डोस्कोपी, सिटि स्क्यान, एम आर आइ आदिको उपलब्धता तथा उपकरण चलाउन सक्ने दक्ष जनशक्ति छैनन्। साथै, शहरी स्वास्थ्य केन्द्र र स्वास्थ्य चौकीहरूमा विरामीको चाप अनुसार विशेषज्ञ डाक्टर, चिकित्सक तथा स्वास्थ्य कर्मीहरू नभएको तथा जाँचपरिक्षण प्रक्रियालाई अपेक्षित रूपमा छिटो गराउन सकिएको छैन।

दिगो बिकास लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा नेपाल सरकारले मातृ मृत्युदर सन् २०१५ मा प्रति १ लाख २३८ रहेकोमा २०३० सम्म ६९ मा भार्ने, तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीट प्रशुती गराउनेको अनुपात ५८ प्रतिशत रहेकोमा ९० प्रतिशत पुऱ्याउने, ५ वर्ष मुनीको बाल मृत्युदर प्रति १ हजारमा ३९ जनाबाट घटाई २२ र नवजात शिशु मृत्युदर २३ बाट १० मा ल्याउने तथा कम उमेरमा वच्चा जन्माउने दर प्रति हजारमा ८ दर ३० बाट ३० मा भार्ने लक्ष्य राखेको छ। पोषण शुरक्षा कार्यक्रम मार्फत सन् २०३० सम्म कुपोषण दर ३६ बाट ३ प्रतिशत मा भार्ने लक्ष्य लिइएको छ। त्यसैगरी ३० मिनेटभित्र स्वास्थ्य संस्थाको पहुँच प्राप्त भएका परिवारको अनुपात ६८ बाट बढाएर ९० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य पनि सरकारले राखेको छ भने सरुवा रोग तथा पानीजन्य रोगलाई नगन्य स्तरमा भार्ने लगायत स्वास्थ्य क्षेत्रका समग्र शुचकमा सुधार ल्याउने लक्ष्य पनि लिएको छ।

नरपालिकामा पछिल्लो समय देखा परेका ५ प्रमुख रोगहरू ग्यासट्राइटिस, श्वासनलीको तल्लो भागको संक्रमण, श्वासनलीको माथिल्लो भागको संक्रमण, टाउको दुख्ने र चोट पटक रहेका छन्। साथै, दिर्घ रोगहरूमा रक्तचाप, बाथ/हाडजोर्नीसम्बन्धी, ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग हुनेहरू, मुटुसम्बन्धी रोग रहेका छन्। नगरपालिकाको स्वास्थ्य सम्बन्धी सुचाङ्गहरू जस्तै शिशु मृत्युदर, मातृ मृत्युदर, कुपोषण १.३% छ भने स्वास्थ्य संस्थामा सुत्केरी गराउने प्रतिशत र दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट सुत्केरी गराउने ३९ प्रतिशत, गर्भवती जाँच पहिलो पटक गराने शप्रतिशत र गर्भवती जाँच चौथो पटकसम्मको करिब ६१ प्रतिशत र सुत्केरी पश्चात जाँच गराउन आउने करिब ३१ प्रतिशत रहेको छ। नगरपालिकालाई पूर्ण खोप नगर घोषणा गरिएको छ। कानूनी र प्रजनन स्वास्थ्यको दृष्टिकोणबाट २० वा सो वर्षभन्दा कम उमेरमा आमा बन्नु गैरकानूनी र मातृ तथा शिशु दुवैको स्वास्थ्यका दृष्टिकोणबाट जोखिमपूर्ण मानिन्छ। शारीरिक, मानसिक, आर्थिक रूपमा अपरिपक्व अवस्थामा गर्भाधान र सन्तान जन्माउँदा एकातर्फ अपरिपक्व, कम तौलको, शारीरिक र बौद्धिकरूपमा विकलाङ्ग शिशु जन्मन सक्ने जोखिम उच्च रहन्छ भने अर्को तर्फ गर्भावस्थाको हेरविचार, मातृ तथा शिशुको स्याहार, खानपान, सरसफाई जस्ता विषयमा पर्याप्त जानकारी नहुँदा आमा र शिशु विभिन्न प्रकारका संक्रमणको शिकार हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ। यस नगरपालिकामा अझै पनि किशोरीहरू कम उमेरमा आमा बनेको तथा १५-१९ वर्षको विचमा सन्तान जन्माएको तथाइक पनि रहेको देखिन्छ। यस पृष्ठभूमिका नगरको स्वास्थ्य सेवाको स्तर सुधार गर्ने तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सवैको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्नका लागि नगरले निम्न उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ।

उद्देश्य १: स्वास्थ्य सेवालाई सर्वसुलभ, प्रभाकारी, गूणस्तरीय, समतामूलक र जवाफदेही बनाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवामा सबै नगरवासीको पहुँच सुनिश्चित गर्नु।

नीति क. राष्ट्रिय मापदण्ड बमोजिमका आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरु प्रत्येक वडाहरुमा रहेका स्वास्थ्य संस्थावाट पूर्ण रूपमा निःशुल्क गरिने छ ।

नीति ख. स्वास्थ्य सेवामा गरिब, सीमान्तकृत, दलित, महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, असक्त तथा अपाङ्गता भएका तथा दिर्घ रोगीहरुको पहुँच बढाउन स्वास्थ्य शिविर, विशेषज्ञ स्वास्थ्य जाँच कार्यक्रम जस्ता लक्षित कार्यक्रमहरु तय गरी लागु गरिनेछ । स्वास्थ्य संस्थामा त्यस्ता पक्षको पहुँचका सरल बनाउन भौतिक पुर्वाधारहरुको र सेवाको अभ्यासमा आवश्यक सुधार गरिने छ ।

नीति ग. नगरको प्रत्येक वडाहरुमा आफै भवन सहित स्वास्थ्य चौकी र विकट वडाको गाउँ गाउँमा जनशक्ति सहित गाउँघर क्लिनिक स्थापना गर्ने । स्वास्थ्य संस्थाको नया भवन निर्माण, सेवा सञ्चालन वा विस्तार गर्दा सकेसम्म बढि जनघनत्व तथा पाएक पर्ने स्थान छनोट गरिनेछ ।

नीति घ: नगरको ग्रामिण वडाहरुलाई थप प्राथाकितामा राखि हरेक बस्तीमा स्वास्थ्य सेवा विस्तार गर्न हाल संचालनमा रहेका गाउँघर क्लिनिकहरुलाई थप व्यवस्थित बनाई स्वास्थ्य चौकीवाट टाढा रहेका बस्तीहरुमा गैहृसरकारी संस्था र निजि क्षेत्रसँग सहकार्यमा घुम्ती शिविर संचालन गरिने छ ।

नीति ङ: स्वास्थ्य विमा सेवालाई थप व्यवस्थीत र विस्तार गरी विपन्न, दलित, पिछडिएका वर्ग र जेष्ठ नागरिक मात्र भएको परिवारको स्वास्थ्य विमा वडा स्तरबाटै निःशुल्क रूपमा गर्न आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति च: सामुदायिक, सारकारी अस्पतालमा बालरोग, स्त्री तथा प्रजनन स्वास्थ्य तथा नसर्ने प्रकृतिका रोगको पहिचान र उपचार सेवा सुधार गर्न दक्ष जनशक्ति तथा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्थापन गरिने छ । साथै अस्पताल लगायत सबै प्रकारका स्वास्थ्य संस्थावाट प्रदान गरिने सेवाको गुणस्तर निर्धारण र मापन प्रणाली कार्यान्वयन गरिने छ । स्वास्थ्य सेवाको विस्तारमा वाह्य संघ संस्थासँगको साझेदारीलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति छ: आयुर्वेद तथा बैकल्पीक चिकित्स पद्धतीहरुलाई विकास तथा विस्तार गरि सम्बन्धित रूपमा सेवा प्रभाह गर्ने ।

उद्देश्य २: नगरका सबै बस्तीहरुमा सबै किसिमका : स्वास्थ्य सेवाहरुको गुणस्तरिय विकास, विस्तार र सुधार गर्ने ।

नीति क : सामुदायिक स्वास्थ्य संस्थामा उपचार सेवाबाहेक अन्य आधारभूत सेवा सुविधा जस्तै, खानेपानी, सरसफाई, विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल, सेवा प्राप्त गर्न लाग्ने समय, विरामीलाई हुने व्यवहार आदिको न्यूनतम स्तर कायम गरिने छ ।

नीति ख संघ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरिनुका साथै विभिन्न साझेदारीका विकल्प खोजी गरी नगरमा ५० शैयाको अस्पताल, आयुर्वेद महाविद्यालय र टिचिङ्ग अस्पताल स्थापना गरिने छ ।

नीति ग. नगरका ग्रामीण वडाका स्वास्थ्य चौकीका तथा शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरुको स्तरोन्नती गरि पूर्वाधारहरुलाई थप सुधार गर्ने र हाल प्राथामीक स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा उपलब्ध हुने सेवाहरुलाई स्वास्थ्य चौकीसम्म विस्तार गरिने छ । कुनै स्वास्थ्य चौकी केन्द्रित रहि नगरको आवश्यकता अनुसार अपुग पुर्तिमा योगदान गर्न चाहने संघसंस्थाहरुलाई सेवा प्रदानको लागि प्रोत्साहित गरिने छ ।

नीति घ. नगरमा नयां स्वास्थ्य संस्थाको भवन निर्माण गर्दा तथा पूराना स्वास्थ्य संस्थाको भवनको स्थर उन्नती तथा पुनर्निर्माण गर्दा नेपाल सरकारको शहरी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको मापदण्ड तथा स्तर (Planning Norms & Standard) बमोजिम गरिने छ ।

नीति ड नगरको सबै अस्पताल, स्वास्थ्य चौकिहरुसम्म पकी सडक र यातायातको पहुँच पुऱ्याई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा तुरुन्त उपलब्ध हुने गरी निशुल्क रूपमा निश्चित ख वर्गको मापदण्डको एम्बुलेन्स संचालन गरिने छ ।

नीति च. नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको पुर्वाधार र प्राविधिक क्षमता सुधार गरी आपतकालिन र नियमित पशुती सेवा लाई थप व्यवस्थित गराइनुका यो सेवालाई क्लस्टर स्तरमा विस्तार गरिने छ ।

। संस्थागत सुत्केरी सेवामा बृद्धि गरि घरमै हुने सुत्केरीलाई शून्यमा भारिने छ ।

नीति छः वडाका सबै अस्पताल, स्वास्थ्य चौकि, शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरुमा एम्बुलेन्स सेवा संचालन तथा सहज रूपमा उपलब्ध गराइने छ ।

उद्देश्य ३ : स्वास्थ्य सेवालाई थप जबाफदेहिता र संवेदनशील क्षेत्रका रूपमा स्थापित गर्नु ।

नीति क. नगर र वडा स्तरमा स्वास्थ्य अनुगमन समिति पुर्नगठन तथा क्रियाशिल गराई नगरको स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य चौकी र सामूदायिक अस्पतालका व्यवस्थापन समितिसँगको समन्वयमा स्वास्थ्य सेवाको प्रभावकारी अनुगमन गरिने छ । साथै, नगरका सबै स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रमा स्वास्थ्य व्यवस्थापन समितिको भूमिका थप प्रभावकारी बनाइने छ ।

नीति ख. नगरमा रहेको मातृ मृत्युदर, शिशु मृत्युदर, विभिन्न उमेर समुहका बाल मृत्युदर, कुपोषण, खोप, प्रोद्दोकल अनुसार गर्भ जांच, दक्ष स्वास्थ्यकर्मीबाट प्रशुती सेवा लिने संख्या आदिमा सुधार गर्न दिगो विकास लक्ष्य र नेपालको पन्थाँ योजना आधार पत्र र केन्द्र र प्रदेशको स्वास्थ्य नीतिलाई समेतलाई आधार मानी नगरले ती राष्ट्रिय लक्ष्य समयमा नै पुरा गर्ने गरी उपलब्धी समिक्षा र सुधारको पद्धति कार्यान्वयनमा ल्याउने छ ।

नीति ग नवजात शिशु र पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको रोक्न सकिने मृत्युको शुन्य गराउनका लागि बालबालिका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति घ औषधी, उपकरण र प्रविधिजन्य स्वास्थ्य सामाग्रीको मूल्य, गुणस्तर निर्धारण, खाच पदार्थ सुरक्षा, औषधी गुणस्तर र बजार मूल्य नियन्त्रणका लागि निश्चित मापदण्ड बनाई नगरको स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य समिति मार्फत नियमन गरिने छ ।

नीति ड : विपद् तथा महामारीको पुर्वतयारी प्रतिकार्यका लागि वडा स्तरको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी द्रुत प्रतिकार्य टोली पुर्नगठन र थप क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति च : किशोरकिशोरी, परिवार नियोजन लगायत यैन तथा प्रजनन सम्बन्धी स्वास्थ्य सेवा र सूचना तथा शिक्षा सबैको पहुँचमा हुने गरी नगर र वडा स्तरबाट प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक र सेवामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति छ : स्वास्थ्य सेवाको माग पक्षलाई थप सबल बनाउन महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाको भूमिका बढाउनुका साथै वाट्य संघ संस्थासँग समन्वयात्मक रूपमा सचेतनामुलक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति झ आचारसंमिता मार्फत चिकित्सक/स्वास्थ्यकर्मी र विरामी बीचको सुमधुर सम्बन्ध कायम गर्दै सद्भाबपूर्ण व्यबहार सुनिश्चित गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम संचालन गरिने छ ।

नीति ज : द्रत प्रतिकात्मक योजना निर्माण गरि कार्यान्वयनमा ल्याइ RRT लाई थप प्रभाकारी बनाइने छ ।

उद्देश्य ४: स्वास्थ्य सेवा सूचना प्रविधि मैत्री बनाउनु ।

नीति क : स्वास्थ्य संस्था तथा सेलाई थप पारदर्शी र व्यवस्थीत गर्न डिजिटल सूचनापाटी, डिजिटल टिकेट काउन्टर, डिजिटल हाजिरी तथा डिजिटल टोकन प्रणालीको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ख: सबै स्वास्थ्य चौकि तथा अस्पतालमा विरामीहरुको डिजिटल प्रोफाइल राखिने छ । नगरको स्वास्थ्य शाखामा स्वास्थ्य सूचना संकलन तथा डिजिटल स्वास्थ्य तथाङ्ग व्यवस्थित आवश्यक जनशक्तीको व्यवस्थापन गरिने छ । हाल प्रयोगमा रहेको स्वास्थ्य सूचना प्रणालीमा सुधार, व्यवस्थित र नगरका लागि थप उपयोगी बनाइने छ ।

नीति ग: नगरवासीका लागि विभिन्न सामाजिक सञ्जाल, नगरको वेभसाइट र स्वास्थ्य सूचना सम्बन्धी एप्स मार्फत नगर तथा वाह्य संघ संस्था मार्फत उपलब्ध हुने स्वास्थ्य सेवाको जानकारी र सचेतनामुलक सन्देश प्रवाह गरिने छ ।

नीति घ : निश्चित मापदण्ड बनाई नगर अनलाइन मार्फत निशुल्क र सशुल्क स्वास्थ्य परामर्श सेवा प्रवाहको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङ : स्वास्थ्य तथाङ्ग व्यवस्थापनलाई गुणस्तरीय तथा प्रविधिमैत्री बनाई अध्ययन, अनुसन्धान, सर्वेक्षण, विश्लेषण गरी सबै तहमा हुने नीति निर्माण प्रक्रियामा तथाङ्गको प्रयोगलाई बढावा गर्ने ।

उद्देश्य ५ : स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा नगरको क्षमता विकास गर्नु ।

नीति क : नगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखा तथा नगरभित्रका सबै स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक जनशक्तिको व्यवस्थापन गरिने छ । त्यसकालागि आवश्यकता अनुसार थप जनशक्तीको व्यवस्था तथा उपलब्ध जनशक्तिको क्षमता विकासलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति ख : स्वास्थ्य सेवामा संलग्न कर्मचारी तथा स्वास्थ्य कर्मीको मनोबल बढ़ावा दिए भौतिक तथा पेशागत शुरक्षा सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ग : स्वास्थ्य सेवा प्रवाह र स्वास्थ्य क्षेत्रमा हाँसील भएको उपलब्धी मापन र विश्लेषण गर्न सक्ने गरी आन्तरिक तथांक व्यवस्थापन प्रणालीमा सुधार गरिने छ ।

नीति घ : नगरको स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य संस्थाहरु तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा काम गर्ने कर्मचारी तथा स्वयंसेवकहरुको कार्यका विच प्रभावकारी समन्वय सुनिश्चित गरिनुका साथै उत्कृष्ट स्वास्थ्य कर्मी तथा स्वयंसेविकालाई पुरस्कार र क्षमता विकासका अवसर उपलब्ध गराइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.२: स्वास्थ्य

क. नेपालको संविधानले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई राज्यबाट प्राप्त हुने आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निशुल्क प्राप्त गर्ने तथा स्वास्थ्य सेवामा सबैको समान पहुँच रहने कुरालाई मौलिक हकको रूपमै प्रत्याभूत गरेको छ । वालिड नगरपालिकामा स्थानीय अधिकार अनुरूप स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन निर्माण भइसकेको भए पनि उक्त ऐनलाई प्रभाकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि थप आवश्यक केही नियमावली, निर्देशिका कार्यविधिहरू निर्माण हुन बाँकी रहेको छ । नेपाल सरकारको न्यूनतम मापदण्ड अनुरूप आधारभूत स्वास्थ्य सेवाहरू नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट पूर्ण रूपमा निःशुल्क र सबै नगरवासीहरूको पहुँचमा सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन प्रभाकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै आवश्यक निर्देशिका तथा कार्यविधिहरू निर्माण गर्न आवश्यक छ ।

संघिय सरकारले निर्माण गरेका जनस्वास्थ्य ऐन २०७५, राष्ट्रिय नीति २०७६, स्थानीय तहमा आधारभूत स्वास्थ्य सेवा केन्द्र निर्माण तथा सेवा, स्वास्थ्य पूर्वाधार विकास मापदण्ड र शहरी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतको शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर लाई आधार मानि नगर अनुकूल नगरको आप्नै स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड निर्माण गर्न आवश्यक छ ।

वालिड नगरपालिकाले “स्मार्ट नागरिक :स्मार्ट वालिड” दुरदृष्टि सहित स्मार्ट नगर निर्माण गर्ने लक्ष्य सहित अगि बढि रहेको छ त्यसका लागि वृहत प्रतिवेदन समेत तयार भइसकेकोले स्मार्ट नगर अवधारणा अनुरूप नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रलाई समेत सोहि अनुसार विकास गर्न नगरको स्वास्थ्यका पुर्वाधार तथा सेवाहरूलाई आधुनिक प्रविधिमैत्री बनाउन आवश्यक छ । त्यसकारण नगरले निर्माण गर्ने स्वास्थ्य क्षेत्रमा गर्न पर्ने आवश्यक विकास तथा सुधारको न्यूनतम मापदण्डलाई समेत समेटेर अघि बढन पर्ने आवश्यक छ ।

दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको समग्र स्वास्थ्य शुचक र नेपाल सरकारको पन्थां योजनाको आधार पत्रको अपेक्षित उपलब्धीमा उल्लेख भएका लक्ष्य हाँसील गर्न नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाई स्वास्थ्य सेवाका कानून, निर्देशिका, कार्यविधी तथा मापदण्ड तत्काल निर्माण गरी लागु गर्ने र कार्यान्वयनको अवस्थाको आवधिक समिक्षा, आवश्यक परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै सम्बन्धित आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. नगरको स्वास्थ्य तथा सरसफाई ऐन कार्यान्वयनका लागि नियमावली, निर्देशिका र निम्नानुसारका कार्यविधिहरू निर्माण गर्ने ।</p> <ul style="list-style-type: none"> ● निशुल्क स्वास्थ्य विमा सम्बन्धी कार्यविधि ● स्वास्थ्य विमाका लागि स्थानीय प्रेषण प्रणाली सम्बन्धी कार्यविधि ● एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र निशुल्क सेवा सम्बन्धी कार्यविधि ● अन्य सान्दर्भिक 	<p>१. स्वास्थ्य ऐन तथा नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p>	<p>१. स्वास्थ्य सम्बन्धी नीति तथा कानूनको पुनरावलोकन, परिमार्जन र संशोधन ।</p>

कार्यविधिहरू	२. स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको स्थानीय मापदण्ड तयार गर्ने ।	२. स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२. स्वास्थ्य सेवा तथा पुर्वाधारको मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
	३. स्वास्थ्य क्षेत्रको उपलब्धीको आवधिक समिक्षा गरी मध्यकालिन लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगतिको लेखाजोखा गर्ने ।	३. स्वास्थ्य क्षेत्रका अपेक्षित उपलब्धी प्राप्तीमा भएको प्रगतिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार थप नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने ।	३. स्वास्थ्य क्षेत्रका अपेक्षित उपलब्धी प्राप्तीमा भएको प्रगतिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार थप नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने ।
	४. “ख” बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	४. “ख” बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि आवश्यक परिमान ।	४. “ख” बर्गको एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन र व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि आवश्यक परिमान ।
	५. विशिष्ठ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवं अनलाइन स्वास्थ्य परामर्श सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	५. विशिष्ठ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवं अनलाइन स्वास्थ्य परामर्श सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि कार्यन्यनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमान ।	५. विशिष्ठ स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन तथा व्यवस्थापन एवं अनलाइन स्वास्थ्य परामर्श सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि कार्यन्यनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमान ।
६. स्वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण शुरू गर्ने ।	६. वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण गर्ने ।	६. वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण गर्ने ।	६. वास्थ्य ऐन, नीति, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र वजेटका विचमा सामञ्जस्यता विश्लेषण गर्ने ।
७. स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षा पद्धतिलाई निरन्तरता दिने ।	७. स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षा पद्धतिलाई निरन्तरता दिने ।	७. स्वास्थ्य सम्बन्धी ऐन र नियमावली कार्यान्वयन र लक्षित कार्यक्रम, परियोजना र लक्ष्य प्राप्ती गर्ने सन्दर्भमा भएका प्रगतिको वार्षिक समिक्षा पद्धतिलाई निरन्तरता दिने ।	८. नेपालको संविधानले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई राज्यबाट प्राप्त हुने आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशूलक प्राप्त गर्ने तथा स्वास्थ्य

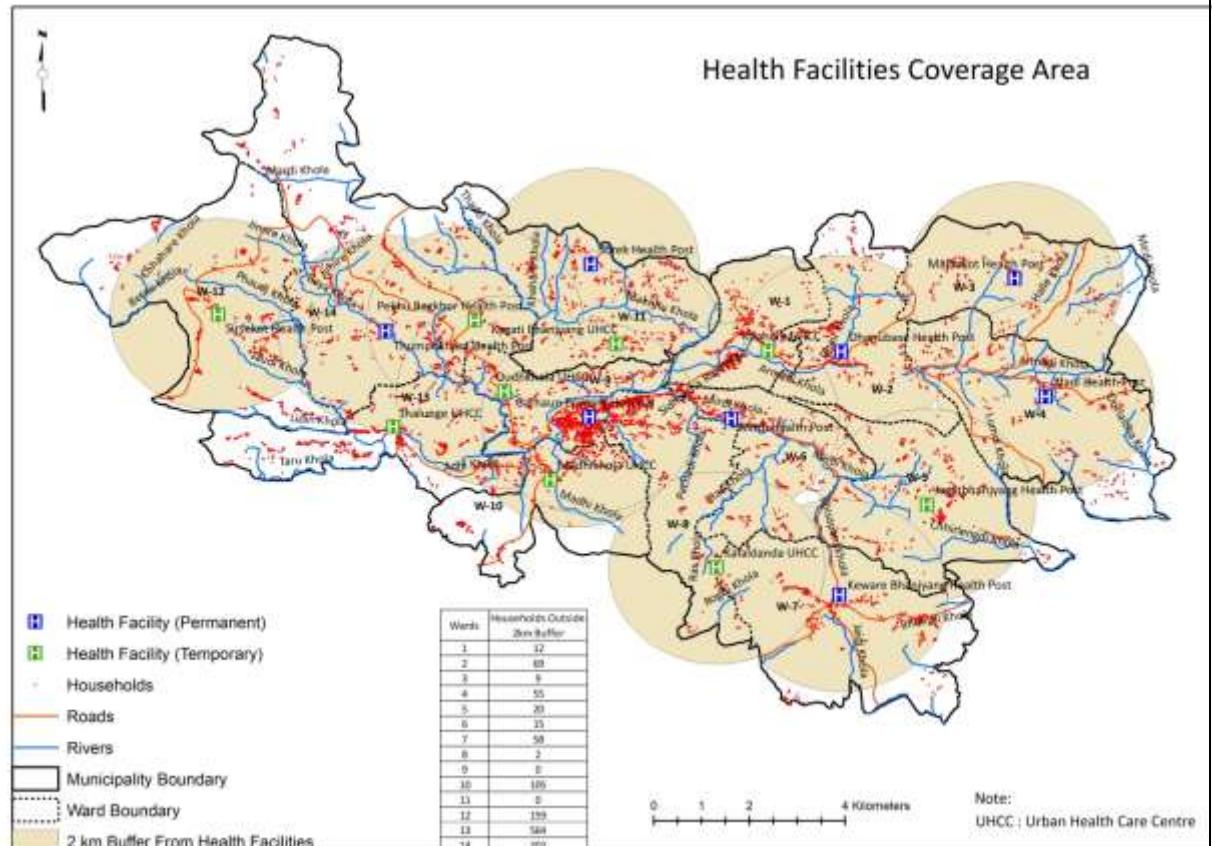
		सेवामा सबैको समान पहुँच रहने कुरालाई मौलिक हकको रूपमै प्रत्याभूत गरेकोले सोको नगरबासिलाई पूर्ण रूपले सुनिश्चित गर्ने ।
--	--	--

ख. “स्मार्ट नागरिक :स्मार्ट वालिड” जहाँ स्वस्थ, शिक्षित, सशक्त र क्रियाशिल नागरिक बनाउने वालिड नगरपालीकाको दुरदृष्टी रहेको हुदा नगरको स्वास्थ सेवा सुधार तथा सबै नगरबासी माझ स्वास्थ सेवाको पहुँच पूर्याउन स्वास्थ सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रम आफ्नो बार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा प्राथामिकताका साथ समावेश गर्दै आएको छ । नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रको दिर्घकालिन लक्ष्य हासिल गर्नका साथै वृहत योजनाका आवधीक कार्यक्रमहरूलाई समेत सहयोग हुने हिसाबले नगरपालिकाले बार्षिक नीति तथा कार्यक्रम बनाउनेमा मात्र सिमित नभई नेपाल सरकारको राट्रिय स्वास्थ्य नीति २०७६ र पन्धौ योजना आधार पत्रलाई समेत आधार मानी नगरको छुटै दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गरी कार्यन्वयन गर्न आवश्यक छ । तीनको आवधिक प्राथामिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. नगरको दिर्घकालिन स्वास्थ्य नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. नगरको बार्षिक नीति तथा बजेट कार्यक्रममा तथा कुनै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी परियोजनामा बजेट बिनियोजन गर्दा कार्यक्रम तथा परियोजनालाई नगरबासीको आवश्यकता अनुरूप प्राथामिकरणको आधारमा बजेट बिनियोजन गर्ने नीतिलाई कार्यन्वयन गर्ने ।</p> <p>ग. नेपाल सरकार, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर अनुसार वालिड जस्तो नगरपालिकामा (४०,०००-१००,००० जनसंख्या भएको नगर) २०,००० जनसंख्या बराबर ०.२५ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको ५ देखि १५ शैयाको एक प्राथामिक स्वास्थ्य स्थाहार केन्द्र र ५०,००० जनसंख्या बराबर १.३ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको २५ देखि ५० शैयाको एक अस्पताल हुनपर्ने मापदण्ड रहेको छ । हाल वालिड नगरपालिकाको जनसंख्याका नगर पाश्वर्चित्र, २०७५ अनुसार ४५,६०८ रहेको छ भने अबको विस वर्षमा करिब ६२,२१५ पुरने अनुमान रहेको छ ।</p>	<p>१. स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. नगरको बार्षिक नीति तथा बजेट कार्यक्रममा तथा कुनै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी परियोजनामा बजेट बिनियोजन गर्दा कार्यक्रम तथा परियोजनालाई नगरबासीको आवश्यकता अनुरूप प्राथामिकरणको आधारमा बजेट बिनियोजन गर्ने नीतिलाई कार्यन्वयन गर्ने ।</p>	<p>१. स्वास्थ्य नीतिको कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. नगरको बार्षिक नीति तथा बजेट कार्यक्रममा तथा कुनै पनि स्वास्थ्य सम्बन्धी परियोजनामा बजेट बिनियोजन गर्दा कार्यक्रम तथा परियोजनालाई नगरबासीको आवश्यकता अनुरूप प्राथामिकरणको आधारमा बजेट बिनियोजन गर्ने नीतिलाई कार्यन्वयनलाई निरन्तरता लिन् ।</p>

ग. नेपाल सरकार, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले तयार गरेको स्वास्थ्य पूर्वाधार मापदण्ड तथा स्तर अनुसार वालिड जस्तो नगरपालिकामा (४०,०००-१००,००० जनसंख्या भएको नगर) २०,००० जनसंख्या बराबर ०.२५ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको ५ देखि १५ शैयाको एक प्राथामिक स्वास्थ्य स्थाहार केन्द्र र ५०,००० जनसंख्या बराबर १.३ हेक्टर क्षेत्रफलमा निर्माण भएको २५ देखि ५० शैयाको एक अस्पताल हुनपर्ने मापदण्ड रहेको छ । हाल वालिड नगरपालिकाको जनसंख्याका नगर पाश्वर्चित्र, २०७५ अनुसार ४५,६०८ रहेको छ भने अबको विस वर्षमा करिब ६२,२१५ पुरने अनुमान रहेको छ ।

नगरको स्वास्थ्य सेवाको जि.आइ.एस नक्सा अनुसार स्वास्थ्य संस्थावाट २ कि.मी भन्दा टाढा रहेको घरधुरी सबभन्दा धेरै वडा नं १३ र त्यस पछि क्रमस १०, १२ र १४ रहेका छन्। त्ससकारण, अल्पकालीन र दीर्घकालीमा नयाँ निर्माण हुने स्वास्थ्य संस्थाहरू यि बस्तीहरूलाई समेट्ने गरि पाएक पर्ने स्थानमा निर्माण गर्न आवश्यक छ जहा अन्य वडाका भन्दा धेरै सख्ताका नगरबासिहरू स्वास्थ्य सेवाका दुरीवाट टाढा रहेको छ। जसलाई तलको नक्शामा देखाईएको छ।

नक्शा २/५.३.२ : स्वास्थ्य संस्थाको सेवा क्षेत्र

नेपाल सरकारको नीति अनुसार नगरको प्रथेक वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकी हुन पर्ने नीति अनुरूप वालिड नगरपालिको सन्दर्भमा १४ वटै वडामा सरकारी स्तरको स्वास्थ्य संस्था रहेको छ। एउटा १५ शैयाको प्रथामिक अस्पताल सहित १७ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरू छन् ती मध्ये ८ वटा स्वास्थ्य संस्थाहरूको मात्र पक्की भवन छ। पक्की भवन भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूको पनि केहिको मात्र न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको भौतिक पुर्वाधारहरू छन् भने बाँकी आफै भवन नभएका स्वास्थ्य संस्थाहरू वडा भवन र सामुदायीक भवनहरूमा अस्थाई रूपमा संचालन भईरहेको छ। यसकारण कम्तिमा पनि नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको स्तरोन्तरी गर्दै न्यूनतम राष्ट्रिय मापदण्डमा पुर्वाधारहरू तयार गर्न तथा नगरको माग अनुसार नयाँ अस्पताल निर्माण गर्दै स्वास्थ्य सेवामा सुधार तथा गुणस्तर परद्धन गर्न निम्नानुसारको प्राथामिकताका आवाधिक कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नगरमा संचालनमा रहेका सरकारी	१ नगरमा संचालनमा रहेका	१ नगरमा संचालनमा रहेका

<p>तथा सामुदायिक स्वस्थ्य संस्थाहरुको मर्मत सम्भार मार्फत उपयुक्त मापदण्डमा पुऱ्याउन सकिने भवनको मर्मत सम्भारको कार्य सुरुवात गर्ने ।</p>	<p>सरकारी तथा सामुदायिक स्वस्थ्य संस्थाहरुको मर्मत सम्भार मार्फत उपयुक्त मापदण्डमा पुऱ्याउन सकिने भवनको मर्मत सम्भारको कार्य पूरा गर्ने ।</p>	<p>स्वास्थ्य संस्थाहरुमा विरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा स्वास्थ्य सेवा तथा पूर्वाधार विस्तार गर्ने ।</p>
<p>२. नगरका वडा नं. ९ मा अबस्थीत प्राथमिक स्वास्थ्य केन्दलाई १५ बेडमा स्थर उन्नती लागि आबश्यक प्रक्रिया पुरा गरीस्थर उन्नती गरिसक्ने ।</p>	<p>२. नगरको आबश्यकता र माग अनुसार प्राथमिक स्वास्थ्य केन्दलाई थप स्थर उन्नती गर्ने</p>	
<p>३. वालिङ्ग नगरपालिका क्षेत्र भित्र ५० शैया अस्पताल विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी अबश्यक प्रक्रिया पुरा गर्ने ।</p>	<p>३. संघ र प्रदेश सरकारको समन्वयमा वालिङ्ग नगरपालिका क्षेत्र भित्र ५० शैयाको अस्पताल निर्माण गरिसक्ने ।</p>	<p>४. संघ र प्रदेश सरकारको समन्वयमा वालिङ्ग नगरपालिका क्षेत्र भित्र टिचिङ्ग अस्पताल निर्माणका लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन पुरा गर्ने ।</p>
<p>५. स्वास्थ्य संस्थाका आफ्नै भवन नभएका वडाहरु ५, ८, ९, ११, १३, १२, १४, १० र १ मा स्वास्थ्य संस्थाका भवन निर्माणका लागि आबश्यक प्रक्रिया पुरा गर्ने</p>	<p>५. स्वास्थ्य संस्थाका आफ्नै भवन नभएका वडाहरु १, ८, १० र १३ मा स्वास्थ्य संस्थाका भवन निर्माण गरिसक्ने र बाकि ५, ९, ११, १२ र १४ मा स्वास्थ्य संस्थाका भवन निर्माणका लागि आबश्यक प्रक्रिया पुरा गर्ने ।</p>	<p>५. वास्थ्य संस्थाका आफ्नै भवन नभएका ५, ९, ११, १२ र १४ वडाहरु मा स्वास्थ्य संस्थाका भवन निर्माण गरिसक्ने र प्रशुती केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गरिसक्ने ।</p>
<p>७. हाल नगरमा सञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य चौकी, प्रशुती सेवा केन्द्र, शहरी केन्द्रहरुमा विरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा सेवा तथा पूर्वाधार थप विस्तार गर्ने ।</p>	<p>७. आबश्यकता र नगरको माग अनुसार नगरमा सञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य चौकी, प्रशुती सेवा केन्द्र, शहरी केन्द्रहरुमा विरामीका चाप हेरि आबश्यक</p>	<p>७. नगरमा सञ्चालामा रहेका स्वास्थ्य चौकी, प्रशुती सेवा केन्द्र, शहरी केन्द्रहरुमा विरामीका चाप हेरि आबश्यक देखिएकामा सेवा तथा पूर्वाधार</p>

	देखिएकामा सेवा तथा पूर्वाधार थप विस्तार गदै जाने ।	थप विस्तार गदै जाने ।
--	--	-----------------------

घ.नगरपालिकाको स्वास्थ्य शाखामा रहेको तथ्याङ्क अनुसार सुरक्षित मातृत्व अनतरगत प्रोटोकल अनुसार (चौथो, छैठौं, आठौं र नवौं महिनामा) प्रसूतिपूर्व जाँच गराउने महिलाका प्रतिशत ६१, स्वास्थ्य संस्थामा भएको कुल डेलिभरी मध्ये तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको अनुगमनमा भएका डेलिभरीहरूको प्रतिशत ३९, प्रोटोकल अनुसार प्रशुति पछिको स्याहारको लागि स्वास्थ्य संस्थामा जाने महिलाहरूको प्रतिशत ३१ र शिशु मृत्यु संख्या प्रति वर्ष २ जना रहेको छ । नगर भरि एक मात्र बर्थिंड सेन्टरःरहेको जुन प्रयाप्त छैन ।

नगरको सुरक्षित मातृत्व सेवालाई थप सुधार गर्ने प्रोटोकलअनुसार पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या, प्रोटोकलअनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या, दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मि.) प्रसुति गराउनेको संख्या, प्रोटोकलअनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको सङ्ख्यामा सुधार गर्न जरुरी छ । नगरपालिकाको केन्द्रका नगरबासीहरूको पहुँच सहज देखिएता पनि विकट वडाहरूमा गुणस्तरीय प्रसुती सेवा को अभै पहुच पुग्न सकेको छैन । मातृमृत्यु दरलाई तथा नव शिशु मृत्युलाई घटाउन निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१.प्रसुती सेवाको पहुच पुग्न नसकेको वडा तथा बस्तीहरूका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रशुती केन्द्र स्थापनाका लागि प्रक्रिया शुरु गर्ने ।	१.नगरका सबै वडाका आफ्नै भवन भएका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा स्थापना गरी क्लस्टर स्तरमा प्रशुती केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गरिसक्ने ।	१.नगरका सबै वडामा क्लस्टर स्तरमा प्रशुती केन्द्र र नगर स्तरमा आपतकालिन प्रसुति सेवा (Emergency Obstetric Care) स्थापना र सम्बन्धित विशेषज्ञको निगरानीमा सेवा सञ्चालन गर्ने ।
२.प्रथेक वडामा सुत्केरी लगायत अन्य आपतकीलिन सेवाको लागि हेलिप्याडको लागि उपयुक्त स्थान व्यवस्थापन गरी हेलिप्याडका लागि समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गर्ने ।	२.प्रथेक वडामा सुत्केरी लगायत अन्य आपतकीलिन सेवाको लागि हेलिप्याडको लागि उपयुक्त स्थान व्यवस्थापन गरी सक्ने ।	

ड.वालिङ्ग नगरपालिकामा हाल नगरभर एउटा मात्र रक्त सञ्चार केन्द्र रहेको छ । गर्भवती महिला, विभिन्न दुर्घटनामा परेका विरामीहरू रगतको अभावको कारण अकालमा मृत्यु हुने सम्भावना अन्त्यका लागि नगरमा रहेको रक्त संचार सेवा र रक्त सञ्चार केन्दलाई थप प्रभाकारी र व्यवस्थित बनाउन निम्नानुसारको आवधिक कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. रेडक्रसको स्थानीय इकाईको समन्वयमा संचालन भईरहेको रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) लाई	१. रेडक्रसको स्थानीय इकाई तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूसँगको समन्वयमा आवश्यक अनुसार	१. रेडक्रसको स्थानीय इकाई तथा स्वास्थ्य संस्थाहरूसँगको समन्वयमा आवश्यक अनुसार

थप व्यवस्थीत र स्तरोन्तती गर्ने ।	नगरमा थप नयां रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) स्थापना र स्तरोन्तती गर्ने ।	नगरमा थप नयां रक्त सञ्चार केन्द्र (Blood Bank) स्थापना र स्तरोन्तती गर्ने ।
<p>च. वालिडन नगरपालिकाको बजारका बडाहरू बाहेक अन्य बडाहरू भौगोलिक हिसावले तुलानात्मक रूपमा विकट छन् । भौगोलिक विकटताको कारण नगरका केही बस्तीहरूमा सडक यातायातको पहुच पुग्न सकेको छैन । नगरका ग्रामिण बडाहरूका प्रत्येक बस्ती देखि स्वास्थ्य संस्थाहरूसम्म एम्बुलेन्स र अन्य यातायातको साधन गरी सडकको विस्तार गर्नुपर्ने छ । यसरी एम्बुलेन्स सेवालाई थप प्रभाकारी बनाउन निम्न आवधिक प्राथामिता निर्धारण गरिएको छ ।</p>		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नगरका ग्रामिण बडाहरूको प्रत्येक बस्तीहरूमा कम्तीमा एम्बुलेन्स र अन्य यातायातका साधानहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचान गरि त्यस्ता बस्तीहरूमा सडक बिस्तारको लागि पहल सुरु गर्ने ।	१. एम्बुलेन्स र अन्य यातायातका साधानहरू जान नसक्ने बस्तीहरूको पहिचानको आधारमा आगामी शुरु हुने नयां सडकका परियोजनाहरूसँग सम्बन्धन गर्दै सडक बिस्तारको काम सुरु गर्ने ।	१. नगरको सबै बस्ती देखि बडाका सबै शहरी स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी, अस्पतालहरूसम्म सडक र यातायातको पहुचको विस्तार गरिसक्ने ।
<p>च. वालिड नगरपालिकामा १५ शैयाको एक निजी अस्पताल, १५ शैयाको एक प्राथामिक स्वास्थ्य केन्द्र र प्रत्येक बडामा स्वास्थ्य चौकी तथा शहरी स्वास्थ्य चौकी रहेको छ, जहाँ साधाण स्वास्थ्य सेवा मात्र सम्भव छ अन्य आधुनिक र ठुला रोगहरूको उपचारको लागि पोखरा र पाल्पा धाउन पर्ने बाध्यता रहेको छ । नगरमा रहेको एक मात्र प्राथामिक अस्पताल तथा अन्य स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आधुनिक र विशिष्ट स्वास्थ्य सेवाहरू संचालन गर्दै अन्य स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूलाई थप स्तरउन्ती गर्दै सकेसम्म नगरका विरामीहरूलाई नगर भित्रका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट आधुनिक स्वास्थ्य सेवा दिन निन्न अनुसारको आवधिक कायकमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नगर अस्पतालमा सडक दर्घटना तथा प्राकृतिक प्रकोपका कारण हुने गम्भीर प्रकृतिका चोट पटक तथा आपतकालिन स्वास्थ्य सेवाका लागि स्थानीय ट्रमा सेवा शुरु गर्न आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरि पुर्वाधार तयार गर्ने ।	१. नगरमा स्थानीय ट्रमा सेवा शुरु गर्ने ।	१. सम्भाव्यताको आधारमा केन्द्र र प्रदेशको सम्बन्धन र सहयोगमा स्थानीय ट्रमा सेवा केन्द्र स्थापन गर्ने ।
२. नगरमा किड्नी डाइलसेस् केन्द्र स्थापना गर्न आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरि पुर्वाधार तयार गर्ने ।	२. नगरमा किड्नी डाइलसेस् केन्द्र स्थापना गर्ने ।	
३. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा तात्काल आवश्यक स्वास्थ्य उपकरणहरू र उपकरणहरू चलाउन	३. आवश्यकताको आधारमा	३. विभिन्न निकायसँगको समन्वयमा नगरको सरकारी

सक्ने आवश्यक व्यवस्थापन गर्ने ।	जनशक्तिहरुको थप स्वास्थ्य उपकरणहरु र उपकरणहरु चलाउन सक्ने आवश्यक जनशक्तिहरुको व्यवस्थापन गर्दै जाने ।	अस्पतालमा पोष्ट मार्टम, इडोस्कोपि सेवा, OT, USG, BCH, CR, X-ray, CT Scan, फार्मेसी सेवाको प्रभावकारी सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जनशक्ति र उपकरणको व्यवस्था गर्ने ।
४. स्वास्थ्य तथ्यांक तथा स्वास्थ्य प्रोफाइलकाको अध्ययन र विश्लेषणका आधारमा वार्षिक रूपमा प्रमूख स्वास्थ्य समस्या परिचान गरी तीनको न्यूनीकरणमा लक्षित केन्द्रीत स्वास्थ्य सिविर लगायत विशिष्टीकृत अस्थायी स्वास्थ्य सेवा संचालन गर्ने ।		

छ. संघीय सरकारले विभिन्न द वटा गम्भीर किसिमका रोगहरू क्यान्सर, मुटुरोग, मृगौला, अल्जाइमर्ज, पारकिनीजम, हेड इन्जुरी, स्पाइनल इन्जुरी र सिक्लसेल एनिमियाको लागि नेपाल भित्रै उपचार गरेमा १ लाख देखि द लाख सम्म आर्थिक सहयोग गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

वालिड नगरपालिकाले पनि अति विपन्न वर्गहरूलाई ठूलो खर्च लाग्ने तथा गम्भीर प्रकृतिका रोगहरुको उपचारमा सम्बन्धित विरामीलाई आर्थिक सहयोगमा गर्दै आएको छ । नगरको गरिब तथा विपन्न वर्गका नागरिकहरूसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहुँच पुऱ्याउन थप आर्थिक सहयोगमा बढ्दि गर्दै संघीय सरकारले दिई आएका आर्थिक सहयोगलाई समेत नगरका गरिब तथ विपन्न वर्गका नागरिकहरूसम्म सेवा विस्तार गर्न नगरपालिको तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निभाउदै निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. अति विपन्न वर्गहरूलाई ठूलो खर्च लाग्ने तथा गम्भीर प्रकृतिका रोगहरुको उपचारमा सम्बन्धित विरामीलाई आर्थिक सहयोगमा बढ्दि गर्ने ।	१ विपन्न वर्गहरूलाई ठूलो खर्च लाग्ने तथा गम्भीर प्रकृतिका रोगहरुको उपचारमा सम्बन्धित विरामीलाई निश्चित मापदण्ड बनाई आर्थिक सहयोगलाई निरन्तर र थप विस्तार गर्ने ।	१. उपयुक्त मापदण्ड र प्रक्रियाका आधारमा आर्थिक हैसित कमजोर भएका नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति र जेष्ठ नागरिक मध्ये क्यान्सर, मुटुरोग, पक्षधात, दुबै मृगौलाले काम नगर्ने जस्ता गम्भीर प्रकृतिका विरामीको उपचार नगर भित्र वा वाहिरका अस्पतालमा रूपमा निशुल्क हुने व्यवस्था मिलाउने ।

<p>ज. शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी.एक पटक, डि.पि.टी. हेप.बी हिव तीन पटक, पोलियो तीन पटक, पि.सी.भी. ३ पटक, दादुरा रुबेला दुई पटक तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । विभिन्न किसिमका ११ वटा प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १५ महिनाभित्र सबै खोप पुरा लगाइसक्नु पर्ने कुरालाई नगरले उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ ।</p> <p>नगरमा हाल १४ वटै बडाहरूमा रहेका विभिन्न खोप क्लिनिक खोप क्लिनिक मार्फत सेवा दिई आए पनि स्वास्थ्य संस्था वाहिरका खोप स्थलहरूलाई व्यवथित बनाउन सकिएको छैन । यसकारण खोप सेवाको गुणस्तरीताका केहि सिमितता रहेका छन् । वालिड नगरपालिका पुर्ण खोपयुक्त नगर हो । पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता र सुधारका लागि निम्न आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१ स्वास्थ्य संस्था वाहिरका खोप स्थल निर्धारित र व्यवस्थित गर्ने ।	१ नगरको सबै बडाहरूमा व्यवस्थीत तथा निश्चित ठाउँमा खोप केन्द्र स्थापना गर्ने ।	१ आवश्यकता अनुसार थप खोप केन्द्र स्थापना गर्ने
२.पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने ।	२. पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने ।	२. पुर्ण खोपयुक्त नगर सुनिश्चिततालाई निरन्तरता दिने
३.खोप सेवालाई थप प्रभावकारी रूपमा संचालन गर्न आवश्यकताको आधारमा नया भ्यक्सीन थप गर्ने र आपुर्ती व्यवस्थापनमा नगरको क्षयमता अभिवृद्धि गर्ने		
<p>झ. पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रूपमा हेर्न सकिन्दछ । बाल अधिकार सम्बन्धी महासम्मी १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचक्र्याई, दुर्व्यवहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ ।</p> <p>नगरमा रहेका बालबालिकाको पोषणलाई ध्यानमा राख्दै बालबालिकामा देखिने कुपोषणजस्ता समस्यालाई कम गर्न निम्न आवधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ ।</p>		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१ नगरको कुपोषण न्युनिकरण कार्यक्रमलाई थप प्रभाकारी बनाउन केन्द्रसंग सम्बन्धन गरी नगरका संयन्त्रलाई सक्षम बनाउने ।	१ नगरको नगरको कुपोषण न्यूनिकरकण कार्यक्रम हेर्ने संयन्त्रलाई थप सक्षम बनाउदै तुनात्मक रूपमा कम पहुँचयुक्त बडाको बस्तीमा थप प्रभाकारी बनाउने ।	१.नगरमा सबै किसिमका कुपोषणहरुको पुर्ण रूपमा अन्य गर्ने ।
<p>झ. नगरका ग्रामिण बडाहरूका नागरिकहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतना तुलनात्मक रूपमा कम रहेको छ । अझै पनि लामा, धामी भँकीको चलन अझै रहेको छ । नगरमा देखिएका प्रमुख सर्ने, नसर्ने रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू, यौन तथा प्रजनन शिक्षा, पोषण सम्बन्धी, संघ, प्रदेश, नगर र अन्य संघ संस्थाबाट प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवाहरू र अन्य स्वास्थ्य सम्बन्धी जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू आदि सम्बन्धी विभिन्न सिवीर तथा जनचेतनाका कार्यक्रमहरू कम मात्रामा हुने गरेको छ । नगरमा कार्यरत विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्था तथा नगरका स्वास्थ्य संस्थासंग साझेदारी र सहकार्यमा यस्ता जनचेतनामूलक कार्यक्रम गर्न आवधिक</p>		

कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नगरको आफैने कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी सम्बन्धमा महिला स्वयंसेविका, स्वास्थ्य आमा समूह, टोल विकास संस्था मार्फत वा अन्य विधि वाट प्रचार प्रसार गर्ने ।	१. नगरको आफैने कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी र अन्य कार्यक्रमहरूलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाउन महिला स्वयंसेविकाहरूलाई थप सक्रिय पार्नुका साथै यस्था सेवाको जानकारीका लागि नगर कार्यालय र सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आनिवार्य रूपमा बडापत्र र डिजिटल बोर्ड राख्ने ।	१. नगरको आफैने कार्यक्रम र सशर्त अनुदान वा संघ संस्थाको साझेदारीमा प्रवाह हुने स्वास्थ्य सेवा तथा निशुल्क औषधी र अन्य कार्यक्रमहरूलाई थप प्रभाकारी र उपलब्धीमूलक बनाउन महिला स्वयंसेविका मार्फत वा अन्य विधिवाट प्रचार प्रसार गर्दै सबै नगरबासीलाई पुर्णरूपमा यस्ता कार्यक्रम बारे सुचीत गर्ने ।
२. सर्वे र नसर्वे रोगको रोकथाम र उपचार, मातृ शिशु स्वास्थ्य, पोषण, पानीजन्य रोग तथा सरसफाई, मनोसामाजिक समस्या, लगायत सामुदायिक स्वास्थ्य सम्बन्ध सचेतानमूलक गतिविधि सञ्चालन गर्ने ।	२. नगरमा देखिएका प्रमुख नसर्वे रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू जस्तै ग्यास्ट्रिक/अल्सर/आन्द्राको रोग, रक्तचाप, बाथ/हाडजोर्नी दुख्ने, मुटुसम्बन्धी रोग, दम रोगहरू न्युनिकरण गर्नेसम्बन्धी रोगहरू न्युनिकरण गर्न सचेतानमूलक गतिविधि तथा लक्षित कार्यक्रम गर्ने ।	२. नगरमा देखिएका प्रमुख नसर्वे रोगहरू तथा दिर्घ रोगहरू न्युनिकरण गर्ने कार्यमा प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।
३. नगरका केहि बडाहरूमा (वाड नं १ का गाउँडाडा २ सिहाल, धौखोला, तिलडाडा, छप्राक) अभै पनि मैनावारी हुदा महिलाहरूलाई गोठ र आटीमा ७ दिनसम्म राख्ने गरेको धामी भाकीको चलन रहेको हुदा यस्ता सामाजिक र कूरिती हटाउन उक्त स्थानहरूमा लक्षित जनचेतनामूलक कार्यक्रमहरू गर्ने ।	३. स्वास्थ्य क्षेत्रको चुनौतीका रूपमा रहेको पराम्परागत अभ्यास कम गर्न छाउपडी प्रथा, धामी भाँकी, लामालाई लक्षित गरी स्वास्थ्य सम्बन्धी अभिमुखीकरण कार्यक्रमलाई निरन्तर दिने ।	

<p>४. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्ने प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।</p>		<p>४. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्ने प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।</p>
<p>५. विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायत तथा २० वर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह गर्ने, वच्चा जन्माउने अभ्यास अन्त्य गर्ने गरी सचेतना लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>४. धुम्रपान, मध्यपान र लागु पदार्थ सेवन निरुत्सायित गर्ने प्रवर्द्धनात्मक र नियन्त्रणका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>५. विद्यालयमा किशोर किशोरी, यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य शिक्षा लगायत लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने र लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p>
<p>६. महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिविर, स्क्रिनिङ सिविर र जनचेतनामूलक कार्यक्रम लगायतका लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>६. महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिविर, स्क्रिनिङ सिविर र जनचेतनामूलक कार्यक्रममा प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्दै लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p>	<p>६. महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिविर, स्क्रिनिङ सिविर र जनचेतनामूलक कार्यक्रमको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्दै लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p>
<p>७ प्रजनन स्वास्थ्य कार्यक्रम र परिवार नियोजन कार्यक्रमलाई विस्तार गरी अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी, गाउँघर क्लिनिक र घुम्ती शिविरहरू महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाद्वारा सेवा थप प्रभाकारी बनाई निरन्तर तथा आवश्यक थप विस्तार गर्ने ।</p>	<p>६. महिलाहरूमा पाठेघरका समस्या र स्तन क्यान्सर बारे समय समयमा सिविर, स्क्रिनिङ सिविर र जनचेतनामूलक कार्यक्रमको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्दै लक्षित कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p>	
<p>ट. नेपाल सरकारको स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम अन्तर्रगत ५ जना सदस्य भएको परिवारको लागि रु ३५०० विमा किस्तामा १ वर्षको अवधी भर रु १००,००० सम्म को स्वास्थ्य सेवा लिन सकिने छ भने ५ सदस्यीय भन्दा बढि भएका परिवारमा थप प्रति सदस्य ७०० किस्ता बाट २०,००० सम्मको स्वास्थ्य सेवा लिन सकिने छ साथै ७० वर्ष भन्दा माथीका जेष्ठ नागरीक र विमा किस्ता तिर्न नसक्ने परिवारको लागि भने नेपाल सरकारले नै निशुल्क गरिदिने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकारको स्वास्थ्य विमा कार्यक्रम वालिड नगरपालिकामा लागू भइसकेको छ । स्वास्थ्य विमा कार्यक्रमको सेवा लिन यस नगरपालीकामा भन्नफिटिलो, स्वास्थ्य विमा अन्तरगतका औषधीहरूको अभाव, सेवा लिन धैर समय लाग्ने गरेको छ । अति विपन्न, गरिब, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्ग लगाएत सबै नगरबासीसम्म स्वास्थ्य सेवाको पहुँच विस्तार गर्ने नेपाल सरकारको विमा कार्यक्रमलाई नगरको हिसाबले थप प्रभाकारी बनाउन निम्न प्राथाक्रिताका आवधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नेपाल सरकारको स्वास्थ्य विमा सेवालाई थप विस्तार र विमा मार्फत उपलब्ध हुने स्वास्थ्य सेवा प्राप्ती सहज बनाउन टोकन प्रणाली लागु गर्नुका साथै प्रघेण प्रक्रियालाई सरल बनाउने । प्रत्यक वडाबाटै विपन्न, जेठ नागरीक, अपाङ्ग, असक्तहरूलाई बडा स्थरबाटै निशुल्क विमा गराउने शुरुवात गराउने ।	१. स्वास्थ्य विमा सेवालाई थप विस्तार र व्यवस्थीत बनाउने । निश्चित मापदण्डका आधारमा निशुल्क स्वास्थ्य विमा कार्यक्रममा समेटीने परिवारको शुची तयार गरी वार्षिक रूपमा ती परिवारको विमा समयवद्ध रूपमा गराउने ।	१. नगरमा रहेको सबै अति विपन्न, असक्त, अपांगता भएका व्यक्ति तथा असहाय नागरिकहरूलाई निशुल्क विमा सेवाको पहुँचमा ल्याइसन्स ।
ठ. नगरपालिकामा रहेका प्राथमीक स्वास्थ्य केन्द्र लगायतका केहि स्वास्थ्य संस्थाहरूमा नगरबासीहरूले स्वास्थ्य सेवा लिन लामो समय पालो विशेषगरी टिकट काट्न र सेवा लिन धेरै समय खर्चन परेको छ । साथै, स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रविधिहरूको कम प्रयोगमा आउने गरेको छ । जस्तो स्वास्थ्य सम्बन्धी तथ्याङ्क राख्ने कुराहरूमा तथा सेवा दिने कुराहरूमा आदिमा त्यसकारण स्वास्थ्य सेवालाई तथा छिटो, छरितो र प्रभाकारी बनाउन तथा डिजिटल तथ्याङ्कहरूलाई थप व्यवधीत गर्दै निन्न आवधिक कार्यक्रमहरू तय गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. हाल नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा विरामीको चाप अनुसार टिकेट काउन्टरहरू थप गर्ने, डिजिटल टोकन सिस्टम र हेल्प डेस्कको व्यवस्था गर्न शुरुवात गर्ने ।	१. हाल नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी स्वास्थ्य संस्थाहरूमा विरामीको चाप अनुसार टिकेट काउन्टरहरू थप गर्ने, डिजिटल टोकन सिस्टम र हेल्प डेस्कको व्यवस्था गरी सक्ने ।	
२. नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक संकलन गर्ने ।	२. नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्यांक अध्यावधिक भएको सुनिश्चित गर्ने ।	२. नगरमा सञ्चालनमा रहेका सरकारी तथा सामुदायिक र नीजि स्वस्थ्य संस्थाहरूको भवनका भौतिक पुर्वाधारहरू(GIS मा आधारित) तथा अन्य स्वास्थ्य सेवाका तथ्याङ्कहरू नियमित अध्यावधिक र थप परिवर्तित समयका लागि उपयोगी बनाउने ।
३. नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा आउने विरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न शुरु गर्ने ।		
४. नगरका स्वास्थ्य सेवा सूचिकारे र स्वास्थ्यबारे जनचेतना जगाउन नगरको आफै	४. सबै वडाका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट नगरको स्वास्थ्य शाखामा गरिने	

Mobile apps सरुवाट गर्ने र नगरका प्रत्येक वास्थ्य संस्थामा सेवा प्रभाहमा विवरणको विद्युतीय अभिलेख राख्न र प्रतिवेदन गर्न IOT माध्यमबाट रिपोर्टिङ गर्न शुरुवात गर्ने ।	प्रतिवेदन प्रणालीलाई डिजिटाइज र अनलाइन गर्ने ।	
३. नेपाल सरकारले हाल ७० भन्दा बढि औषधीहरू स्थानिय तहका स्वास्थ्य संस्थाहरूबाट वितरण गर्दै आएको छ । चालिडु नगरपालिकाका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा निशुल्क औषधीहरूको अभाव हुने गरेको छ । संघीय सरकारबाट वितरण हूने निशुल्क औषधीहरूको सहज वितरण गर्न र नगरको पहलमा यस्ता सेवाहरू थप गरि तथा औषधी आदिको उपलब्धतामा सहज गर्न निम्न प्राथामीकताका कार्यक्रममु प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दातलाई थप व्यवस्थीन बनाउने ।	१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दातलाई थप व्यवस्थीन बनाउने ।	१. नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा न्यूनतम स्वास्थ्य उपकरण, निशुल्क औषधी तथा आधारभूत स्वास्थ्य सेवाका लागि आवश्यक सामग्री तथा औषधी आदिको उपलब्धता र उपयुक्त मौज्दातलाई थप व्यवस्थीन बनाउने ।
२. नेपाल सरकारको कार्यक्रम अनुसार निशुल्क औषधी वितरणलाई निरन्तरता दिने । विरामीको स्वास्थ्य जाँच प्रतिवेदनका आधारमा नसर्ने रोगको निश्चित औषधी स्थानीय स्वास्थ्य संस्थाबाट निशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्ने ।		
४. नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेको र प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रबाट सञ्चातित १ एम्बुलेन्स र नीजि क्षेत्रबाट समेत एम्बुलेन्स सञ्चालनमा रहेको छ । नगरस्तरबाट संचालीत एक मात्र एम्बुलेन्स नगरभरिका लागि प्रयाप्त छैन । मध्यकालसम्मा नगरमा आधुनिक र सुविधासम्पन ‘ख’ वर्गको एम्बुलेन्स सेवा सुचारु गर्दै आपत्कालीन तथा ट्रमा प्रणाली सदृढीकरण गर्न निम्न प्राथामिकताका आवधिक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा नगरमा “ख” वर्गको एम्बुलेन्स	१. नगरको विकट वडाहरूमा बिपन्न, गर्भवति र सुत्केरी,	१. “ख” वर्गको एम्बुलेन्सको संख्या र सेवा विस्तार गरी सबै वडा र

सेवा सञ्चालनका लागि प्रशासनिक प्रक्रिया पुरा गर्ने ।	जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्ड बनाइ कम्तीमा पनि “ख” वर्गको एम्बुलेन्स सञ्चालन गर्ने ।	वस्तीलाई यो सेवाको पहुँचमा ल्याइसन्से । यसका लागि आवश्यकता अनुसार स्थानीय स्वास्थ्य संस्थासँग समन्वय गर्ने ।
२. नगरका विकट वडाहरूमा विपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्ड बनाइ निशुल्क एम्बुलेन्स सञ्चालन गर्ने ।	२. नगरका विकट वडाहरूमा विपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा निशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई थप व्यवस्थीत गर्दै निरन्तरता दिने ।	२. नगरका विकट वडाहरूमा विपन्न, गर्भवती र सुत्केरी र जेष्ठ नागरिकहरूका लागि निश्चित मापदण्डको आधारमा निशुल्क एम्बुलेन्स सेवालाई थप व्यवस्थीत गर्दै निरन्तरता दिने ।

त. नगरको स्वास्थ्य क्षेत्रमा एक प्रमूख समस्य मध्य दक्ष जनशक्तिको अपर्याप्ता पनि एक हो । वालिड नगरपालिकामा दरबन्दी अनुसारका स्वास्थ्य शाखामा आवश्यक कर्मचारी र स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष र प्रयाप्त स्वास्थ्यकर्मी, विशेषज्ञ डाक्टर, स्वास्थ्य उपकरण चलाउन सक्ने दक्ष जनशक्तिहरूको कमी रहेको छ । प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्रमा अन्यत्रको तुलनामा स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धता केहि राम्रो भएता पनि नगरमा विशेषज्ञ चिकित्सक र वडाका स्वास्थ्य चौकि, शहरी स्वास्थ्य केन्द्रहरूमा स्वास्थ्यकर्मीहरू पर्याप्त छैनन् । केन्द्र, प्रदेशबाट आउने कर्मचारी बाहेक नगरको आफ्नै लगानीमा पनि आवाश्यक जनशक्तीको व्यस्थापन गर्न जरुरी छ । यसैगरी नगरमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राविधिक क्षेत्रका) नेपाल सरकारबाट नियमित रूपमा उपलब्ध हुने बाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम नगरको तरफबाट न्यून मात्रा मात्र सञ्चालन गर्न सकिएको छ । नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा दक्ष जनशक्तीयुक्त बनाई स्वास्थ्य क्षेत्रलाई थप सुधार र प्रभाकारी बनाउन निम्न आवधीक प्राथामिकताका कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण मार्फत, तत्काल, मध्यकाल र दिर्घकालका लागि चाहिने स्वास्थ्य क्षेत्रको जनशक्तिको संख्या र स्तर प्रक्षेपण गर्ने ।</p> <p>२. नगर अस्पताल र सबै स्वास्थ्य संस्थामा अल्पकालका लागि आवश्यक न्यूनतम जनशक्ति व्यवस्थापन गरिसक्ने ।</p> <p>३. वडा स्तरका स्वास्थ्य चौकी वा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा महिनाको एक पटक डाक्टरबाट स्वास्थ्य परीक्षण परीक्षणका लागि आवश्यक प्रवन्ध्य मिलाउने ।</p>	<p>१. संगठन र व्यवस्थापन सर्वेक्षण नतिजा अनुसार मध्यकालका लागि निर्धारित नगरको संगठन ठाँचा बमोजिम स्वास्थ्य शाखा तथा स्वास्थ्य संस्थालाई जनशक्ति व्यस्थापन गरिसक्ने ।</p> <p>३. वडा स्तरका स्वास्थ्य चौकी वा आधारभूत स्वास्थ्य केन्द्रमा महिनाको एक पटक डाक्टरबाट स्वास्थ्य परीक्षण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>१. नगरको सरकारी अस्पताललाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको प्रविधिक र पुर्वाधार र जनशक्तीयुक्त बनाउने ।</p> <p>३. आवश्यकता र सम्भाव्यताको आधारमा प्रत्येक वडाका स्वास्थ्य संस्थालाई पूर्वाधार र सेवामा स्तरउन्नती गर्दै कम्तीमा नि एक जना</p>

<p>४. नगर कार्यपालिका अन्तर्गतको सामाजिक विकास समितिमा स्वास्थ्य फोकल पर्शन तोक्ने ।</p>		<p>डाक्टरको आवश्यक प्रवन्ध मिलाउने ।</p>
<p>५. नेपाल सरकारबाट नियमित रूपमा उपलब्ध हुने वाहेकको स्वास्थ्य कर्मीको क्षमता विकासका छोटो र मध्यम अवधिका तालिम कार्यक्रम तय गर्ने ।</p>	<p>५. स्वस्थ्य सूचनामा आधारित अनुगमन, मूल्याकन, समिक्षा, नीति निर्माण तथा निर्णय पक्किया व्यवस्थित गर्ने गरी स्वास्थ्य शाखाको क्षमता विकास गर्ने ।</p>	<p>५. शाखालाई सबै स्तरका स्वास्थ्य सोको अनुगमन र सुपरिवेक्षण गर्ने शक्ति, उपकरण र सूचना प्रविधियुक्त बनाउने ।</p>
<p>६. नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड तयार गर्ने</p>	<p>६. नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>६. नगरका स्वास्थ्यकर्मी र कर्मचारीहरूको भौतिक र व्यवसायिक सुरक्षाका मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधीक समिक्षा गरी समयअनुकूल परिमार्जन गर्दै जाने ।</p>
<p>७. नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राविधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणाली तय गरी वार्षिक रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>७. नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राविधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणाली तय गरी वार्षिक रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>७. नगरका स्वास्थ्य सेवाका क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरू (प्रशासन, व्यवस्थापन र प्राविधिक) का लागि कार्य सम्पादनमा आधारित क्षमता विकास र पुरस्कार प्रणालीलाई निरनन्तरता दिने ।</p>
<p>८. नगरका स्वास्थ्य चौकि, अस्पतालका स्वास्थ्य कर्मचारीहरूलाई थप जबाफदेहि र उत्तरदायी बनाउन कर्मचारी आचारसमिता निर्माण गर्ने ।</p>		
<p>९. नगरका केहि विकट वाडहरूमा आवश्यक शिक्षित(कम्तीमा माध्यामिक तह उर्तिण भएको) स्वमसेविकाहरू जनसंख्याको आधारमा थप गर्नका साथै आवश्यक</p>		

क्षमता बिकासका तालिम र थप सेवा सुविधाको माध्यमबाट स्वास्थ्य परामर्श तथा सामुदायिक प्रेषण सेवामा थप प्रभावकारी बनाउने ।		
--	--	--

थ. नगरको स्वास्थ्य शाखामा प्रयाप्त भएपनि वडाहरूमा रहेका अस्पताल, स्वास्थ्य चौकी र शहरी स्वास्थ्य केन्द्रमा प्रशासन कार्य गर्नको निम्नी, विरामीहरूको डिजिटल प्रोफाइल राख्न तथा अन्य तथ्याङ्को डिजिटल अभिलेख राख्नको लिए आवश्यक कम्प्युटर लगायतका उपकरणको अपर्याप्तता छ । उपलब्ध भएका सामागीहरूको प्रयोग पनि सिमित मात्रामा मात्र भएको छ । नगरका स्वास्थ्य संस्थाहरूमा प्रयाप्त र व्यवस्थित तथ्याङ्क डिजिटल अभिलेख नहुदा नगरको बास्तविक स्वास्थ्य सूचाङ्कहरू निकाल सिक्किने अवस्था छैन । त्यसकारण नगरका तथ्याङ्को डिजिटल अभिलेखलाई अभ व्यवस्थीत गर्न तथा विभिन्न रिपोर्टिङ र दस्तावेजहरूमा प्रयोग गर्न लागि निम्न कार्यक्रमहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. नगर र वडा स्तरका सबै स्वास्थ्य शाखाहरूमा स्वास्थ्य सम्बन्धि तयाङ्को डिजिटल अभिलेख राख्न आवश्यक कम्प्युटर, प्रिटर र इन्टरनेटको व्यवस्था गर्ने । स्वास्थ्य कर्मचारीहरूका लागि विद्युतीय हाजिरको व्यवस्था गर्ने ।	१. अस्पतालजन्य फाहोर मैला व्यवस्थापन सहित सबै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने ।	१. सबै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य गरिसक्ने ।

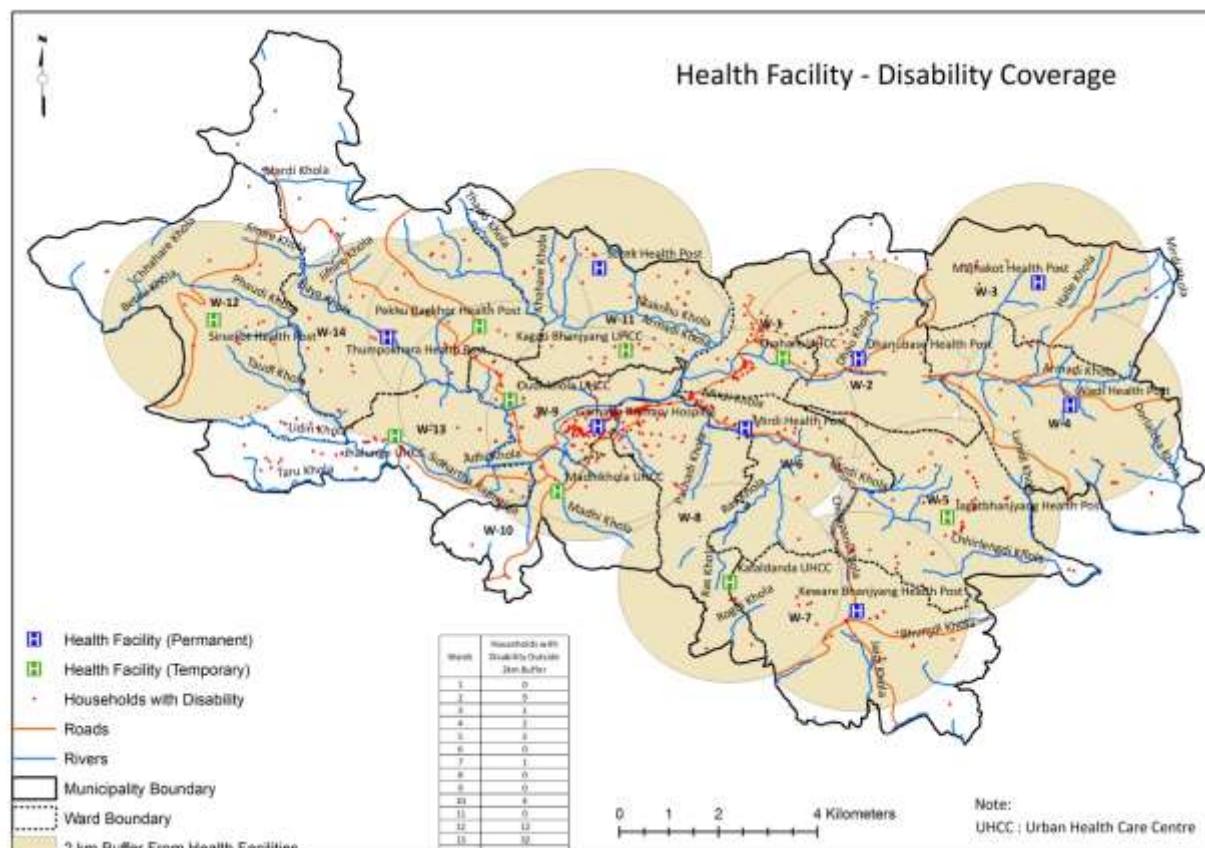
द. नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य शाखा, स्वास्थ्य संस्थाका व्यवस्थापन समिति, जनप्रतिनिधी, सबै स्वास्थ्य संस्थाको प्रतिनिधित्व हुने गरी र अन्य सहरोकालबालाहरू बिच स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्य तथा उपलब्धीहरूबाटे, लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगति समिक्षाका आधारमा कमी देखिएमा कमी पुर्तिको रणनीति समेत बनाउने गरी आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. उपयुक्त कार्यविधि निर्माण गरी स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन प्रभाकारी बनाउन नगर स्वास्थ्य अनुगमन समिति गठन गरी स्वास्थ्य संस्थाका व्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई संस्थागत र नियमित गर्ने ।	१. उपयुक्त कार्यविधि निर्माण गरी स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन प्रभाकारी बनाउन नगर स्वास्थ्य अनुगमन समिति गठन, पूर्नगठन गरी स्वास्थ्य संस्थाका व्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई नियमित गर्ने ।	१. उपयुक्त कार्यविधि निर्माण गरी स्वास्थ्य सेवाको अनुगमन प्रभाकारी बनाउन नगर स्वास्थ्य अनुगमन समिति गठन, पूर्नगठन गरी स्वास्थ्य संस्थाका व्यवस्थापन समिति र अनुगमन समिति सहितको समन्वय वैठकलाई नियमित गर्ने ।
२. स्वास्थ्य शाखाले मातहतका स्वास्थ्य संस्थासँगको मार्शिक वैठक गर्ने र	२. नगर, नगर अन्तर्गतका स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र	२. नगर, नगर अन्तर्गतका

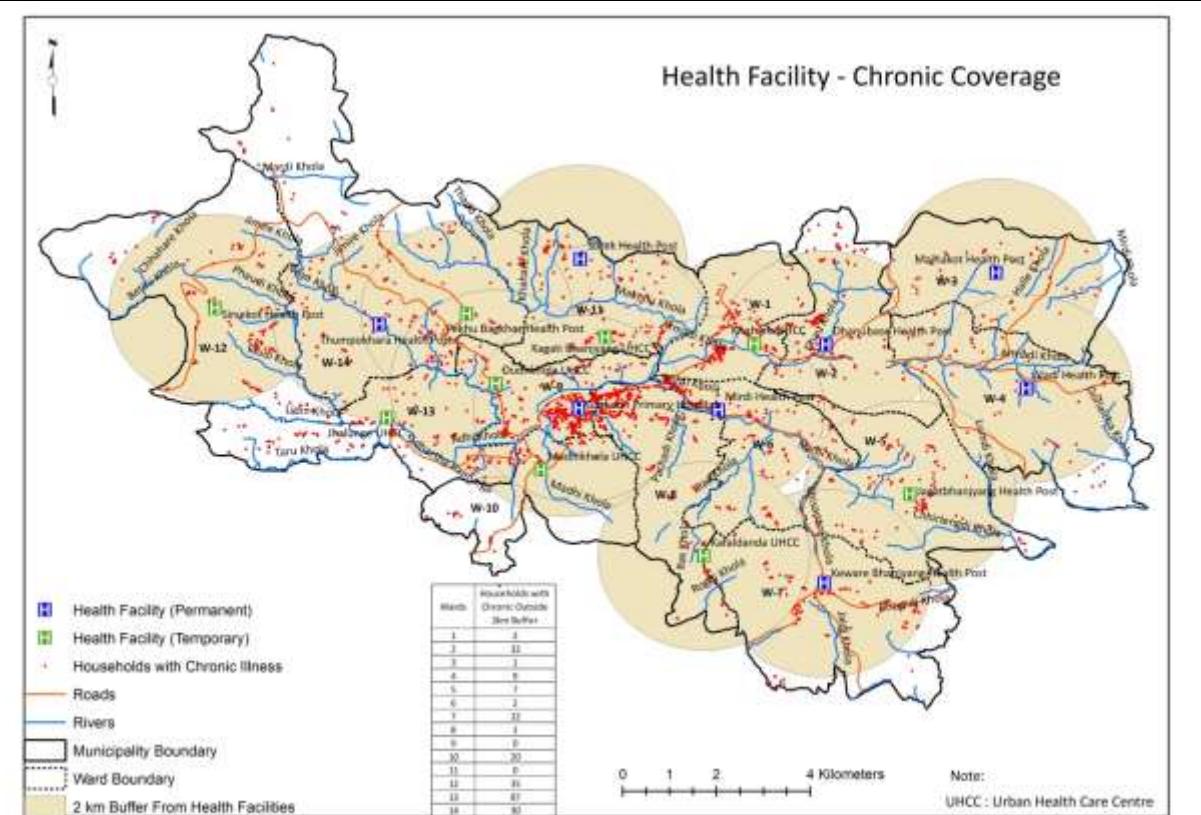
<p>स्वास्थ्य समिति तथा सम्बन्धित स्वास्थ्य संयन्त्र विचमा नियमित समन्वयात्मक वैठक गर्ने ।</p>	<p>स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यको प्रभावकारीताको वार्षिक समिक्षा गर्ने ।</p>	<p>स्वास्थ्य संस्था तथा समग्र स्वास्थ्य क्षेत्रबाट भएका स्वास्थ्य सम्बन्धि कार्यको प्रभावकारीताको वार्षिक समिक्षाको निरन्तरता दिने ।</p>
<p>३. अनुशिक्षण र वैठकहरू मार्फत नगरमा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको व्यवस्थापन समितीलाई थप उत्तरदायी र सक्रिय बनाउने ।</p>		
<p>४. नगरका १४ वटै वडाहरूमा भविष्यमा देखा पर्न सक्ने माहामारीका रोगलाई नियन्त्रण गर्ने हिसाबले स्वास्थ्य सम्यन्त्र तयार गर्ने । साथै, RRT, CRRT थप प्रभाकारी बनाउन आवश्यक तालिम उपलब्ध गराउने र उपकरणको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।</p>		
<p>५. शुरक्षित खानेपानी, सरसफाईका पर्याप्त पुर्वाधार र तीनको उचित व्यवस्थापन सहित स्वास्थ्य संस्थालाई स्वच्छ, सफा र समुदायका लागि समेत अनुकरणीय बनाउनु सामुदायिक स्वास्थ्य र स्वास्थ्य सेवाको दृष्टिकोणले अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैलाई दृष्टिगत गरी खानेपानी र सरसफाई सम्बन्धि प्राथमिकता निम्नानुसार तयार गरिएको छ ।</p>		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. सबै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य शुरू गर्ने ।</p>	<p>१. सबै स्वास्थ्य संस्थामा खानेपानी र सरसफाईका पुर्वाधार र सेवालाई नगर मापदण्डमा पुऱ्याउने र विश्राम वा प्रतिक्षा स्थल आदिका लागि पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य गरिसक्ने ।</p>	
<p>२. सबै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरहरूलाई दीर्घकालिन व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>२. सबै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरहरूलाई दीर्घकालिन व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>२. सबै स्वास्थ्य संस्थाको सरसफाईको निर्धारित मापदण्ड कायाम गर्ने र स्वास्थ्य संस्थाबाट निस्कने फोहोरहरूलाई दीर्घकालिन व्यवस्था गर्ने ।</p>
<p>३. नगरमा हाल एउटा पनि आयुर्वेद स्वास्थ्य केन्द्र छैन । स्थानीय स्तरमा उपलब्ध औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको पहिचान, संकलन, संरक्षण र प्रर्बद्धनको लागि पनि सरचना निर्माण गर्न आवश्यक छ । साथै, प्रचलित प्राकृतिक चिकित्सा, बैकल्यिक तथा अन्य चिकित्सा पद्धति तथा सेवालाई निश्चित मापदण्डको आधारमा सुचिकृत तथा व्यवस्थित गर्दै आयुर्वेद, योग र प्राकृतिक चिकित्सा सेवा सहितको आयुर्वेद, योग र प्राकृतिक चिकित्सा केन्द्र स्थापन गरी स्वास्थ्य पर्यटनलाई समेत प्रवर्द्धन गर्न निम्न आवधीक कार्यक्रमहरू</p>		

प्रस्तुत छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. आयुर्वेद महाविद्यालय निर्माणका लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने ।	१. आयुर्वेद महाविद्यालय निर्माणका लागि विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी आवश्यक प्रक्रिया पुरा गर्ने ।	१. वालिङ्ग नगरपालिका क्षेत्र भित्र आयुर्वेद महाविद्यालय अस्पताल निर्माण गरिसक्ने ।
२. पतंजलि योग पीठको केन्द्र निर्माण गर्नको लागि आवश्यक प्रक्रिया पुरा गरी जग्गा उपलब्ध गरासक्ने ।	२. पतंजलि योग पीठको केन्द्र समय मै निर्माण गर्नको लागि नगरबाट सम्बन्धीत पक्षसंग सम्बन्ध गर्ने ।	२. पतंजलि योग पीठको केन्द्र निर्माण गरी सक्ने ।
३. प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रोत्सान गर्न नगरका प्रयेक वडाहरूमा योगा तथा सामूदायीक व्यायाम केन्द्र सञ्चालनका लागि आवश्यक प्रक्रिया शुरु गरि पूर्वाधार तयार गर्ने ।	३. प्राकृतिक चिकित्सालाई प्रोत्सान गर्न विभिन्न वडा र समुदायलाई पायक पर्ने गरी क्लस्टर निर्धारण गरी क्लस्टर स्तरमा योगा तथा सामूदायीक व्यायाम केन्द्र सञ्चालन गर्ने ।	३. क्लस्टर स्तरमा योगा तथा सामूदायीक व्यायाम केन्द्रलाई थप व्यवस्थीत गरै लैजाने ।
४. स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	४. सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा स्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना गर्न सम्पुर्ण प्रक्रिया पूरा गर्ने ।	४. सम्भाव्यताका आधारमा संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमास्थानीय स्तरमा औषधीजन्य बनस्पती जडिवुटी र अन्य औषधी जन्य वस्तुको उत्पादन, प्रशोधन, वितरण केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्ने ।
५. नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	५. सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा नेपाल स्वस्थ्य अनुसन्धान परिषद्संग सम्बन्धन गरि नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्न सम्पुर्ण प्रक्रिया पूरा गर्ने ।	५. नेपाल स्वस्थ्य अनुसन्धान परिषद्संग सम्बन्धन गरि नगरको छुटै नगर स्वस्थ्य अनुसन्धान केन्द्र र स्वस्थ्य प्रबन्धन केन्द्र स्थापना गर्ने ।

प. नगरको २०७५ को घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूको १२, १३, १४ र २ बडाहरूमा संख्या अधिक रहेको छ । दिर्घरोगीहरू स्वास्थ्य चौकी धाइरहन पर्ने विरामी हून भने अपाङ्गहरू आफैमा शारीरिक र मानसीक हिसावमा अशक्त भएकाले यस्ता विरामीहरूका लालि छाटो दूरीमा स्वास्थ्य संस्था हुन जरुरी छ । यसकारण, दिर्घरोगी र अपाङ्गहरूहरूको माझ छिटो छरितो रूपमा स्वास्थ्य सेवाको पहुच विस्तार गर्न निम्न प्राथाकिताका आवाधीक कार्यक्रमहरू प्रस्तुत छ ।

नक्शा ३/५.३.२. दिर्घरोगी बढि भएको क्षेत्र र स्वास्थ्य संस्था

नक्शा ४/५.३.२. अपांगता बढि भएको क्षेत्र र स्वास्थ्य संस्था

२०७५ को तथ्याक अनुसार नगरका रहेका स्वास्थ्य संस्था र नगरमा भएका दिघरोगी र अपाङ्गहरू भएका घरधुरी विचको दुरी र त्यस्ता घरधुरी संख्या माथिको नक्शामा देखाईएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिघकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिघरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य विशेष कार्यक्रमको शरुवात गर्ने ।</p> <p>२. अल्पकालिनमा नयां निर्माण र स्थर उन्नती हुने स्वास्थ्य संस्थाका पूर्वाधारहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाउने ।</p> <p>३. स्वास्थ्य संस्थाबाट २ कि.मी भन्दा टाढा रहेका वडाका वस्ती</p>	<p>१. नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिघरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य विशेष कार्यक्रम कार्यन्वनका आवधीक समिक्षा गर्ने ।</p> <p>२. मध्यकालमा नयां निर्माण र स्थर उन्नती हुने स्वास्थ्य संस्थाका पूर्वाधारहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिकमैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाइसक्ने ।</p>	<p>१. नगरका स्वास्थ्य संस्थाबाट टाढाको दूरीमा रहेका अर्थात २ कि.मी बफर क्षेत्र भन्दा बाहिर रहेको दिघरोगी र अपाङ्गहरूको लागि घरदैलो स्वास्थ्य कार्यक्रम, घुम्ती सिविरहरू, निशुल्क एम्बूलेस तथा अन्य विशेष कार्यक्रम कार्यन्वनका आवधीक समिक्षा गर्ने ।</p> <p>२. नगरका सबै स्वास्थ्य संस्थाहरूको सबै भौतिक पुर्वाधारहरू राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप वालमैत्रि, जेष्ठ नागरिक मैत्रि तथा अपांगता मैत्री बनाइसक्ने ।</p>

लक्षित गरी आवश्यकता अनुसार गाउँघर क्लिनिक स्थापना गर्ने र उपलब्ध गाउँघर क्लिनिक थप व्यवस्थीत बनाउने ।		
फ. नगरमा रहेका विभिन्न निजि स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई कम नाफामुलक र बढि सेवामुलक र नगरबासी प्रति थप उत्तरदायी बनाउन नगरमा रहेका विपन्न, बालबालिका, महिला, जेष्ठ नागरीक, अपाङ्गहरूलाई नगरको सिफारीस र समन्वयमा निश्चित कोटाका अधारमा निशुल्क उपचार सेवा प्रवाह हुने व्यवस्था मिलाउन तथा नगरमा रहेका सामुदायिक र सरकारी लगायत सबै किसिमका स्वास्थ्य संस्थाहरूलाई राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको प्रविधिक, पुर्वाधार र जनशक्तीयुक्त बनाई नगरबासीहरूलाई गुणस्तरीय र विश्वसनीय स्वास्थ्य सेवाको अनुभुती गराउनका लागि निम्न कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. सामुदायिक, सरकारी तथा निजी स्वास्थ्य संस्थाको सेवा अनुगमन तथा नियमन गर्ने ।	१. विपन्न तथा अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक आदिका लागि निश्चित संख्या छुट्याई नीजि क्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाबाट सेवा प्रवाहको शुरुवात गर्ने ।	१. नगरका विपन्न वर्गका लागि कम्तीमा नि १०% कोटाको व्यस्थापन गर्न नगरले निजी स्वास्थ्य संस्थाहरूसंग समन्वय गर्ने ।

स्वास्थ्य क्षेत्रको अपेक्षित उपलब्धी

सूचकाङ्कहरू	एकाइ	हालको (२०७६/७७)	मध्यकालिन	दीर्घकालिन
क. बाल स्वास्थ्य				
खोप सेवा				
सबै खोप लगाएका बालबालिकाको (१२ देखि २३ महिना) %	%	०	०	०
TD2 र 2+खोप लगाएका गर्भवती महिलाहरूको %	%	९७.५	१००	१००
पोषण				
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-११ महिनाका बच्चाहरूको %	%	८९	९५	१००
बच्चाको वृद्धि भएको छ वा छैन भन्ने कुराको अनुगमन गराउन दर्ता भएका ०-२३ महिनाका बच्चाहरूको %	%	१००	१००	१००
कुपोषित बालबालिका र नयाँ अनुगमन भ्रमण ५ प्रतिशतको अनुपात (<२ वर्ष)	%	१.३	१	०
वृद्धि अनुगमन भ्रमणको औसत संख्या (२ मुनिका बालबालिकामा)	%	४	१५	२४
ख. पारिवारिक स्वास्थ्य				
सुरक्षित मातृत्व				
प्रोटोकल अनुसार (चौथो, छैठौं, आठौं र नवौं महिनामा) प्रसूतिपूर्व जाँच गराउने महिलाको %	%	६१	८०	१००
गर्भावस्था दौरान १८० दिनको लागि आइरन र फोलिक	%	६१	८०	१००

एसिड प्राप्त गर्ने महिलाहरूको %				
जीवित जन्मको हकमा स्वास्थ्य संस्थामा डेलिभरी गराउने महिलाहरूको %	%	३९	७०	९०
स्वास्थ्य संस्थामा भएको कुल डेलिभरी मध्ये तालिम प्राप्त स्वास्थ्यकर्मीको अनुगमनमा भएका डेलिभरीहरूको %	%	३९	७०	९०
प्रोटोकल अनुसार प्रशुति पछिको स्याहारको लागि स्वास्थ्य संस्थामा जाने महिलाहरूको %	%	३१	७०	९०
शिशु मृत्यु संख्या	जना	२	१	०
सुत्करी मृत्यु संख्या	जना	०	०	०
परिवार नियोजन				
परिवार नियोजनका साधन प्रयोग गर्नेको दर (CPR) (आधुनिक विधि) (समायोजन नगरिएको)	%	१२	२५	४०
महिला स्वास्थ्य स्यमंसेविका (FCHV)				
आमा समूहको बैठकको	%	९६	१००	१००
ग. क्षयरोग				
रोग पत्ता लागेको दर (सबै PBC)	%	१००	१००	१००
सफल उपचारको दर (सबै PBC)	%	९४	१००	१००
स्पष्टम परिवर्तन दर (सबै PBC)	%	१००	१००	१००
घ. कुष्ठरोग				
नयाँ रोगी पहिचान दर (NCDR) प्रति १००,००० जनसंख्यामा	/१००,०००	२.२	५	१०
ड. एचआइभी/एड्स				
प्रसूतिपूर्वको जाँच दौरान एचआइभीको जाँच गराउने महिलाको	%	७४	१००	१००

५.३.३. सम्पदा संरक्षण

ऐतिहासिक दृष्टिले बाईसे-चौबीसे राज्य अन्तर्गत पर्ने स्याड्जाका ६ वटा टुक्रा को एक टुक्रा गह्रौ राज्य थियो । यस राज्यमा दशरथ खाँणका वंशधरहरूले २८४ वर्षसम्म शासन गरेको पाईन्छ । सन् १८७५ ताका अभिमान सिहँ वस्नेत समेतको पाल्या हिडेको फौजले गह्रौ राज्य पनि एकिकृत गरेको इतिहास छ । यसै गह्रौकोट राज्य अन्तर्गत पर्ने महत्वपूर्ण धार्मिक स्थल अहिले गह्रौसुर मन्दिरको रूपमा चिनिन्छ । यस राज्यको राजधानी भुम्रे हटिया वजार भएको पाईन्छ । वर्तमान वालिड को पेखु वाघखोर दरवार क्षेत्र पनि यस ठाउको ऐतिहासिक धरोहर को रूपमा लिने गरिन्छ । पेखु नेपालको पुरानो शासकिय केन्द्रकै रूपमा विकसित भएको देखिन्छ । नेपालको तत्कालिन शासन व्यवस्था अनुसार गह्रौकोटे अन्तिम शासक गुप्त बहादुर खाड़सम्मको परम्परा पेखुले धानेको थियो । सामाजिक-सांस्कृतिक दृष्टिले वालिड वहुजातिय, वहुधार्मिक वहुभाषिक नगर हो । यस आधारमा ब्राह्मण, क्षेत्री, सन्यासी, गरुड, मगर, ठकुरी, कुमाल,

मार्भि, सार्कि, भुजेल सबैको आ-आफ्नै धर्म संस्कृति रहेको छ । यि जातजातिहरूमा नेपाली मगर, गुरुड र नेवारी भाषा प्रचलनमा देखिन्छ भने छुट्टाछुट्टै चाडपर्व पनि मनाउने गरिन्छ । ऐतिहासिक दरबारहरूको साथै गद्दौकोट कालिका मन्दिर, घ्याङ्गलिङ, बाहुनथान, थामको चौर, चन्द्रकोट डाँडा, छाङ्गाङ्गदी, अकलादेवी मन्दिरजस्ता धार्मिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरू रहेका छन् ।

बिशेष गरी ऐतिहासिक-सामाजिक-सांस्कृतिक सम्पदाहरू चिनारीको रूपमा रहेको यस नगरपालिकामा सम्पदा संरक्षण मात्र नभइ प्रवर्धनमा पनि उतिकै ध्यान पुराउनु पर्ने हुन्छ । सम्पदाको संरक्षण र प्रवर्धन गर्न, सम्पदा र सम्पदाको महत्वको बारे प्रस्तुत हुन जरुरी छ । पुर्खाहरूबाट परम्परागतरूपमा प्राप्त गरी वर्तमान र भावी सन्ततिहरूमा हस्तान्तरण हुने परम्परा एवं मानवसभ्यता र संस्कृति भल्काउने जीवन्त अभिव्यक्ति सम्पदा हो । यस्ता अभिव्यक्तिहरू मुर्त र अमुर्त रूपमा व्यक्त हुन्छन् । संयुक्त राष्ट्र संघीय शैक्षिक, बैज्ञानिक तथा सांस्कृतिक संगठनको अनुसार मुर्त सम्पदा स्मारक, वास्तुकला, मुर्ति, उपकरण, औजार आदि हुन् भने, अमुर्त सम्पदामा मौखिक परम्परा, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीति-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सिपहरू समावेश हुन्छन् । सामान्यता हरेक किसिमको सम्पदालाई प्राचिन, ऐतिहासिक, धार्मिक र सांस्कृतिक भनि बर्गीकरण गर्न सकिन्छ ।

विश्वव्यापीकरण, आधुनिकीकरण, जनसंख्या वृद्धि, बढ्दो शहरीकरण र अव्यवस्थित विकास निर्माणको कारण सम्पदा तथा सांस्कृतिक विविधताको संरक्षण कार्य स्थानीय सरकार र नागरिकको लागि प्रमुख चुनौतीको रूपमा रही आएको छ । विभिन्न कारणले शहर तथा बजार क्षेत्रको जनसंख्यामा उच्च वृद्धि देखिन्छ भने, ग्रामिण क्षेत्रको जनसंख्यामा गिरावट देखिन्छ । यी सब प्रवृतीले गर्दा मुर्त सम्पदाहरूमा क्षति, हानिनोक्सानी, चोरी, अतिक्रमण, तथा जिर्ण हुने समस्या रहेको छ । त्यस्तै शताब्दीअौं पुराना अमुर्त सम्पदा जस्तै; परम्परा, संस्कृति, भाषा, कला तथा जीवनशैलीहरू अपरिवर्तनीय रूपले हराउदै गएको छ । त्यसर्थ बिध्यमान सन्दर्भमा विकास र सम्पदा संरक्षण बीच सन्तुलन ल्याई दिगो विकास हासिल गर्नु प्रमुख चुनौतीको रूपमा प्रस्तुत छ ।

कुनै पनि सम्पदा ऐतिहासिक, सामाजिक, सौन्दर्य, बैज्ञानिक, वा आर्थिक हिसाबले महत्वपूर्ण हुन्छ । ऐतिहासिक सम्पदाहरूले बिगतको सभ्यता, संघर्ष, मान्यता तथा दर्शन भल्काएको पाइन्छ । सामाजिक सम्पदाहरू, मुख्यत अमुर्त सम्पदाले सामुदायिक सद्भाव एवं भाइचारा कायम गर्न टेवा पुराइ रहेको हुन्छ । सौन्दरियताको पाटोबाट पनि सम्पदाले बस्ती, शहर, वा क्षेत्रको भौतिक विशेषता, पहिचान तथा विशिस्तता जनाउदछ । त्यस्तै बैज्ञानिक हिसाबलेपनि पुरातात्विक र प्राचिन स्मारक, बस्तु, उपकरण, औजार, प्रविधि, विद्या आदिको खोज र अध्यनले केहि सम्पदा र संकृति महत्वपूर्ण हुन्छन् । आर्थिक हिसाबले मुलत पर्यटक भित्राउन र रोजगारी सिर्जना एवं राजस्व अभिवृद्धिकोलागि सम्पदा अत्यन्त महत्वपूर्ण छ ।

यसै सन्दर्भमा नेपालको संविधान, अनुसूची द, (भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास) र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम संस्कृति र सम्पदा जोगाउने पहिलो दायित्व स्थानीय सरकारको रहन्छ ।

उद्देश्य १: सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि नगरस्तरिय समिति र इकाई गठन तथा परिचलान गर्ने ।

नीति क. सबै बडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय सम्पदा समिति गठन गरिने छ ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन इकाई गठन गरिने छ ।

नीति ग. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र ईकाई को विशेष भूमिका सुनिश्चित गरीने छ ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र ईकाई द्वारा सबै खाले भौतिक/सांस्कृतिक सम्पदाको अध्यन तथा तथ्यांक संकलन थाल्नी गराइने छ ।

नीति ङ. पुरातत्व विभागको प्राचीन स्मारक संरक्षण नियमावली अनुरूप सम्पदाको पहिचान र सुचिकृत गर्न आवस्यक मापदण्ड तथा निर्देशिका तयार गरीने छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिकाको सम्पूर्ण सम्पदा सम्बन्धि तथ्यांक व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापनका निम्नि आवस्यक उपकरण/प्रविधि व्यवस्था गरीने छ ।

नीति ख. लोपोन्मुख भाषा, लिपि र विभिन्न कला संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण र knowledge management गरीने छ ।

नीति ग. प्रभावकारी सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनकोलागि सम्पूर्ण संकृतिक, धार्मिक, ऐतिहासिक, पुरातात्विक सम्पदाको तथ्यांक संकलन तथा अधावाधिक गरी नगरपालिकाको सम्पदा स्रोत नक्सा सहितको heritage register निर्माण गरीने छ ।

उद्देश्य ३: सम्पदा/संस्कृतिको प्रभावकारी व्यवस्थापन र प्रवर्द्धनद्वारा पर्यटन, स्थानीय आर्थिक विकास लगायतका क्षेत्रको थप सबलीकरण गर्ने ।

नीति क. नगरपालिकाको पर्यटकीय र स्थानिय आर्थिक विकासमा टेवा पुराउन सक्ने सम्पूर्ण सम्पदा क्षेत्र/स्थान र संस्कृति भल्काउने समुदायको संरक्षण र व्यवस्थापनमा विशेष ध्यान पुराइने छ ।

नीति ख. अन्य विभाग र क्षेत्र (जस्तै स्थानीय आर्थिक विकास/राजस्व, यातायात, भू-उपयोग आदि संग समन्वय गरी सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापन गुरुयोजना निर्माण गरीने छ ।

नीति ग. गुरुयोजनामालाइ भू-उपयोग योजना, वर्गिकरण zoning आदि संग बाधिने गरी निर्माण गरीने छ ।

उद्देश्य ४: सबै खाले सम्पदा र सम्पदा क्षेत्रलाई जिर्ण हुनबाट र निजि तथा सार्वजनिक गतिविधिबाट हानी/नोक्सानी हुनबाट संरक्षण गर्ने ।

नीति क. सम्पदा/संस्कृतिलाइ असर गर्ने सबै खाले गतिविधिको रोकथाम, नियन्त्रण, र नियमन गरीने छ ।

नीति ख. विकास निर्माण परियोजना संचालन गर्दा सम्पदा क्षेत्रलाई जोगाएर अगाडी बढ्ने नीति अवलम्बन गरीने छ ।

नीति ग. सम्पदा संरक्षणका लागि नगर भित्र संरक्षण क्षेत्रहरू कायम गरीने छ ।

नीति घ. सम्पदा संरक्षणका लागि विभिन्न खाले प्रोत्सहान तथा सहयोगको व्यवस्था गरीने छ ।

उद्देश्य ५: सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनमा जनचेतना, जनसहभागिता तथा साझेदारी वृद्धि गर्ने ।

नीति क. सूचना प्रवाहका विभिन्न माध्यमको प्रयोगद्वारा र कार्यक्राम मार्फत नागरिकलाई र विशेष गरी नयाँ पुस्तालाइ सम्पदा र सो को संरक्षण बारे सचेत गराइने छ ।

नीति ख. संरक्षणमा नागरिकको र विशेष गरी नयाँ पुस्ताको प्रतक्ष्य संलग्नता सुनिचित गराइने छ ।

नीति ग. सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग समन्वय र साझेदारी मार्फत अगाडी बढने नीति अवलम्बन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.३ : सम्पदा संरक्षण

क. नेपालको संविधान अनुसार भाषा, संस्कृति, ललितकलाको संरक्षण र सम्बन्धित गतिविधिको व्यवस्थापन एवं जिम्मेवारी नगरपालिकाको रहेको छ । नगरले सम्पदाको महत्वलाई हृदयङ्गम गर्दै समस्त स्थानीय सम्पदाको संरक्षण र व्यवस्थापन कार्यलाई नियमन तथा सहजीकरण गर्न बहुपक्षीय समन्वय सहित नियम कानुन निर्माण र मार्गनिर्देशनको लागि योजना तर्जुमा गर्ने जस्ता क्रियाकलाप अगाडी बढाउने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरूप सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाई स्थानीय परिवेस र सबालहरूलाई समेटि प्रदेश र केन्द्रसंग समन्वय गर्ने ।</p> <p>१. नेपालको संविधान, अनुसूची ८, भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास र स्थानीय सरकार सचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने ।</p> <p>१.१. स्थानीय सम्पदा संरक्षण ऐन, निममावली निर्माण तथा अन्य आवश्यक कानुनी व्यवस्था गर्ने । साथै सम्पदा संरक्षण गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. नेपालको संविधान, अनुसूची ८, भाषा, संस्कृति र ललितकलाको संरक्षण र विकास र स्थानीय सरकार सचालन ऐन २०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ बमोजिम नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने ।</p> <p>१.१. स्थानीय सम्पदा संरक्षण ऐन, निममावली निर्माण तथा अन्य आवश्यक कानुनी व्यवस्था गर्ने । साथै सम्पदा संरक्षण गुरुयोजना निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रभावकारी ऐन सहितको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।</p>

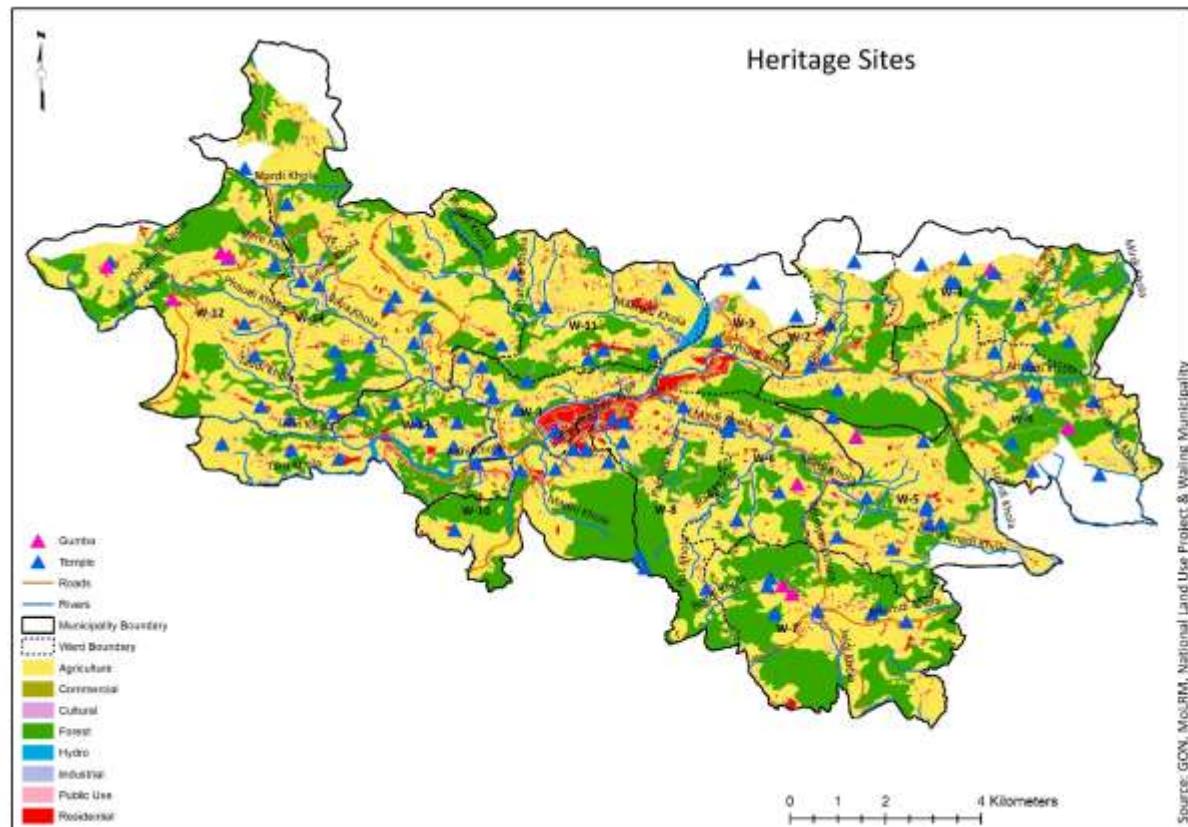
ख. यस नगरपालिका बाईसे-चौबीसे राज्य मध्यको एक प्रमुख सभ्यता भएको, र सम्भवत त्यो भन्दा पहिले देखिनै मानव बसोबास र गतिविधि रहेकाले प्राचिन बस्तिहरूको सम्भावना रहन्छ । त्यसर्थ नगरमा यस्ता बस्तिहरूको भए नभए बारे बस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड २०७३ को अधारमा खोज, अनुसन्धान तथा पहिचान कार्य गर्ने योजना रहेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. नगर भित्र १०० वर्ष भन्दा पुराना बस्तिहरू भए नभए बारे बडा स्तरिय परामर्श गर्ने । (जस्तै भुम्गे नेवार बस्ति ।)</p>	<p>१. बस्ती विकास शहरी योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड २०७३ अनुरूप सम्पदा बस्तिहरू खोज तथा पहिचान कार्य थालनी गर्ने ।</p>	<p>१. सम्पदा बस्तिहरूको सूचीकरण, संरक्षण, व्यवस्थापन र प्रचार प्रसार ।</p>

ग. सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापनको निर्मित तथ्यांकको प्रयोग प्रमुख हुन्छ । नगरमा यस्ता तथ्यांकहरू न्युन र पुराना, छारिएको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । यस अवस्थाबाट आधुनिकता तर्फ उन्मुख हुन र तथ्यांकको प्रयोगबाट वैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्ने, नगरले विभिन्न चरणमा तथ्यांक सम्बन्धि कार्यहरू गर्ने छ । साथै तथ्यांकको प्रयोग बाट विभिन्न सुची तथा सम्पदा वर्गीकरण पनि गरीने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची (land use inventory) संकलन कार्य मा सबै खाले सम्पदा क्षेत्र र स्थानको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाई अद्यावधिक गरेर एकरूपता दिने ।</p> <p>२. नगरमा अवस्थित सम्पूर्ण</p>	<p>१. सम्पदा क्षेत्र र स्थान सम्बन्धि विभिन्न तथ्यांक र (land use inventory) लाई प्रयोगमा ल्याई सम्पदा क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संरक्षण कार्य गर्ने ।</p> <p>२. संकलित तथ्यांक, अध्यन, सूचीकरण</p>	<p>१. मध्याकालिन सबै सम्पदा संरक्षण सम्बन्धि मध्यकालिन प्राथमिकताका कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।</p>

धार्मिक, संकृतिक, ऐतिहासिक, पुरातात्त्विक, पर्यटकीय महत्वका सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको अध्यन, सूचीकरण र बर्गिकरणको थालनी ।	र बर्गिकरणको अधारमा सम्पदा गुरुयोजना र heritage register निर्माण कार्य गर्ने ।	
--	--	--

नक्शा १/५.३.३. नगरपालिकाको भू-उपयोग बर्गिकरण नक्सामा चित्रित प्रमुख सम्पदा स्थान

यस नक्साले नगरको फरक फरक भू-उपयोग क्षेत्रमा अवस्थित सम्पदा स्थललाई इंगित गर्छ । यस प्रकारको तथ्यांक सहितको नक्साङ्कानले सम्पदा संरक्षण एवं व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन मद्दत पुर्याउछ । साथै ठुलो संख्यामा रहेका सम्पदा स्थानको यस नक्साले भौगोलिक अवस्थिति मात्र जनाएपनि, विद्युतिय (digital) माद्यमद्वारा प्रयोजनमा ल्याउदा प्रत्यक्ष स्थानको विस्तृत जानकारी लिन मिले गरी भण्डारण गरीएको हुन्छ ।

घ. अमुर्त सम्पदा अन्तर्गत परम्परागत ज्ञान तथा कला संरक्षण पनि महत्वपूर्ण हुन्छ । विशेष गरी नगरको आदिवासी, जनजाती र लोपन्मुख समुदायको परम्परागत ज्ञान तथा कला लोप हुदै गएको सन्दर्भमा सो को संरक्षण जरुरी छ । अभ्यासमा आउने तर कुनै पनि किसिमको अभिलेखीकरण नहुने हुँदा कतिपय मौखिक परम्परा, भाषा, लिपि, साहित्य, प्रस्तुति कला, सामाजिक अभ्यास, रीत-रिवाज, चाडपर्व, प्रकृति र ब्रह्माण्डसँग सम्बन्धित ज्ञान तथा अभ्यासहरू एवं परम्परागत शिल्पकला निर्माण गर्ने ज्ञान तथा सिपहरू जोगाउन चुनौतीपूर्ण हुन्छ । त्यसर्थ यस्तो किसिमको ज्ञान तथा कलालाई जगेना गर्न नगरले अभिलेखीकरण तथा व्यवस्थित तरिकाले सम्बर्धन, अद्यावधिक तथा वितरण गर्ने कार्यक्रम राखेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
१. लोपोन्मुख र जनजाति भाषा, लिपि र विभिन्न कलाको पहिचान र त्यस पश्चात सो को संरक्षण गर्न अभिलेखीकरण र knowledge management को थालनी ।	१. भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र knowledge management लाई निरन्तरता तथा अद्यावधिक ।	१. भाषा तथा लिपीको अभिलेखीकरण र knowledge management लाई निरन्तरता तथा अद्यावधिक गरी स्थानीय पहिचान निर्माण गर्ने ।

ड. सेवा प्रवाह अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धि विभिन्न कार्य पहिचान गरिएको छ । नगरमा अवस्थित सम्पदा स्थान/क्षेत्रको संरक्षण र व्यवस्थापनमा सुधार तथा प्रवर्धन, नयाँ सम्पदा स्थान/क्षेत्रको पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन लगायात कार्यक्रमहरू विभिन्न चरणमा तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिघकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. प्रस्तावित प्राचीन संस्कृतिको अध्यन केन्द्र र संस्कृतिक संग्रालयहरू निर्माण सम्पन्न गरी प्रयोगमा ल्याउने । पर्यटकीय हिसाबले महत्वपूर्ण सम्पदा क्षेत्र र स्थलहरूको प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने ।</p> <p>२. सबै सम्पदा स्थलमा पुग्ने बाटोको सुधार कार्य थालनी गर्ने, विशेष गरी वडा २ को तिल डाँडा गुफा, वडा ७ को सिद्धबाबा मन्दिर, वडा ८ काफल डाँडा र बोगटी डाँडा धुनी लगाउने स्थानहरूको को बाटो सुधार गर्ने ।</p> <p>३. वडा नागरिकहरूको अनुरोधलाई मध्यनजरमा राख्दै महत्वपूर्ण स्थानीय सम्पदा र संस्कृति, जस्तै वडा ११ स्थित बाइसे चौबिसे राज्य दरबार, गरौकालिका मन्दिर, मगर तथा गुरुङ भेसभुसा, भाषा, लिपि, घटु नाच र अन्य सबैको संरक्षण, व्यवस्थापन, र प्रचार प्रसारको लागि विशेष कार्यक्रम तर्जुमा र आर्थिक तथा गैर-आर्थिक सहयोग गर्ने ।</p>	<p>३. स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्य लाई निरन्तरता दिने । स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षणलाई अन्य क्षेत्रको कार्यक्रममा समेत समावेश गर्ने ।</p>	<p>३. स्थानीय कला र संस्कृति संरक्षण र प्रवर्द्धनमा नगरले गर्ने सहयोग र सहकार्यको पद्धतिमा आवश्यक परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।</p>

च. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापन सम्पूर्ण कार्यसम्पादनको निम्न नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा अन्तरिक तथा बाह्य सरोकारवालाहरूको आवस्यकता पर्ने हुनाले । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि, सहकार्य र समन्वय पनि महत्त्वपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ । त्यस्तै यस क्षेत्रमा सचेतना र जागरूकताको पनि उत्तिकै महत्वपूर्ण भूमिका हुनाले र यस्ता क्षेत्र र स्थानको सुरक्षामा पनि ध्यान दिनु पर्ने हुनाले यस विषयलाई पनि मध्यनजर गर्दै कार्यक्रम राखिएको छ । विशेष गरि युवा पुस्तामा संस्कृति सम्बन्धि मूल्यमान्यता घट्दै गएको भन्ने बुझिएकोले, युवा पुस्तालाई समेत सचेतना अभिवृद्धिमा कार्यक्रम तय गरिएको हो ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिघकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. सङ्गीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण</p>	<p>१. आवश्यकता अनुसार सम्पदा संरक्षण इकाईलाई सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गत विस्तार गर्ने ।</p>	<p>१. सम्पदा संरक्षण सँग सम्बन्धित क्षमता विकास कार्यक्रममा आवश्यक परिमार्जन गरी क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिने ।</p>

<p>व्यवस्थापन शाखा वा सामाजिक विकास शाखा अन्तर्गत सम्पदा संरक्षण इकाई स्थापना गर्ने ।</p> <p>२. सम्पदा संरक्षण इकाईको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>३. सम्पदा व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि नगरस्तरिय समिति गठन तथा परिचलन गर्ने ।</p>	<p>२. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>२. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिने ।</p>
---	---	---

च.१. बाह्य पक्ष र सरोकारवालाको लागि :

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमता विकासमा मात्र नभइ सम्पदा संरक्षण क्षेत्र सङ्ग्रह प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक, बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना वृद्धिमा पनि ध्यान दिन ।</p> <p>२. सम्पदा संरक्षण र व्यवस्थापनको लागि सरोकारवाला संघ संस्था, निजि क्षेत्र, गैरसरकारी संस्था र जानकार समूह आदि संग साझेदारी विकास गर्ने ।</p> <p>३. विशेष गरी नयाँ पुस्तालाई संलग्न गराउने खाले सचेतना कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने । साथै नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, सेना आदि) को सहयोगमा सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने ।</p>	<p>१. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।</p> <p>२. सम्पदा संरक्षणका नगरको आन्तरिक संयन्त्र र सम्बन्धित सरोकारवालासँगको सहकार्यलाई संस्थागत र व्यवस्थित गर्ने ।</p> <p>३. नयाँ पुस्ताको संलग्नता र सम्पदा सुरक्षाको निरन्तर सुनिश्चितता ।</p>	<p>१. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन र नियमन ।</p> <p>२. सम्पदा संरक्षणमा सहकार्य र साझेदारीलाई उपलब्धीमुलक बनाउन सम्बन्धित सरोकारवाला सपहितको नगर स्तरीय संयन्त्रको भूमिका परिभाषित गरी थप व्यवस्थित बनाउने ।</p> <p>३. नयाँ पुस्ताको संलग्नता र सम्पदा सुरक्षाको निरन्तर सुनिश्चितता</p>

५.४. पुर्वाधार विकास

यो खण्डमा वालिङ्ग नगरपालिकाको भू-उपयोग र शहरी विकास, पार्क तथा मनोरञ्जनका पुर्वाधार, यातायात, खानेपानी, सार्वजनिक सरसफाई, सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय, सिंचाई, विद्युत र सञ्चार सम्बन्धि पुर्वाधार र सेवाको नीति तथा आवधिक प्राथमिकता समेटिएको छ। यी सेवाका पुर्वाधार तयारी वा स्तरोन्नतीको विधि र मापदण्ड निर्माण गरी तीनको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत सुव्यवस्थित र पुर्वाधारयुक्त वालिङ्ग निर्माणको नीति र प्राथमिकता यो क्षेत्रमा समेटिएको छ।

५.४.१. भू उपयोग तथा आवास व्यवस्थापन

वालिङ्ग नगरपालिकाको बस्ति एवं मानव गतिविधि उदयको विकासक्रमलाई नियाल्दा सुरुमा आँधीखोला किनार आसपासको क्षेत्रबाट भएको भन्ने विश्वास रहेको छ। त्यसपछि बाईसे-चौबीसे राज्य अन्तर्गत पर्ने स्याडजाका ६ वटा टुक्रा को एक टुक्रा गह्रौ राज्य थियो। सन् १८७५ ताका अभिमान सिहँ बस्न्यात समेतको पाल्पा हिडेको फौजले गह्रौ राज्य पनि एकिकृत गरेको इतिहास छ। यस राज्यको राजधानी भुम्रे हटिया बजार भएको पाईन्छ। वर्तमान वालिङ्गको पेखु पनि नेपालको पुरानो शासकिय केन्द्रकै रूपमा विकसित भएको देखिन्छ।

विभिन्न राज्य तथा प्रसासनिक प्रणाली हुदै, समकालीन इतिहास सम्म आइपुगदा २०५४ सालमा स्थापना भए पश्चात साविक पेखुवाघखोर, वालिङ्ग, धनुवासे गा.वि.स. मिलाई जम्मा ११ वटा वडा कायम गरी गरिएको थियो। हाल संघीय संरचना अनुसार २०७३, फागुन २७ गतेदेखि छिमेकी गा.वि.स. जगत भञ्ज्याड, मल्याडकोट, केवरेभञ्ज्याड, कालिकाकोट, सिर्सेकोट, थुमपोखरा, पेलाकोट, तिनदोबाटे, स्वरेक, छाडछाडदी, माझकोट, एलादी गा.वि.स. का पुरै वा आंशिक वडाहरू समावेश भई १४ वटा वडाको बृहत नगरपालिका घोषणा भएको हो। आगामी दिनमा नगरपालिकालाई स्मार्ट सिटीको रूपमा विकसित गर्ने परिकल्पना रहेको हुनाले, समग्र भू-उपयोग अभ्यासलाई पनि संस्थागत गराई आधुनिक बनाउन पर्छ।

नेपाल सरकार, भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयका (२०७२) अनुसार सीमित भूमि र भूमिस्रोतको संरक्षण, समुचित उपयोग र प्रभावकारी व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यलाई मार्गनिर्देशन गर्न तर्जुमा गरिएको नीतिगत दस्तावेज भूउपयोग नीति हो । भूमि तथा भूमि स्रोतको संरक्षण, उपयोग र व्यवस्थापनका लागि आवश्यक पर्ने कानुनी एवम् संस्थागत व्यवस्था यसै नीतिको आधारमा गरिन्छ । यस नीतिले भूमि तथा भूमि स्रोतको उपयोगबाट प्राप्त हुने लाभलाई न्यायोचित ढंगबाट वितरण गर्न सक्ने अवस्था सिर्जना गर्दछ । भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाको साथै सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन र अभ्यास स्थानीय सरकारको लागि महत्वपूर्ण हुन्छ । नगरपालिकाहरूको औद्योगिक, व्यापारिक वा आवासीय क्षेत्र लगायत शहरी ग्रामिण/योजनालाई वैज्ञानिक बनाउन भू-उपयोग योजना आवश्यक हुन्छ ।

त्यस्तै भू-उपयोग योजनाले स्थानीय सरकारको अन्य नीतिमा सकरात्मक प्रभाव पर्दछ । उदाहरणको लागि स्थानीय सरकारले कुनैपनि निर्माण संस्थालाई आवाशीय वा व्यापारिक प्रयोजनको लागि ठूला अपार्टमेन्टहरू निर्माणको अनुमति दिन लागेको, विद्यालयको कक्षा कोठा वा नयाँ भवन निर्माणको तयारी, बाटो निर्माण वा अस्पताल निर्माणजस्ता कार्यहरू सञ्चालन गर्न भू-उपयोग योजना छ भने सो निर्माण गर्दा बढी प्रभावकारी हुने निर्णय गरी निर्माण प्रकृयामा लैजान सकिन्छ । भू-उपयोग नीति, नियम, योजनाले स्थानीय सरकारलाई जमिनको प्रकृति अनुसारको क्षेत्र छुट्याउन तथा विकास निर्माणका कार्यहरू विस्तार गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ । नेपालको संविधान २०७२ ले स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्न पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । त्यस्तै स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई शहरी विकास, बस्ति विकास र भवन सम्बन्धि काम कारबाहीमा अधिकार सुनिश्चित गरेको छ । भू-उपयोग ऐन २०७६ ले पनि स्थानीय सरकारलाई विभिन्न भू-उपयोग संरचना सहित, भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तयारी, परिमार्जन, र कार्यान्वयन एवं भू-उपयोग योजना तर्जुमा गर्न निर्देशित गरेको पाइन्छ । विस्तृत रूपमा हेर्दा भू-उपयोग नीति, नियम, योजना बनाइने कार्य संघीय र प्रदेश सरकारको कार्यसुचि भित्र परेका छन् र थप स्थानीय नीति, नियम, भू-उपयोग योजना बनाइने कार्य स्थानीय सरकारको कार्य हो भनि शहरी विकास मन्त्रालयले प्रकाशन गरेको भू-उपयोग नीतिमा उल्लेख गरेको छ ।

वालिड नगरपालिका राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनामा समावेश भएको र यस परियोजना बाट नक्सा, तथ्यांक, प्रतिवेदन समेत नगरपालिकाले प्राप्त गरिसकेको हुनाले भू-उपयोग योजना निर्माणका लागि तुलनात्मक रूपमा सहज वातावरण तयार भएको छ । साथै, नगरले विभिन्न कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण औद्योगिक क्षेत्र निर्धारण, भूमि एकीकरण (Land Pooling) लगायतका कार्य प्रारम्भ गरेको छ । तथापि कतिपय संरचना निर्माण भइसकेको तथा समुदायलै आफ्नै विवेकका आधारमा विकास गरेका कृषि, आवास तथा व्यवसायिक क्षेत्रमा ठूलो परिवर्तन गरी पुर्ण रूपमा वैज्ञानिक भू-उपयोग योजना बनाउन भने सहज छैन । शहरी विकासको अभिन्न अंगका रूपमा रहेको भवन निर्माण व्यवस्थित गर्न नगरले भवन संहिताको कार्यान्वयन गरिरहेको छ । साथै नगरका भवनहरूमा एउटै रंग लगाएर पिंक सीटीको स्वरूप दिने प्रयास पनि नगरले गरेको छ । तथापि पहिले नै वनेका भवन तथा संरचनाहरूलाई भवन संहिता तथा मापदण्ड अनुकूल बनाउनमा कमी महशुष गरिएको छ ।

भू-उपयोग, भू-सिमाइकन तथा जग्गा नापी तथ्यांक (Land Use, Boundary and Land Parcel Data), भवन निर्माण तथा व्यवस्थापन तथ्यांक (Building Construction and Management Data), भू-उपयोग अवस्था (Land Use Pattern), पुनरविकास (Redevelopment) आदि भू-उपयोग र शहरी विकासका महत्वपूर्ण पक्ष हुन् ।

अधिकांस स्थानीय सरकारहरूले नक्सा पास/निर्माण स्वीकृति प्रक्रिया कार्य परम्परागत रूपमा गर्दै आएको हुनाले यसलाई थप आधुनिकीकरण र प्रविधिमुलक बनाउन जरुरी देखिन्छ । हाल सम्म कागजीरूपमा हुने नक्सा पास/निर्माण स्वीकृति कार्यलाई विधुतिय digital माद्यमद्वारा अगाडी बढाउन पर्ने देखिन्छ भने सबै

अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली एकिकृत गर्ने integrated building permit system तिर उन्मुख हुनु पर्छ । यी कार्यका लागि तथ्यांक व्यवस्थापन र प्रयोगको मुख्य भूमिका हुन्छ ।

भूमिको अबैज्ञानिक प्रयोग तथा तालमेल नमिल्नाले वा परस्पर विरोधि प्रयोग (land use conflict), अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास/भू-प्रयोग विद्यमान छ । विभिन्न किसिमका भू-तथ्यांक, आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक तथ्यांक आदि संकलन गरी र प्रयोगमा ल्याउनु पनि अपरिहार्य छ ।

पुनरविकास अर्थात् साना टुक्रे कित्ताहरू तथा पुराना अव्यवस्थित किसिमले बनेका संरचनाहरूलाई व्यवस्थित ढंगले पुनर्स्थापना गर्नु हो । यसो गर्दा नगरपालिकामा जोखिम तथा अव्यवस्थित बसोबास गर्ने परिवारको तथा जमिनको पनि उचित व्यवस्थापन गर्नु पर्ने हुन्छ ।

यस पृष्ठभूमिमा नगरको भू-उपयोग र शहरी विकासलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउने लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ । मा वर्गीकरण गरी उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: नगरपालिकाको सबै अन्तर वडा तहका सीमाहरू भौगोलिक सूचना प्रणाली GIS आधारमा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्नु ।

नीति क. निर्वाचन आयोग र नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक वडाको राजनीतिक र भौगोलिक सीमा यकिन गरि नगरपालिका सीमा मा एकरूपता ल्याईने छ ।

नीति ख. प्रत्यक वडा भित्र पर्ने हरेक घरधुरि तथा सेवा प्रवाह सहि वडा भित्र पर्ने गरी सीमा तथ्याकं कायम गरिने छ ।

नीति ग. नगरपालिका संग जोडिएका छिमेकी नगरपालिका/गाउँपालिका बीच समन्वय गरी नगरपालिकाका सीमा सहि रूपमा कायम गरिने छ ।

उद्देश्य २: नगरपालिका भित्र पर्ने हरेक जमिन कित्ता (Land Parcel) तथ्याकं निरन्तर रूपमा संकलन तथा अद्यावधिक/परिमार्जन गर्नु ।

नीति क. नापी कार्यालय संग समन्वय गरी हरेक जमिन कित्ताको GIS आधारमा सर्वेक्षण तथ्याकं अद्यावधिक गरिने छ ।

नीति ख. नापी तथा मालपोत कार्यालय सँग समन्वय गरी पुनर नापी मार्फत लालपुर्जा तथा नापी नक्शाको क्षेत्रफलमा एकरूपता ल्याईने छ ।

नीति ग. नगरपालिको ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि तथा जोखिमयुक्त जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी तथा अन्य परिवारको तथा यसरी प्रयोग भइ रहेको जमिनको तथ्याकं संकलन गरिने छ ।

नीति घ. ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी, र निजि तथा जोखिमयुक्त जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी र अन्य परिवारहरूको वास्तविकता यकिन गरीने छ ।

नीति ड. नगरपालिको भित्रका जमिन कित्ताको सबै खाले तथ्यांक व्यवस्थापन गरी सर्वसाधारणले सहज रूपमा विद्युतिय (डिजिटल) माध्यमबाट हेनें र प्राप्त गराउने प्रवन्ध गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : नगरपालिका भित्र रहेका हरेक पूर्वाधार/भवन को तथ्यांक संकलन सम्पन्न गरी निरन्तर अद्यावधिक गर्नु ।

नीति क. नगरपालिकाबाट नक्सा पास/स्वीकृति प्राप्त भवनहरूको थप तथ्यांक जस्तै संरचनागत प्राविधिक (engineering requirement), विद्युतीय लाइन, खानेपानी लाइन, सञ्चार, कर तथा शुल्क, भवन/संरचनाको प्रस्तावित प्रयोग आदिलाई अद्यावधिक गरीने छ । भवन अनुमति नभएको संरचनाहरू को हकमा नक्सा नियमित र अभिलेखीकरणका लागि तथ्यांक संकलन गरीने छ ।

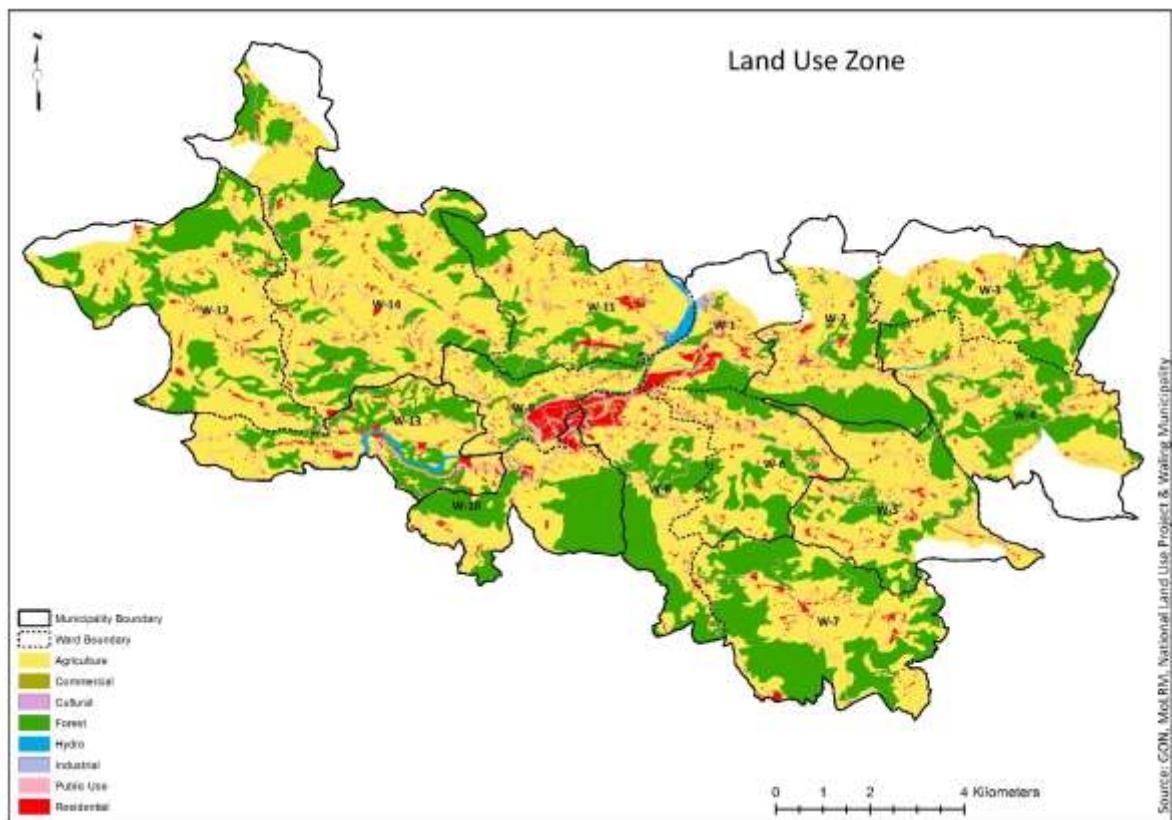
नीति ख. नगरपालिको भवन अनुमति प्रणालीलाई (building permit system) वैज्ञानिक तथा डिजिटल माध्यममा ल्याई सर्वसाधारणले सहज रूपमा आवेदन प्रक्रिया, आवेदन माथि भएको प्रगती (process tracking) आदिको जानकारी लिन मिल्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग. घर नम्बर प्रणालीको थालनी र प्रयोगमा ल्याइने छ ।

नीति घ. सम्पुर्ण भवन अनुमतिको तथ्याकंलाई छनौट गरी सर्वसाधारण/संघसंस्थालाई समेत उपलब्ध हुने खाले डिजिटल प्रविधि तयार गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : भू-उपयोग अभ्यासमा उपयुक्तता र सामज्जस्याता कायाम गर्नु ।

नीति क. भू-उपयोग ऐन २०७६ अनुरूप नगरपालिकालाई विभिन्न क्षेत्रमा बर्गीकरण (zoning) गरिने छ । साथै बर्गीकरण अनुसारको प्रयोग पनि सुनिस्चित गरीने छ ।

नक्सा १/५.४.१. राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाबाट प्रस्तावित भू उपयोग बर्गीकरण (land use zone)

।

भू-उपयोग ऐन २०७६ को दफा ५, उपदफा ३ बमोजिम मन्त्रालय (अर्थात् राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजना बाट) तयार भएको नक्साहरूलाई स्थानीय भू-उपयोग परिषदले आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गरी लागू गर्नु पर्ने हुनाले यस बर्गीकरण नक्साको पनि अध्ययन एवं नगरलाई सुहाउदो र आवस्यक परिमार्जन पश्चात बर्गीकरणका आधार, मापदण्ड सहित लागू गरीने छ ।

नीति ख. हरेक क्षेत्रको लागि तोकिएको भू-उपयोग बमोजिम नगरपालिकाले आफ्नो बृहत उद्देश्य प्राप्तिका लागि त्यस्ता क्षेत्रका लागि परिपुरक नीति नियमको व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति ग. बस्ति विकासका अवसरहरू खोजि, वडाहरूमा नयाँ बस्ति विकास परियोजना अगाडी बढाइने छ ।

नीति घ. भू-उपयोग क्षेत्र तोकदा सम्बन्धित समुदायको पहिचान जनाउने तथा सडक/यातायात पहुचको हिसाबले उपयुक्त किसिमको हुने छ ।

नीति ङ. अतिक्रमणमा परेका सम्पूर्ण जग्गा फिर्ता लिने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति च. खोला नजिकका तथा वतावरणीय हिसाबले जोखिममा रहेका सम्पूर्ण बस्तिलाई उचित स्थानको पहिचान गरी पुनर्स्थापना गर्ने वातावरण तयार गरीने छ ।

नीति छ. विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्र अन्तर्गत आवाशिय क्षेत्र तोकदा सकेसम्म मिश्रित किसिमको (mixed land use) प्रयोग सृजना हुने गरी योजना बनाइने ताकी यातायातका कारण दैनिक

प्रयोजनको लागि चाहिने उपोभोक्ता बस्तु तथा कारोबारलाई कम दुरीमा सम्पन्न गर्न सक्ने बनाइने छ ।

नीति ज. एकल किसिमको भू-उपयोग क्षेत्र जस्तै आवाशीय, व्यापारिक, औद्योगिक क्षेत्र तोक्न परेको खण्डमा सो क्षेत्रहरूमा आवस्यकता अनुसार खुदा व्यापारिक स्थानहरूको (retail centre) पनि प्रावधान ल्याइने छ ।

नीति झ. समुदायले परम्परागत रूपमा प्रयोजनमा ल्याइरहेको मध्यम तथा ठुला वर्गका बजार क्षेत्रलाई व्यवस्थापन तथा नयाँ इलाकामा बजार क्षेत्र बिस्तार गरिने छ ।

नीति झ. आवासीय क्षेत्रहरू तोक्दा र आवासहरूको निर्माण गर्दा/गराउदा सबै किसिमका आवासहरू [single family detached dwelling, townhouse, अपाङ्गमैत्री आवास (special needs housing), अपार्टमेन्टहरू, किफायती आवास (affordable housing) आदि] सबैको प्रावधान राखेर योजना बनाइने छ ।

नीति प. आवाशीय क्षेत्र तथा अन्य व्यापारिक क्षेत्रहरू तोक्दा यात्राको समय घटाउने गरी निर्धारण गरिने छ । त्यसैगरी नयाँ क्षेत्र तोक्दा सर्वसाधारण सम्म पहुँच हुने गरी तोकिने छ (बसपार्क, बसस्टप, पार्क इत्यादि)

नीति फ. नगरपालिकाले विभिन्न भू-उपयोग क्षेत्र छुट्टाउने क्रममा चलि आएका प्रयोजन/संरचनालाई यथावत रहन दिने व्यवस्था (grandfather clause) राखेतापनि भविस्यमा सो प्रयोजन/संरचनालाई निर्धारित प्रयोजनमै ल्याउने प्रावधान बनाइने छ ।

नीति ब. नगरपालिकाले भू-उपयोग योजना बनाउँदा अन्तर नगर/गाउँपालिका, प्रादेशिक सरकार तथा संघिय सरकारको अन्य योजना तथा आवश्यकतालाई मध्यनजर राखेर बनाइने छ ।

नीति भ. नगरपालिकाको भू-उपयोग योजनामा आवस्यकता अनुसार संरक्षित क्षेत्रहरू भनि - प्राकृतिक स्रोतहरू, खानि खनिज क्षेत्र, खुल्ला क्षेत्र, सांस्कृतिक सम्पदा क्षेत्र आदि भनी छुट्टाइने छ । सो कार्यको लागि नगरपालिकाले यस्ता सबै क्षेत्रहरूको पुर्वअध्ययन गरी निर्धारण गर्ने छ र संरक्षण प्रयोगका लागि नीति नियम निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्ने छ ।

उद्देश्य ५: पुराना, अव्यवस्थित, जिर्ण भवन, सडक, तथा अन्य शहरी संरचनालाई सोहि ठाउँमा अझ प्रभावकारी, आधुनिक, र वातावरण मैत्री तरिकामा पुनर्स्थापना गर्नु ।

नीति क. कृषि योग्य, वन क्षेत्र, संरक्षित क्षेत्र बाहेक अरु बसोबास गर्न मिल्ने क्षेत्रमा खाली, बाँझो/प्रयोग बिहिन, पुरानो बस्ती, तथा अन्य पुराना भवन भएका जमिनहरूमा मात्र पुनर्विकास गर्न पाइने छ ।

नीति ख. निजि जमिन प्लटिङ गर्दा नगरपालिकाको सडक, ढल, बिधुत, पानि आदि सेवाको संजाल संग मेल हुने गरी नगरपालिकामा निवेदन दिए पश्चात, नगरपालिकाको मुल्याकांन र स्वीकृति भएपछि मात्र मालपोत/नापी कार्यालयमा सिफरिश हुने छ ।

नीति ग. Land pooling गर्दा राष्ट्रिय तथा स्थानीय मापदण्ड अनुरूप उपयुक्त निश्चित प्रतिशत जग्गा/कित्ता pooling को योजनामा हुनु पर्ने छ । Pooling को योजनामा नआएका जग्गाधनिको

हकमा भने सो जग्गा / कित्तालाइ न्यूनतम असर पर्ने गरि बाँकी pooling को काम अगाडी बढाउन पर्ने हुन्छ ।

उद्देश्य ६: ऐलानी, सार्वजनिक, र सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई सुरक्षित पुनर्स्थापना तथा उक्त जमिनहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु ।

(यस उद्देश्य अन्तर्गतका नीति कार्यान्वयका क्रममा बास्तविक सुकुम्बासी वा विपन्न परिवारको हकमा आवश्यक लचकताका अपानाइने छ ।)

नीति क. संकलित भूमि सम्बन्धि तथ्यांकको अधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा ऐलानी, सार्वजनिक, र सरकारी जग्गामा बसोबास गर्ने सुकुम्बासी परिवारलाई उचित स्थान निर्धारण गरि पुनर्स्थापना गरीने छ ।

नीति ख. संकलित तथ्यांकको अधारमा, संघिय तथा प्रदेश सरकार संग समन्वय गरि, सम्बन्धित सबै निकाय, संघसंस्था, सरोकारवालाको सहयोगमा यसरी प्रयोग भइ आएका सबै जमिनको उचित व्यवस्थापन तथा पुनरविकास गरीने छ ।

उद्देश्य ७: नगरपालिकाको भू-उपयोगको आधार माथिल्लो तहका सरकारको अधिनमा रही नगरपालिकाको भू-उपयोग योजना तयार गर्ने छ ।

नीति क. नगरपालिकाको भु-उपयोग योजना संघिय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको अधिनमा रही, राष्ट्र भू-उपयोग ऐन २०७६ र स्थानीय सरकार संचालन ऐन २०७४ मा निर्धारित व्यवस्था अनुसार तयार गरीने छ ।

नीति ख. योजना बनाउँदा तथा संसोधन गर्दा मान्यता प्राप्त राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गुणस्तर, दिगो विकास लक्ष्य (SDG), ISO, NS quality standards, अन्तरास्ट्रिय best practice आदि समावेश गरीने छ ।

उद्देश्य ८: भू-उपयोग योजनालाई जिवन्तता प्रदान गर्नु ।

नीति क. स्थानीय भू-उपयोग योजना आवस्यकता अनुसार संशोधन गरीने छ, जसमा हेरफेर भएका खण्डहरूलाई मात्र परिमार्जन गरेर बाँकीलाई यथावत राखिने छ ।

नीति ख. भू-उपयोग योजना संशोधन गर्दा अपनाउने प्रक्रियामा अधिकतम नागरिक सहभागिता सुनिस्चित हुने पद्धति अपनाइने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.३ : भू-उपयोग र आवास व्यवस्थापन

क. वालिड नगरपालिकाले निकट भविष्य देखि दिर्घकालका लागि स्मार्ट सिटीको परिकल्पना गरेको र उथान्सिल, आकर्षक, सुरक्षित तथा तालमेल मिलेको समुदाय, गाउँ तथा शहर सृजना गर्ने उद्देश्य लिएको हुनाले यो कार्यलाइ मुर्त रूप दिन विभिन्न कानुनी व्यवस्था एवं औजारको आवस्यक हुन्छ । हालको सन्दर्भमा यस नगरपालिकामा भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ति विकास, र भवन निर्माण सम्बन्धि गतिविधि नियमन गर्ने कानुनी औजारहरू न्युन छन् ।

पहाडी नगरपालिका भएकोले, भौगोलिक जटिलतालाई ध्यानमा राख्दै भवन निर्माण सम्बन्धि कानुन तथा मापदण्ड पनि स्थानीयकरण गर्न आवस्यक छ । त्यस्तै संघिय स्तरमा भू-उपयोग ऐन २०७६ लागू भइ सकेको अवस्था छ । यस परिवेशमा नगरले प्राथमिकताको आधारमा सान्दर्भिक ऐन कानुन निर्माणको लागि संघ तथा

प्रदेश संग समन्वय, मौजुदा ऐन, कानुन, मापदण्डलाई स्थानीय परिवेश सुहाउदो गरी परिमार्जन/संसोधन, तथा आवस्यक ऐन कानुन निर्माण गर्ने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिघकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार र प्रचलित ऐन कानुन अनुरूप स्थानीय भू-उपयोग ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाई स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटि प्रदेश र संघ संग समन्वय गर्ने ।</p> <p>२. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम नक्सा पास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि सम्पूर्ण कार्यको लागि थप प्रभावकारी नीति, नियम र कार्यान्वयन कार्यविधि (enforcement guideline) बनाउने ।</p>	<p>१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ३ बमोजिम, संघीय तथा प्रदेश कानुनको अधिनमा रही शहरी विकास, बस्ति विकास, र भवन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने ।</p> <p>२. आवस्यक ऐनहरू</p> <ul style="list-style-type: none"> ● स्थानीय भू-उपयोग ऐन/नीति ● भू-उपयोग योजना तर्जुमा सम्बन्धि कार्यविधि ● स्थानीय भूमि ऐन ● जग्गा प्लटिंग ऐन/कार्यनिति ● ल्याण्ड पुलिड सम्बन्ध ऐन/कार्यनिति ● स्थानीय शहरी (तथा ग्रामिण) योजना/व्यवस्थापन ऐन ● भवन निर्माण/घर नक्शा सम्बन्धि मापदण्ड र ऐन (परिमार्जित र स्थानीय परिवेशलाई सुहाउदा) ● अव्यवस्थित, असुरक्षित, र गैरकानुनी बस्ति व्यवस्थापन ऐन 	<p>१. प्रदेशमा भूमि तथा वातावरण अदालत (Land/ Planning and Environment Court) जस्तो विशेष संरचना सहितको कानुनी रूपमा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण मामिलामा सक्षम नगरपालिका बन्ने ।</p>
<p>ख. सामान्यता भू-उपयोग तथा शहरी नियोजन र बस्ति विकासको (land use and urban planning) नीति नियम निर्माण र अभ्यासमा ल्याउदा एकल विषयबस्तुको रूपमा हेरी रहेको पाइन्छ । तर यस क्षेत्रको प्रभावकारी अभ्यास र सोचे बमोजिम प्रतिफल हासिल गर्न अब को दिनहरूमा नगरपालिकाले यस क्षेत्र संग अन्य विभिन्न क्षेत्र तथा सवाललाई जोडेर वा समेटेर अगाडी बढ्नु पर्ने छ । त्यसैले समान्य अर्थमा भू-उपयोग</p>		

भनेको उपलब्ध जमिनको प्रयोग भन्ने बुझिएतापनि भू-उपयोगको अर्थ र प्रयोगको दायरा व्यापक रहेको छ । भू-उपयोगमा योजनावद्व विकास तथा शासकीय अभ्यासलाई प्रभाव पार्ने आर्थिक, राजनीतिक, सामाजिक, कानुनी तथा प्रशासनीक विषय तथा सवाल समेत समेटिन्छ । भू-उपयोगको बारे सोच्चा विभिन्न क्षेत्रको आवश्यकता र भू-उपयोग अभ्यासका विचमा सामञ्जस्याता कायाम गर्नु अत्यावस्यक हुन्छ । प्रभावकारी भू-उपयोग अभ्यास कार्यान्वयनका लागि नगरपालिकाले विभिन्न पक्षसँग सहकार्य र साझेदारी गर्नुपर्ने हुन्छ भने त्यसका लागि स्पष्ट र अन्तरसम्बन्धित कानुनी आधार, आवश्यकता अनुसार परम्परागत अभ्यास र आधुनिक प्रविधिको उपयुक्त प्रयोग तथा राजनीतिक इच्छाशक्ति र प्रतिवद्वता आवश्यक पर्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विषयलाई कम्तिमा आधारभूत क्षेत्रहरूको नीति नियम निर्माणमा संग जोडेर लैजाने, जस्तै शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, वातावरण/सरसफाई, यातायात ।	१. अन्य सबै क्षेत्र र उपक्षेत्रको (वातावरण, सामाजिक, भौतिक, र आर्थिक) ऐन, कानुन, नीति निर्माणको क्रममा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विषयलाई मध्यनजरमा राखेर अघि बढने ।	१. अन्तरसम्बन्धित कानुनी अभ्यासको सुनिस्चितता ।
२. नगरपालिका भित्रको सबै तहमा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषयलाई वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर र अन्तरसम्बन्धितरूपमा काम कारवाही अगाडी बढाउने ।	२. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषयलाई वातावरण, सामाजिक, नीतिगत, भौतिक, र आर्थिक क्षेत्र सङ्ग जोडेर र अन्तरसम्बन्धितरूपमा काम कारवाही अगाडी बढाउने ।	२. सबै क्षेत्रको अन्तरसम्बन्ध बोध सहित प्रभावकारी काम कारवाही, अनुगमन, मुल्यांकन आदि ।

ग. कुनैपनि क्षेत्रको नीति नियम कानुन जतिकै महत्व बोकेको नीतिगत दस्तावेज सो क्षेत्रको योजना वा गुरुयोजना हुन्छ । नीति नियम कानुनले सम्बन्धित क्षेत्रको कार्य गर्न मार्गप्रसस्त तथा नियमन गर्दछ भने योजना वा गुरुयोजनाले सो क्षेत्रको कार्यसम्पादन गर्न मार्गनिर्देशन गर्दछ । विभिन्न राष्ट्रिय नीति तथा भू-उपयोग ऐन २०७६ बमोजिम तथा नगरको अन्तरिक आवस्यकताको आधारमा पनि भूमिको तथा भुमिमा हुने सम्पूर्ण गतिविधिको व्यवस्थित र वैज्ञानिक उपयोग सुनिस्चितताको लागि भू-उपयोग योजना निर्माण गर्न नगरपालिका तत्पर छ । त्यसकारण आवस्यक समन्वय तथा अध्ययन पुरा गरी नगरलाई सुहाउदो योजना तर्जुमा गरी लागु गरीने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू-उपयोग योजना तर्जुमाकालागि संघिय र प्रदेश सरकार संग समन्वय सुरुवात गर्ने ।	१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ बमोजिम भू-उपयोग योजना तर्जुमाका लागि नगरपालिकाले भूमिको वस्तुस्थिति, जनसंख्या वृद्धिदर, खाध तथा आवासको आवस्यकता, आर्थिक विकास तथा पूर्वाधार निर्माणको लागि भूमिको मागमा हुने वृद्धि लगायतका विषयमा अध्ययन गर्ने । आवस्यकता अनुसार ग्रामीण र शहरी क्षेत्रको बेरलाबेरलै योजना तर्जुमा गरेर कार्यान्वयन गर्ने ।	१. संकलित सबै तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक गर्ने । तर्जुमा भएका योजनाहरूको अल्पकालीन र मध्यकालीन समीक्षा/पुनरावलोकन गर्दै अध्यावधिक गर्ने र पुन कार्यान्वयन गर्ने । साथै यस बिधिलाई दिगोरूपमा निरन्तरता दिने ।

घ. स्मार्ट सिटी हुनुको मुख्य स्तम्भ बृहत रूपमा तथ्यांकको प्रयोगद्वारा सुशासन कायम गर्नु पनि हो । भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ति विकास, र भवन निर्माण क्षेत्रमा तथ्यांकको प्रयोग प्रमुख हुन्छ । विशेष गरी भुमि संग सम्बन्धित विभिन्न भौगोलिक तथ्यांक तथा त्यस्तो तथ्यांकहरूलाई अभ प्रस्ट रूपमा चित्रण गर्ने

नक्साहरूको प्रयोग बृहत हुन्छ । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय उत्तम अभ्यासहरूलाई नियाल्दा यस क्षेत्रमा व्यापक तथ्यांक तथा नक्साहरूको प्रयोगद्वारा भूमिको बस्तुस्थिति, खाध तथा आवासको आवस्यकता, भूमिको माग, परियोजना कार्यान्वयन र अन्य निर्णय तथा नीति निर्माण प्रक्रियामा आवस्यक पर्ने अध्ययन, मुल्यांकन आदि हुने गर्दछ । यस सन्दर्भमा नगरमा तथ्यांक र नक्साको संकलन/निर्माण गर्ने अभ्यास विभिन्न चरणमा नगरपालिका तथा संघसंस्थाबाट भएको छ, निरन्तर रूपमा व्यवस्थित र एकीकृत भण्डारण, प्रयोग तथा अद्यावधिक कार्य भने हुन बाँकी छ । तथ्यांक, नक्सा, तथा भू-सूचना प्रणाली र विद्युतिय प्रबिधिको प्रयोगद्वारा विभिन्न कार्यलाई सहजीकरण र योजाना तर्जुमा गर्नु पर्छ भन्ने सोच र स्मार्ट सिटी अवधारणालाई मुर्त रूप दिन नगरले निम्न बमोजिम कार्यक्रम तय गरेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. जारी रहेका सबै भू-उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्यलाई निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाई अद्यावधिक गरेर एकरूपता दिने । विशेषगरि नगरबासीको माग अनुरूप कृषि जमिनको र जंगल क्षेत्रको (माटोको प्रकार र उब्जनी सम्भाव्यता राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको National Land Use Project प्रतिबेदनमा समेटिएकोले सो लाई प्रयोगमा ल्याउने) ।</p> <p>१.१. उपलब्ध सम्पूर्ण सिमाना, कित्ता तथा भवन नक्शा, घर नम्बर नक्सा, सडक संजाल नक्सा, विद्युतीय नक्शांकन, पानी वितरण नक्शांकन लगायत अन्य भूगोल र सेवा सम्बन्ध सबै नक्साहरूको केंद्रिकित र व्यवस्थित भण्डारण प्रयासको थालनी गर्ने र थप digitization गर्दै लैजाने ।</p>	<p>१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद २ र मन्त्रालयको राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजना (National Land Use Project) बमोजिम स्थानीय भू-उपयोग वर्गीकरण (zoning), स्थानीय भू-उपयोग नक्सा तयारी, मन्त्रालय बाट तयार गरिएको नक्सा प्राप्ति र परिमार्जन, प्राकृतिक जोखिम क्षेत्रको पहिचान र नक्सांकन लगायत सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>१. उच्च श्रेणीको भू वर्गीकरण नक्सा सहितको प्रभावकारी भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण अभ्यास गर्ने ।</p>
<p>ड. भूमिको अवैज्ञानिक तथा परस्पर विरोधी (land use conflict) प्रयोग, अव्यवस्थित र असुरक्षित बसोबास र यस्तै समस्यायुक्त भू-प्रयोग नगरपालिकामा विद्यमान छ । शहरी बडाहरूमा विशेष गरी व्यवसायिक/औद्योगिक र आवासीय क्षेत्र संगै हुनाले भिडभाड तथा ध्वनि प्रदूषण, र ग्रामिण बडाहरूमा बाढी तथा पहिरो जोखिम भेगमा खेति तथा बस्ति रहेको, बन क्षेत्र आसपासको बस्ति र खेतिमा बन्यजन्तुले दिने गरेको दुख लगायत समस्या रहदै आएको छ । त्यस्तै भवनहरूमा एकरूपता नहुनु (uniform urban character), भूमि वर्गीकरण (zoning) अनुसार भूमिको प्रयोग नहुनु, भूमि र निर्माणमा हुने गैरकानुनी गतिविधि, अवैज्ञानिक रूपमा भू-खण्डकरण (plotting) हुनु पनि नगरमा देखा परेका भू-उपयोग तथा शहरी विकास सम्बन्धि मुख्य समस्याहरू हुन् ।</p> <p>त्यस्तै जनसंख्या पूर्वानुमानको आंकड़ा हेर्दा हालको ४५,६०८ जनसंख्या, १.३५ प्रतिशत राष्ट्रिय वृद्धि दरले २०९८ साल सम्म <u>६२,२१५</u> पुग्ने छ । घरधुरी तथ्याङ्क सङ्कलन, २०७५ को औसत परिवार संख्या ४.०१ ले नगरपालिकाको त्यस बेला को परिवार संख्या <u>१५,५१५</u> हुने छ । यो हालको परिवार संख्या ११,३५७ मा करीब</p>		

४,१५८ परिवार थप हो । यो हिसाबमा प्रति परिवार एक आवासको प्रक्षेपण गर्दा नगरपालिकामा त्यसबेला सम्म क्रमिक रूपमा ४,१५८ आवासको आवस्यकता पर्ने देखिन्छ । यस कारण आवासको माग पूर्ति गर्न नगरले विभिन्न किसिमको आवास व्यवस्थापन गर्ने गरी अगाडी बढने छ ।

यस कारण नगरले प्राप्त गरेको राष्ट्रिय भूउपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) नक्सा, प्रतिवेदन, तथ्यांक सहित विभिन्न किसिमका स्थानीय भू-तथ्यांक, आर्थिक-सामाजिक-सांस्कृतिक तथ्यांक आदि संकलन गरी र प्रयोगमा ल्याई विभिन्न अवधिमा तल उल्लेख गरिएका कार्यहरू सम्पन्न गरिने छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि उच्च गुणस्तरको सबै खाले नक्सा (कित्ता नक्सा सहित (parcel level data) तथारीमा जोड दिने र प्रयोगमा ल्याउने) । साथै राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाले (National Land Use Project) हालै मात्र नगरपालिकालाई हस्तान्तरण भएको भू-उपयोग तथा वर्गिकरण नक्सा, प्रतिवेदन र तथ्यांकहरूको अध्यन, विश्लेषण र परिमार्जन गरी प्रयोगमा ल्याउने । त्यस्तै यी सबको आधारमा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) को पहिचान गर्ने र भू-उपयोग योजनामा समावेस गर्ने ।</p> <p>२. हालको जनसंख्यालाई अधार मानि, भावी जनसंख्या वृद्धि दर र पूर्वानुमानको हिसाबले नगरमा आवस्यक पर्ने आवासीय घर तथा फ्ल्याट निर्धारण गर्ने । त्यस्तै व्यवस्थित बस्ति विकासका लागि सम्भाव्यताको आधार नगर भरी जग्गा विकास, land pooling परियोजना अगाडी बढाउने ।</p>	<p>१. भू-सूचना प्रणाली र विभिन्न नक्सा, नीति नियम कानून, भू वर्गिकरण, भू- उपयोग योजना आदिको सहेता र आधारमा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) हासिल गर्न नगरमा देखा परेका सबै किसिमको नकारात्मक/ अनपेक्षित भू-उपयोग अभ्यासको न्यूनीकरण र निरुत्साहित गर्ने ।</p> <p>१.१ राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको (National Land Use Project) नक्सा र तथ्यांक सहित अन्य सबै भू नक्सा, तथ्यांक, योजना, सूचनालाई केंद्रिकित गर्दै सेवा प्रवाह, योजना तर्जुमा, र नीति, नियम, निर्णय प्रक्रियामा प्रयोग गर्ने ।</p> <p>२. भविस्यमा आवस्यक पर्ने आवासहरू उपयुक्त, व्यवस्थित तथा सुरक्षित ठाउँमा निर्धारण गर्ने, साथै नगरले आफै पनि land pooling तथा किफायती बसोबास (affordable housing) परियोजना, निजि क्षेत्रको कोलोनी र high-rise अपार्टमेन्टहरू, एकल आवासीय गृह (detached dwelling) आदि विविधता सहितको आवासीय घर तथा फ्ल्याटको माग पूर्ति हुने गरी व्यवस्थापन गर्ने । साथै यसो गर्दा निश्चित संख्यामा अपाङ्गमैत्री आवासहरूको पनि व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण आदि विषय सम्बन्धि अपेक्षित उपलब्धिहरू (desirable outcome) पूर्ण रूपमा हासिल गर्ने ।</p> <p>२. निरन्तर रूपमा पूर्वानुमानको हिसाबले नगरमा आवस्यक पर्ने आवासीय घर तथा फ्ल्याट निर्धारण तथा उपलब्ध गर्ने ।</p>
च. यस नगरको वडास्तरिय केन्द्रित समूह छलफल तथा नगरस्तरीय परामर्शको क्रममा नगरमा लालपुर्जा/नक्सामा उल्लेखित जग्गाको नापी विवरण र जमिनको वास्तविक साँध/सिमानामा प्राय समानता नभएको भन्ने समस्यालाई मध्यनजर गर्दै र भावी भू-उपयोग योजनाको एक प्रमुख आधार र		

कर प्रयोजनमा समेत अति महत्वपूर्ण भएकोले हरेक कित्ताको सहि र वास्तविक तथ्यांक तथा विवरण कायम गर्न नगरले विभिन्न अवधिमा निम्न बमोजिम कार्ययोजना तोकेको छ ।

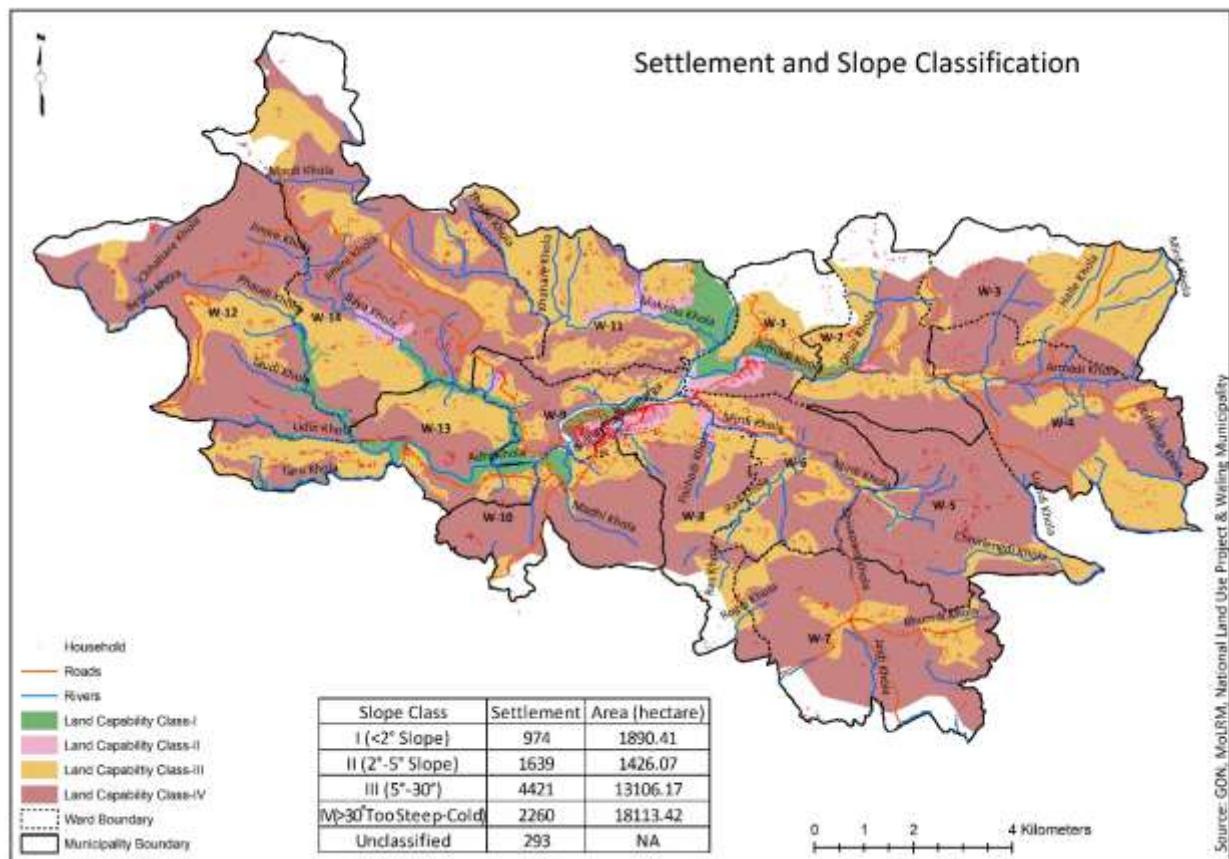
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नापी कार्यालय संग समन्वय गरेर समस्या रहेको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाई पुनर नापी मार्फत सच्चाउने प्रयासको थालनी गर्ने । यसका लागि आवस्यकता अनुसार पुनरनापी (field work) र desk work दुवै विधि अवलम्बन गर्ने ।	१. कित्ता नक्सालाई सच्चाउने कार्यलाई समापन तिर लैजाने र निरन्तर अद्यावधिक गर्ने प्रणाली स्थापना गरेर भण्डारण गर्ने । यस प्रणालीलाई सेवा प्रवाहमा पनि प्रयोग गर्ने, जस्तै नयाँ नक्सा वितरण, जग्गा नामसारी, कित्ताकाट तथा सिमा हेरफेर, कर तथा सम्पति विवरण प्रयोजन आदि ।	१. सच्चाईएको सम्पूर्ण कित्ता नक्सालाई भू-उपयोग नक्सा, भू-उपयोग योजना, केंद्रिकित नक्सा प्रणाली, भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली, र अन्य भू सूचना तथा सेवा प्रणाली संग एकीकृत गरेर सेवा प्रवाह गर्ने ।
छ. नगरपालिकामा नक्सा पास प्रक्रिया परम्परागत रूपमा हुँदै आएको र स्मार्ट सिटीको स्तरमा पुग्ने लक्ष्य हासिल गर्न प्रक्रियालाई थप आधुनिकीकरण र प्रविधिमुलक बनाउने क्रम जारी रहेको छ । हाल सम्म कागजीरूपमा हुने नक्सा पास प्रक्रियालाई बिधुतिय (digital) माद्यमद्वारा अगाडी बढाउने र सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग क्रमश तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाई एकीकृत गर्ने (Integrated Building Permit System) नीति सहित नगर अगाडी बढ्ने छ । विशेष गरी सेवाग्राहीको सहजता र शुलभतालाई ध्यानमा राख्दै र अन्तरसम्बन्धित निकायहरूको तालमेलको कमीले गर्दा शहरी र प्राकृतिक वातावरणमा पर्ने नकारात्माक असरलाई न्यूनीकरण गर्न यो कार्यलाई प्राथमिकतामा रखिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. इलेक्ट्रोनिक भवन निर्माण स्वीकृति प्रणालीलाई (Electronic Building Permit System) यथासिग्र संचालनमा ल्याउने ।	१. भवन निर्माण स्वीकृति कार्य र प्रणालीलाई थप आधुनिकीकरण र प्रभावकरी बनाउन अन्य सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय संग समन्वय गर्ने र एकीकृत स्वीकृति प्रणालीको (integrated building permit) system प्रयास थालनी गर्ने ।	१. सबै अन्तरसम्बन्धित विभाग र निकाय जस्तै सडक, बिजुली, पानी, ढल, फोहोर व्यवस्थापन, सञ्चार, नापी इत्यादिसँग तालमेल मिलाई भवन निर्माण स्वीकृति प्रणाली एकीकृत गर्ने ।
ज. नगरको बसोबास र बस्तीको समग्र सुरक्षाको अवस्था हेर्दा भूकम्पीय जोखिम, भिरालो भूभाग भएकोले विभिन्न भेगमा पहिरो, भूक्षय तथा बाढी, र अधिक रूपमा बाँदर लगायत बन्यजन्तुको समस्या विध्यमान छ । कानुनी आधारमा पनि सम्पूर्ण जोखिममा रहेका बस्ति तथा गैरकानुनी र अव्यवस्थित बस्तिको सुरक्षित, व्यवस्थित एवं दिगो व्यवस्थापन गर्नु स्थानीय सरकारको दाइत्य हो, र वर्तमान परिस्थितिमा समुदायस्तरमा पनि स्थानीय सरकार प्रति नै अपेक्षा रहेको हुँदा आवधिक रूपमा निम्न बमोजिम कार्यविभाजन गरिएको छ । साथै यसो गर्दा नगरले कमजोर तथा सिमान्तकृत वर्गको विशेष ध्यान राख्ने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. स्थानीय सरकार संचालन ऐन, परिच्छेद ७ बमोजिम भू जोखिम सबेदनशिलताका आधारमा जग्गाको उपयोग सम्बन्धी मापदण्ड तोक्न पर्ने हुनाले यस कार्य यथासिग्र सम्पन्न	१. भू जोखिम संबेदनशिल जग्गामा पूर्वाधार निर्माण, बसोबास निरुत्साहित गर्ने र स्थानान्तरण गर्ने नीति बनाइ कार्यान्वयन गर्ने ।	

गर्ने ।

२. जोखिम बस्ति, असुरक्षित बस्ति, अव्यवस्थित बस्ति, ऐलानी, सार्वजनिक, सरकारी जग्गाका सुकुम्भासी बस्ति, अतिक्रमित जग्गा र अन्य गैरकानुनी बस्तिको पहिचान, व्यवस्थापन/नियन्त्रण, एवम स्थानान्तरणको निर्माण आवस्यक अध्यन, तथ्यांक संकलन, नीति कानुन निर्माण, कार्यक्रम र समन्वयलाई अगाडी बढाउने ।

२. महिला तथा बालबालिका, अपांगता भएका, कम्जोर आर्थिक अवस्थामा रहेका, दलित, जनजाती, लोपोन्मुख र सिमान्तीकृत नगरिककालागि सुरक्षित, किफायती र वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्था गर्ने ।

२. दिगो विकास लक्ष्यको लक्ष्य ११ (SDG Goal 11) र राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्थौ योजना अनुरूप समावेसी, सुरक्षित, सबल र दिगो शहर र समुदाय (Inclusive, Safe, Resilient, and Sustainable Cities and Communities) हासिल गर्ने ।

नक्शा २/५.३.४. घरधुरी जी.पी.एस तथ्यांक र जमिनको भिरालोपनको चित्रण

राष्ट्रिय भू-उपयोग परियोजनाको द्वारा निर्मित जमिनको भिरालोपन वर्गीकरण नक्सा जस्मा समतल जमिन देखि अधिक भिरालो जमिनको वर्ग निर्धारण गरिएको छ । वर्ग । देखि वर्ग ॥ ले २ डिग्री भन्दा कम देखि ५ डिग्री सम्मको भिराला जमिन इँगित गर्दछ । वर्ग ॥॥ ले ५ देखि ३० डिग्री सम्मको भिरालो जमिन इँगित गर्दछ भने वर्ग ॥॥ र सो भन्दा माथिले अधिक भिरालो जमिन इँगित गर्दछ । यस नक्सामा नगरको सम्पूर्ण बसोबास बिन्दु अर्थात् जी.पी.एस तथ्यांकको बिन्दुलाई ओभरले (overlay) को रूपमा राखेर हेर्दा भिरलोपनको अधारमा बसोबास अवस्था एवं संख्या प्रष्टीन्छ । सामन्यता जोखिम बस्तिको दृष्टिकोणबाट हेर्दा अधिक भिरालो भेग अर्थात् वर्ग ॥॥ को बस्तिहरू पहिरो र भूक्षय, मौसमी प्रतिकूलता, न्युन तथा कम गुणस्तरिय कृषिबाली उच्जनी, सेवा सुविधाको सहज पहुचबाट बन्चित हुन सक्ने सम्भावनाको अधारमा यी बस्तिहरू जोखिममा रहेको भन्ने बुझ्न सकिन्छ । त्यस्तै वर्ग ॥॥ को उच्च भेगमा भवन तथा विकास निर्माण कार्यमा सतर्कता अपनाउनुको

साथै कृषि प्रयोजनमा गढ़ा खेति (terrace farming) अनिवार्य गरीने छ। नक्साले नगरमा करीब २२६० घरहरू वर्ग IV को अति भिरालो जमिनमा अवस्थित देखिने हुनाले, सो घरहरूको बास्तविक जोखिम पहिचान गर्न आवश्यक छ। त्यसर्थ यो नक्सा जोखिम बस्ति पहिचान एवं स्थानन्तरण कार्यमा सहयोगी छ।

भ. बडा तथा नगरस्तरीय परामर्शको आधारमा वालिड पिङ्क नीति प्रति नागरिकको सकारात्मकता देखिएको छ। त्यसकारण वालिड पिङ्क नीतिलाइ निरन्तरता दिँदै बडा तथा टोलमा अवस्थित र भविस्यमा बन्ने भवन तथा व्यक्तिगत घरहरूको शैलीमा थप एकरूपता (uniform urban character) ल्याउने नीति र सोको कार्यान्वयनमा नगर बढ्ने छ। त्यसर्थ सामुदायिक मौलिकता भल्किने, कम्तिमा समान रंगरोगन वा अगिल्लो मोहडालाइ, र केहि हद सम्म भवन को उचाईलाइ एक नास गराउनाले टोल तथा बस्तिको स्वरूपमा समानता देखिने र यसको प्रमुख उदेश्य सामाजिक विभेद न्यूनीकरण र बस्तिको भौतिक सुन्दरता र पहिचान कायम गर्नु नै हो। एकरूप भवनहरूले सामाजिक विभेदमा न्यूनीकरण हुने कारण भनेको घर को आधारमा सामाजिक अस्तित्व वा वर्ग नछुट्टिनु वा नदेखिनु हो। यस कारण नगरले विशेष नीति तथा कार्यक्रमहरू अगाडी बढाउने छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. भवनहरूलाइ एकरूपता दिने वालिड पिङ्क नीतिलाइ कायम राख्दै आवासीय तथा आवश्यक अन्य भवनहरूमा थप एकरूपता ल्याउन अध्यन, परामर्श तथा नीतिगत तयारी सम्पन्न गर्ने।	१. भवनहरूमा एकरूपता ल्याउन नीतिगत निर्णय गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने।	१. एकरूप तथा समान भवनहरू भएका टोल, बडा, र नगरपालिकाको रूपमा स्थापित हुने।

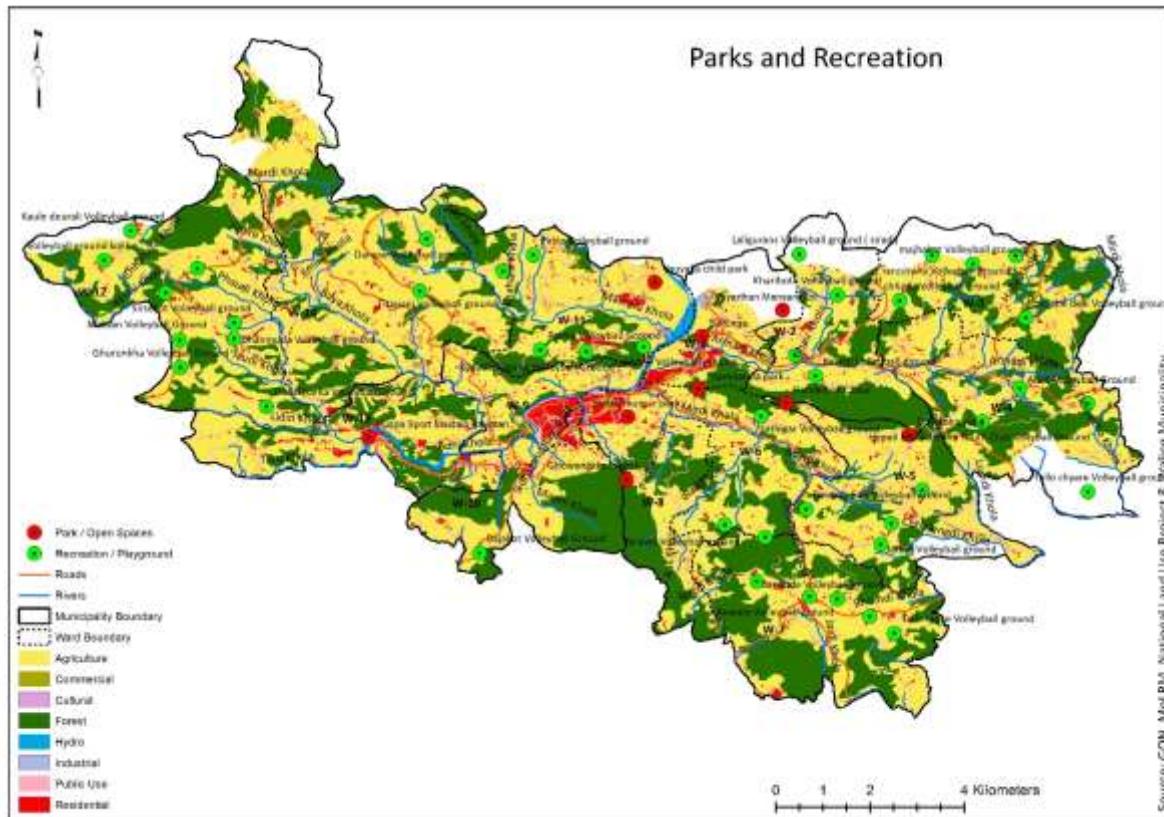
ब. भू-उपयोग, शहरी विकास, बस्ति विकास, तथा भवन निर्माण प्राविधिक विषय भएकोले कार्यसम्पादनको लागि पनि प्राविधिक जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ। हालको अवस्थामा नगरपालिकामा पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवस्थापन शाखा भएतापनि सिमित ईन्जिनियर तथा अमिनहरूद्वारा कार्यसम्पादन भइ रहेको छ। यस कारणले विभिन्न कालखण्डमा नगरले हालको शाखालाइ पूर्णता दिँदै थप दक्ष प्राविधिक जनशक्ति नियुक्ति गर्ने, कर्मचारीहरूको विभिन्न विधिद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र शाखालाइ निरन्तर विस्तार गर्दै थप प्रभावकारी बनाउने योजना राखेको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. सञ्चाय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवस्थापन शाखा र त्यसका उपशाखाहरूलाइ यथासिग्र पूर्णता दिने। २. कर्मचारीलाई भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोसको माध्यमद्वारा क्षमता अभिवृद्धि	१. विशेष गरि भवन तथा बस्ति/शहरी विकास शाखालाइ अभै आधुनिक र प्रभावकारी बनाउन urban planner, architect, geologist, GIS technician, transportation planner/engineer, बातावरणविद आदि थप प्राविधिक जनशक्ति सहित को महाशाखा बनाएर काम कारबाहीको थालनी गर्ने। साथै यस क्षेत्रमा लाग्ने सबै किसिमका आधुनिक प्रविधि र उपकरणहरू भित्राउदै र प्रयोगमा ल्याउदै जाने। २. कर्मचारीलाई भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि	१. भवन तथा बस्ति/शहरी विकास महाशाखालाइ बातावरण, विपद व्यवस्थापन, यातायात/सडक, पार्क/खुला क्षेत्र, सम्पदा संरक्षण र अन्य पूर्वाधार शाखा समेत भएको छुट्टै र विशेष अधिकार सहितको विभागको रूपमा विकसित गरेर लैजाने। २. विभिन्न अन्तरिक तथा बाह्य

गर्ने साथै नया दक्ष प्राविधिक कर्मचारी नियुक्ति गर्ने ।	professional exchange program, exposure visit, field visit द्वारा क्षमता अभिवृद्धिलाइ निरन्तरता दिने ।	क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम र विधिहरूलाई निरन्तरता दिने ।
ट. भू-उपयोग ऐन २०७६ले व्यवस्था गरे बमोजिम भू-उपयोग संयन्त्रहरू गठन गरी क्रियाशील बनाउने र सम्बन्धित शाखा तथा कर्मचारीहरू संगको निकट समन्वयमा काम गर्ने गरी प्राथमिकीकरण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. भू-उपयोग ऐन २०७६, परिच्छेद ४ बमोजिम भू-उपयोग संरचनाहरू (स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समितिलाई माथि उल्लेखित महाशाखा संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रूपमा विकास गर्दै लैजाने ।	१. स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समितिलाई माथि उल्लेखित महाशाखा संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रूपमा विकास गर्दै लैजाने ।	१. स्थानीय भू-उपयोग परिषद र स्थानीय भू-उपयोग कार्यान्वयन समितिलाई माथि उल्लेखित विभाग संगको बलियो तालमेल भएको संयन्त्र को रूपमा विकास गर्दै लैजाने ।
ठ. भू-उपयोग, सो को अभ्यास र सम्बन्धित विषयबस्तुहरू नगरपालिकाको लागि तुलनात्मक रूपमा नयाँ हो । प्राविधिक विषय भएकोले कमितमा यसको नीतिगत तथा व्यवहारिक पाटो जनप्रतिनिधि तथा इच्छुक सबै नगर कार्यपालिका कार्यालय अधिकारीहरूले बुझ्न जरुरी छ भने, बाह्य सरोकारवाला संघसंस्था तथा व्यक्तिलाई पनि यस विषय थप अभिमुखीकरण तथा सचेतना वृद्धि गराउन जरुरी छ । यस कारण नगरल विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्यक्रम तय गरेको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. जनप्रतिनिधिलाई भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि विभिन्न सचेतना अभिवृद्धि कार्य गर्ने ।	१. जनप्रतिनिधिलाई भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि सचेतनामुलक कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।	१. भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सम्बन्धि परिवर्तित सन्दर्भ तथा आयामका आधारमा सचेतनाकुलक कार्यक्रमलाई परिमार्जन सहित निरन्तरता दिने ।
२. नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमता विकासमा मात्र नभइ भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण सङ्ग प्रतक्ष सरोकार राख्ने बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिप विकास, सचेतना वृद्धि र licensing कार्यलाई पनि अगाडी बढाउने । जस्तै घर जग्गा निर्माण व्यवसायी, भवन निर्माणकर्मी, engineering consultancy आदि ।	२. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन, मुल्यांकन तथा आवश्यक परिमार्जन सहित क्षमता विकासका कार्यक्रमको निरन्तरता ।	२. नगरपालिकाको आन्तरिक संरचना तथा भू-उपयोग, शहरी विकास तथा भवन निर्माण क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको क्षमता विकास कार्यक्रमको निरन्तरता ।

५.४.२. पार्क तथा मनोरञ्जन

पार्क तथा मनोरञ्जन अर्थात् सार्वजनिक प्रयोजनको लागि बनेका फुर्सतको समयमा उपयोगी, व्यायाम र मनोरञ्जनात्मक गतिविधि तथा मनोबिनोदमा सहजीकरण गर्ने स्रोत, साधन र स्थलहरू हुन् । आम नागरिकको दैनिक जीवनको गुणस्तरीयताका लागि यस्ता स्रोतहरू अपरिहारिय हुन्छन् । यस्ता स्रोतहरू सार्वजनिक स्थल, खुला क्षेत्र र सुविधाहरू जस्तै पार्क, शहरी प्लाजा वा स्क्वेर (city plaza and square), हरित क्षेत्र, उद्यान, बगैचा, पैदल मार्ग (tracks and trails), तथा निर्मित संरचनाहरू जस्तै खेलकुद मैदान, मनोरञ्जनात्मक स्थल, ज्ञान/कलात्मक स्थल, सभा, सम्मेलन, मेला, सांगीतिक कार्यक्रम स्थल आदि हुन् । पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल तथा सेवा/सुविधाहरूले आर्थिक, सामाजिक, स्वास्थ्य तथा वातावरणीय महत्व बोकेको पाइन्छ ।

नक्सा १/५.४.२. भू-उपयोग बर्गीकरणमा आधारित पार्क तथा सार्वजनिक स्थल, मनोरञ्जन स्थल, र खेलकुद मैदान ।

प्रत्येक वडामा कमितमा एउटा पार्क/सार्वजनिक स्थल व्यवस्था गर्ने उत्तम अभ्यास, तथा संघिय सरकारको पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल सम्बन्धि मापदण्ड पालना गर्न यो नक्सा सहयोगी छ ।

आर्थिक द्रिस्टिकोणले यस्ता सेवा सुविधा सम्पन्न क्षेत्रको स्थानीय राजस्व र जमिनको मूल्यमा बढ्दू हुन्छ । साथै सो क्षेत्रले थप बसाइसराइ एवं व्यापार व्यवसायलाई पनि आकर्षित गर्दछ । सामाजिक हिसाबले पार्क तथा मनोरञ्जन सामुदायिक जीवनस्तर गुणस्तर र पहिचानको मूर्त प्रतिबिम्ब हो । प्रायः समुदायको बसोबास योग्यता (livable community) मापनको प्रमुख सूचकको रूपमा पनि पार्क तथा मनोरञ्जन सेवा सुविधाको उपलब्धतालाई लिइन्छ । त्यस्तै सामुदायिक मेलमिलाप, अन्तर्क्रिया, विविध सिकाई र आपत्तकालीन आश्रयको लागि पनि यस्ता स्थानहरू महत्वपूर्ण हुन्छन् । नागरिक स्वास्थ्यको कोणबाट शारीरिक रूपमा सक्रिय हुने अवसर प्रधान गर्ने हुनाले, बालबालिका, युवा,

जेष्ठ नागरिक लगायतको हितमा पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाले विशेष टेवा पुराउदछ। पार्क, हरित क्षेत्र, उधान तथा बगैचाको वातावरणिय सन्तुलन र सुधारमा पनि ठुलो भूमिका रहन्छ, जस्ते गर्दा मानव स्वास्थ्यमा समेत सकारात्मक प्रभाव देखिन्छ। यी स्थानहरूबाट पानिको गुणस्तर सुधार, भूमिगत पानिको संरक्षण, बाढी/कट्टान न्यूनीकरण, स्वच्छ हावामा बृद्धि, विभिन्न प्रदूषण नियन्त्रण, बन्यजन्तु र बनस्पति संरक्षण लगायत धेरै प्राकृतिक एवं वातावरणिय लाभ लिन सकिन्छ। सहि स्थानमा पार्क, हरित क्षेत्र र पैदल मार्ग, उधान तथा बगैचा विकास गर्नाले आवासीय र सडक वा औद्योगिक क्षेत्र बीच बफरको (buffer) रूपमा पनि काम गर्दछ।

उद्देश्य १: पार्क तथा मनोरञ्जन व्यवस्थापन एवं संरक्षणको लागि नगरस्तरिय समिति र ईकाई गठन तथा परिचलान गर्ने।

नीति क. सबै वडा र नगरपालिका बाट प्रतिनिधित्व हुने गरी तथा प्राविधिक जनशक्ति/क्षेत्रगत जानकार नागरिक सहितको स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन समिति गठन गरिने छ।

नीति ख. प्राविधिक जनशक्ति र विशेषज्ञ सहितको पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन र ईकाई गठन गरिने छ।

नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन, अनुगमन, नियमन, पहिचान आदिमा समिति र ईकाईको विशेष भूमिका सुनिश्चित गरीने छ।

नीति घ. गठन भए पश्चात समिति र ईकाईद्वारा सबै खाले पार्क तथा मनोरञ्जन स्थान/क्षेत्र अध्यन तथा तथ्यांक संकलन थालनी गराइने छ।

उद्देश्य २: हालको तथा भविष्यको जनसंख्या पूर्वानुमानलाई आधार मानी पार्क, खेल क्षेत्र, शहरी खुल्ला क्षेत्रहरू स्थापना गर्ने।

नीति क. नगरपालिका भित्र रहेका सबै खाले पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको निम्न बमोजिम वर्गीकरण गरिने छ।

- i शहरी प्लाजा, पाटी, चौतारा, चोक
- ii टोल स्थरिय पार्कहरू (केही मनोरञ्जन/व्यायामका उपकरण सहित) प्रत्यक ८०० जनसंख्यालाई एक
- iii वडा सामुदायिक पार्कहरू (विभिन्न मनोरञ्जन सुविधाहरूका साथ) - प्रत्यक १०,००० जनसंख्यालाई एक
- iv नगरपालिका पार्कहरू (समारोहका मैदान) - प्रत्यक २०,००० जनसंख्यालाई एक, प्रत्येक शहरलाई एक
- v प्राकृतिक संरक्षण पार्क - प्रकृति संरक्षण वा अन्य ऐन, कानून, निर्देशिकामा तोकिए बमोजिम।
- vi विशेष पार्क - वालिड स्मार्ट सिटीलाई उपयुक्त मनोरञ्जन, botanical, children, knowledge, resort समेट्ने पार्क

नीति ग. पार्क तथा खुल्ला क्षेत्रको संरक्षण तथा व्यवस्थापनका योजनाहरू बनाइने छ, र भविष्यमा आवश्यकता अनुसार यस्ता क्षेत्रहरू थप गरिने छ।

नीति घ. पार्क तथा खुलाक्षेत्र प्रयोजनकालागि संघ, प्रदेश तथा नगरपालिकाको स्वामित्व रहेको उचित तथा खाली जमिनहरू प्रयोगमा ल्याइने छ ।

नीति ड. पार्क तथा खुल्ला जमिनको अभावलाई सुलझाउन घर, जग्गा, निर्माण व्यवसायी तथा निजि क्षेत्र सँग साझेदारी गरी व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति च. पार्क तथा खुला क्षेत्र व्यवस्थापन गर्दा न्यूनतम मापदण्डहरू पालनामा ल्याइने छ ।

नीति छ. हरेक पार्कको संरक्षण साथै गुणस्तरिय मनोरञ्जन अवसरहरू र प्राकृतिक र साँस्कृतिक पक्षको सन्तुलन गरिने छ ।

नीति ज. पार्ककोलागि चाहिने जमिनको व्यवस्थापन हाल तथा भावि जनसंख्या तथा विद्यमान मापदण्ड अनुसार गरिने छ ।

नीति झ. नया बन्ने हाउजिङ कोलोनी तथा आवासीय क्षेत्रहरूमा पनि पार्क तथा खुल्ला क्षेत्र नगरपालिका/शहरी विकास मापदण्ड अनुसार अनिवार्य गरिने छ ।

नीति झ. हालको र भविस्यमा निर्माण हुने पार्क तथा मनोरञ्जन स्थलहरूलाई महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, फरक क्षमता मैत्री बनाइने छ ।

नीति ट. पार्क, खेलमैदान तथा खुल्ला क्षेत्र अतिक्रमण हुन बाट जोगाइने छ ।

उद्देश्य ३: नगरपालिकामा रहेका पार्क, मनोरञ्जन तथा खेलमैदानको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने ।

नीति क. पार्क भित्र रहेका सेवा/सुविधाका उपकरण/संरचनाको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरिने छ र आवस्यकता अनुसार थप गरिने छ ।

नीति ख. खेलकुद विकास तथा नागरिकको स्वास्थ्यलाई ध्यानमा राख्दै नगरपालिकामा अवस्थित खेलमैदानहरूको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गरिने छ र आवस्यकता अनुसार थप गरिने छ ।

नीति ग. पार्क तथा मनोरञ्जन सेवाकको पहुँच बढाउन नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक विद्यालयका खेलमैदानलाई अभ्यवस्थित र सुविधायुक्त बनाइ विद्यालय र विद्यालय समयलाई प्रातिकुल असर नपर्ने गरी सर्वसाधारणका लागि खुला गरिने छ ।

नीति घ. मनोरञ्जनका सेवा/सुविधा/संरचना स्थापना गर्दा वरिपरिका आवासीय तथा अन्य क्षेत्रलाई असर नपर्ने गरी स्थापना तथा व्यवस्थापन गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.४.२ : पार्क तथा मनोरञ्जन

क. नगरमा पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधि, खेल तथा खेलकुद मैदान सम्बन्धिएन कानुन तथा योजनाहरू न्युन छन् । विभिन्न कानुनी व्यवस्था र वडा तथा नगरस्तरिय परामर्शद्वारा नगरपालिकाले अब यस्ता कानुनी औजारहरूलाई प्रयोगमा ल्याएर यस क्षेत्रको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने स्थापित भएको छ । नागरिकको स्वास्थ्य, वातावरणीय, तथा राजस्व अभिवृद्धि दृष्टिकोण बाट समेत महत्वपूर्ण यस क्षेत्रको उचित व्यवस्थापनको लागि नगरले विभिन्न कानुन, मापदण्ड, तथा योजना बनाएर अगाडी बढाने योजना राखेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
स्थानीय सरकारले पाएको अधिकार	स्थानीय सरकार संचालन ऐन	पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धि

<p>र प्रचलित ऐन कानुन अनुरूप स्थानीय पार्क तथा मनोरञ्जन ऐन, नीति, नियम, निर्देशिका, कार्यविधिहरू निर्माणलाई स्थानीय परिवेस र सवालहरूलाई समेटिने गरी बनाउने ।</p>	<p>२०७४, परिच्छेद ३, दफा ११.फ, को उप दफा ४. क बमोजिम पार्क तथा मनोरञ्जन सम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड तथा सो सम्बन्धी योजना तर्जुमा, योजना पहिचान, अध्ययन, कार्यान्वयन र नियमन गर्ने ।</p> <p>आवस्यक ऐन, योजना, मापदण्ड : पार्क, मनोरञ्जन स्थल, खेलकुद मैदान संरक्षण र व्यवस्थापन सम्बन्धी आवस्यक नियम, कानुन, कार्यविधि र योजना ।</p>	<p>प्रभावकारी ऐन सहितको पार्क तथा मनोरञ्जन संरक्षण र व्यवस्थापनमा सबल नगरपालिका बन्ने ।</p>
<p>ख. अन्य क्षेत्रभौमि यस क्षेत्रको व्यवस्थापनको निर्मित पनि तथ्यांकको प्रयोग अपरिहार्य छ । नगरमा यस्ता तथ्यांकहरू रहेतापनि पुराना, छारिएको, र अपूर्ण अवस्थामा छ । यस अवस्थाबाट आधुनिकता तर्फ उन्मुख हुन र तथ्यांकको प्रयोगबाट वैज्ञानिक व्यवस्थापन हासिल गर्न, नगरले तथ्यांक सम्बन्धी कार्यहरू पनि विभिन्न चरणमा सम्पन्न गर्ने छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>जारी रहेका सबै भू उपयोग सुची Land Use Inventory संकलन कार्य मा सबै खाले पार्क, मनोरञ्जन क्षेत्र, खेलमैदान आदिको तथ्यांक समेटिने गरी निरन्तरता दिने र थप प्रभावकारी बनाउने । साथै उपलब्ध सुची र नयाँ सुचीलाई अद्यावधिक गरेर एकरूपता दिने ।</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र, खेलमैदान सम्बन्धी विभिन्न तथ्यांक र Land Use Inventory लाई प्रयोगमा ल्याई पाक, खेलमैदान तथा मनोरञ्जन क्षेत्रहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन र संरक्षण कार्य गर्ने ।</p> <p>शहरी र ग्रामिण पार्कका बर्गीकरण साथै यस्ता पार्कहरूको पूर्वाधार आवस्यकता infrastructure need assessment गर्ने र आर्थिक स्रोतले भ्याए सम्म पूर्वाधार निर्माण /व्यवस्थापन कार्य गर्ने ।</p>	<p>दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p> <p>१. संकलित सबै तथ्यांकको नियमित अद्यावधिक, साथै तथ्यांकको प्रयोगद्वारा सेवा प्रवाह र मागआपूर्ति, अन्तर पहिचान आदिमा निरन्तरता ।</p>
<p>ग. सेवा प्रवाह अन्तर्गत पनि पार्क, मनोरञ्जन स्थल तथा मनोरञ्जनात्मक गतिविधि, खेल तथा खेलकुद मैदान सम्बन्धी विभिन्न कार्य पहिचान गरिएको छ । नगरमा अवस्थित यस्ता सेवा सुविधाको गुणस्तर वृद्धि तथा प्रवर्धन, नयाँ अवसर पहिचान, जारी रहेका योजना/परियोजना समापन, र नयाँ सेवा सुविधा निर्माण तथा विस्तार लगायात कार्यक्रमहरू विभिन्न चरणमा तय गरिएको छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. चलि आएका mountain bike, rock climbing, paragliding, canyoning, rafting को थप प्रवर्द्धन र अन्य पर्यटकीय खेलहरूको अध्ययन तथा पूर्वाधार विकासको सुरुवात ।</p> <p>१.१. पर्यटकीय हिसाबले महत्वपूर्ण पार्क, मनोरञ्जन स्थल आदिको</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>१. पहिचानमा आएका सम्पूर्ण पर्यटकीय खेल क्षेत्र र पार्कहरूको निरन्तर प्रचार प्रसार र व्यवस्थापन गर्ने । साथै नयाँ बन्ने वा पहिचा भएका र निर्माण हुने यस्ता क्षेत्रको लागि बजेट तर्जुमा गर्ने ।</p>	<p>दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p> <p>१. विभिन्न पर्यटकीय खेल र trekking, hiking, camping जस्ता गतिविधि उपलब्ध भएको नगरपालिकाको रूपमा प्रस्तुत हुने ।</p>

<p>प्रचार प्रसार, पूर्वाधार निर्माण, र सूचना केन्द्रहरू स्थापना गर्ने ।</p> <p>२. प्रस्तावित र निर्माणाधीन छवांग खोला पार्क, भौमिका पार्क, पहेले पार्क, बाहुन थान पार्क, धाइसया पार्क, पित्लेक पार्क लगायत, खेलमैदानहरूको निर्माण सम्पन्न गरी संचालन मा त्याउने ।</p> <p>३. नगरमा रहेको सम्पूर्ण पार्क, खेलमैदान, मनोरञ्जन स्थलको गुणस्तर वृद्धि, तार बार, संरचना निर्माण, उपकरण जडान आदिको थालनी र सो सम्म पुग्न बाटो व्यवस्थापन गर्ने ।</p>	<p>२. हरेक वडा अन्तर्गत कमितमा एक सेवा/सुविधाका उपकरण/संरचना युक्त वडा सामुदायिक पार्कको व्यवस्थापन गर्ने ।</p> <p>३. वडा नागरिकको सुभाव अनुरूप नगर स्तरिय कबड हल र वडाहरूको विशिष्ठ आवस्यकता अनुसार फुटबल वा भलिबल वा ब्याडमिन्टन (वा बहुउपयोगी) खेलमैदानको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३.१. नगर स्तरीय बृहत पार्क निर्माण गर्ने । नगर स्तरीय रंगशाला निर्माण सम्पन्न गर्ने र संचालनमा त्याउने ।</p>	
<p>घ. उल्लेखित सम्पूर्ण नीतिगत तथा अल्पकालिन, मध्यकालिन, र दिर्घकालिन प्राथमिकता कार्यसम्पादनको निर्मित नगरपालिकामा सक्षम जनशक्ति, शाखा, संयन्त्र, तथा सरोकारवालाहरूको आवस्यकता पर्ने हुनाले । साथै विभिन्न स्तर तथा चरणमा निरन्तर क्षमता अभिवृद्धि र सहकार्य पनि महतवपूर्ण हुनाले यस सम्बन्धि कार्यक्रमहरू पनि तर्जुमा भएको छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. सङ्गीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय (२०७४) को संगठन संरचना बमोजिम पूर्वाधार विकास तथा बातावरण व्यवस्थापन शाखा वा शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा अन्तर्गत पार्क तथा मनोरञ्जन इकाइ स्थापना गर्ने ।</p> <p>१.१ पार्क तथा मनोरञ्जन व्यवस्थापनको लागि नगरस्तरिय समिति गठन तथा परिचलान गर्ने ।</p> <p>२. पार्क तथा मनोरञ्जन इकाइको विभिन्न तालिम, सेमिनार, सिकाई कोर्सको माध्यमद्वारा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>३. नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>१. पार्क तथा मनोरञ्जन इकाइमा प्राविधिक जनशक्ति र आधुनिक प्रविधि र उपकरणहरू भित्राउदै र प्रयोगमा त्याउदै जाने ।</p> <p>२. कर्मचारी क्षमता अभिवृद्धिलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>३. तालिम प्राप्त जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको निरन्तर अनुगमन,</p>	<p>दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p>

संयन्त्र (प्रहरी, बन विभाग आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरूको संरक्षण गर्ने । त्यस्तै नगरपालिकाको अन्तरिक क्षमताविकासमा मात्र नभइ पार्क तथा मनोरञ्जन क्षेत्र सङ्ग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने नागरिक, बाह्य जनशक्ति र संघ संस्थाहरूको सिपविकास, सचेतना वृद्धिमा पनि ध्यान दिने ।	मुल्यांकन र नियमन ।	मुल्यांकन र नियमन ।
---	---------------------	---------------------

५.३.३. यातायात

सडक सञ्जाल तथा यातायात आर्थिक विकास, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सामाजिक एकीकरणको माध्यम हो । विकासको आधारभूत पूर्वाधारको रूपमा रहेका यातायातका साधनहरूको माध्यमबाट क्षेत्रीय असमानता कम गर्न, आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशीतला प्रदान गर्न र अन्य क्षेत्रको विकास तथा सेवा प्रवाहलाई सहज बनाउन सकिन्छ । हालसम्म नेपालमा सडकलाई यातायातको मुख्य माध्यमको रूपमा लिइदै आएको भए तापनि, हवाईमार्ग, रेलमार्ग, जलमार्ग, राजमार्गजस्ता अन्य माध्यमहरूको विकासबाट पनि पर्याप्त फाइदा लिन सकिने सम्भावना रहेको छ । कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासकालाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक तथा यातायात सेवा एउटा महत्वपूर्ण पूर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ ।

यातायात तथा भू-उपयोग योजना स्थानीय सरकारको लागि महत्वपूर्ण तथा सगँसँगै लिएर जान जरुरी छ । भू उपायेग योजनालाई आधार मानेर सबै किसिमको सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्दा सडक र यातायातको पहुँच सुनिश्चित हुने गरी निर्माण नगर्दासम्म त्यसबाट समग्र विकासमा पर्याप्त योगदान हुँदैन ।

नेपालको सर्विधान २०७२ ले पनि स्थानीय सरकारहरूलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका विभिन्न किसिमका शहरी विकासका योजनाहरू तथा स्थानीय आवश्यकता अनुसारका विकास निर्माण कार्यहरू गर्ने पाउने अधिकार प्रदान गरेको छ । विस्तृत रूपमा हेर्दा संघिय सरकार तथा प्रादेशिक सरकारको जिल्ला अन्तर्राज्यीय तथा अन्तर स्थानीय क्षेत्राधिकारको सडकहरू परेतापनि कृषि सडक, स्थानीय सडकहरू तथा नगरपालिका स्तरका सडकहरू स्थानीयले नै योजना बनाई अगाडि बढाउन सक्ने प्रावधान रहेको छ ।

पोखराबाट ६५ किलोमिटर तथा जिल्ला सदरमुकामबाट २७ किलोमिटरमा रहेको यस नगर व्यापारिक केन्द्रको रूपमा विकास हुँदै गइरहेका यस नगरको विकासमा यातायात क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका रहेको छ । सिद्धार्थ राजमार्गमा नगरका ६ वटा वडा (वडा नं १,६,८,९,१० र १३) पर्ने तथा ३ ओटा वडा (२, ११ र १४) सडकको नजिकै रहेको तथा नगर स्तरका प्रमुख सडक राष्ट्रिय सडक सञ्जालमा जोडिएको छ । विषेश गरी नगरपालिका भित्र पर्ने सिद्धार्थ राजमार्गमा रणनीतिक सडक सञ्जालको सेरोफेरोमा बस्ती बढिरहेको छ । पक्की सडकको लम्बाई पनि बढिरहेको छ । यस नगरका अधिकांश टोललाई सडक सञ्जालले समेटको तथा एक चौथाई भन्दा बढि घर कालोपत्रे सडकमा जोडिएपनि अझै २० प्रतिशत भन्दा बढि घरमा सडक नपुगेको अवस्थामा छ ।

नगरपालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको छ । नगरपालिकामा नीजि सवारी साधनहरूको संख्या बढ्दै गइरहेको छ । नगरपालिका भित्र सार्वजनिक सवारीको लागि अटोरिक्सा, टेम्पो

तथा जिपको उपयोग बढि हुने गरेको छ । सिद्धार्थ राजमार्गले छोएका वडाहरू तथा मिर्दि भिमाद सडक खण्डमा सार्वजनिक यातायातको सामान्य पहुँच रहेको भएता पनि अन्य धेरैजसो वडाका लागि समयवद्ध र व्यवस्थित यातायातको पहुँच छैन । तर नगरका स्थानीय बस सेवा वा समयवद्ध सार्वजनिक यातायात सेवा उपलब्ध छैन ।

नेपाल सरकारले अनुकूलन गरेको सडक सुरक्षामा सुधार गर्दै सुरक्षित, धान्न सकिने, सहज र दिगो यातायात व्यवस्थामा पहुँच उपलब्ध गराउने लक्ष्य वालिङ नगरपालिकाले पच्छयाईरहेका छ । यस अन्तर्गत २०३० सम्म ५० प्रतिशत जनसंख्यामा शुरक्षित सडक तथा भरपर्दो यातायातको पहुँच सुनिश्चित गर्न वालिङ नगरपालिका सक्षम हुने देखिन्छ । तथापि स्माट सीटीको सोच सहित अघि बढिरहेको यस नगरपालिका यो लक्ष्य भन्दा अघि बढनुपर्ने हुन्छ ।

सबै समस्यालाई मध्यनजर राख्दै, आफ्नो अधिकारको प्रयोग गरी, अवसरको प्रयोगमा ल्याई चुनौति सामना गर्दै वालिङ नगरपालिकाले यातायात क्षेत्रको समस्या सामाधानका केन्द्रीत भई २०३५ सम्ममा कम्तिमा ९५ प्रतिशत जनसंख्यामा शुरक्षित सडक तथा भरपर्दो यातायातको पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा नगरको यातयात सेवालाई स्माट यातयातको स्तरमा पुऱ्याउने लक्ष्यका साथ यातायात क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १: आम नगरवासीमा व्यवस्थित सडकको पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क: सडक सञ्जाल निर्माण र विस्तार गर्दा अधिकतम नगरवासीलाई नगर भित्र र बाहिरको आवत जावतमा सहजिकरण गर्ने गरी आर्थिक, सामाजिक तथा वातावरणीय पक्षहरूमा पर्याप्त ध्यान दिई सबै (अपांगता भएका व्यक्ति समेत) को पहुँच सुनिश्चित कुरामा जोड दिइने छ ।

नीति ख: नगरपालिका भित्र तथा बाहिरको सडकहरूलाई एकिकृत तवरले यातायातको सुविधा पुऱ्याउन नगर यातायात गुरुयोजना (Municipal Transportation Master Plan MTMP) तयार गरिनेछ र सडक सञ्जाल निर्माण र विस्तार गर्दा MTMP अनुरूप गरिने छ ।

नीति ग. सडक पुर्वाधार निर्माण गर्दा उपयुक्त डिजाइन गरी सडकको आधिकारीक रूपमा तोकिएको कार्यात्मक वर्गिकरण प्रणाली (functional classification system) प्रयोग गरिन्छ ।

नीति घ. हरेक सडकको सेवा स्तर न्यूनतम सेवा स्तर भन्दा कम हुन नदिन डिजाइन तथा निर्माणमा उपयुक्त प्राविधिक विधि अपनाइने छ ।

नीति ङ. सडक योजना तथा निर्माण गर्दा सरोकारवाला समुदाय तथा बस्तीको समस्या पहिचान गरी सो समस्या समाधानमा केन्द्रीत गरी बनाइने छ ।

नीति च. नगरपालिकाको सामाजिक, आर्थिक विकास तथा हरेक जरुरी सेवा प्रवाहको लागि चाहिने सडक तथा यातायातको सुविधा हुने गरी यातायातको सोच राखिने छ । विषेश गरी कृषि क्षेत्र, उद्योग व्यवसाय, पर्यटन क्षेत्र र सेवा क्षेत्रका आवश्यकता सम्बोधनलाई प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति छ. सडकको डिजाइन तथा निर्माण संघीय सरकारको सडक विभागद्वारा तोकिएको न्यूनतम मापदण्ड भित्र रही गरिने छ । नगरपालिका भित्रका इन्जिनियर विना बनिएका सडकहरू पनि एक स्तरको डिजाइन गरिन्छ, तथा हरेक सडकलाई विस्तार गर्दा इन्जिनियरिङ मापदण्ड पुरा गरेर मात्र विस्तार गरिनेछ ।

नीति ज. सडक सुरक्षाको दृष्टिकोणबाट दुर्घटनाको सम्भाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै “Road Safety Auditing” गरी सडक सुरक्षा सम्बन्धि विभिन्न उपायहरू अपनाइने छ ।

नीति भ. नगरपालिकास्तरीय बसपार्क निर्माण सम्पन्न गरिनुका साथै सेवा केन्द्र हरू, औद्धोगिक, व्यवसायिक र पर्यटकीय क्षेत्र लक्षित पार्किङको व्यवस्थापनलाई प्राथमिकता दिइने छ ।

उद्देश्य २ : सडक निर्माण गर्दा भू उपयोग योजनासँग तादम्यता मिलाउनु र लागत प्रभावकारीता हाँसील गर्नु ।

नीति क. यातायातका परियोजना (Project) र कार्यक्रमहरू बनाउँदा भु-उपयोग योजनामा तालमेल मिल्ने गरी बनाइने छ । विषेश गरी आवस क्षेत्रमा सार्वजनिक यातायातको पहुँच सुनिश्चितता हुने करामा मुख्य प्राथमिकता दिइनेछ, भने सार्वजनिक यातायातको मागको आधारमा सम्पदा क्षेत्र, पर्यटन, बजार क्षेत्रहरू तथा बस्ती क्षेत्र लक्षित आयोजनालाई पनि प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ख. वार्षिक बजेट तथा पुँजी सुधार कार्यक्रम तथा सडक गुरु योजनामा उल्लेखित बढी लाभका सडक पुर्वाधार आयोजनामा प्राथमिकताका साथ बजेट विनियोजन गरिने छ ।

नीति ग. सञ्चालन तथा मर्मत सम्भार खर्च सहित सहित प्रत्येक्ष तथा अप्रत्येक्ष लागतहरूलाई विचार गरेर मात्र यातायातका कार्यक्रमका निर्णयहरू लिइनेछ ।

नीति घ. परियोजनाको लागत घटाउन तथा प्रतिकुल प्रभावहरू घटाउन परियोजनाको शुरुवात हुने भन्दा पहिले नै सडकले लिने क्षेत्रलाई नगरको स्वामित्व तथा सडक क्षेत्र अन्तर्गत ल्याइने छ ।

नीति ङ: सडकमा रकम विनियोजन गर्दा निश्चित कार्य पुरा हुने गरी विनियोजन गरिने छ । पर्याप्त स्रोत नभएको अवस्थामा प्राथमिकता प्राप्त सडकको निश्चित खण्ड पुरा गर्नमा जोड दिइने छ । सडक निर्माणकमा लागिए निर्माण व्यवसायी छनोट गर्दा बढि भन्दा बढि प्रतिशर्पर्धात्मक बनाइने छ ।

नीति च. हरेक सडक तथा यातायातको कार्यक्रम निर्णय गर्दा महिला, वृद्ध, बालबालिका तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिको पहुँचमा पर्याप्त ध्यान दिइने छ ।

नीति ज. रातको समयमा पनि सडकलाई शुरुक्षित र सहज बनाउनका लागि सडक निर्माण र मुख्य बजार तथा बस्ती क्षेत्रमा सडक बत्ती जडानको कार्यलाई सँगसँगै लिगिने छ ।

उद्देश्य ३ : यातायातका कार्यक्रम विस्तार गर्दा समुदायमा पर्ने नकारात्मक भौतीक र वातावरणीय प्रभाव न्यूनिकरण गर्नु ।

नीति क : यातायातका पुर्वाधारको कार्यक्रम तय गर्दा संरक्षण गर्न तोकिएको पानीका स्रोतहरू, बनजांगल क्षेत्रहरू, प्राकृतिक स्रोतहरू, सांस्कृतिक तथा धार्मिक क्षेत्रहरू अथवा भविष्यमा तोकिन सक्ने पानी तथा वातावरणका कुनै संरक्षण हुन सक्ने क्षेत्रहरूलाई विस्थापित नहुने गरी डिजाइन गरिने छ । साथै, सडकका कारण अन्य सामाजिक तथा भौतिक पुर्वाधारमा असर नपर्ने गरी पर्याप्त सावधानीको उपाय अवलम्बन गरिने छ । क्षेत्री भएमा तत्काल सुधार गर्नु सडक निर्माणको कार्यक्रमकै अंगका रूपमा रहनेछ ।

नीति ख. यातायातका लागि प्रयोजनमा आउने गाडी तथा उपकरणहरूले न्यून सवारी साधन प्रदुषण हुने गरी राष्ट्रिय प्रदुषण मानक पुरा गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ग. समुदाय तथा बस्ती र बासिन्दाहरूलाई न्यून नकारात्मक प्रभाव हुने गरी यातायातका योजनाहरू तथा यातायात सेवा र सुविधाहरूको डिजाइन गरिने छ ।

नीति घ. समग्र नगरपालिकाको ट्राफिक व्यवस्थापनको लागि ठूलो सेवा सुविधा दिने कार्यालय निर्माण गर्नु पर्दा ट्राफिक प्रभाव मूल्यांकन Traffic Impact Assessment (TIA) गर्नुपर्ने प्रावधान बनाइने छ । विभिन्न बाटोहरू लाई एकतर्फी गरी ट्राफिक व्यवस्थापनलाई चुस्त दुरुस्त गरिनेछ ।

नीति ड. सडकमा भएका फोहर, धुलोले सामुदाय तथा सडक प्रयोग गर्ने सर्वसाधारणलाई न्यून असर पर्ने गरी सडकको संरचना निर्माण वा अवस्था कायाम गरिने छ ।

नीति च. सडकबाट बगेको वर्षातको पानीलाई प्रभावकारी आधुनिक नवीन विधिहरूबाट व्यवस्थित गरिने छ ।

नीति छ. सक्दो पैदल यात्रुलाई प्रोत्साहन तथा सुरक्षाको लागि बस्ती नजिकका हरेक सडकमा फुटपाथको सुविधा दिइने छ । सडक तथा अन्य सुविधाको निर्माणको समयमा पैदल यात्रुलाई सहज तथा सुरक्षा हुने गरी निर्माणको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ज. सडकमा पैदल यात्रु तथा अन्य गाडी चालकहरूको सुरक्षाको लागि ध्वनी प्रदुषण क मर्गर्ने उपया अपनाइनुका साथै ट्राफिक प्रहरी सँग समन्वय गरी ध्वनी प्रदुषण निरुसायित गर्ने कानुनी प्रवन्ध गरिने छ । गति नियन्त्रणका लागि गतिको अधिकतम सीमा तोकिनेछ ।

नीति झ : आम नागरकको यातायात तथा सडक र सवारी शुरक्षा सम्बन्धि आधारभूत शिक्षाको लागि गोष्ठि, तालिम, सेमिनारहरू आयोजना गरिने छ । सवारी चालक तथा सार्वजनिक सवारी साधनमा काम गर्ने कर्मचारीलाई लक्षित गरी सडक र सवारी शुरक्षाका गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति झ. सडकको ट्राफिकलाई बाधा पुऱ्याउने प्राकृतिक अवरोधहरू तथा जीवजन्तुको कारण हुने नकरात्मक प्रभाव शुन्य गराउने गरी उपयुक्त व्यवस्थापन र शुरक्षाको व्यवस्था गरिने छ ।

उद्देश्य ४: सार्वजनिक यातायातको सहज र सरल पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

क. टेम्पो, तथा इ-रिक्साहरूले मात्र दिगो यातायात सेवाको अवश्यकता पुरा गर्न नसक्ने भएकोले पूर्वतयारीका साथ वैकल्पिक र उपायुक्त सार्वजनिक यातायात सेवा सञ्चालनलाई प्राथमिकता दिइनेछ ।

नीति क. नगरपालिकाले सबै बजार, जनसंख्या तथा यातायात सेवाको मागको अध्ययन गरी न्यूनतम हरेक वडा सम्म पुग्ने गरी नगर बस सेवा सञ्चालनमा ल्याइने छ । त्यसका लागि साफेदीका सबै विकल्प खुला गरिने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक यातायातको सेवा र गुणस्तरलाई प्रतिशिप्दी बनाई सार्वजनिक यातायातलाई क्रमशः निजि सवारी साधनको विकल्पका रूपमा विकास गर्दै लगिने छ ।

नीति झ : सिद्धार्थ राजमार्गको चाप कम गर्ने तथा नगरको यातायात र पर्यटन क्षेत्रमा योगदान गर्ने गरी आँधिखोला करिङ्गोर निर्माणको कायलाई उच्च प्राथमिकतामा राखिने छ ।

नीति झ : वालिड नगरपालिकालाई केन्द्र बनाई नगर वाहिर सञ्चालन हुने सार्वजनिक यातायात सेवा प्रवर्द्धनका लागि समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति घ : सामान ओसार पसारमा प्रयोगमा आउने ग्रामिटी रोप वे तथा तथा यातायात र पर्यटन प्रवर्द्धनमा योगदान गर्ने यातायातका विकल्पहरू आवश्यकता अनुसार तयार गरिने छ ।

नीति झ : यात्रु प्रतिक्षालय र बस विसौनी विकास गरिदै लगिने छ । सिद्धार्थ राजमार्गका यात्रु प्रतिक्षलहरूमा विश्राम तथा रिफेसमेन्ट केन्द्रका रुमपा समेत विकास गरिने छ ।

उद्देश्य ५: यातायात सेवा प्रवाहको क्षमता विकास गर्नु।

नीति क. नगर भित्र यातायातको पुर्वाधार तथा यातायात सेवाको व्यवस्थान, सम्बन्ध र निगरानीका लागि निश्चित जनशक्ति तथा उपकरण सहितको यातायात शाखाको विकास गरिने छ।

नीति ख : यायायात क्षेत्रको भू-सूचना संकलन, विश्लेषण र अध्यावधिक गर्न सक्ने गरी नगरको जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ।

नीति ग : नगरका प्राविधिक जनशक्तिलाई आवश्यक पर्ने उपकरणको उपलब्धता गराइनुका साथै कार्यसम्पादनमा आधारित पुरस्कार र क्षमता विकास पढ्नु विकास गरिने छ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका: ५.३.३ : यातायात

क. संविधानतः स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडक स्थानीय सरकारको एकल अधिकार भित्र रहेको सडक निर्माण तथा व्यवस्थापनको काम नगरपालिका स्वयंको हो। यहि अधिकारका आधारमा नगरपालिकाले नीतिगत निर्णयहरू मर्फत नगरले यातायात क्षेत्रको पुर्वाधार र व्यवस्थापकीय कार्य गरिरहेको छ। नगरले सडकको राष्ट्रिय मापदण्डमा अर्थात् योजना तथा भवन निर्माण मापदण्ड २०६० (परिमार्जन २०७२) मार्फत स्थानीय सडकको मापदण्ड निर्धारण गरी सडकको चौडाई तथा सेटव्याक कायाम गर्ने कुरालाई भवन निर्माण अनुमति प्रक्रियाको अभिन्न अंगका रूपमा कार्यान्वयन गरिरहेको छ। तथापि सबै किसिमका सडकको स्तरोन्तती तथा विकासमा नगरको भूमिका तथा त्यसका विधि निर्धारणका लागि स्थानीय कानुन बनाउन भने बाँकी नै रहेको अवस्था छ। स्थानीय सडकको पुर्वाधार व्यवस्थापन सम्बन्धि कानुन बनाउने तथा सबै किसिमका सडकको निर्माण, विकास र सेवा सञ्चालनको प्राथमिकता सहितको नगर यातायात गुरुयोजना निर्माण गर्ने कार्य नगरको प्राथमिकताका नीतिगत कार्य हुन्। संघीय तथा प्रदेशको अधिकार अन्तर्गत रहेका नगरपालिका क्षेत्रभित्रका सडकको व्यवस्थापनमा संविधानतः नगरको भूमिका नहुने भएपनि आम हितलाई दृष्टिगत गरी वालिड नगरपालिकाले ती सडकको स्तरोन्तती र व्यवस्थापनमा समेत लगानी गरिरहनु परेको छ। ती सडकका सन्दर्भमा गरिने कार्यका लागि समेत नीतिगत र कानुनी प्रष्टता ल्याउन नगरले सम्बन्धयात्मक प्रयास गर्नुपर्ने आवश्यकता छ।

संविधानको अनुसूची ८(१६) मा रहेको नगरको सडक सम्बन्ध एकल अधिकार तथा अनुसूची ९(१५) मा रहेको सवारी अनुमति सम्बन्धि साभा अधिकार मध्ये स्थानीय सडक, कृषि सडक तथा ग्रामिण सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा र स्थानीय सरकार संचालन ऐनको दफा ११(ख) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नगरले टेम्पो तथा अटोरिक्सा व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि २०७५ जारी गरी अटो रिक्सा सञ्चालनको नीतिगत प्रवन्ध गरेको छ। यद्यपी सबै किसिमका स्थानीय सवारी साधनको रुट, सेवा तथा भाडादर निर्माण र यातायात क्षेत्र नियमन र व्यवस्थापन सम्बन्धि समग्र पक्ष समेटेर यातायात सम्बन्धि समग्र कानुन निर्माण नगरको तात्कालिक प्राथमिकता हो भने संघीय र प्रदेश सरकारको क्षेत्राधिकार भित्र रहेका नगर क्षेत्रको सडकमा सञ्चालन हुने यातायात सेवा सम्बन्धि अधिकार र दायित्वमा समेत प्रष्टता ल्याउनु जरुरी छ। सबैका लागि दिगो, भरपर्दो र शुरक्षित यातायात सेवाको पहुँच सुनिश्चित गर्ने दिगो विकासको नगर अनुकूलित लक्ष्य प्राप्तिमा केन्द्रीत गर्न थप रणनीति निर्माण र स्थानीय यातायात कानुनको समयबद्ध समिक्षा र परिमार्जन नगरको मध्यकालिन र दिर्घकालिन प्राथमिकता हो।

माथि उल्लिखित प्राथमिकता अनुसार यातायातका पुर्वाधार र सेवा सम्बन्धि नीति तथा कानुन तथा यातायात गुरुयोजना निर्माण मुख्य अल्पकालिन प्राथमिकता हो भने यातायातको पुर्वाधार र सेवा सम्बन्धि नीति तथा गुरुयोजनाको समयबद्ध समिक्षा र परिमार्जन गर्ने तथा यो क्षेत्रमा आउने निवनता तथा परिवर्तित सन्दर्भमा नयाँ नीति तथा कानुन बनाउनु नगरपालिकाको मध्यकालिन तथा दिर्घकालिन प्राथमिकता हो।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.१. संघ र गण्डकी प्रदेश सरकारसँगको सम्बन्ध्यमा स्थानीय राजमार्गमा तथा संविधानमा	१.१. नीतिगत स्पष्टताका आधारमा राजमार्ग क्षेत्र लगायत सबै सडक उपयोग तथा यातायात सेवा	१. सडक र यातायातको क्षेत्रमा आउने निवनतालाई आत्मसात गर्दै सडक तथा यातायात सम्बन्धि कानुन,

<p>नगरको नगरको एकल अधिकार भित्र नरहेका सडकको व्यवस्थापन तथा उपयोग सम्बन्धी नगरको भूमिकामा स्पष्टता त्याउने ।</p> <p>१.२. सबै प्रकारका सडकमा सञ्चालन हुने अटो रिक्सा लगायत स्थानीय सवारी साधनको अनुमति, भाडादर, सेवा तथा रुट नीर्धारण, सडक प्रयोगकर्ताको शुरक्षा आदि समेटेको स्थानीय यातायात ऐन र नियमावली बनाई अटो रिक्सा व्यवस्थापन कार्यविधि २०७५ लाई विस्थापित गर्ने ।</p> <p>१.४. हाल नगरको प्रमुख स्थानीय यातायातको साधनका रूपमा सञ्चालनमा रहेको जिपको सेवा नियमन तथा शुरक्षा सम्बन्धी अल्पकालिन कानुनी व्यवस्था (कार्यविधि) गर्ने ।</p>	<p>व्यवस्थापन सम्बन्धी विषयलाई स्थानीय यातायात कानुनको अंग बनाउने ।</p> <p>१.२. स्थानीय यातायात व्यवस्थापन कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा तथा समयानुकूल परिमार्जन र संशोधन गर्ने । कानुनमा शौर्य उर्जामा आधारित साना सवारी साधन तथा पैदल यात्रीको शुरक्षा, सार्वजनिक यातायातमा अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिकको शुरक्षित पहुँच सुनिश्चितता जस्ता प्रावधान पनि समेट्ने ।</p>	<p>निर्माण परिमार्जन तथा कानुन कार्यान्वयनको थप रणनीति तयार पार्ने ।</p> <p>१.२. नगरको यातायात क्षेत्रलाई, अपांगता भएका व्यक्ति, वालवालिका तथा जेष्ठ नागरिक मैत्री सुनिश्चित गर्न आवश्यक थप कानुनी व्यवस्था तथा रणनीति तयार गर्ने ।</p>
<p>२. स्थानीय सडकको नाम सहित वर्गीकरण, मापदण्ड र सडक उपयोग तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी ऐन, सम्बन्धित नियम र निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p>		
<p>३. नगरको यातायात गुरुयोजना बनाउने र गुरु योजना अन्तर्गत घ वर्गका सडकका लागि जनसहभागिता सम्बन्धी मापदण्ड बनाउने ।</p>	<p>३. नगरको यातायात नीति तर्जुमा गर्ने र यातायात गुरु योजनामा आवश्यक परिमार्जन गरी यातायात नीतिको अंग बनाउने ।</p>	<p>३. यातायात नीति तथा गुरुयोजना कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गर्ने र सोका आधारमा आवश्यकता अनुसार कमी पुर्तिको रणनीति बनाउने ।</p>
<p>४. बजेट सिमा निर्धारण गरी निश्चित रकम भन्दा बढिका सडक आयोजनामा वातावरणीय प्रभाव (विपद् जोखिम समेत) मुल्यांकन गर्नुपर्ने व्यवस्था गर्नुका सडक आयोजनाको डिजाइन स्टीमेट गर्दा अन्य संरचनामा क्षेत्री न्यूनिकरण तथा जोखिम अल्पिकरणलाई ध्यान दिन आवश्यक विधि तयार गर्ने ।</p>	<p>४. यायायात तथा अन्य पुर्वाधार निर्माण अघि वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन, विपद् तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी दिग्दर्शन तयार गर्ने ।</p>	

५. नगर बस वा स्थानीय बस सेवा सञ्चालनका लागि नीजि क्षेत्र वा सामुदायिक संघ संस्था तथा नगर विचको साझेदारीको विधि तयार गर्ने ।	५. सार्वजनिक नीजि साझेदारीमा सञ्चालन हुन चाहने यातायात सेवाका लागि Viability Gap Funding' सम्बन्धि मापदण्ड तयार गर्ने ।	
	६. वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा सडक र यातायात क्षेत्रको दिगो विकास लक्ष्य (सैवैका लागि दिगो , भरपर्दो र शुरक्षित यातायात सेवा) स्थानीय स्तरमा अनुकूलन गरी लक्ष्य प्राप्तीका विषयलाई प्राथमिकतामा राख्ने ।	६. आवश्यकता अनुसार यातायात क्षेत्रको नगर अनुकूलित दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिको थप रणनीति निर्माण गर्ने ।
	७. नगरपालिका भित्रका बाटो विस्तार वा नयाँ निर्माण गर्दा त्यस्ता बाटोको महत्व, जोडिने स्थानीय तहको अन्तरसम्बन्ध तथा समानताका विषयलाई पनि ध्यान दिने गरी आवश्यक प्राथमिककरण विधि तय गर्ने ।	
	८. धेरै सवारी साधनको आवतजावत हुन सक्ने गरी कुनै क्षेत्र विशेषमा विकास वा सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्नुअघि सवारी प्रभाव मुल्यांकन (Traffic Impact Assessment) सम्बन्धि नीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने ।	
	९. यातायात नीति तथा कार्यक्रम तथा बस्ती तथा पुर्वाधार विकास नीति तथा कार्यक्रम विचको समञ्जस्यता परिक्षण विधि तय गर्ने ।	९. यातायात सञ्जाल तथा बस्ती विकास योजना विचको असमानजस्यतालाई क्रमशः घटाउदै जाने गरी विधि निर्धारण गर्ने तथा नयाँ बस्ती तथा बढि मानिसको बसोबास वा आवतजावत हुने नयाँ क्षेत्र विकास गर्दा सवारी व्यवस्थापनको विषयलाई समग्र कार्यक्रमको अभिन्न अंगका रूपमा समेट्ने अनिवार्य व्यवस्था गर्ने ।
ख. स्मार्ट नगरको सोच सहित अधिक बढिरहेको यस नगरपालिकाले महत्वपूर्ण सडकको नामाकरण गरेको भएपनि सैवै सडकको शुची बनाई तीनको स्तर निर्धारण र वर्गीकरण गर्न बाँकी रहेको छ । सैवैजासो सडकको शुरु विन्दु र अन्तिम विन्दु सहितको सूचना नगरमा रहेको भएपनि सैवै सडकको समग्र सूचना सहितको इन्भेन्टरी छैन । त्यसैले यो क्षेत्रका लागि पर्याप्त तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापनको कार्य प्राथमिकता रहेको छ । यातायातको पुर्वाधार विकासलाई तथ्यपरक प्राथमिककरणमा आधारित बनाउन र यातायात क्षेत्रको व्यवस्थापन सुधार स्मार्ट नगरको अभिन्न अंगको रूपमा रहेको स्मार्ट यातायात सुनिश्चित गर्न सडक र यायायात सूचना प्रणाली विकास नगरको नगरको तत्काल तथा निरन्तर प्राथमिकताको कामका		

रुपमा अगाडी बढाइने छ भने सो क्रममा बाटो तथा गल्लीहरूको नामाकरणको कार्य पनि सम्पन्न गरिने छ । जस अनुसार सडक तथा यातायात सम्बन्धि सूचना व्यवस्थापनका कार्यको प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१.१. नगर सडकको वर्गीकृत (स्थानीय सडक, कृषि सडक र ग्रामिण सडक) विवरण, सडकको नाम र नक्शालाई अन्तिम रूप दिने र सबै सडकको आधारभूत सूचना समेटिएको सडकको इन्हेन्टरी (लगत) तयार गर्ने ।</p> <p>१.२. नगरका सबै सडक तथा गोरेटोबाटोको नामाकरण (Street Naming) को कार्य पुरा गर्ने र नयाँ खुल्ने सडकको नामाकरण बाट तयार गर्ने क्रमममा नै गरिसक्ने ।</p>	<p>१. सडक इन्हेन्टरी अद्यावधिक गर्ने, विश्लेषण गर्ने र सडक तथा यातायात सम्बन्धि निर्णयका लागि सहयोगी सूचना प्रणाली (डिसिजन सपोर्ट सिष्टमका रूपमा यातायात सेवा व्यवस्थापन गर्ने)</p>	<p>१. यातायात तथ्यांक व्यवस्थापन तथा उपयोग पद्धतिलाई स्मार्ट यायतायातको मापदण्ड अनुकूल बनाउने ।</p>

ग. . सिद्धार्थ राजमार्गमा नगरका ५ वटा वडा (वडा नं १,६,८,९,१० र १३) पर्ने, थप ३ ओटा वडा (२,११ र १४) सो सडकको नजिकै रहेको तथा वडा स्तरका विभिन्न सडक राजमार्गमा जोडिएको हुनाले नगरको राष्ट्रिय सडक सञ्जालसँगको सम्बन्ध बलियो रहेको छ भने सडकमा गरिने लगानीको रणनीतिक लाभ पनि नगरले उठाउन सक्ने अवस्था छ ।

२०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरका सबै वडा र अधिकांश टोल तथा बस्ती सडक सञ्जालमा जोडिएका छन् । नगरका करिव ३० प्रतिशत घरलाई कालोपत्रे सडकले छाएको छ । तथ्यांक अनुसार अझै २१ प्रतिशत परिवारको घरसम्म पुरोको छैन चने करिव ४५ प्रतिशत परिवारको घर अगाडीका सडक कच्ची अवस्थामा रहेका छन् । कम्तिमा सबै घरमा सबै समयमा आपतकालिन सेवा दिन समस्या नहुने गरी तीनलाई व्यवस्थित सडक सञ्जालमा ल्याउनु नगरको तत्कालिन प्राथमिकता हो । संघीय सरकार मार्फत स्तरोन्तरी हुने अपेक्षा रहेको सिद्धार्थ राजमार्ग संघीय प्राथमिकतामा नपरेको कारण नगर क्षेत्रमा हुने दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि नगर आफैले सोका लागि लगानी गरिरहेको र त्यसमा निरन्तरता दिनुपर्ने आवश्यकता पनि रहेको छ । नगर भित्र रहेका सडकको पुर्वाधारको वर्तमान अवस्थामा सुधार ल्याई स्मार्ट सडक सहितको स्मार्ट पुर्वाधारयुक्त नगर बनाउने लक्ष्य पुरा गर्नेगरी आवधिक कार्यक्रम तय गर्नुपर्छ ।

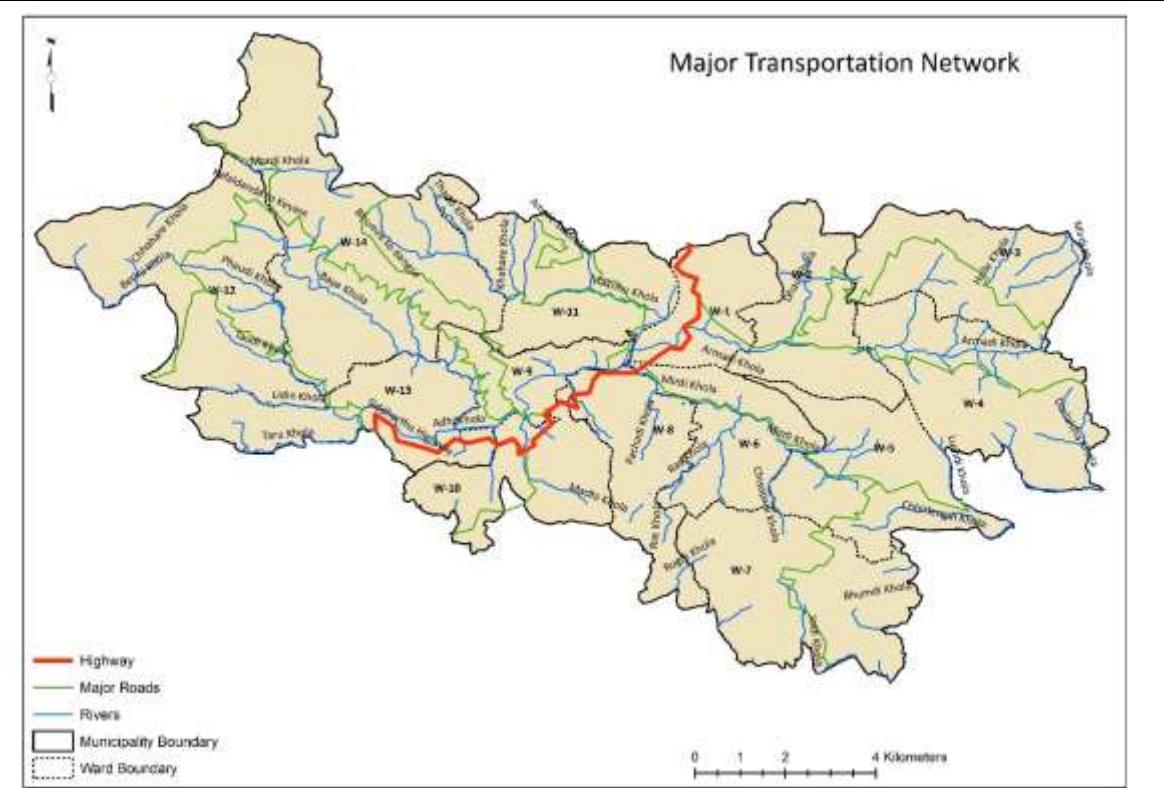
यातायातका पुर्वाधारको वर्तमान अवस्थामा सुधार गरी दिगो भरपर्दो र शुरक्षित सडकको पहुँचमा आम नगरवासीलाई ल्याउनका लागि योजनावद्व रूपमा सडकको सिमा निर्धारण र नक्शांकन, चौडा, ग्रावेल र अन्य पुर्वाधार विकास र कालोपत्रे वा बाटो पक्की बनाउने वैकल्पिक उपाय सहित लगानीलाई प्राथमिकिकरण गरी कार्य अघि बढाउनुपर्ने अवस्था छ ।

सडक निर्माण र स्तरोन्तरीको कार्यलाई प्राथमिकतामा आधारित बनाई सिमित सोतको उपयोगबाट अधिकताम प्रतिफल हाँसील गर्न सकिने हुनाले बढि जनसंख्या समेट्ने, वडाको बढि क्षेत्र जोड्ने तथा वालिडको आर्थिक सामाजिक विकासमा ती सडकले गर्ने आधारमानी प्राथमिकताका आधारमा सडकको कार्य गरिने छ । प्राथमिकताका आधारमा क्रमशः सबै सडकलाई चौडा गर्ने, नाला तथा कलभर्ट तयार गर्ने र पर्वाधार विकासका अन्य काम गरी सडकलाई पुर्वाधारको निश्चित मापदण्डमा पुऱ्याउने सडकको पुर्वाधार सम्बन्धि कार्यक्रम आवधिक प्राथमिकतामा वर्गीकरण गरी प्रस्तुत गरिएको छ । जसमध्ये आम नागरिकको सुभाव तथा नगरको प्राथमिकताको आधारमा नगरको सबैभन्दा बढि प्राथमिकतामा रहेका सडकको शुची तालिका ५.४.३ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
--------------------------	---------------------------	-----------------------------

<p>१. कम्तिमा नगर स्तरका सडकको लगत कट्टा गर्ने प्रक्रिया पुरा गर्ने ।</p>	<p>१. सडक मापदण्डको पुर्ण रूपमा कार्यान्वयन गरी लगत कट्टा सहित नगरका सबै सडकको अन्तिम नक्शा तयार पार्ने ।</p>	
<p>२. नगर स्तरका सबै स्थानीय सडक (एक भन्दा बढि वडा जोड्ने, नगर केन्द्र र वडा केन्द्र जोड्ने वा एक भन्दा बढि वडाका कम्तिमा ५०० घरधुरीलाई समेट्ने सबै वाटोको मापदण्ड अनुसार चौडा गर्ने र ग्रेड मिलाउने कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>२. नगर केन्द्रबाट सबै वडा केन्द्रसम्मको बाटो आवश्यक पुर्वाधार (स्थायी नाला, टेवा पर्खाल, खोला खोल्सीका व्यवस्थित निकास) सहित कालोपत्रे वा पक्की बनाउने कार्य गरिसक्ने । वडा केन्द्रबाट स्वास्थ्य संस्था तथा माध्यमिक स्तरको विद्यालय सम्मको सडक पक्की बनाउने कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>२. नगर र वडा स्तरका सबै सडक पक्की वा कालोपत्रे ललगायत पुर्वाधारयुक्त बनाई कम्तिमा ९५ प्रतिशत जनसंख्यालाई दिगो, भरपर्दो र शुरक्षित सडकको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।</p>
<p>३. बढि जनसंख्यालाई यातायातको पहुँच दिने तथा पर्यटन, शिक्षा तथा स्वास्थ्य जस्ता सामाजिक सेवाको पहुँच बढ़ि, कृषि क्षेत्र विकासमा योगदान गर्ने आधारमा नगर स्तरका अति महत्वपूर्ण सडक आयोजना निर्धारण गर्ने ।</p>	<p>३. चक्रपथ वाहेक नगरका अति महत्वपूर्ण सडकको सबै पुर्वाधार सहित पक्की वा कालोपत्रे गर्ने काम काम सम्पन्न गर्ने । त्यस्ता सडक अन्तर्गत बस्ती तथा बजार क्षेत्रमा सडक पेटी व्यवस्थापन समेत गरिसक्ने ।</p>	<p>३. नगर गौरवका अति महत्वपूर्ण सडकमा सडक लेन लगायत सडक फर्निचरका कार्य पुरा गर्ने ।</p>
<p>४. सडक सञ्जाल वाहिर रहेका बस्ती लक्षित सडकको नयाँ मार्ग खोल्ने कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>४. वडा स्तरका सडक (कम्तिमा १०० घरलाई लाभ दिने एक भन्दा बढि बस्ती समेट्ने) नगरका सबै सडक मापदण्ड अनुसार चौडा गर्ने, घुम्तीको न्यूनतम मापदण्ड कायाम गर्ने, ग्रेड मिलाउने तथा नाला व्यवस्थापन गर्ने कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>४. सबै घरलाई उपयुक्त सडक सञ्जालमा आवद्ध गरिसक्ने र निजी बाटो वाहेक सबै समुदाय स्तरका बाटो समेतलाई कम्तिमा कालोपत्रे वाहेकको पुर्वाधारयुक्त बनाइसक्ने ।</p>
<p>५. वडा कार्यालयको सिमित सहयोग रहने गरी वडा र बस्ती स्तरका सडकको समुदाय स्तरबाटै नियमित मर्मत सम्भार हुने व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>५. मर्मत संभार कोषको निरन्तर परिचालनका आधारमा सबै सडकको समयवद्ध मर्मत सम्भारको सुनिश्चितता गर्ने ।</p>	
	<p>६. नगरको भू उपयोग योजना अनुसार नयाँ खुल्सक्ने औद्योगिक</p>	<p>६. मध्यकालमा पहिचान र प्रस्ताव हुने भू उपयोग योजना, बस्ती विकास योजना, औद्योगिक र</p>

	क्षेत्र वा सेवा केन्द्र लक्षित सडक आयोजनाको प्रस्ताव तयार गर्ने ।	पर्यटन नीति आदिमा केन्द्रीत रहेर सडक तथा वैकल्पिक यायातात (रोप वे लगायत) का पुर्वाधार निर्माण सञ्चालन गर्ने।
घ. यस नगरमा आन्तरिक सडक सञ्जालको पुर्वाधार विकासका लागि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अधिकांश पुलको निर्माण भएका छन् । तैपनि सबै याममा सहज रूपमा यातायात सेवा सञ्चालन हुने अवस्थामा सडक पुर्वाधार पुऱ्याउनका लागि केहि संख्यामा साना तथा मझौला पुल तथा धेरै संख्यामा कलभर्ट तथा खोलाखोल्सीको पानी तथा बर्खे भेलको भरपर्दो निकासको व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । सडक पुर्वाधारको दिगोपन सुनिश्चितताका लागि पनि त्यस्ता पुर्वाधार जरुरी हुन्छन् । तसर्थ खोलाखोल्सीको उपयुक्त निकासका पुल, कलभर्ट वा पुर्वाधार तयार गर्न पुल तथा कलभर्ट तथा वैकल्पिक पुर्वाधारहरूको सूची बनाई तल उल्लिखित प्राथमिकताका आधारमा तीनको निर्माण र पुर्वाधार विकास गरिने छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. सबै सडकमा आवश्यक देखिएका कलभर्ट वा पुल तथा खोला तथा भल व्यवस्थापनका अन्य पुर्वाधारको शुची बनाई वडा र नगर स्तरीय सडकमा सम्बन्धित पुर्वाधार निर्माणको प्राथमिककरण गर्ने ।	१. नगर र वडा स्तरका प्रमूख बाटोका लागि आवश्यक पुल तथा कलभर्टहरूको व्यवस्थापन गरीसक्ने । पुल तथा कलभर्ट नचाहिने स्थानमा भल निकासको स्थायी संरचना निर्माण गरिसक्ने । २. बर्खेभल व्यवस्थापनको पुर्वाधार निर्माणको प्रक्रिया सँगै मुख्य सडकको पानीको निकासको कार्यलाई एकीकृत गर्न शुरु गर्ने ।	१. सबै वडा स्तर सम्मका सडकका लागि पुल, कलभर्ट वा पानी निकासका अन्य पक्की पुर्वाधार तयार गरिसक्ने । ३. सबै सडकको पानीको व्यवस्थित निकासको सुनिश्चितता गर्ने ।
ड. नगरपालिकाको सिमित स्रोत र निश्चित क्षेत्रका कारण ठूला सडक पुर्वाधार निर्माण वा स्तरोन्तीका लागि सघ, प्रदेश, संघ तथा प्रदेश अन्तर्गतका निर्वाचन क्षेत्र विकास कार्यक्रम, विभिन्न दात्री संस्था तथा छिमेकी स्थानीय तह लगायत विभिन्न निकायसँग सहकार्य र साझेदारी गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । नगर चक्रपथको कार्य सम्पन्न गरी नगर बस सञ्चालन हुने अवस्थामा पुऱ्याउने, सिद्धार्थ राजमार्गको वालिड खण्डको लक्षित पुर्वाधारको कार्य पुरा गर्ने र ठूला पर्यटकीय सडक बनाउने जस्ता कार्यका लागि सम्भाव्य नयाँ कार्यक्रमको प्राथमिककरण गरी स्रोत प्राप्तिका लागि नगरले नेतृत्वदायी र समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ । नगर चक्रपथ वाहेक नगरको आफ्नो स्रोत र वाह्य स्रोत समेतका आधारमा निर्माण वा स्तरोन्ती गरिने सडकको नाम तालिका ५.४.३ (१) मा प्रस्तुत गरिएको छ । जसलाई तलको नक्शामा पनि प्रस्तुत गरिएको छ ।		

नक्शा १/५.४.३ : नगरका मुख्य सडक

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा सिद्धार्थ राजमार्गको वालिड नगरपालिकाको खण्ड मापदण्ड अनुसार चौडा गरी पुर्वाधार विकासका कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>२. नगर चक्रपथ निर्माणको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी स्रोत सुनिश्चितताका लागि केन्द्र वा प्रदेश सरकारसँग संस्थागत समन्वय गर्ने ।</p> <p>३. केन्द्र, प्रदेश तथा वाट्य निकायबाट प्रत्यक्ष रूपमा निर्माण भइरहेका (वालिड-हुवास, वायाँटारी-पिडिखोला, वालिड, काफलडांडा, रोगदी, वालिड, जगत, किसान, चापाकोट, वालिड, डौवा, मैदान, आमडाली, पित्लेक, डेलडांडा, लखने, तल्लो पेखु, वाउनथान, सिमलचौपारी, कट्केरी, सिंगारकोट, राम्चे, तिनधार र त्रियासी, रत्ने, यलादि, मनकामना)</p>	<p>२. नगर चक्रपथको चक्रपथको पक्की गर्ने वाहेको पुर्वाधार सम्पन्न गरिसक्ने ।</p> <p>३. अल्पकालमा निर्माणको प्रक्रियामा रहेका संघ, प्रदेश, निर्वाचन क्षेत्र पुर्वाधार कार्यक्रम तथा वाट्य निकायबाट सञ्चालित सबै सडक निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने गरी समन्वयत्मक र सहयोगी भूमिका निर्वाह गर्ने ।</p>	<p>२. कालोपत्रे लगायत पुर्वाधारका कार्य सम्पन्न गरी नगर चक्रपथलाई पुर्ण सञ्चालनमा ल्याउने ।</p> <p>४. बस्ती विकास तथा भू उपयोग योजनाका आधारमा निर्माणको आवश्यकता देखिएका सडक पुर्वाधारको छोटो शुरची बनाई स्रोत प्राप्तिका लागि संघ तथा प्रदेश सरकारसँग समन्वय गर्ने ।</p>

निर्माणको कार्य समयमा पुरा गर्न नगरको तर्फबाट सहजिकरण र समन्वयकारी भूमिकालाई संस्थागत रूपमा अघि बढाउने ।		
<p>४. सिद्धार्थ राजमार्गबाट गढ्हौं कालिका, स्वरेक मैदान, बाहुनथान, बुढाकोट भ्यूटावर, मन्त्याडकोट, पित्लेक आरुपाटा, विभिन्न पुराना होमस्टे, अकला मन्दिर, शिर्षेकोट, छाङ्छाङ्दी जानेबाटोलाई पर्यटन मार्गका रूपमा अघि बढाउने गरी आवश्यकता अनुसार रणनीतिक साफेदारीका लागि अन्तर नगर समन्वय तथा केन्द्र र प्रदेशसँग पहल शुरु गर्ने ।</p>		<p>५. स्मार्ट यातायातको लक्ष्य प्राप्तिमा भएका प्रगति समिक्षा तथा सम्बन्धित कार्यक्रम र परियोजनाका लागि संघीय शहरी विकास मन्त्रालयसँग समन्वय गर्ने ।</p>

च. वालिड नगरपालिकाको सिद्धार्थ राजमार्ग क्षेत्रमा सार्वजनिक बसको सुविधा सामान्य रहेको छ भने पछिल्लो समयमा अटोरिक्शा सञ्चालन भएसँगै नगर केन्द्र र आसपासका क्षेत्रमा यातायातको सेवामा सुधार भएको छ । वत्यसवाहेक पकाठमाडौं र पोखराबाट वालिड चल्ने बस नगरका बडा नं २,४,५ र ७ का निश्चित स्थानसम्म जाने गरेकोले ती क्षेत्रका लागि पनि केहि रूपमा सार्वजनिक बसको सेवा उपलब्ध छ । तर नगरका अधिकांश ग्रामिण क्षेत्रको यातायात सेवाको विकल्प भने स्थानीय जीप लगात ढुवानीका साधनहरू हुन् । जुन यातायात शुरक्षाका दृष्टिकोणले सम्वेदनशिल अवस्थाको उदाहरण हो । ती सवारी साधन पनि मिर्दि वा वालिड जाने र फर्कने समय विहान र वेलुका मात्र भएकोले आफ्नो अनुकूलमा नगर भित्रको आन्तरिक आवत जावतमा कठिनाई बेहोर्नु परेको छ ।

यो समस्या समाधानको लागि नगर बस सञ्चालन हुनुपर्ने नगरवासीको माग रहेको भएपनि नगर आफैले नगर बस सञ्चालन गर्ने भन्दा पनि तत्काल वाह्य यातायातका साधनलाई स्थानीय वैकल्पिक रुट निर्धारण गरी यातायात सेवा विस्तार गर्ने र नीजि क्षेत्र वा सहकारी मार्फत नगर बस सञ्चालन नगरको तत्कालिन र मध्यकालिन प्राथमिकता हो । सडक पुर्वाधारको अपर्याप्तताका कारण स्थानीय सवारी साधन सञ्चालन नीजि क्षेत्रका लागि तुलनात्मक रूपमा कम लाभदायक हुने भएकोले महत्वपूर्ण सडक तथा नगरबाट निर्धारित बस सञ्चालनको रुटलाई व्यवस्थित गरी नगरका बडा नं ३, १२ लगायत बढि समस्यामा रहेका क्षेत्र राजमार्गबाट नगरका सवैजसो बडा केन्द्रसम्मको यातायात सेवा सरल र सहज बनाउने गरी पुर्वाधार सुधार गर्दै सो भेगमा बस सञ्चालनका लागि निजि क्षेत्रलाई उत्प्रेरित गरिने छ । त्यसैगरी नगरका प्राथमिकता प्राप्त सडकमा क्रमशः समयवद्ध रूपमा बस सेवा सञ्चालन गर्नु पनि अल्पकालिन र मध्यकालिन प्राथमिकता हो । त्यसका साथै बस विसैनी, बसपार्क तथा सवारी साधनको पार्किङको लागि आवश्यक क्षेत्र तथा सेवा व्यवस्थान पनि नगरको प्राथमिकतामा रहेको छ । त्यस आधारमा यातायात सेवा व्यवस्थान सम्बन्धि प्राथमिकता आवधिक रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१.१. नगर सार्वजनिक यातायात योजना बनाई यातायात व्यवसायी सँगको समन्वयमा स्थानीय बस सेवा शुरु गर्ने ।	१. नगरकोको समन्वयकारी र सहयोगी भूमिका रहनेगरी नीजि वा सहकारी बाट नगर बस सञ्चालन गर्ने । जसमा अपांगता भएका	१.१. सेवा र सुविधाको न्यूनतम मापदण्डका आधारमा नगर बस सेवालाई वालवालिका, अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक र महिला मैत्री सुनिश्चितता गर्ने ।

<p>१.२. . राजमार्गमा बस चल्ने समय र क्षेत्रमा नसमेटिएको समय र क्षेत्रलाई स्थानीय बस सञ्चालनको रुटका रूपमा निर्धारण गरी निर्धारण गरी यो सेवा शुरू गर्ने । हाललाई नगर केन्द्रबाट वडा केन्द्र सम्मको यातायात सेवा शुरू गराउने ।</p> <p>२. शहरी विकास विभागले स्मार्ट सिटी निर्माणका सन्दर्भमा तयार गरेको मस्यौदा प्रतिवेदमा उल्लिखित मिर्दिमा नगर बसपार्क निर्माणको कार्य अन्तिम चरणमा पुऱ्याउने ।</p> <p>३. नगर केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी तथा वडा कार्यालय आसपास एवं अन्य बजार क्षेत्रमा सबै किसिमका सवारीको पार्किङ स्थलहरू निर्धारण गर्ने ।</p>	<p>व्यक्ति, गर्भवती महिला तथा जेष्ठ नागरिकलाई न्यूतम सुविधा हुने गरी सीट आरक्षणको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>२. नगर बसपार्क निर्माण गरिसक्ने ।</p> <p>३. सार्वजनिक यातायात सञ्चालन हुने नगर र वडा स्तरका सबै सडकमा बस विसौनीको न्यूनतम पुर्वाधार तयार गर्ने र यात्रुको चाप बढि हुने बस विसौनीहरूलाई लक्षित गरी पहिलो चरणमा १० वडा व्यवस्थित यात्रु प्रतिक्षालय निर्माण गर्ने ।</p> <p>४. स्थानीय यातायातको सेवा तथा भाडादरको समयवद्ध मुल्यांकन तथा पुनरावलोकन गर्ने । स्थानीय साना सवारी तथा नगर बसमा इ विलिङ तथा भुक्तानी प्रणाली लागु गर्ने</p>	<p>१.२. छिमेकी स्थानीय तह (भिरकोट, मनकामना, गल्याड) सँगको साभेदारीमा सडक सञ्चालन विस्तार गरी अन्तर पालिका यातायात सेवा सेवा सञ्चालन वा सुधार गर्ने ।</p> <p>१.३. चक्रपथ तथा स्थानीय सडकहरूमा सबै समय (हिउद वर्षा तथा रात्री अवेरसम्म) साना तथा ठूला स्थानीय सवारी साधन सञ्चालनको सुनिश्चितता गर्ने ।</p>
<p>छ. वालिङ नगरपालिकाले स्मार्ट नगर र स्मार्ट नागरिकको दुरदृष्टि प्राप्त गर्नका लागि कृषि र पर्यटन क्षेत्रलाई मुख्य प्राथमिकतामा राखेको छ । नगरमा रहेका गहौंसुर, स्वरेक मैदान, बाहुनथान, बुढाकोट भ्यूटावर, मन्त्याडकोट, पिल्लेक आरुपाटा, विभिन्न पुराना होमस्टे, अकला मन्दिर, शिर्षेकोट, छाड्छाड्दी आदि जोड्ने सडकलाई पर्यटकीय सडकका रूपमा सम्बन्धित सम्पदाको विशेषता भल्क्ने गरी सडक सुन्दरताको कार्य अघि बढाइने छ । सडक क्षेत्र निर्धारणसँगै सडक दायाँवायाँ बृक्षारोपण, सडक साजसज्जा, रोज पिडक सिटीको भलक, तथा सडक सरसफाईको सरसफाई लगायत सबै किसिमका सडकको सुन्दरताका सम्बन्ध मापदण्ड बनाई सोको कार्यान्वनलाई आवधिक प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>	<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. कालोपत्रे तथा पक्की बनाउने काम सम्पन्न भएका सडककमा सडक साजसज्जाका कार्य शुरू गर्ने</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>१. सडक सुन्दरताका लागि बृक्षारोपण लगायतका कार्य गर्ने । पर्यटन मार्गहरूमा गन्तव्य भल्क्ने</p>
		<p>दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p> <p>१. सबै बजार र बस्ती क्षेत्रका सडकको सफाई र सुन्दरतालाई निर्धारित नगर मापदण्डमा</p>

<p>नगर सरसफाईको अभिन्न अंगका रूपमा सडक सरसफाईका कार्य शुरू गर्ने ।</p> <p>२. राजमार्ग क्षेत्रमा बस विसैनी व्यवस्थित गरी सो आसपासमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्ने ।</p>	<p>गरी सडक सुन्दरताका कार्य गर्ने । रोज पिंक सिटीको भल्को दिने किसिमका पेन्टीड वा सुन्दरताका उपयुक्त कार्य गर्ने ।</p>	<p>पुऱ्याउने ।</p>
<p>ज. नगरका यातायात सेवाको माग र आपुर्ति विचमा अन्तर रहेता पनि सवारी साधनको संख्या, विभिन्नता र उपयोग बढिरहेको तथा यातायातको बढि समस्या रहेका क्षेत्रका सडकको पुर्वाधार शुरक्षित र भरपर्दो यातायात सेवाका लागि अपर्याप्त भएकोले यसबाट सडक दुर्घटनाको जोखिम बढन सक्ने अवस्था छ । यस्तो जोखिम न्यूनिकरणका लागि सडक शुरक्षा र यातायात सेवा प्रवाहका कार्यलाई नगरले सँगसँगै अघि बढाउनु पर्ने आवश्यकता छ । पुर्वाधार विस्तार र विकाससँगै स्थानीय र बाह्य यातायातका साधनको उपयोगमा हुने विस्तारले यो जोखिम अझै बढाउन सक्छ । यसलाई दृष्टिगत गरी सडक शुरक्षाका निम्नानुसारका प्राथमिकता तय गरी आवधिक प्राथमिकता सहित प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. जिल्ला ट्राफिक कार्यालयको समन्वयना नगरभित्र नगर ट्राफिक कार्यालय स्थापनाका लागि नगरको तर्फबाट प्रक्रिया पुरा गर्ने ।</p> <p>२. नगर क्षेत्रका सडकमा सडक चिन्ह, मार्क तथा संकेतहरू आवश्यकता अनुसार राख्न शुरू गर्ने ।</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>१. सम्बन्धित निकायसँगको समन्वयमा नगरमा ट्राफिक प्रहरी कार्यालय स्थापना गर्ने ।</p>	<p>दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p> <p>३. सवै पक्की सडकमा सडक लेन निर्धारण, सवारी संकेत तथा चिन्ह, जेवा क्रस आदि सडक सज्जाका कार्य गरिसक्ने ।</p>
<p>३. नगर स्तरका सडकको बजार र सघन बस्ती क्षेत्रमा सडक पेटी निर्माणको कार्य शुरू गर्ने ।</p> <p>४. वालिङ, भुम्रे, रामबाच्छा, मिर्दि लगायतका मुख्य बजार क्षेत्र तथा सघन बस्ती क्षेत्रमा नगर समुदाय वा सार्वजनिक नीजि साभेदारीको माध्यमबाट सडक बत्ती व्यवस्थापन गर्ने ।</p>	<p>४. सम्बन्धित पक्षसँगको समन्वय र सहकार्यमा सडक बत्ती स्थापना तथा महत्वपूर्ण बजार (वालिङ, भुम्रे, रामबाच्छा लगायत) सडक क्षेत्रमा सीसी क्यामेरा जडानको कार्य गर्ने ।</p>	<p>३. सवै बस्ती र बजार क्षेत्रमा रेलिङ सहितको सडक पेटी निर्माण गर्ने ।</p>
<p>५. यातायात सेवा सञ्चालनका लागि रुट निर्धारणका क्रममा दुर्घटना संभाव्य क्षेत्र विश्लेषण गरी जोखिम अल्पिकरणका आधारभूत संरचनागत कार्य गर्ने । सडक र सवारी शुरक्षा सम्बन्धि सञ्चेतनामुलक र प्रवर्द्धनमुक्त</p>	<p>५. पहिरोको जोखिम रहेका क्षेत्र तथा विन्दुहरूमा सडकको कार्य गर्दा पहिरो नियन्त्रणको कार्यक्रम समावेश गर्ने तथा वायो इन्जीनियरिङ प्रविधिको प्रयोगमा पनि गर्ने ।</p>	<p>४. उपयुक्त साभेदारी मार्फत सवै बजार र बस्ती क्षेत्रमा सडक बत्ती व्यवस्थापन गरिसक्ने ।</p> <p>६. सडक शुरक्षाका संरचनागत र प्रवर्द्धनात्मक कार्यलाई निरन्तरता दिने ।</p>

कार्यक्रम बनाई नियमित कार्यान्वयन गर्ने ।	६. सिद्धार्थ राजमार्गमा ट्राफिक प्रहरीको समन्वयमा चोक व्यवस्थापनका न्यूनतम पुर्वाधार तयार गर्ने र नगरको एउटा प्रमुख चोकमा सवारी वत्तीको अभ्यास शुरू गर्ने ।	
भ. पहिलो पटक बृहत योजना निर्माणको समय नगरपालिकामा ३ जना इन्जिनियर र २ जना सब इन्जीनियर र १ जना अमिन सहितको प्राविधिक कर्मचारीको उपलब्धता रहेको छ भने सडक सम्बन्धि सूचना संकलन र व्यवस्थापन मा समेत सहयोग गर्न सक्ने २ सूचना प्रविधि अधिकृत पनि नगरमा रहेका छन् । तथापि सडक तथा यातायात सेवा व्यवस्थापनका लागि आवश्यक प्राविधिक र प्रशासनीक कर्मचारीको अपर्याप्तताका कारण पुर्वाधार निर्माण तथा स्तरोन्नतीका कार्यको अनुगमन र सुपरिवेक्षणका क्षेत्रमा कमी कमजोरी हुनसक्ने अवस्था रहेको छ ।		
सडक लगायत सबै पुर्वाधार निर्माण र व्यवस्थापनमा नगरकार्यपालिका विचको समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नका लागि ७ जना बडा अध्यक्ष रहेको समिति पनि रहेको छ । स्थानीय यातायात सेवाको नियमन, सडक शुरक्षा तथा यातायात सेवा लगायतमा नगरको भूमिका बढ्दि, सडक र यातायात क्षेत्रको नियमित अध्ययन, तथांक संकलन र व्यवस्थापन एवं विकास र सेवाको सुपरिवेक्षण सहितको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन यातायात शाखा निर्माण लगायत यो क्षेत्रको संस्थागत विकासका कार्यलाई तल प्राथमिकिकरण गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दिर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगरको संगठन व्यवस्थापन सर्वेक्षणका क्रममा नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउने तथा नगरमा हाल उपलब्ध रहेको जनशक्तिको आधारमा मानव संशाधन विश्लेषण गरी नगरको प्राविधिक शाखा अन्तर्गत अधिकृत स्तरको कर्मचारी सहितको वेगलै यातायात एकाई निर्माण गर्ने ।	१. नगरको यातायात एकाईमा न्यूनतम जनशक्ति (अधिकृत तथा सहयोग स्तरका प्राविधिक र एकजना सूचना प्रविधि तथा प्रशासनीक कर्मचारी) व्यवस्थापन गर्ने । एकाईलाई न्यूनतम उपकरण र प्रविधियुक्त बनाउने ।	१. नगरमा प्राविधिक र प्रशासनीक कर्मचारी सहितको यातायात शाखा स्थापना गर्ने र सो अन्तर्गत यातायात सेवा र पुर्वाधारका कार्य हेर्न वेगलावेगलै इकाई गठन गर्ने र शाखालाई शहरी विकास महाशाखाको अंग बनाउने ।
२. यातायात एकाईबाट सडक तथा यातायातका पुर्वाधारको डिजिटल इन्झेन्टरी तयारी र स्वतः अध्यावधिक हुने प्रणाली विकास गर्ने ।	२. यातायातका पुर्वाधार र सेवा सम्बन्धि सूचना नियमित अध्यावधिक भएको सुनिश्चितता गर्ने ।	२. स्मार्ट यातायातको उद्देश्य हाँसील हुने गरी सूचना प्रविधिमा आवद्ध यातायात सेवाको प्राविधिक निगरानी गर्न सक्ने गरी यातायात सूचना प्रणाली विकास र सञ्चालन गर्ने ।
३. यातायात एकाईको मुख्य प्राविधिक भूमिका हुने गरी यातायातका पुर्वाधार र सेवाको गुणस्तर निर्धारण, अनुगमन, मुल्यांकन पद्धतिमा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	३.१. हाल अभ्यासमा रहेको सडक निर्माणको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण प्रणालीलाई यातायात एकाईको आवधिक (माशिक) परिचालन योजनाबाट थप व्यवस्थित गर्ने ।	३.२. प्राविधिक एकाईको कार्यलाई कार्यसम्पादन शुचकका आधार मुल्यांकन गरी पुरस्कार र क्षमता विकासमा आवद्ध गर्ने ।
४. यातायात सेवा र पुर्वाधार क्षेत्रको प्राविधिक पक्षलाई सुव्यवस्थित गर्न आवश्यक ज्ञान र	४. प्राविधिक एकाईका क्षमता	४. यातायात सम्बन्धि नवप्रवर्द्धन समेत समावेश गरी स्मार्ट यातायात सम्बन्धि तालिम र क्षमता

<p>सीप परिपुर्ति गर्ने प्राविधिक एकाईको क्षमता विकासका छोटा, मध्यम र लामो अवधिका कार्यक्रम तय गर्ने ।</p> <p>५. सडक सञ्चालन र मर्मत संभारका लागि नगर र वडा स्तरमा संयन्त्र विकास गर्ने ।</p> <p>६. नगर स्तरको भौतिक पुर्वाधार समिति तथा संयन्त्र एवं नगर र वडा स्तरको अनुगमन समितिका लागि वार्षिक अनुशिक्षण सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>७. उपभोक्ता समिति गठन तथा सञ्चालन एवं स्थानीय अनुगमन समितिको भूमिका सन्दर्भमा अनुशिक्षण दिग्दर्शन तयार सबै उपभोक्ता समिति तथा मध्यम स्तरका सडक आयोजना सँग सम्बन्धित सबै स्थानीय निगरानी समुह वा समितिलाई अनुशिक्षण दिने ।</p>	<p>विकासका निर्धारित कार्यक्रमलाई नियमित नगर आफैं वा सम्बन्धित निकाय सँगको समन्वयमा नियमित रूपमा कार्यान्वयन गर्ने ।</p> <p>५. सडक सञ्चालन र मर्मत संभारका लागि गठित नगर र वडा स्तरका समितिको कार्य प्रवर्द्धनका लागि अनुशिक्षण, न्यनतम सिप तथा उपकरणको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>६. पुर्वाधार समिति लगायत यातायात क्षेत्रको मध्य भूमिकामा रहने संयन्त्रको क्षमता विकासका कार्यलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>८. सडकको गुणस्तर परीक्षणका लागि नमुना जाँच गर्ने उपकरण नगर स्तरमा आफैं वा छिमेकी स्थानीय तहसँगको समन्वयमा उपयुक्त स्थानमा व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>विकासका कार्य सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>५. स्थानीय यातायात पुर्वाधार मर्मत संभारमा जिम्मेवार संयन्त्रका लागि वार्षिक अनुशिक्षण सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>६. विभिन्न समिति तथा सम्यन्त्रको यातायात क्षेत्र अनुगमन र सुपरिवेक्षण सम्बन्धि सीप विवकासका कार्यलाई निरन्तरता दिने ।</p>
--	---	---

तालिका ५.४.३ : पुर्वाधार निर्माण तथा स्तरोन्तरीका लागि नगरको प्राथमिकतामा रहेका सडक

सडक जाने मार्ग	समेटिने जनसंख्या	हालको अवस्था	लबाई
भुग्गे, रावतडाँडा, देउराली, थाना, दाङ्से, कोखे, कपासे, सिरवानी, सडक	३००००	कच्ची	१३ किमि
सिद्धार्थ राजमार्ग, वडहर्दि, वर्तुड, छाडखोला	३०००	पक्की र कच्ची	३.५ किमि.
त्रियासी, वेलपोखरी, मन्स्याडकोट, भिरकोट, दभुड, छप्राक, रानखोला, त्रियासी चक्रपथ	४०००	पक्की र कच्ची	१२ किमि
सुकौदि, अमले, टापु, स्वरेक मैदान	५०००	कच्ची	१६ किमि
अमले, सिम्ले, पंचमुल, तितापानी	५००	कच्ची	६ किमि
वायाटारी रिठेवारी कोखे चन्द्रकोट देविस्थान काउले ग्रामिण सडक	५०००	पक्की र कच्ची	१४ किमि
पिपलटारी, वोधिभञ्जयाड, भलुङ्गे	२५००	पक्की र कच्ची	५.५ किमि
आपडाली, रसखोला, केवरे	२०००	कच्ची	६ किमि

वालिड मोड, वि पि चोक, चिथाक, काफलडाडा, रोगिदठाटी	४०००	पक्की र कच्ची	८ किमि
लखने, कागतिभञ्ज्याड, वाघखोर, वाहुनथान, सम्म र वाघखोर, जामुने, देउराली सडक	२०००	कच्ची	७ किमि
सिमलचौपारी सिरुवारे सिगांरकोट माझकोट एलादी रत्ने	६०००	कच्ची	१८ किमि
त्रियासी रत्ने मनकामना			
त्रियासी तिलडाँडा धौखोला			
मादिखोला देविस्थान वजाकोट	३०००	कच्ची	८ किमि
आमडाली पुङ्केचौर पित्लेक सिरवानी	२०००	आधा कच्ची	७ किमि
झुम्रिकोट वि पि चोक भिमटारी मिर्दी खरिवोट			
राम्वाच्छा सियाले कसेदी रत्ने	१२००	कच्ची	४ किमि
आधिखोला करिडोर			
जगत मिनाडकोट पित्लेक सडक	२०००	कच्ची	५ किमि
लसुने मण्डलीथान सडक	५००	कच्ची	४ किमि
जगत ढकलपाखा हुकडाडा विनदी	५००	कच्ची	२ किमि
केवरे वनकटा काफलडाँडा	६००	कच्ची	३ किमि
सपाउदे ताप्के धुरकोट	५००	कच्ची	७ किमि
डौवा पञ्चमुल तितापानी पिरतिप स्वरेक	२०००	कच्ची	६ किमि
सनराईज पाण्डेगाँउ थामडाडाँ		कच्ची	३ किमि

तालिका ५.४.३ (१) : स्तरोन्नती गर्नुपर्ने नगर क्षेत्रका मुख्य सडक (वह्य निकायको सहयोग)

क्र. सं	सडकको नाम	समेटने क्षेत्र	सडकको अवस्था
१	मिर्दी भिमाद सडक	मिर्दी देखि जगत	मिश्रीत
२	त्रियासी रत्ने दुलेगाँडा	त्रियासी, रत्ने, एलादी	मिश्रीत
३	वालिड हुवास सडक	भूमे हुलकाड	मिश्रीत
४	जगत क्यावरे चापाकोट सडक	जगत केवरे	मिश्रीत
५	सिमाल चौपारी, सिरुवारे, माझकोट	सिमल चौपारी, सिरुवारे, माझकोट	कच्ची
६	भलंगे फौदिखोला सिर्पेकोट	भोलंगे, अकला, चिलाउने भञ्ज्याड	कच्ची
७	मादिखोला बाजकोट दाङ्डिसड	मादिखोला दाङ्डिसड	कच्ची
८	सिद्धार्थ राजमार्ग	छाड्छाडदी देखि बायाँटारी, गोलादी	पक्की
९	झुम्रे भञ्ज्याड अकला चिलाउने भञ्ज्याड	काफलडाँडा देखि केवरे	कच्ची
१०	सुकौंदि, अमले, स्वरेक टापु	अमले स्वरेक	कच्ची

११	भूमे, पेखु दाइसे	भूमे दाइसे	कच्ची
१२	सुकौदी कागती भञ्ज्याङ पेखु देउराली	सुकौदि पेखु	मिश्रीत

५.३.४. सार्वजनिक निर्माण

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणका सेवा अन्तर्गत नगर स्वयं, वाट्य सहयोग वा साभेदारीमा नगरवासीलाई विभिन्न सेवा प्रवाहको सहजताका निर्माण गरिने भौतिक संचरणना वा पुर्वाधारहरू पर्दछन् । यो खण्डमा सार्वजनिक निर्माण अन्तर्गत खानेपानी र सरफाईका पुर्वाधार, सिंचाईका पुर्वाधार, सरकारी, सार्वजनिक पा सामुदायिक भवनहरू, विद्युत र सञ्चार जस्ता पुर्वाधारका नीति तथा कार्यक्रम समेटिएका छन् । यसमा उल्लेखित प्रमूख क्षेत्र बाहेक सामाजिक विकास अन्तर्गत पर्ने सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक हुने प्रमूख संरचना तथा यातायात बाहेक आर्थिक र सामाजिक विकासमा योगदान गर्ने अन्य भौतिक पुर्वाधार निर्माण वा स्तरोन्नतीका विषय पनि खण्डमा समेटिएको छ ।

वालिड नगरपालिका योजनावद्व रूपमा तयार भएको शहरी एकाई नभई ग्रामिण परिवेसमा विकास भएका बस्ती समेटेर गठन तथा विस्तार भएको नगरपालिका भएकोले संस्थागत रूपमा योजनावद्व विकासको सिमित अनुभव भएको वालिड नगरपालिका योजनावद्व सहरी विकासको आफ्नै अनुभवको सिमितता रहेको नगर हो । त्यसैले यो नीति निर्माण गर्दाका बहुत यो नगरका भौतिक पुर्वाधार विकासको अभ्यास मुलतः विश्रीत भू उपयोगमा आधारित भएर अघि बढेको छ । त्यसैले तत्काल विशिष्ट सेवाकाका पुर्वाधार तोकिएको स्थानमा सार्न सक्ने अवस्था नरहेकोमा सोको यथा स्थितीमा व्यवस्थापन तथा नयाँ निर्माणका सन्दर्भमा सकेसम्म वैद्यानिक भू उपयोगको अवस्थामा हुने गरी निर्माण गर्ने नीति नगरले लिनुपर्ने अवस्था छ ।

यो खण्डमा यातायात बाहेकका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार विकासको विधिलाई व्यवस्थित र योजनावद्व बनाउन आगामी दिनमा नगरले अवलम्बन नर्ने विधिहरू प्रस्तुत गरिएको छ । खानेपानी, सरसफाई, सिंचाई, सार्वजनिक/सामुदायिक भवन, विद्युत र सञ्चारका पुर्वाधार निर्माण, सञ्चालन र व्यवस्थापनका कार्यको प्रभावकारीता बढाउन यो नीति तय गरिएको हो । शिक्षा, स्वास्थ्य, आर्थिक विकास, पार्क तथा मनोरञ्जन जस्ता सेवाका पुर्वाधार निर्माणलाई निर्देशित र व्यवस्थित आधारभूत नीतिहरू पनि यो खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ । यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गर्दा निम्न विषयलाई नियमित र व्यवस्थित गर्ने कुरामा विशेष जोड दिइएको छ ।

- सार्वजनिक निर्माणका मुलभुत पक्षहरू
- सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण र सञ्चालन र व्यवस्थापनमा नगरपालिका तथा अन्य निकायको भूमिका
- सार्वजनिक निर्माण सेवाको प्राथमिकताका निर्धारणका आधारहरू
- विशिष्ट सार्वजनिक निर्माणको स्थानको छानोट, ओगट्ने क्षेत्र, सडक तथा त्यहाँ सम्मको पहुँच
- पुर्वाधारबाट प्राप्त हुने सेवाको मापदण्ड, उपलब्ध हुने सेवाको स्तर र सोको प्राप्तीका लागि अपनाइने प्रक्रिया ।
- सार्वजनिक निर्माण अन्तर्गत निर्धारित आयोजना निर्धारित समयमा शुरुवात तथा समापन गरी सञ्चालनमा ल्याउनका लागि बहुबर्षीय पुँजी सुधार योजना तथा कार्यतालिका निर्धारण

यहाँ उल्लेख गरिएका उद्देश्यहरू हरेक विशिष्ट सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा नगरभित्रका सम्बन्धित समुदायको लागि लाभदायक, किफाएती तथा समुदायको स्वास्थ्य, सुरक्षा, सम्मान तथा भू-उपयोगको उपयुक्तता समेतलाई ध्यान दिई तयार गरिएका छन् । पहिलो खण्डमा सबैखाले सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार सम्बन्धि उद्देश्य तथा नीति प्रस्तुत गरिएको छ भने दोस्रो खण्डमा विशिष्ट सेवाका पुर्वाधारका उद्देश्य तथा नीति प्रस्तुत छ ।

उद्देश्य १: नागरवासीले पाउनुपर्ने आधारभूत सेवा व्यवस्थित र प्रभावकारी रूपमा प्रवाह गर्न सक्ने अवस्थामा नगरलाई पुऱ्याउनु ।

नीति क. नगरमा रहेको प्राविधिक शाखालाई जनशक्ती र उपकरणयुक्त बनाई हरेक सार्वजनिक सेवा प्रवाह व्यवस्थित गराउन आवश्यक भौतिक पुर्वाधार निर्माणका लागि नगरका तर्फबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्न सक्ने सार्वजनिक पुर्वाधार निर्माण शाखा र सो अन्तर्गतका विशिष्ट एकाई गठन गरिनेछ ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणसँग सम्बन्धित शाखाका लागि चाहिने न्यूनतम प्राविधिक र व्यवस्थापकीय क्षमता निर्धारण गरी सो स्तरमा पुग्ने गरी नगर आफैं वा अन्य पक्षको सहयोग र साझेदारीमा क्षमता विकासका उद्देश्यमुलक कार्यक्रम चरणवद्वा रूपमा सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक निर्माण शाखा तथा अन्तर्गतका एकाईहरूलाई आवश्यक पर्ने उपकरण तथा पुर्वाधारका लागि सालवासाली रूपमा बजेट सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : सार्वजनिक निर्माण शाखा तथा एकाई सूचना प्रविधि शाखा लगायत नगरका अन्य शाखा तथा एकाईसँगको समन्वयन र परस्पर सहयोग अभिवृद्धिका लागि आवश्यक संरचनागत सुधार गरिने छ ।

नीति ङ : प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको समयलाई प्रशासनीक मात्र नभई नीतिगत र आन्तरिक एवं वात्य समन्वयको भूमिका निर्वाहमा पनि पर्याप्त रूपमा उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने र सार्वजनिक निर्माण शाखाका लागि पनि साप्ताहिक रूपमा प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको सयम उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइने छ ।

उद्देश्य २: सार्वजनिक पुर्वाधारमा आधारित सेवाको पहुँच बाहिर रहेका नगरवासीलाई पहुँचमा ल्याउनु ।

नीति क. सार्वजनिक संचरणना निर्माण गर्दा बढी जनसंख्याले लाभ पाउने कार्यक्रमलाई मुख्य प्राथमिकता दिइने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक संचरणना निर्माण गर्दा न्यूनतम मात्रा तथा गुणस्तरको सेवा प्रवाह हुने गरी गरिने छ । सेवा प्रवाहको क्षमता र उपयोगिताको विचमा सन्तुलन आउने कुरालाई ध्यान दिइने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक भौतिक संचरणना निर्माण गर्दा न्यूनतम मात्रा तथा गुणस्तरको सेवा प्रवाह हुने गरी गरिने छ । सेवा प्रवाहको क्षमता र उपयोगिताको विचमा सन्तुलन आउने कुरालाई ध्यान दिइने छ । अर्थात् अधिक उपयोग वा न्यून उपयोग नहुने कुरामा विशेष स्थाल गरिने छ ।

नीति घ : सबै किसिमका पुर्वाधार निर्माण गर्दा अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक विशेष रेखदेख पाउनुपर्ने अवस्थाका नागरिकको पहुँच सुनिश्चिता गर्ने कुरालाई समग्र निर्माण कार्यको अभिन्न मापदण्ड बनाइनेछ ।

उद्देश्य ३: सार्वजनिक निर्माणको कार्यमा मितव्ययिता, कार्यकुशलता र समयवद्वता हाँसील गर्नु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका नगर स्तरीय पुर्वाधार निर्माण गर्दा पुँजी सुधार कार्यक्रम (Capital Improvement Program (CIP) मार्फत गरिने छ । यसरी निर्माणका कार्यक्रम अघि बढाउँदा निम्न विषयलाई आधार बनाइने छ ।

१) बृहत योजनाको प्राथमिकतामा उल्लेख भएका कार्यक्रम

२) समूदायको स्वास्थ्य, सुरक्षा, स्याहार र हेविचारकाको विशेष कारणले निर्माण आवश्यक देखिएको

३) विषेश प्रयोजनमा गठन भएको एकाईको सिफारिस, नगरको योजना तथा बजेट शाखा मार्फत बृहत्तर नगर हितका कार्यक्रमका रूपमा पर्याप्त आधार सहित आर्थिक विकास तथा बजेट तथा योजना समितिमा पेश भई तथा नगर कार्यपालिका समेतबाट निर्णय भई प्रशासनीक प्रक्रिया पुगेका कार्यक्रम ।

नीति ख. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माण गर्दा सम्बन्धित समूदायको न्यूनतम आवश्यकता पुरा हुने तथा गुणस्तरका नगर मापदण्ड पुग्ने गरी मात्र गरिने छ ।

नीति ग. निर्माण गरी सञ्चालनमा आइसकेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारलाई अपुग विश्लेषणका आधारमा न्यूनतम मापदण्डमा पुऱ्याइनेछ ।

नीति घ. सार्वजनिक निर्माणका कार्यक्रम सञ्चाल गर्दा दोहोरोपनालाई निरुत्सायित र नियन्त्रीत गरिने छ । सोही प्रक्रियाको कार्य पुनः गर्नुपर्दा अपुग पुरा गर्नमा केन्द्रित हुने गरी मात्र कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ : अन्तर क्षेत्र तथा समूदाय तथा माथिल्लो सरकारी स्तरबाट हुने विकासका कार्यक्रमको नकरात्मक प्रभाव नियन्त्रण, दिगोपन तथा गुणस्तरीयता कायाम गर्नमा नगरबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

उद्देश्य ४: पुर्वाधारको माग र नगरको क्षमताका विचमा सन्तुलन हाँसील गर्नु

नीति क. सार्वजनिक सेवाका नयाँ पुर्वाधार निर्माणमा ती संरचनाको आकार वा क्षमता निर्धारण गर्दा विद्यमान जनसंख्या र भविश्यको प्रक्षेपण समेतलाई आधार बनाइने छ ।

नीति ख. बृहत योजनाले तय गरेका प्राथमिकताका आधारमा नगरको आन्तरिक स्रोत, सम्भाव्य वाह्य स्रोत तथा साझेदारी समेतको सम्भावना विश्लेषण गरी पुर्वाधारका प्रमूख प्राथमिकताका परियोजना समेटेको बहु बर्षीय पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण गरिने छ । नगरवासीको बृहत्तर आर्थिक सामाजिक हित गर्ने पुर्वाधारमा लगानी गर्नुपर्दा पुँजी सुधार कार्यक्रममा समेटेर मात्र गरिने छ ।

नीति ग. उत्तम विकल्पको कार्यक्रम बृहत योजना तथा पुँजी सुधार कार्यक्रममा समावेश गर्नु अघि सार्वजनिक निर्माणहरूका सुविधाहरूको पर्याप्तताको मुल्याकन गरिने छ । पर्याप्तता नहुने देखिएमा परिमार्जन गरेर मात्र बृहत योजनामा र पुँजी सुधार कार्यक्रम समावेश गरिने छ ।

नीति घ. भविश्यमा सार्वजनिक सेवाको मागमा हुने बृद्धि मध्यनजगर गर्दै सार्वजनिक निर्माणका लागि भविश्यमा आवश्यक पर्ने जमिनको सुनिश्चिता पहिले नै गर्नमा जोड दिइने छ । महत्वपूर्ण सार्वजनिक सेवा पुर्वाधार विकासका लागि आवश्यक सार्वजनिक साधन (जमिन लगायत) सुनिश्चित गर्न आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित निकायसँगको समन्वयमा अधिग्रहण वा निशुल्क प्राप्ति गरिनेछ ।

नीति ड. हाल सञ्चालमा रहेका वा विगतमा संचालनमा रहेका सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार कुनै कारण बन्द भएमा त्यस्ता पुर्वाधारले चर्चेको क्षेत्र वा अन्य संचरना सार्वजनिक सेवाका अन्य पुर्वाधार निर्माण र सञ्चालनका लागि मात्र उपयोग गरिने छ ।

उद्देश्य ५: सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधार निर्माणलाई भू उपयोग योजना अनुकूल बनाउनु ।

नीति क. सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधाररुको स्थान तय दर्ता भू-उपयोगको योजना अनुसार हुने गरी गरिने छ ।

नीति ख. लागत प्रभावकारी तथा एउटै पुर्वाधारबाट एकभन्दा बढि समुदायलाई लाभ हुने पुर्वाधार निर्माणमा जोड दिइने छ तर यसबाट सम्बन्धित समुदायको भू उपयोगमा नकरात्मक प्रभाव हुन नदिन पर्याप्त सावधानीका उपाय अपनाइने छ ।

नीति ग. सार्वजनिक पुर्वाधारको डिजाइन गर्दा नगरको विशिष्ट पहिचान, स्थानीय विशेषतामा र सामुदायिक विशिष्टतामा ध्यान दिइने छ ।

नीति घ. सार्वजनिक सेवाका सबै पुर्वाधार निर्माण गर्दा नगरले तोकेको सहिता तथा मापदण्डको पुर्ण पालना गरिने छ । यदि स्थान विशेषका लागि कुनै संरचनाको स्थान, आकार, उचाई, आगट्ने अधिकतम वा न्यूनतम क्षेत्र आदि कानुनमा तोकिएको भए ती सबै व्यवस्थाको पुर्ण पालना गरिने छ ।

उद्देश्य ५: सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको क्षेत्र निर्धारण गर्दा पर्याप्तता र पहुँच सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. पुर्वाधार निर्माणको विकल्प छनोट गर्दा पुर्वाधारको प्रकृति अनुसार पुर्वाधार रहेको क्षेत्र सम्म न्यूनतम मापदण्ड पुगेका दुईतर्फी रूपमा ठूला गाडी आवत जावत गर्नसक्ने सडक भएको वा हुने एकीन गरिने छ । सामुदायिक पार्क, विद्यालय तथा सामुदायिक पुस्तकालयहरू, जेष्ठ नागरिक हेरचाह केन्द्र, वालगृह आदि निर्माण गर्दा सडक मार्गको अतिरिक्त पैदलमार्गको उपलब्धता पनि सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख. सार्वजनिक निर्माणका साइट छनोट गर्दा वर्तमान समस्या समाधान तथा भविश्यको चापलाई सम्बोधन र वर्तमान र भविश्यको पहुँच समेत ख्याल गरिने छ । जग्गा प्राप्ति वा अधिग्रहण गर्नुअघि यो विषयको समेत विश्लेषण गरिने छ ।

नीति ग. सेवाको प्रकृति अनुसार सार्वजनिक सेवाका पुर्वाधारको मूख्य संचरण रहने स्थानमा बिजुली, सञ्चार, पानी तथा ढलको लाइन जोडिएको हुनु पर्ने छ । त्यसका लागि सार्वजनिक जमिनको प्रयोग गर्दा अधिकतम उपयोगिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : ठूला लगानीका सार्वजनिक निर्माणको प्रक्रिया शुरु गर्नु अघि भू वैज्ञानिक परिक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मुत्यांकन गरिने छ ।

सार्वजनिक निर्माणहरूका विभिन्न पक्ष

नगरपालिकाको सार्वजनिक निर्माणसँग सम्बन्धित सेवा अन्तर्गत पर्ने क) खानेपानी वितरण;

ख) सार्वजनिक सरसफाई (ढल, फाहोर संकलन र व्यवस्थापन तथा नाला व्यवस्थापन) ग) सिचाई;

घ) विद्युत ड) सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय च) सञ्चार लाई यो भागमा समेटिएको छ ।।

नगरवासीको दैनिक जनजिवन तथा औद्योगिक र व्यवसायिक गतिविधि सञ्चालनका लागि नगरले उपलब्ध गराउने यी क्षेत्रका सेवाले समग्र नगरको विकास र समृद्धि प्रभावित हुने भएकोले तल उल्लिखित नीति मार्फत सम्बन्धित क्षेत्रका निर्माण सम्बन्धि कार्यलाई व्यवस्थित गरिएको छ ।

खानेपानी

स्मार्ट सीटीको हैसियतमा पुग्न पर्यत्नशिल वालिड नगरपालिका केही क्षेत्र शहरउन्मूख भईरहेका छन् भने ग्रामिण क्षेत्रको विकासको स्तरमा समेत क्रमशः सुधार भइरहेको छ । यससँगै शुरक्षित र पहुँचयोग्य खानेपानी सेवाको माग पनि बढिरहेको छ । २०७५ सालको तथ्यांक अनुसार नगरका ८९.४७ प्रतिशत परिवारले धारा वा पाइपको पानीलाई खानेपानीको प्रमूख स्रोतको रूपमा उपयोग गरिरहेको अवस्थाले शुरक्षित पानीको औषत पहुँच देखाउँछ । नगरमा २३ ओटा मध्यम स्तरका खानेपानी आयोजनाबाट खानेपानी सेवा प्रवाह भएता पनि वालिड शाना शहरी खानेपानी आयोजना वाहेक नगर स्तरको खानेपानी आयोजना सञ्चालन गरी खानेपानी व्यवस्थापनलाई समान गुणस्तर र परिमाणत्मक मापदण्डमा आधारित बनाउन सकिएको छैन । हालसम्म २९ प्रतिशत परिवारको मात्र महशुल प्रणाली सहितको नीजि धाराको पानी उपभोग गरिरहेको देखिन्छ । हाल सञ्चालमा रहेका खानेपानी आयोजनामा सुदृकरणका न्यूनतम उपाय अपनाउँदा २०२२ सम्ममा ६८ प्रतिशत र २०२५ सम्ममा ७६.५ प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९० प्रतिशत जनसंख्यामा शुरक्षित खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउने दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीमा भने नगर सफल हुने देखिन्छ । राष्ट्रिय लक्ष्य पुरा गर्दै २०३० सम्ममा सबै घरमा नीजि धारा सहित शुरक्षित पानीको पहुँच सुनिश्चित गर्ने तथा २०३८ सम्ममा सबै घरमा नगर मापदण्ड अनुरूपको परिमाण र गुणस्तरमा शुरक्षित पानी उपलब्ध गराइसक्ने लक्ष्य सहित यो लक्ष्य प्राप्तीमा लक्षित गरी यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य ६: हरेक घर, संघ संस्था र व्यवसाय, कारखानासम्म शुरक्षित पानीको पहुँच पुऱ्याउनु

नीति क. साना तथा मझौला खानेपानीका स्रोत तथा योजनालाई एकीकृत गरी वालिड नगरपालिकाभरका लागि समान पानी वितरण प्रणाली तय गरिने छ । यसका लागि आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित उपभोक्ता, नीजि क्षेत्र तथा सामुदायिक संघसंस्थासँग सहकार्य गरिने छ ।

नीति ख : खानेपानीका स्रोत संरक्षण गर्ने तथा उपयुक्त पुर्वाधार विकास गरी हरेक घर तथा भवनमा खानेपानीको पहुँच पुऱ्याउनु नगरको उत्तीकै महत्वपुर्ण दुई प्राथमिकता हुनेछ ।

नीति ग. जनसंख्याको चाप र अधिकतम पहुँच दिलाउने गरी आवस्यकता अनुसार क्लस्टर, वडा, बस्ती वा समुदाय स्तरमा उपयुक्त स्थानहरूमा पानी संकलन तथा वितरण केन्द्र निर्माण गर्नुका साथै हालका संरचनाको वितरण प्रणाली व्यवस्थापनलाई पनि समान प्रैथमिकतामा राखी एउटै वितरण वितरण केन्द्र मार्फत सबै उपभोक्तालाई शुरक्षित पानी वितरण गरिने छ ।

नीति घ. एकीकृत पानी वितरण प्रणालीमा आवद्ध गर्न जटील हुने र अधिक लागत लाग्ने तर बस्ती सार्न नसकिने साना वा छरिएका वस्तीका लागि भने नगर मापदण्ड प्रतिकुल नहुने गरी साना खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ङ : खानेपानीका पुर्वाधारको प्राविधिक मापदण्डकै रूपमा ती पुर्वाधारले ओगट्ने क्षेत्र र चर्चने क्षेत्र समेत जोडी न्यूनतम जग्गाको क्षेत्रफल निर्धारण गरिने छ ।

नीति च. पानीको स्रोतबाट भण्डारण तथा वितरणमा चाहिने पुर्वाधार निर्माणका लागि चाहिने जमिन व्यवस्था गर्दा अन्य भू उपयोग असर नगर्ने सार्वजनिक जग्गा, सामुदायिक योगदानका जग्गा वा खरीद गर्नुपर्ने जग्गा निर्माण प्रक्रिया शुरु हुनु अघि नै प्राप्ती वा अधिग्रहण गरिसकिने छ ।

नीति छ : नयाँ बस्ती विकास गर्नुअघि अघि नै भुउपयोग योजनाद्वारा निर्धारित क्षेत्रहरूमा पानीको बन्दोबस्त गर्ने विकल्प तयार गरी सम्बन्धित पुर्वाधारको लागि चाहिने जमिनको पुर्व व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ज. पानीको संकलन तथा वितरणका लाइन बनाउँदा वातावरण संरक्षण वन, तथा पानीका भौगोलिक वा सिमसार क्षेत्रहरूमा प्रतिकुल असर नगर्ने गरी व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति झ : शहरी विकास मन्त्रालयद्वारा स्थापित संहिता तथा मापदण्डलाई वालिड नगर मापदण्डमा अनुकूलन गरी न्यूनतम ८० लिटर प्रति व्यक्ति प्रति दिन को दरमा पानीको आपुर्ति हुने गरी स्रोत र संरचनाको व्यवस्थापन गरिनेछ ।

नीति जः सम्भाव्य आगलागि नियन्त्रणका सबै पानी संकलन ट्यांकीमा कम्तिमा १ चौथाई पानी रहिरहने कुराको सुनिश्चिता गरिने छ भने व्यापारिक कम्प्लेक्स तथा उद्योग परिसरमा २४ सै घण्टा न्यूनतम पानी संकलन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ट. हरेक नगर स्तरीय खानेपानी आयोजनाका लागि पुँजी सुधार कार्यक्रम अनुसार निर्माण सम्पन्न नभएसम्मका लागि वार्षिक रूपमा श्रोत उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति ठ. खानेपानीका सबै उपभोक्ताले मिटर जडान गरी पानीको वितरणको आधारमा बिलिङ्ग गर्ने तथा समय विल भुक्तानी नगर्ने उपभोक्तालाई विलम्ब दस्तुर तथा जरीवाना तथा अन्य सेवाबाट बच्चीत गर्ने सम्मको कानुनी व्यवस्था गरिने छ । साथै, खानेपानीको चुहावट हुने तथा संरचना विगारेको प्रमाणित भएमा त्यसलाई पनि कानुनी दायरामा ल्याइने छ ।

सार्वजनिक सरसफाई

खुला दिशामुक्त भइसेकको वालिड नगरपालिकामा शौचालय प्रयोग गर्ने जनसंख्याको आधारमा दिगो विकासको राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा २०२२ सम्ममा प्राप्त हुने अपेक्षित उपलब्धी हाँसील गरिसकेको छ । तर करिव ३५ प्रतिशत परिवारले साधारण चर्पी वा साभा चर्पी प्रयोग गरिरहेकोले सुदृढ सरसफाई संरचनाको उपयोग गर्ने जनसंख्या २०२२ सम्ममा ७० प्रतिशत र २०३० सम्ममा ९५ प्रतिशत पुऱ्याउन नगरले यो क्षेत्रलाई पनि प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ ।

नगरका धेरैजसो व्यस्त क्षेत्रमा सार्वजनिक शौचालयको अभाव नगरवासीले महशुष गरिएको सन्दर्भमा यो समस्या सामाधानका लागि पनि नगरले कदम चाल्नुपर्ने अवस्था छ । ढल निकासको व्यवस्था नगरमा गर्न सकिएको छैन । घरधुरी स्तरको शौचालयको सेप्टीक ट्यांकको फाहोर व्यवस्थापन शुरक्षित रूपमा गर्ने प्रवन्ध गर्न पनि वाँकी रहेको छ । दिशाजन्य फोहोरको वैज्ञानिक विसर्जन वा व्यवस्थापन तथा भौगोलिक अवस्था तथा बस्तीको सघनताका आधारमा ढल व्यवस्थापन समेत सरसफाई क्षेत्रमा नगरको प्राथमिकता रहेको छ ।

यस नगरमा शुन्य फोहोरको आवधारणा कार्यान्वयनमा सघाउने गरी सरसफाई केन्द्र सञ्चालमा रहेको छ । ठोस फोहोर स्रोतमा नै छुट्याउने, संकलन गर्ने र सरसफाई केन्द्रमा प्रशोधन गर्ने अभ्यास पनि नगरले गरेको अवस्था छ । तथापी यो सेवाको पहुँचमा सबै वडा र टोलाका वासिन्दालाई पुर्ण रूपमा ल्याउन भने सकिएको छैन ।

यस पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक सरसफाईका क्षेत्रसँग सम्बन्धित वर्तमान समस्या समाधानका लागि निक्त उद्देश्य तथा नीतिहरू तय गरिएको छ ।

उद्देश्य ७ : आवासीय तथा गैर आवासीय संरचनाहरूबाट निस्केका मानव फोहोरको सुरक्षित व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. सर्वजनिक ढल व्यवस्थापन र दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापनका लागि प्रशोधन प्रणाली स्थापनाको कार्य सँगसँगैअधि बढाइने छ । प्रशोधन गरी पानी र ठोस फाहोर छुट्याउने र व्यवस्थापन गर्ने प्रणाली स्थापना र सञ्चालन योग्य नहुँदा सम्म ढलमा मानव जन्य फाहोर बगाइने छैन । आधारभूत रूपमा मानीय फोहोर संकलन र व्यवस्थापनका लागि न्यूनतम मापदण्डमा आवश्यक परिमार्जन गरी घरधुरी स्तरको सेप्टीक ट्यांक निर्माणलाई अनिवार्य बनाउने अभ्यासलाई नीतिगत निरन्तरता दिइने छ । नगरपालिका भर नीजि तथा सर्वजनिक सेप्टिक ट्यांक प्रणाली र ढल व्यवस्थापनका विभिन्न पक्षमा प्रवर्द्धनात्मक र सचेनात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ख. सेप्टिक ट्याइक घरघरमा स्थापना गर्न उपयुक्त मापदण्ड बनाई शौचालय निर्माणलाई सबै किसिमका घर निर्माणको अनुमति प्रक्रियामा अन्तरनिहित गर्ने ।

नीति ग. नगरको व्यवस्थापकीय भूमिका रहने गरी दिशाजन्य फाहोर प्रशोधन सहितको ढल प्रणाली विकास गर्न वाह्य सहयोगको उपयोगमा जोड दिइने छ । नयाँ बस्ती विकास गर्दा पानी र फाहोर छुट्याउने प्राविधि सहितको सामुदायिक सेप्टीक ट्यांककी निर्माणमा नगरले शहुलियतको व्यवस्था गर्नेछ ।

नीति घ. सबै प्रकारका सेप्टीक ट्यांक निर्माण गर्दा आम सरसफाईमा नकरात्मक प्रभाव पर्ने तथा पानीका स्रोत प्रदुशित हुने जोखिमको अवस्था स्वसुल्यांकनको विधि निर्धारण गरिने छ ।

नीति ङ. नगरपालिकाले विग्रिदै जाने सेप्टिक ट्याइकबाट जमिनमुनीको पानी तथा स्वास्थ्यमा हानी हुने भएकोले हरेक सेप्टिक ट्याइकको अवस्था जाँच गरी मर्मत सम्भार गर्ने निर्देशिका तथा जनशक्ती तयार गरीने छ ।

उद्देश्य द : प्रभावकारी फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यक्रम मार्फत नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त बनाउनु ।

नीति क. आ.व. २०८०/८१ भित्र नगरका सबै घर, व्यवसाय तथा कारखानालाई ठोस फोहरको पुनर्चक्रण तथा व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा ल्याइसिने छ । सरसफाई केन्द्रको प्राविधिक तथा जनशक्तिगत क्षमता क्रमशः विस्तार गरिदै लिग्ने छ ।

नीति ख. सरसफाई केन्द्र सञ्चादन तथा यहाँबाट उत्पादन हुने बस्तुको विक्री वितरण र उपयोगको कार्य गर्न पुर्ण वा आंशिक रूपमा नीजि क्षेत्रलाई सेवा करार गर्न सकिने छ । त्यस्तो अवस्थामा नगरले सेवाको मापदण्ड र सेवा करारको प्रारूप गणिम रूपमा तयार पार्नेछ ।

नीति ग. आफैले सेवा प्रवाह नगरी सेवा करार गर्दाको अवस्थामा फोहर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क संकलन, संकलनको वारम्बारता, प्रशोधनका क्रममा उत्पादित जैवीक मलको मुल्य निर्धारण आदिका लागि नगरको सरसफाई एकाईले समन्वयात्मक र नियमनकारी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।

नीति घ. नगरको फाहोर मैला व्यवस्थापन कार्यविधिलाई सन्दर्भका रूपमा लिएर फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि नगर कानुनमा पुनर्चक्रण हुने तथा नहुने तथा सडने र नसडने फाहोरको विवरण तथा विभिन्न पक्षको भूमिका संकलनका विन्दुहरू लगायतको विषय समेटिने छ ।

नीति ङ. फाहोरमैला विसर्जन, प्रशोधन तथा व्यवस्थापन हुने मुख्य केन्द्र तथा संकलन विन्दु तय गर्दा बसोबास क्षेत्रको वातावरण तथा भू उपयोगको तालमेत विग्रन नदिने गरी साइट छनोट गरिने छ । सरसफाई केन्द्र सञ्चालन भइरहेकोमा त्यसको निश्चित दुरी सम्म सरसफाई प्रयोजन बाहेकका भवन निर्माणको अनुमति दिइने छैन ।

नीति च. कम फाहोर उत्पादन गर्ने, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रणका जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुऱ्याइने तथा घरधुरी स्तरबाट फाहोर कम गर्ने, पुनरप्रयोग गर्ने तथा अन्तिम विकल्पका

रुपमा पुनरचक्रण गरिने आवधारणालाई आधार बनाई उत्प्रेरणात्मक र सचेतात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ड. छनौट गरिएका फाहोर व्यवस्थापन केन्द्रको अवधि ख्याल राखी, भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू गरी नगरको स्वामित्वमा ल्याइने छ ।

बिद्युत

२०७५ को तथ्यांक अनुसार वालिड नगरपालिका भण्डै सबैजासो (७१ परिवार वाहेक) ले विद्युत सेवाको पहुँच पाएको देखिन्छ भने ९७ प्रतिशत घरधुरीमा आफ्नै विद्युत मिटर जडान भएको अवस्था छ । आफशत भन्दा बढि परिवारमा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा रहेको देखिन्छ । छिटफुट रुपमा शौर्य उर्जाको प्रयोग पनि हुने गरेको छ । बत्ती वाल्नका लागि विद्युत प्रयोग बढि गरिने भएता पनि ५३ प्रतिशत परिवारको खाना पकाउने इन्धनको प्रमूख स्रोत भने काठ दाउरा रहेको र भण्डै ४४ प्रतिशतले पेट्रोलीयम र्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ ।

कतिपय स्थानमा घर छेवैमा, सडकको सेटव्याक भित्र लगायत अव्यवस्थित रुपमा रहेका विद्युत पूल हटाउन बाँकी रहेको छ भने उपयुक्त उचाई र मापदण्डका पोलको पर्याप्त व्यवस्थापन हुन पनि बाँकी रहेको छ । कतिपय स्थानमा विद्युतीय जोखिम विपद्को कारक समेत हुनसक्ने अवस्था महशुष गरिएको छ ।

नगरको विकास र समृद्धिका लागि विद्युत आपुर्ति महत्वपूर्ण हुन्छ । तर विद्युत सम्बन्धि सेवा प्रवाहमा सर्विधानतः नगरको मुख्य भूमिका नहुने भएपनि नगरको समग्र विकासका सन्दर्भमा विद्युतको सेवाको जिम्मेवारी अन्यत्र पन्छाउन सक्ने अवस्थामा पनि नगरपालिका रहैन । त्यसैले विद्युत सम्बन्धि सेवाका सन्दर्भमा नगरले समन्वयकारी र सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह नीति लिएको छ ।

उद्देश्य ९ : सबैलाई भरपर्दो विद्युत सेवाको पहुँचमा ल्याउनु ।

नीति क. बिजुलीको सेवा नपुगेका घरधुरीहरूमा बिजुली पुऱ्याउन उपकरण तथा लाईन विस्तारका लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग आवश्यक समन्वयन गरी नगरको तर्फबाट यस कार्यको सहजिकरण गरिने छ ।

नीति ख: सबै घरमा विद्युतको मिटर जडानलाई निर्माण सम्मन्न प्रमाणपत्र वितरणमा अवद्व गरी आ.व. २०७८/७९ सम्म सबै घरमा मिटर जडान भएको यकिन गरिने छ । मिटर र महशुलका लागि लालपुर्जाको समस्या रहेको पाइएमा वैकल्पिक विधि मार्फत यो सेवा उपलब्ध गराउन समन्वयात्मक भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति ग. विद्युतीय जोखिम न्यूनिकरण तथा विद्युत प्राधिकरणबाट स्रोत उपलब्ध नभएका स्थानका लागि विद्युत सेवा प्रवाहमा न्यूनतम बजेट व्यवस्थापन गर्ने कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिइने छ ।

उद्देश्य १० : नगरवासीलाई अविद्यित रुपमा विद्युत उपलब्ध गराउनु ।

नीति क. बिजुलीको सेवामा समस्या भएका अथवा बढाउनु पर्ने अवस्थामा सो लाईन सँग जोडिएका उपकरणहरूको विस्तार गर्ने चाहिने जमिनको बन्दोबस्त गर्न नगरका तर्फबाट सहयोग र सहजिकरण गरिने छ ।

नीति ख. राष्ट्रिय रुपमा विद्युत आपुर्तिमा हुने बृद्धिलाई मध्यनजर गरी दाउरा विस्थापन गर्दै खाना पकाउने उर्जाका रुपमा विद्युत प्रयोग गर्ने गरी उत्प्रेरणात्मक गतिविधि सञ्चालन गरिने छ ।

नीति घ. विद्युतीय पोल तथा तार वा अन्य उपकरण व्यवस्थापन गर्दा सडक, ढल, दुर सञ्चार, इन्टरनेट सेवा क्षेत्रका विचको समन्वय सुनिश्चित गर्न नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति च. दिर्घकालमा विजुलीका तारहरू विद्युताउँदा सडकको फैलाओट तथा सार्वजनिक सेवाका लाइनहरूमा अरोध हुन नदिन शहरी क्षेत्रमा जमिन मुनीबाट लाइन विस्तार गर्न विद्युत प्राधिकरणसँग सहकार्य गरिने छ ।

नीति छ. भू उपायेग योजनाले निर्धारण गरेको क्षेत्रमा ठूला कलकारखना, व्यापारिक कम्प्लेक्स तथा सेवा केन्द्र स्थापनापुर्व अघि पर्याप्त विद्युत आपुर्ति यकिन गर्न सम्बन्धित पक्षकै तर्फबाट नगरले पहल कदमी लिने छ ।

नीति ज. थ्रि फेज लाइन विस्तारका लागि उर्जाको माग विश्लेषण नगरपालिकाको तर्फबाट गरी सोका आधारमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा सहयोगका लागि औपचारिक समन्वयन गरिने छ ।

सञ्चार सेवा

वालिड नगरपालिकामा ९४ प्रतिशत परिवारले कुनै न कुनै किसिमको मोबाइल ट्लीफोन सेवा उपयोग गरिरहेको अवस्था छ । वडाहरूमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोबाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएका छन् । ११ प्रतिशत घरधुरीले मोबाइल (२जी, ३जी) बाहेकको इन्टरनेट सेवा प्रयोग गरिरहेका छन् । तथापि बेला बखत ट्लीफोनको नेटवर्क नआउने समस्या धेरै टोल तथा बस्टीहरूले महशुष गरेको अवस्था छ । नगरमा दुइओटा, रेडियो, एक टेलिभिजन तथा पत्रपत्रिकाहरूले नागरिकका जान्न पाउने हक र विचार तथा अभिव्यक्ति स्वतन्त्रताका लागि योगदान गरिरहेका छन् ।

सञ्चारको सेवाका लागि तारविहिन विधिलाई प्रश्य दिने गरी सञ्चारको सेवा नगरपालिका भित्रको सबै घर तथा व्यवसायसम्म पुऱ्याउने र यसको लागि चाहिने एन्टेना, पोल, ता तथा अन्य उपकरण स्थापनामा सहजीकरण समेत गर्ने तथा सञ्चार क्षेत्रलाई नागरिकको आवाज मुखरीत गर्ने तथा नगरको कार्यको नागरिक निगरानी कर्ताका रूपमा प्रवर्द्धन गर्ने गरी यो क्षेत्रको नीति निर्धारण गरिएको छ ।

उद्देश्य ११: सञ्चार सुविधालाई आम नगरवासीको अधिकतम पहुँचमा पुऱ्याउनु ।

नीति क. नगरपालिकाका हरेक घर तथा व्यवसायको लागि आवश्यक सञ्चार सुविधा (ट्लीफोन र इन्टरनेट) उपलब्ध गराउन सेवा प्रदायकका लागि उपयुक्त वातावरण निर्माण गरिने छ ।

नीति ख. हरेक किसिमको सञ्चारको माध्यमको सेवाको गुणस्तर बढाउन सेवा प्रदायकहरूसँग गुणस्तर नियन्त्रणका नियम बनाइ नगरको सूचना प्रविधि एकाई मार्फत अनुगमन र नियमन गर्ने ।

नीति ग. सबै वडा केन्द्र, पार्क तथा मनोरञ्जन स्थल, समुदाय तथा टोलहरूमा सशुल्क तार रहित इन्टरनेट सेवा उपलब्ध गराउनका लागि नगर केन्द्रमा सेवा प्रदान गरिरहेका सेवा प्रदायकहरूलाई उत्प्रेरित गरिने छ ।

नीति घ. मोबाइल ट्लीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको स्थानमा ट्लीफोन टावर स्थापनका लागि नेपाल टेलिकम लगायतका सेवा प्रदायकसँग आवश्यक समन्वयन गरिने छ । ट्लीफोनका टावर स्थापना गर्दा समुदायबाट टाढा, शुरक्षित र शहरी सौन्दर्यमा नकरात्कम असर नगर्ने गरी स्थापना गर्न लगाइने छ ।

नीति ङ. विजुली/ट्लीफोन/टेलिभिजन इत्यादिको लागि प्रयोगमा आउने टावरहरूको क्षमता बढाउने सम्भावनाको अधिकतम उपयोग गर्न सेवा प्रदायकलाई उत्प्रेरित गरी अनावश्यक टावरहरू घटाउन प्रयास गरिने छ ।

नीति च. सञ्चारका उपकरण स्थापना तथा सञ्चालन गर्दा ऐतिहासिक तथा सांस्कृतिक महत्वका सम्पदामा हानी नपुग्ने स्थान तथा भू उपयोगका उद्देश्यमा नकरात्मक प्रभाव पर्न नदिने व्यवस्था गरिने छ। साथै, हाल तथा भविष्यमा यातायात तथा अन्य सार्वजनिक सुविधाको विस्तारमा असर नपर्ने कुरामा विशेष ध्यान पुऱ्याउने गरी कानुनी व्यवस्था गरिने छ।

नीति छ : स्थानीय एफ एम रेडियोलाई किसानको समय समेत विचार गरी वालिड नगर केन्द्रीत कृषि कार्यक्रम उत्पादन र प्रशारण तथा यहाँको पर्यटन र सेवा क्षेत्रको गुणस्तर र पहुँच प्रवर्द्धनका कार्यक्रम उत्पादन र प्रवर्द्धनका लागि प्रोत्साहित गरिने छ।

नीति ज : इन्टरनेट, दुरसञ्चार, एफ एम रेडियो तथा छापा तथा अनलाइन सञ्चार माध्यमलाई नगरपालिकाबाट हुने आर्थिक गतिविधि तथा सेवा प्रवाहका सन्दर्भमा आम सरोकारका जानकारी उपलब्ध गराउन अधिकतम उपयोग गरिने छ।

नीति झ : सूचना तथा प्रविधिमा आउने द्रुत परिवर्तनलाई आत्मसात गर्दै यो क्षेत्रको नीतिमा समयवद्ध परिमार्जन गर्दै लिगिने छ।

सिंचाई

यस नगरमा विभिन्न परम्परागत कुला तथा विभिन्न निकायको सहयोगमा सञ्चालनमा रहेका मध्यम स्तरका सिंचाई आयोजना मार्फत खेतीयोग्य जमिनमा सिंचाई भइरहेको अवस्था छ। संघ र प्रदेश सरकारको सहयोगमा पनि केहि आयोजना सञ्चालनमा रहेका छन्। कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण गर्न वाँकी रहेको सन्दर्भमा सम्बन्धित क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा अपुग विश्लेषण हुन बाँकी रहेको भएपनि कितिपय खेतीयोग्य जमिनमा मौसमी सिंचाइको भर पर्नुपर्ने अवस्था छ। मुलतः तरकारी उत्पादन, नगदेवाली उत्पादन तथा सबै किसिमका सिंचाईका कार्यक्रमबाट उपलब्ध हुने पानी वितरण र आयोजनाको निरन्तर सञ्चालनमा पनि नगरको भूमिका रहनुपर्ने देखिन्छ। यस पृष्ठभूमिका नगरको सिंचाईको नीति निम्नानुसार निर्धारण गरिएको छ।

उद्देश्य १२ : कृषियोग्य जमिनमा बाहै महिना सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराउनु।

नीति क : भू उपयोग योजना बनाई वालिड नगरपालिकाको कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी उत्पादनको प्रकृति अनुसार सिंचाईका लाभदायक विकल्प छनोट गरी सबै समयमा सिंचाई सुविधा उपलब्ध हुने व्यवस्था गरिने छ। यसका लागि गुरुत्वार्कर्षणमा आधारित पानी प्रवाह हुने निर्माण भइ सञ्चालनमा रहेका कुलोको स्तरोन्तीलाई मुख्य प्राथमिकता दिइने छ। लाभ लागत विश्लेषणका आधारमा लिफ्टीड र अन्य वैकल्पिक सिंचाईका कार्यक्रम सञ्चालनलाई पनि प्राथमिकतामा राखिने छ।

नीति ख : परम्परागत कुलोको मर्मत सभार र सञ्चालनका लागि सम्बन्धित कृषक समुहसँग आवश्यक समन्वय र साझेदारी गरिने छ।

नीति ग : सबैखाले सिंचाई आयोजनाको पानी वितरणलाई प्रभावकारी बनाउन नगरबाट मापदण्ड निर्माण गरी सोको कार्यान्वयनको जिम्मा सम्बन्धित उपोभोक्ता समिति वा कृषक समुहलाई दिइने छ। नगर र वडाका तर्फबाट कार्यान्वयन र अनुगमनको भूमिका निर्वाह गरिने छ।

नीति घ : व्यवसायिक खेती गर्न चाहनेहरूका लागि पानी संकलन र व्यवस्थापनको आन्तरिक संचरणना निर्माणमा प्रस्तावनामा आधारित रहि नगरबाट सहयोग गरिने छ।

नीति ङ : नाला वा खुला रूपमा अन्यत्र बर्ने आकासे पानी व्यवस्थापन र दिशाजन्य फाहोर प्रशोधनबाट निस्कने पानी पनि अधिकतम रूपमा सिंचाईमा लगाउने पर्यन्त गरिने छ।

नीति च : नगर भित्र वा वाह्य स्रोतबाट निर्माण वा स्तरोन्तरीबाट तयार हुने सिंचाईका ठूला तथा मझौला आयोजनाको नियमित मर्मत सम्भार र सञ्चालनका लागि शुल्क संकलन, मर्मत सम्भार कोष स्थापना र सञ्चालन लगायतका लागि नगर स्तरीय संयन्त्रबाट समन्वयकारी र सहयोगी भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

सार्वजनिक भवन तथा पुस्तकालय

नगरपालिकाको स्वामित्व वा अधिनमा विभिन्न १७ वटा भवन रहेको नगरपार्श्वचित्र २०७५ मा उल्लेख छ । नगरका भवनहरू सेवा प्रवाहमा तथा आन्तरिक राजश्वको स्रोतका रूपमा व्यवसायिक प्रयोजनमा गाइएका छन् । नगरका वडा तथा समुदाय स्तरमा विभिन्न प्रयोजनाका ५० ओटा सामुदायिक भवन रहेको नगर पार्श्वचित्र २०७५ मा उल्लेख छ । ती सामुदायिक भवन समुदायले आफ्नो साभभा हितमा उपयोग गरिरहेको अवस्था छ । केहि सामुदायिक भवन भने आधुनिक पुर्वाधारयुक्त पनि रहेका छन् ।

नगरपालिकाको कार्यालयका लागि दुई वटा पक्की भवन रहेका छने भने ७ ओटा वडा कार्यालयको आफ्नो भवन रहेको छ । आफ्नो वडा कार्यालय भवन रहेका वडाका लागि लागि चाहिने कम्प्यूटर लगायत उपकारणको आधारभूत व्यवस्थापन गरिएको छ । तर, वडा कार्यालयलाई सूचना प्रविधि मैत्री बनाउन थप उपकरणको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने छ । नगरमा विद्यालय तथा क्याम्पस बाहेकका शार्वजनिक पुस्तकालय व्यवस्थापन भएको छैन । नगरपालिकाको वैठककक्षलाई न्यूनतम पुर्वाधार सहितको बनाइएको भएपनि नगरमा सार्वजनिक सभाकक्षहरूको वैकल्पिक व्यवस्था गर्न बाँकी रहेको छ । संख्यात्मक रूपमा धेरैओटा सामुदायिक भवन नगरभित्र रहेता पनि नगर र तथा वडा स्तरमा विभिन्न आवश्यकताका उद्देश्यमुलक भवन निर्माण हुनुपर्ने जनचाहना रहेकोमा कमी पुर्तिका लागि नगरले धेरै काम गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । यस पृष्ठभूमिका यो क्षेत्रको नीति तथा उद्देश्य निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १३ : नगरपालिकाले आधारभूत सार्वजनिक सेवा प्रवाहका लागि पर्याप्त भवनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : वालिड नगरपालिकाको हालको संगठन संचरना तथा विषयगत विभाग, शाखा वा एकाई सहितको भावी संगठन संचरना समेतलाई दृष्टिगत गरी आवधिक रूपमा कमी विश्लेषण गरिने छ । यसका आधारमा पर्याप्त कार्य कक्ष, वैठक कक्ष तथा सभाहल सहितको भौतिक पुर्वाधारको उपलब्धता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ख : सबै वडामा न्यूनतम प्राविधिक कर्मचारी समेत रहने गरी वैठक कक्ष सहितको आफ्नै वडा कार्यालय भवनको पुर्वाधार तयार गरिने छ ।

नीति ग : नगरपालिकाले प्रवाह गर्ने खानेपानी तथा सरसफाई सेवा, स्वास्थ्य सेवा, शैक्षिक सेवा जस्ता सेवा प्रवाहका लागि आवश्यक भवनहरू निर्माण वा मर्मत सम्भारको कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ । भवन निर्माणको निर्णय गर्नुअघि उपलब्ध भवनको क्षमता आँकलन गरिने छ ।

नीति घ : नगरपालिकाबाट सबै किसिमका भवन निर्माण गर्दा भवन संहिता तथा मापदण्ड एवं भू उपयोग योजनाको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ । सार्वजनिक भवन निर्माणमा बढि भन्दा बढि जनसंख्यालाई पयाक पर्ने स्थानमा निर्माण गरिने छ ।

उद्देश्य १४ : सार्वजनिक भवन मार्फत बौद्धिक अभ्यास तथा आर्थिक र सामाजिक हित प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : आर्थिक गतिविधिमा योगदान गर्ने तथा आन्तरिक राजश्वको भरपर्दो स्रोतका रूपमा योगदान गर्न सक्ने गरी लागत प्रभावकारीता विश्लेषणका आधारमा भूउपयोगको तालमेत नविग्रने जग्गामा

व्यापारिक प्रयोजनमा भाडामा उपलब्ध गराउनयोग्य भवन निर्माणका लगानीको विषय नगरको प्राथमिकतामा रहने छ। यस्तो कार्यक्रमलाई पुँजी सुधार कार्यक्रमको अंग बनाइने छ।

नीति ख : नगरमा उपलब्ध प्रयोग विहिन वा मर्मत संभार गरी प्रयोगमा ल्याउन सकिने भवनको वास्ताविक अवस्था यकिन गरी एक बडा एक पुस्तकालय तथा बजार र शहरी इलाकामा १ हजार परिवारमा एक पुस्तकालय हुने गरी पुस्तकालय भवन निर्माण, मर्मत सम्भार र सञ्चालन गरिने छ। यसका लागि बुहपक्षीय साझेदारीमा जोड दिइने छ।

नीति ग : आरोग्य केन्द्र, योग सिविर सञ्चालन हुने भवन, जेष्ठ नागरिक हेरविचार केन्द्र, वाल मनोरञ्जन केन्द्र जस्ता भवन निर्माण पनि नगरपालिको प्राथमिकतामा रहनेछ। यसका लागि साझेदारीका विकल्पहरूको खोजी गरिने छ।

नीति घ : स्थानीय संस्कृतिको जगेन्ता तथा प्रवर्द्धन गर्ने तथा स्वरोजगारीका क्रियाकलाप सञ्चालन हुने भवन निर्माणका लागत प्रभावकारी प्रस्तावलाई बृहत योजनाको अभिन्न अंगको रूपमा समावेश गरी कार्यान्वयनमा लिगिने छ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.३.४ : सार्वजनिक निर्माण

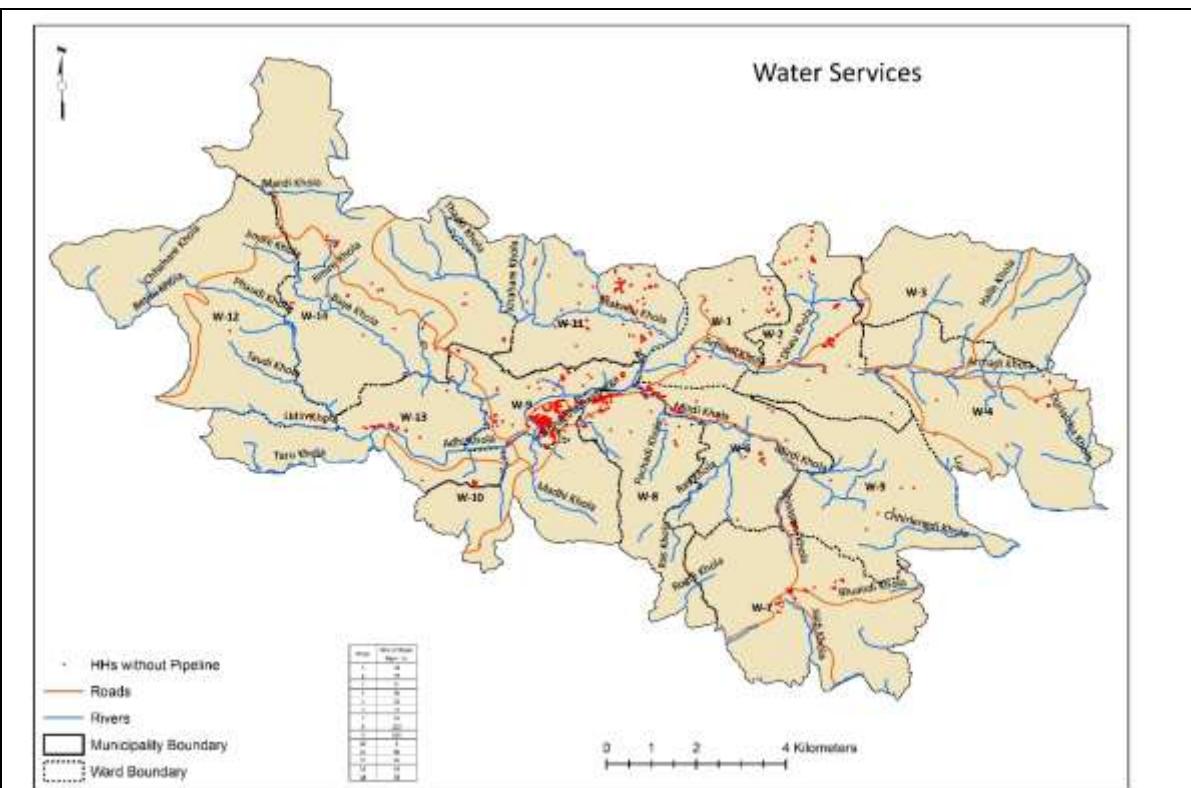
क. नेपालको संविधानले नगरपालिका लगायत स्थानीय तहलाई खानेपानी सम्बन्धि अधिकारलाई एकल अधिकारको रूपमा समेटेको छ। वालिङ नगरपालिकाले आफ्नो वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तथा विभिन्न कार्यपालिका र नगरभाको निर्णय मार्फत यो अधिकार अनुसारको जिम्मेवारी निर्वाह गरिरहेको छ। स्मार्ट नगर निर्माणको अठोट सहित अघि बढेको यस नगरपालिकाले स्मार्ट सीटीको एउटा शुचकको रूपमा खानेपानीका पुर्वाधारलाई स्मार्ट बनाउने तर्फ पनि काम गर्नुपर्ने छ। त्यसैले खानेपानीको आवश्यकता परिपुर्तिगरी खानेपानी क्षेत्रबाट स्मार्ट सीटीको लक्ष्य प्राप्तिमा समेत टेवा दिने गरी खानेपानी तथा सरसफाइका नीति तथा सम्बन्धित स्थानीय कानुन बनाई यो क्षेत्रका कार्यलाई थप व्यवस्थित बनाउने प्रण नगरले लिएको छ।

नगरपालिकाले मुलतः खानेपानीको राष्ट्रिय मापदण्ड पालना गरिरहेको भएपनि शहरी खानेपानीको मापदण्ड सम्पूर्ण नगर क्षेत्रमा कार्यान्वयनमा ल्याउने भने सकिएको छैन। सो मापदण्ड अनुसार वालिङको वर्तमान र प्रक्षेपित जनसंख्या विश्लेषण गर्दा आगामी २० वर्षमा ६० हजार भन्दा बढी जनसंख्या हुने अनुमानका आधारमा यस नगरमा नगरबाट घरधुरी तहमा २४ घण्टा पानी उपलब्ध हुने, प्रतिव्यक्ति प्रतिदिन ८० देखि १०० लिटर पानी आवश्यक पर्ने र कम्तिमा ९० प्रतिशत परिवारले ५० मिटरको दुरीमा खानेपानी पाउनु पर्ने, जस्ता मापदण्ड शहरी योजना सहिता तथा मापदण्ड २०७२ मा उल्लेख छ। यस आधारमा भौगोलिक विभिन्नता र फारक आवश्यकताको सम्बोधन हुने तथा स्मार्ट गाउँ र स्मार्ट शहर सहितको स्मार्ट नगरको लक्ष्य पनि हाँसील गर्न सहयोग पुग्नेगरी खानेपानी सम्बन्धि मापदण्ड तय गरी कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक छ।

दिगो विकास लक्ष्य अनुरूप २०३० सम्ममा सबै नगरवासीलाई शुरक्षित पानीको उपलब्धता सुनिश्चित गर्ने तथा बृहत योजना तर्जुमाका बखत निर्धारित पछिल्लो समयसिमा अर्थात् आर्थिक वर्ष २०९५/९६ को अन्त सम्ममा सबैलाई शुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराउने लक्ष्य पुरा गर्नेगरी खानेपानीका कार्यक्रमलाई थप उपलब्धीमुलक बनाउनु पर्ने भएकोले खानेपानी तथा सरसफाइको नीति, कानुन तथा मापदण्ड तत्काल निर्माण गरी लागु गर्ने र कार्यान्वयनको अवस्थाको समयवद्ध लेखाजोखा र आवश्यक परिमार्जन र कमी पुर्तिका थप रणनीति समेत बनाउने गरी यो क्षेत्रको आवधिक प्राथमिकता तय गरिएको छ। यस क्रममा नगर अनुकूलित दिगो विकास लक्ष्यलाई ध्यान दिइएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ वर्ष)	दर्घकालिन (५ देखि २० वर्ष)
१.१. नगरले खानेपानी आपुर्तिका लागि नगरउन्मूख ग्रामिण क्षेत्र र शहरी क्षेत्रको न्यूनतम मापदण्ड निर्धारण (८० देखि १०० लिटर प्रतिव्यक्ति प्रतिदिनको राष्ट्रिय	१. खानेपानी तथा सरसफाइको कानुन तथा मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा, पुनरावलोकन र आवश्यक परिमार्जन गर्ने।	खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धि कानुन कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा तथा आवश्यक परिमार्जन।

<p>मापदण्ड प्रतिकूल नहुने गरी) गर्ने । मापदण्डलाई खानेपानीका पुर्वाधार निर्माण र पानी वितरणको प्राविधिक कार्यसँग अवद्ध गर्ने कार्यविधि बनाउने ।</p> <p>२. खानेपानी, सिंचाई तथा उर्जाको स्रोतका रूपमा उपयोग हुने सबै प्रकारका पानीको सार्वजनिक स्वामित्वको सुनिश्चिता हुने गरी पानीका स्रोतको उपयोग र व्यवस्थापन सम्बन्ध नीति निर्माण गर्ने । स्थानीय कानूनमा पानीका स्रोतमा नीजि स्वामित्व दावीलाई निरुत्सायित गर्ने र कारबाहिको दायरामा ल्याउने व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>२. पानीका स्रोतको उपयोग र व्यवस्थापन सम्बन्ध नीति कार्यान्वयनको समिक्षा गर्ने । खानेपानीमा सबैको शुलभ पहुँच सुनिश्चिता र सबैका लागि शुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराउने लक्ष्यका साथ नगरको दिर्घकालिन खानेपानी तथा सरसफाई नीति बनाउने ।</p>	<p>२. सबैका लागि सफा पानी र सरसफाईको पहुँचमा पुग्ने दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्तीका सन्दर्भमा प्राप्त उपलब्धिको आवधिक समिक्षा गर्ने र आवश्यकता अनुसार लक्ष्य प्राप्तीको अल्पकालिन रणनीति बनाउने (सन् २०२५ र २०२९)</p>
<p>ख. वालिड नगरपालिकाले नगरले आव. २०७६/७७ को नीति तथा कार्यक्रम मार्फत एक घर एक धारा सबै वडामा विस्तार गर्ने रणनीति लिएको छ । खानेपानीका सबै योजनलाई नगर स्तरीय खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समिति अन्तर्गत ल्याई व्यवस्थापन गर्ने नीति पनि अखिलयार गरेको छ । त्यसैले यो नीतिगतथ प्रतिवद्धता कार्यान्वयन गरी सबैका लागि शुरक्षित खानेपानी उपलब्ध गराउने लक्ष्य हाँसील गर्नमा केन्द्रित रही खानेपानी सम्बन्धी पुर्वाधार निर्माण र सेवा प्रवाहका कार्यक्रमलाई प्राथमिककरण गरिएको छ ।</p> <p>२०७५ को तथ्यांक अनुसार नगरको मुख्य शहरी क्षेत्रमा वालिड साना शहरी खोपानी तथा सरसफाई आयोजना मार्फत घरधुरी स्तरमा पानी वितरण भइरहेको छ, भने एलादी खानेपानी आयोजना, पेखुगब्दे खानेपानी, चोकठाँटी खानेपानी सस्ता साना तथा मझौला खानेपानी आयोजना समेत गरी करिव ९० प्रतिशत परिवारले नीजि वा सामुदायिक स्रोतमा आधारित खानेपानी सेवा उपभोग गरिरहेका छन् । जसमध्ये करिव २९ प्रतिशत परिवारको आफ्नै घर कम्पाउण्ड भित्र खानेपानी धारा रहेको छ । यस आधारमा शहरी मापदण्डअनुसार घरधुरी स्तरको धारा र पर्याप्त पानी उपलब्ध गराउनु नगरको प्राथमिकताको कार्य हुनेछ । नगरमा अहिले पनि कतिपय स्थानमा पानीकान स्रोतको कमी रहेकोले बस्ती भन्दा मुनीको पानी लिफ्ट गरेर तुलनात्मक रूपपा बढि लागतको खानेपानी सेवा उपभोग गर्नुपर्ने अवस्था छ । यसको दिगो समाधानका लागि भू-उपयोग योजनाले समेत बस्ती सम्बन्धि उपयुक्त निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ ।</p> <p>तलको नक्शामा शुरक्षित खानेपानीको पहुँच सुनिश्चिततामा रहेको कमी प्रस्तुत गरिएको छ । २०७५ को तथ्यांकका आधारमा तयार गरिएको नक्शा (२/५.३.४) अनुसार वडा नं ९, ११, ७ र १४ मा तुलनात्मक रूपमा बढि परिवारले ढुँगेधाराको पानीलाई खानेपानीको मुख्य स्रोत बनाएको देखिन्छ भने अन्य वडामा पनि छिटफुट मात्रामा ढुँगे धारा, कुवा वा धारा पाइप वाहेक अन्य स्रोतको पानीलाई खानेपानीको मुख्य स्रोत बनाएको देखिन्छ । नगरले सर्वप्रथम यस अवस्थालाई शुन्यमा त्याउने तथा क्रमशः सबै घरमा २४ घण्टा पानी आउने गरी एक घर एक धारा जडान गर्ने गरी खानेपानीका कार्यक्रमलाई प्राथमिककरण गरेको छ ।</p>		

नक्शा १/५.३.४ : पाइपको खानेपानीको पहुँचमा नरहेका परिवार

२०७५ को घरधुरी सर्वेक्षण अनुसार नगरका वडा नं ३,४,८,९०, १३ र १४ मा अन्य वडामा भन्दा बढि घर कम्पाउण्ड भित्र धारा भएका परिवार रहेका छन्। नगरको १,८, ९ र १० का बजार क्षेत्रमा घरधुरी स्तरको धारा र मिटर समेत जडान गरिएको छ भने अन्यत्र पनि यो अभ्यास क्रमशः अधि बढेको छ।

यस पृष्ठभूमिमा खानेपानीका संरचनाको अवस्था, पानीको स्रोत तथा सुदूता आदिको यथार्थ अवस्था अध्यावधिक गर्ने र कमी पुर्तिमा केन्द्रीत रहि सबैका लागि शुरक्षित र पर्याप्त खानेपानी घरधुरी स्तरमा नै उपलब्ध गराउने गरी खानेपानी सम्बन्धि तथ्यांक संकलन र व्यवस्थापन, भौतिक संरचना निर्माण र सेवा प्रवाहका कार्यको प्राथमिकिकरण गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
१. हाल उपलब्ध रहेको तथ्यांकलाई आधार बनाई नगर भित्रका खानेपानीका सबै मुहान र तीनको अवस्था तथा सञ्चालनमा रहेका वा निर्माणधिन खानेपानी आयोजनाको विवरण सहित जिपएसमा आधारित तथ्यांक तयार पार्ने र पानीको पहुँचमा रहेको वास्तविक कमी यकिन गर्ने। २. जोखिममा रहेका मुहान पहिचान र तीनको वडागत शुची बनाई न्यूनतम पानी भएका स्रोतका आधारमा संरक्षणका	२. खानेपानी सम्बन्धि तथ्यांकको नियमित अध्यावधिक गरी नगरको तथ्यांक व्यवस्थापन प्रणालीको अंगका रूपमा विकास गर्ने। २. मुहान संरक्षणका न्यूनतम कार्य (बृक्षारोपण र घेरावार लगायत संरचनागत कार्य) पुरा गर्ने र त्यसको उपयुक्त अवस्था कायाम गर्न समुदायलाई जिम्मा दिई वडाको तर्फबाट नियमित अनसगमनको	२. नगरभरको खानेपानी र सेवा सम्बन्धि सूचना व्यवस्थित गरी सेवा वितरण र विल भुक्तानी प्रणालीलाई अनलाईन पद्धतिमा आधारित बनाउने।

<p>कार्यक्रम वडागत रुपमा कार्यान्वयन शुरू गर्ने गर्ने ।</p> <p>३. एक भन्दा बढि खानेपानी आयोजनाको वितरण प्रणाली एकीकृत गर्न सकिने सम्भावनाको अध्ययन गरी नगर मापदण्ड अनुसारको समान पानी वितरण प्रणाली कार्यान्वयन शुरू गर्ने ।</p> <p>४. सञ्चालनमा रहेका मध्यम स्तरका १०० घरधुरी सम्म समेट्ने खानेपानी आयोजनाको वितरण प्रणालीमा रहेका समस्या नगर वा वडाले सम्बन्धित उपभोक्ता समतिसँगको साझेदारीमा समाधान गरी बाँकी जिम्मेवारी पुर्ण रूपमा सम्बन्धित उपभोक्ता समितिमा हस्तान्तरण गर्ने ।</p>	<p>व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. छारिएका सबै खानेपानी आयोजना मध्ये मझौला (५० घरधुरीसम्म समेट्ने) आयोजनालाई कमितिमा वडा स्तरको एकीकृत वितरण प्रणालीमा आवद्ध गरी पानी वितरणमा एकरूपता ल्याउने ।</p> <p>४. व्यवस्थापन एकीकरण गरिएका खानेपानी आयोजनाको व्यवस्थापनको भूमिका पुर्ण रूपमा उपभोक्ता समितिमा ल्याउने र त्यसको नियमन र नगरको सहयोगी भूमिका निर्धारण गर्ने ।</p> <p>५. त्रियासी देखि बायाँटारी भोलौंगे सम्म दायाँबायाँ एक किलोमिटर आसपासका सबै बजार क्षेत्रमा मिटर सहितको घरधुरी स्तरको धारा जडान र नगर मापदण्ड अनुसार खानेपानी वितरण शुरू गसिक्ने गरी पुर्वाधार (मेनलाइन, ट्यांकी, विपिटी र वितरण प्रणाली) निर्माण वा सुधारको कार्य सम्पन्न गर्ने र अन्य क्षेत्रमा समेत एक घर एक धाराको व्यवस्थापनको कार्य अघि बढाउने ।</p> <p>६. कमितिमा ९५ प्रतिशत जनसंख्यालाई पाइपमा आधारित धाराको पानीको पहुँचमा पुऱ्याउने गरी खानेपानी आयोजना निर्माण वा स्तरोन्ततीको कार्य गर्ने ।</p>	<p>३. बहु स्रोत एकीकरण र पानी संकलन ट्यांकी लगायतका संचरना तयार गरी सबै घरधुरी स्तरमा मिटर सहितको धारा जडान गरी २४ घण्टा पानी आपुर्ति हुने व्यवस्था मिलाउने ।</p> <p>४. सबै खानेपानी आयोजनाबाट वितरण हुने पानीको उपयोगका आधारमा सञ्चालन र मर्मत सम्भारका लागि योगदान (महशुल) प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्ने ।</p>
<p>ग. यस नगरपालिकाले आफ्नो वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम मार्फत Zero Waste, फाहोरलाई स्रोतको रूपमा उपयोग गर्ने तथा शौचालयबाट निस्कने फाहोर प्रशोधन र व्यवस्थापन गर्ने नीति लिएको छ । फोहोर व्यवस्थापन र ढल निकासको विषयलाई साझेदारीको प्राथमिकताका क्षेत्रका रूपमा सार्वजनिक नीजि साझेदारी सम्बन्ध ऐनमा पनि समेटिएको छ ।</p> <p>आधारभूत स्वास्थ्य तथा सरसफाईको अधिकार संविधानतः स्थानीय सरकारलाई रहे अनुसार नगरले यस नगरपालिकाले ठोस फाहोर व्यवस्थापनको सहजिकरणका लागि फोहोर मैला व्यवस्थापन कार्यविधि २०७६ जारी गरेको छ । स्थानीय कानुन तथा मापदण्डको आधारमा फाहोरमैला संकलन र व्यवस्थापनको कार्य गरिरहेको भएपनि सरसफाईका कितिपय विषय समेटेर विद्यमान कानुनको दायरा विस्तार तथा सरसफाईका विभिन्न मापदण्ड बनाई लाग्नेपर्ने आवश्यकता छ ।</p> <p>सार्वजनिक सरसफाई अन्तर्गत खानेपानीसँगै जोडिएर आउने सरसफाईका कार्यक्रम तथा ठोस फाहोर र</p>		

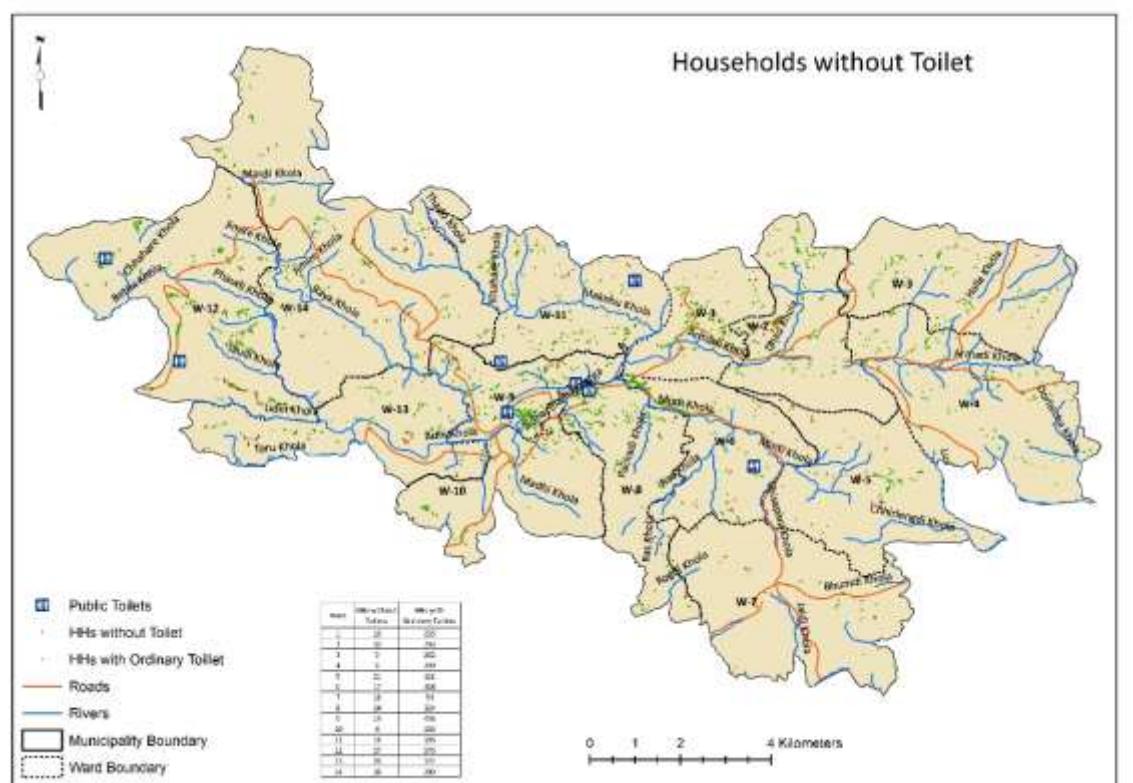
दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापनको उपयुक्त विधि मार्फत नगरपालिकालाई सफा र स्वच्छ नगर बनाउने सम्भाव्य वाह्य साभेदारीको प्रारूप समेत बनाई यो क्षेत्रको दिर्घकालिन नीति, कानुन र मापदण्ड बनाउनु पर्ने हुनाले तीनको आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
१. नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर बनाउने लक्ष्य सहित नगरको जिरो वेस्टको नीति तथा फाहोर पुनरचक्रणको अभ्यासलाई थप व्यवस्थित गर्ने र दिशाजन्य फोहोर व्यवस्थापन (घरधुरी शौचालय, ढल, सार्वजनिक शौचालय) को विषय समेत समेटी उपयुक्त कानुन बनाउने । यसमा फोहोर पुनरचक्रण बाट निस्कीएका उत्पादनको उपयोग वा विक्रि वितरणको विषय पनि यो नीतिमा समेटने ।	पुर्ण सरसफाईयुक्त नगरको वालिङ मापदण्ड बनाई प्रगती मापन वा समिक्षा पद्धति विकास गर्ने । जसमा ठोस फाहोर उत्पादन र व्यवस्थापन, विभिन्न किसिमका शौचालयका पुर्वाधार तथा तीनको सरसफाई, दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन, सार्वजनिक सरसफाई र स्वच्छता सम्बन्धि नगरबासीको व्यवहार तथा स्मार्ट सीटी प्रयोजनाका लागि सरसफाईको अवस्था आदि समेट्ने ।	सरसफाई सम्बन्धि विद्यमान कानुनमा आवश्यक परिमार्जन तथगा पुर्ण सरसफाईयुक्त नगर निर्माणका लागि आवश्यक थप कानुन, नीति वा रणनीति बनाउनुका साथै नगरलाई पुर्ण सरसफाईयुक्त नगरको अवस्थामा पुर्याउने लक्ष्य प्राप्तिका दिशामा भएको प्रगतिको अवधिक समिक्षा गर्ने ।
२. ठोस फाहोर व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक नीजी साभेदारीको प्रारूप तयार पार्ने ।	२. सरसफाई क्षेत्रमा नीजि साभेदारीको अभ्यासलाई समयानुकूल बनाई निजी क्षेत्रलाई थप जिम्मेवार बनाउन सार्वजनिक नीजि साभेदारी सम्बन्धि ऐनमा समयानुकूल शंशोधन वा परिमार्जन गर्ने ।	

घ. नगरले जिरो वेस्ट (सुन्य फाहोर) को अवधारणा अनुसार फाहोर संकलन र व्यवस्थानका लागि सरसफाई केन्द्र निर्माण गरी सञ्चालन गरिरहकोको छ । कुहिने, नकुहिने र शिसाजन्य फाहोर समयबद्ध र व्यवस्थित रूपमा संकलन र व्यवस्थापन गर्नमा नगरले आफुलाई सबल नगरको रूपमा प्रस्तुत गरिरहको छ । तथापि पुर्वाधारको सिमितता तथा भैगोलिक जटिलताका कारणले यो सेवा सबै टोल बस्तीमा समान रूपमा उपलब्ध गाउन सकिएको छैन ।

नगरका सबैजसो घरमा शौचालयको व्यवस्था भएपनि २०७५ को तथ्यांकले भण्डै ९८ प्रतिशत परिवारको आफैनै शौचालय रहेको देखाउँछ, भने केहि करिव १.५ प्रतिशत परिवारको भने शौचालय नभएको देखिन्छ । कम्तीमा ३३ प्रतिशत परिवारले व्यवस्थित सेप्टीक ट्यांक नभएको साधारण चर्पी प्रयोग गरिरहेको तथ्यांक छ ।

शौचालय नभएका तथा साधारण चर्पी प्रयोग गर्ने परिवार तलको नक्षामा देखाइएको छ ।

नक्शा २/५.३.४ : शौचालय नभएका वा साधारण चर्पी प्रयोग गर्ने परिवार

यसलाई दृष्टिगत गरी शौचालय निर्माण बाँकी रहेको देखिएको त्यसलाई पुरा गर्ने र उपयुक्त मापदण्ड सहितको पक्की शौचालयको उपलब्धता सबै घरमा सुनिश्चित गर्ने विषयलाई सरसफाई क्षेत्रको प्राथमिकतामा समेटनुपर्ने आवश्यकता छ । आफ्नै शौचालय व्यवस्थापन नभएका वा साधारण चर्पी प्रयोग गरिरहको परिवार तलको नक्शामा देखाइएको छ । नगरमा ढल व्यवस्थापन वा दिशाजन्य फोहोर व्यवस्थापनको पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन हुन बाँकी रहेको छ । यस पृष्ठभूमिमा सार्वजनिक सरसफाईका आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
<p>१. दिशाजन्य फाहोर व्यवस्थापनका लागि ढल निर्माण तथा फाहोर प्रशोधन प्रणालीको सम्भाव्यता अध्ययन पुरा गर्ने ।</p>	<p>१. सिद्धार्थ राजमार्ग क्षेत्रका बस्ती तथा नयाँ विकास हुने सघन बस्तीका लागि आवश्यक प्रशोधन र प्रणाली सहितको ढल निकास आयोजनाको पुर्वाधार निर्माणका कार्य सम्पन्न गर्ने तथा छारिएका बस्ती क्षेत्रका लागि शौचालयको फाहोर शुरक्षित रूपमा संकलन गरी सोही प्रशोधन केन्द्रबाट व्यवस्थापन गर्न शुरू गर्ने ।</p> <p>२. सबै वडा तथा बस्तीबाट नकुहिने प्रकारका सबै फाहोर संकलन तथा प्रशोधन केन्द्रसम्म आउने अवस्थामा पुऱ्याउने ।</p> <p>३. सम्भाव्यताका आधार आधुनिक विकास गर्दै नगरलाई</p>	<p>२. सबै घरलाई ढल वा दिशाजन्य लेदो व्यवस्थापन सेवाको पहुँचमा त्याईसक्ने गरी पुर्वाधार तयार गरी सञ्चालनमा त्याउने ।</p> <p>२. ठोस फाहोर व्यवस्थापनलाई नगरको राजशक्तिको आधारका रूपमा विकास गर्दै नगरलाई</p>
<p>२. ठोस फाहोर व्यवस्थापन र पुनरचक्रणको वर्तमान क्षमतामा आवश्यक विस्तार वा सुधार गरी सबै वडालाई फाहोर व्यवस्थापन सेवामा आवद्ध गर्ने ।</p>		

<p>३. नेपाल सरकार शहरी विकास विभागले स्मार्ट सीटी योजना अन्तर्गत पहिचान गरेको संभावित स्थान (वडा नं ११) मा नयाँ फाहोर व्यवस्थापन केन्द्र निर्माणको संभाव्यता अध्ययन गर्ने ।</p> <p>४. बस पार्क तथा बसविसौनी क्षेत्रलाई पहिलो प्राथमिकतामा राखि कमिटमा २ ओटा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गर्ने ।</p> <p>५. शौचालय नभएका सबै घरमा शौचालय भएको सुनिश्चितताका लागि आवश्यक सहयोग गर्ने ।</p>	<p>पुनरचक्रण प्रणाली सहितको सरसफाई केन्द्र स्थापना गर्ने ।</p> <p>४. सामुदायिक संस्थाहरूबाट व्यवस्थापन हुने गरी बजार तथा बढि जमघट हुने स्थाहरूमा कमिटमा थप दुईओटा सार्वजनिक शौचालयको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>५. प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम मार्फत घरधुरी स्तरका कच्ची शौचालयलाई पक्की शौचालयले विस्थापन गरी पक्की शौचालय रहेका परिवार ८० प्रतिशतमा पुऱ्याउने ।</p>	<p>प्लास्टिक जन्य फाहोर रहित नगर बनाउने ।</p> <p>३. पुर्वाधार र सेवामा आवश्यक सुधार र विस्तार सहित सरसफाई सेवालाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>४. बढि जमघट हुने क्षेत्र, व्यापारिक केन्द्र तथा बढि जमघट हुने सेवा प्रदायक निकायको नजिकमा सार्वजनिक शौचालय निर्माण गरी शार्वजनिक शौचालयको न्यूनतम माग पुरा गर्ने ।</p> <p>५. प्रवर्द्धनात्मक र उत्प्ररणात्मक विधिबाट घरधुरी स्तरका कच्ची शौचालयलाई पक्की र फ्लस सहितको शौचालयले विस्थापित गरिसक्ने ।</p>
--	---	--

ड. कृषिलाई आर्थिक विकासको प्रमुख क्षेत्रका रूपमा लिई स्मार्ट नगर र स्मार्ट नागरिकको गन्तव्य प्राप्तिमा टेवा दिने मुख्य क्षेत्रका रूपमा कृषिलाई समेटेको यस नगरपालिकाले नगरको भू उपयोग योजना निर्माणसँगै सिंचाई सुविधा व्यवस्थापनलाई थप वैज्ञानिक बनाउनुपर्ने अवस्था छ । एकल अधिकारका रूपमा स्थानीय तहले पाएको संवैधानिक अधिकार कर्यान्वयन गर्न सबै किसिमका सिंचाईका पुर्वाधार निर्माण र सेवा व्यवस्थापन गर्न सिंचाई नीति बनाउनु पर्ने भएकोले कृषि नीतिको अंगका रूपमा सिंचाई नीति तथा सान्दर्भिक कानुन निर्माण नगरको अल्पकालिन प्राथमिकता हो भने ती नीति तथा कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन र संशोधनको कार्य मध्यकालिन प्राथमिकता हुन् । त्यस आधारमा नगरको सिंचाई क्षेत्रको नीति तथा कानुन सम्बन्धी आवधिक प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)
<p>१. भू उपयोग योजना मार्फत निर्धारण हुने कृषि क्षेत्रमा सबै समयमा सिंचाईको सुविधा सुनिश्चित गर्ने लक्ष्य सहित कृषि नीतिको अभिन्न अंगका रूपमा नगरको सिंचाई नीति बनाउने ।</p>	<p>१. सिंचाई नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा र आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p>	<p>१. सिंचाई नीति अनुसार सिंचाईका कार्यक्रमको प्राथमिकिकरण तथा उपलब्ध विशेषज्ञ गरी सिंचाई क्षेत्रको नीति निर्धारण गर्ने ।</p>
<p>२. सिंचाईका पुर्वाधार संचालन तथा व्यवस्थापनमा नगर, वडा तथा स्थानीय उपभोक्ताको</p>	<p>२. सिंचाई सेवा निर्देशिका तथा अन्य कानुनी औजार विकास गरी नगरपालिका भित्रका सबै सिंचाई आयोजनाको व्यवस्थापन उपभोक्ता मार्फत हुने सुनिश्चित र नगरपालिकाको भूमिका परिभाषित गर्ने ।</p>	<p>२. सिंचाई निर्देशिका र संबन्धित कानुनी प्रावधान कार्यान्वयनको समिक्षा र अवश्यक परिमार्जन ।</p>

<p>भूमिका सहितको सिंचाई सेवा व्यवस्थापन सम्बन्धि निर्देशिका बनाउने ।</p> <p>३. सिंचाई प्रयोजनमा उपयोग हुने पानीको स्रोतको उपयोग सम्बन्धि विषयलाई मुहान तथा पानीका स्रोत व्यवस्थापन सम्बन्धि स्थानीय कानुनमा समावेश गर्ने ।</p>		
<p>च. यस नगरमा नगरमा सिंचाईको पानीको स्रोतको रूपमा आँधीखोला, अर्मादी खोला, वायाँखोला, च्याङ्गीखोला मिर्दीखोला लगायत नदि रहेका छन् । सिंचाई सुविधा उपलब्ध भएमा तरकारी, अन्नवाली र फलफुल उत्पादनको संभाव्यता भएका खतीयोग्य जमिन पनि यस नगरमा छन् । डहुवा सिंचाई आयोजना, पिपलटारी सिंचाई आयोजना (वडा न १९) फौदीखोला बाह्लिसे मैदानी सिंचाई आयोजना र रियाले माथिल्लो कुला सिंचाई आयोजना (वडा न १३) जस्ता केहि सिंचाई आयोजनाका लागि केन्द्र वा प्रदेश सरकारबाट पनि आर्थिक सहयोग भएको छ भने स्थानीय स्तर र समुदायबाट पनि सिंचाईका योजना सञ्चालन भइरहेका छन् । त्यसैले उत्पादन सम्भाव्यताका आधारमा बढि उत्पादन हुने र भू उपयोग योजना मार्फत कृषि प्रयोजनामा प्रयोगमा आउने भनी निर्धारित हुने कृषि क्षेत्र लक्षित गरी उत्पादनको सम्भाव्यताका आधारमा निम्नानुसार सिंचाई क्षेत्रका कार्यक्रम प्राथमिककरण गरिने छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. केन्द्र वा प्रदेश सरकारको सहयोगमा निर्माणाधिन डहुवा सिंचाई आयोजना, पिपलटारी सिंचाई आयोजना (वडा न १९) फौदीखोला बाह्लिसे मैदानी सिंचाई आयोजना र रियाले माथिल्लो कुला सिंचाई आयोजना जस्ता कार्यक्रम समयमा पुरा गर्नका लागि नगरका तर्फबाट आवश्यक समन्वय गर्ने ।</p> <p>२. हाल सञ्चालन वा कार्यान्वयनमामा रहेका सिंचाई आयोजनाले समेट्ने क्षेत्र बाहिर तरकारी खेती, विभिन्न नगदे वाली र धान, गहुँ जस्ता प्रमूख कृषि वाली उत्पादन बढि हुने क्षेत्र लक्षित बहुउद्देशीय सिंचाई आयोजनाको प्रस्ताव तयार गरी प्रदेश सरकारमा पेश गर्ने । त्यसमध्ये नगरको उच्च प्राथमिकताका एक वा दुई आयोजनाको कार्य नगरका तर्फबाट शुरु गर्ने ।</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)</p> <p>१. अल्पकालमा निर्माणाधिन संघ तथा प्रदेश स्तरका सबै आयोजना निर्माणको कार्य सम्पन्न हुने गरी नगरबाट आवश्यक कदम चाल्ने । अन्य आयोजना मध्ये उच्च प्राथमिकताका आयोजनाका लागि संघ र प्रदेश सरकारमा सहयोगका लागि प्रस्ताव पठाउने ।</p> <p>२. कृषि पकेट क्षेत्र लक्षित सिंचाई आयोजनाको प्राथमिककरण गरी स्रोत प्राप्तीका लागि समन्वय गर्ने तथा वैकल्पिक स्रोत समेत खोजी गरी स्रोत प्राप्तीको सुनिश्चितता सहित निर्धारित कृषि पकेट क्षेत्रमा सिंचाई सुविधा पुऱ्याइस्क्ने ।</p> <p>३. साना तथा मझौला सिंचाईका आयोजना मध्ये समुदायबाट कम्तिमा ५० प्रतिशत लागत र श्रम सहभागिता तथा संरक्षण र व्यवस्थापनको सुनिश्चितता</p>	<p>दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)</p> <p>२. कृषि उत्पादनका लागि वर्गीकृत सबै जमिनमा वाहै महिना भरपर्दो सिंचाई सुविधा उपलब्ध गराइस्क्ने गरी नगर स्तरीय सिंचाई आयोजना सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>३. सबै किसिमका सिंचाई आयोजनाका सम्बन्धित</p>

३. उत्पादनको प्रकृति तथा सम्भावनाका आधारमा बखेपानी संकलन, थोपा सिंचाई, पोखरी निर्माण वा सुधार जस्ता स साना योजनाको वडागत सुची तयार पारी समुदायसँगको साझेदारीका आधारमा कार्यान्वयनमा नगरका तर्फबाट न्यूनतम सहयोग गर्ने ।	भएका आयोजना सम्पन्न गर्ने ।	उपभोक्ता समितिबाट सञ्चालन र व्यवस्थापनको सुनिश्चितता गर्ने ।
---	-----------------------------	--

ब्र. वालिड नगरपालिकाले स्थानीय भवन निर्माण संहिता तथा मापदण्ड कार्यान्वयन गरिरहेको छ । हाल सबै किसमका भवनमा संरचनागत मजभुती र भूकम्पीय शुरक्षाका मापदण्ड पालनालाई अनिवार्य गरिएको छ । संरचनागत मजभुतीका मापदण्ड (भवन संहिता) सबै किसिमका भवनमा समान रूपमा लागु हुने भएता पनि विशिष्ठ उद्देश्य सहित निर्माण हुने संस्थागत तथा सामुदायिक भवन तथा पुस्तकालय आदिको कोठाको आकार, तीनमा अपागंता भएका व्यक्ति तथा वालवालिका लगाएतको पहुँच तथा भूकम्प वाहेकको जोखिम न्यूनिकरणका मापदण्ड समेत तीनको मापदण्ड मापदण्ड बनाउनु पर्ने आवश्यकता महशुष गरी त्यसको प्राथमिकता तल प्रस्तुत छ ।

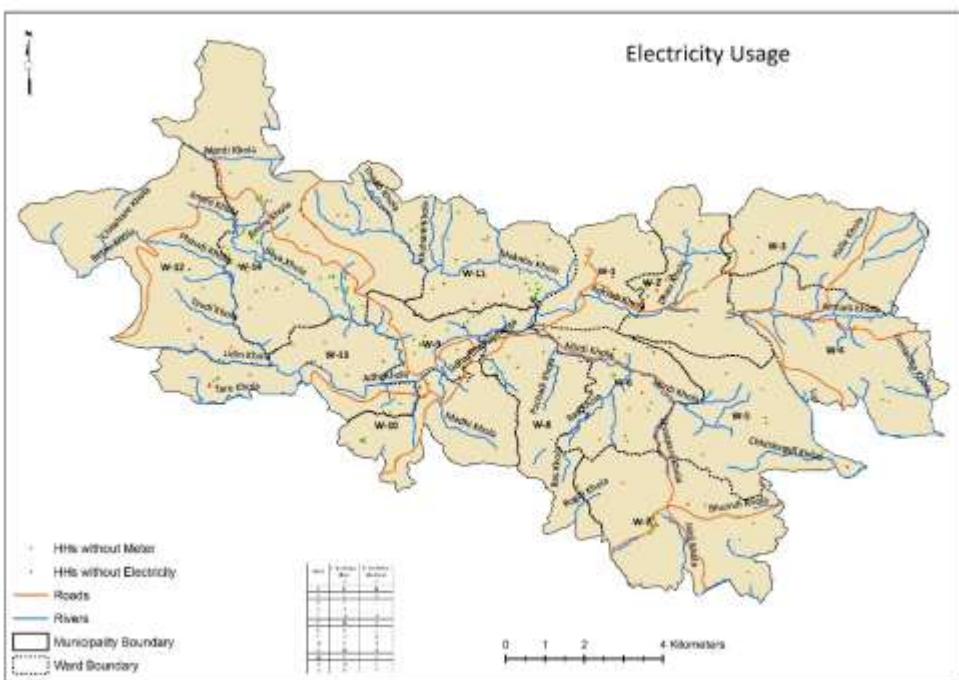
अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ वर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० वर्ष)
१. नगरपालिका भित्रका कार्यालय (नगरपालिका, वडा कार्यालय र अन्तर्गतका निकाय), सामुदायिक भवन, वाल गृह वा जेष्ठ नागरिक हेरचाह केन्द्र, पुस्तकालय आदि सार्वजनिक भवन (संचरचनागत वाहेकका) को पुर्वाधारको न्यूनतम मापदण्ड तयार गर्ने ।	१. सामुदायिक तथा संस्थागत भवनको न्यूनतम मापदण्ड कार्यान्वयनको समिक्षा गर्ने तथा विशेष प्रयोजनमा निर्माण हुने भवनको आवश्यकता अनुसार फरका मापदण्ड बनाउने ।	१. भवनको संरचनागत मजभुती वाहेकका मापदण्ड (कोठाको आधार, प्रयोग हुने समाग्री, खुला क्षेत्र, पार्किङ आदि) कार्यान्वयनको समिक्षा तथा आवश्यकता अनुसार प्रवधान परिमार्जन ।

ट. आ.व. २०७६/७७ को मध्यावधि सम्ममा यस नगरका १४ मध्ये ७ ओटा वडा(२,४,८,९,१०,११,१३) को आफ्नो कार्यालय भवन छैन । त्यसैले सबै वडाको आफ्नै भवन बनाउनु मुख्य प्राथमिकता रहेको छ । नगरपालिका तथा वडाका भवन तथा आवश्यक पुर्वाधार उपकरणको व्यवस्थापन नगरको एउटा प्रमूख प्राथमिकता हो ।

विभिन्न उद्देश्यले समुदाय स्तरबाट निर्माण भएका केहि व्यवस्थित र केहि सामान्य प्रकृतिका सामुदायिक भवन नगरभित्र रहेता पनि नगर तथा वडा स्तरमा समुदायिक भवनको ठूलो माग रहेको छ । वालिड बजारमा एउटा सामुदायिक पुस्तकालय निर्माणको कार्य स्थानीय संस्था मार्फत भइरहेको भएपनि नगरको जनसंख्या अनुसार प्रति दश हजार जनसंख्यामा एउटा सामुदायिक सभाहल तथा पुस्तकालय रहनुपर्ने र सोको क्षेत्रफल ०.५ हेक्टर हुनुपर्ने शहरी विकास मन्त्रालयको योजना संहिता तथा मापदण्ड २०७२ उल्लेख भएपनि नगरको फैलाओट तथा जनघनत्व विभिन्नतालाई आधार बनाई नगर केन्द्रमा सोही मापदण्ड अनुसार एउटा पुस्तकालय तथा अन्यत्रका लागि एक वडा एक न्यूनतम नगर मापदण्ड अनुसारको पुस्तकालयको व्यवस्थापन गर्ने लगायतका प्राथमिकता सहित आवधिक कार्यक्रम तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ वर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० वर्ष)
१. नगरपालिकाको कार्यालयको न्यूनतम भौतिक पुर्वाधार तयारी, सबै वडा कार्यालयको आफ्नै भवन निर्माणको शुरुवात । आफ्नै भवनबाट सेवा सञ्चालन गर्ने वडा कार्यालयको संख्या १०	१. सबै वडा कार्यालयको आफ्नै कार्यालय भवन निर्माण गरिसक्ने ।	नगरपालिका तथा वडा कार्यालय भवनमा सेवाग्राही प्रतिक्षलय, डिजिटल सूचना केन्द्र तथा अन्य आवश्यक पुर्वाधार व्यवस्थापन गर्ने र स्मार्ट सीटीको स्वरूप दिने

<p>पुऱ्याउने ।</p> <p>२. बडा र नगर स्तरीय पुस्तकालयहरूको स्तरोन्नतीको संभाव्यता विश्लेषण गर्ने ।</p>	<p>२. छरिएको बस्ती क्षेत्रमा कम्तिमा एक बडा एक पुस्तकालय र सधन बस्ती क्षेत्रमा १० हजार जनसंख्यामा एक सभाहल र पुश्तकालय हुने गरी पुर्वाधार निर्माण वा उपललब्ध पुर्वाधार व्यवस्थापनको कार्य शुरू गर्ने ।</p> <p>३. सामुदायिक संघ संस्थासँगको साझेदारीमा जेष्ठ नागरिक, अपांगता भएका व्यक्ति तथा वालवालिकाको रेखदेख तथा मनोरञ्जन हुने प्रकृतिका सामुदायिक भवन क्लष्टर स्तरमा निर्माण गर्न प्रारम्भ गरी कम्तिमा दुइवटा भवन निर्माण गर्ने ।</p>	<p>गरी प्रविधि र उपकरणको व्यवस्था गर्ने।</p> <p>२. पुस्तकालय भवनहरूलाई अनलाई स्रोत तथा पुस्तक सहित व्यवस्थित अध्ययन केन्द्रको स्वरूप प्रदान गर्ने ।</p>
<p>भ. वैकल्पिक ऊर्जा सम्बन्धि अधिकार र एक मेघावाट सम्मको साना जलविद्युत सम्बन्धि अधिकार संविधनतः स्थानीय सरकारसँग रहेको छ । विद्युत सेवा सम्बन्धि अधिकार संघ प्रदेश र स्थानीय तहको साभा अधिकारका रूपमा रहेकोले नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रको निर्कोल हुन बाँकी छ । त्यसैले एक मेगावाट सम्मको जलविद्युत आयोजना सम्बन्धि अधिकारको उपयोग लाई कानुनी रूपमा व्यवस्थित गर्ने, तथा तार, पोल वा विद्युत वितरणमा देखिएका समस्या समाधानका लागि नगरपालिकाले सम्बोधन गर्नुपर्ने जलविद्युत सम्बन्धि सेवाका सन्दर्भमा आफ्नो भूमिकामा स्पष्टता ल्याउनु आवश्यक रहेको महशुष गरी सो कार्यलाई अल्पकालिन कार्यका रूपमा समेटिएको छ । अन्य सान्दर्भिक विषयलाई आवधिक प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. एक मेगावाट सम्मको जलविद्युत उत्पादन गर्न चाहने फर्म वा कम्पनीलाई अनुमति दिने प्रक्रिया निर्धारण गर्ने ।</p> <p>२. विद्युतको पोल तथा ट्रान्सफर्मर परिवर्तन, थ्री फेज लाइन विस्तार, विद्युत चुहाओट नियन्त्रण आदि कार्यमा नगरको भूमिका सम्बन्धमा नीतिगत स्पष्टता हाँसील गर्ने ।</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)</p> <p>१.आवश्यकता अनुसार जलविद्युत उत्पादन अनुमति प्रक्रियामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. स्मार्ट सीटी अन्तर्गत स्मार्ट विद्युतको मापदण्डमा स्पष्टता सहित जलविद्युत तथा वैकल्पिक ऊर्जा सम्बन्धि संक्षिप्त नीति तय गर्ने ।</p>	<p>दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)</p> <p>२. स्मार्ट विद्युतको लक्ष्य प्राप्तीमा भएका प्रगतिको आवधिक समिक्षा गर्ने ।</p>
<p>च. २०७५ को तथ्यांक अनुसार यस नगरपालिकामा जलविद्युत सेवाको पहुँच नपुगेको परिवार नगन्य (जम्मा ७१) संख्यामा मात्र रहेको अवस्था छ । विद्युतीय मिटर जडान नगरी विद्युत उपयोग गरेका परिवार संख्या भन करिब २ प्रतिशत रहेको छ । जलविद्युत सेवा नपुगेका र मिटर जडान हुन बाँकी घरको संख्या र क्षेत्र तलको नक्शामा प्रस्तुत छ ।</p>		

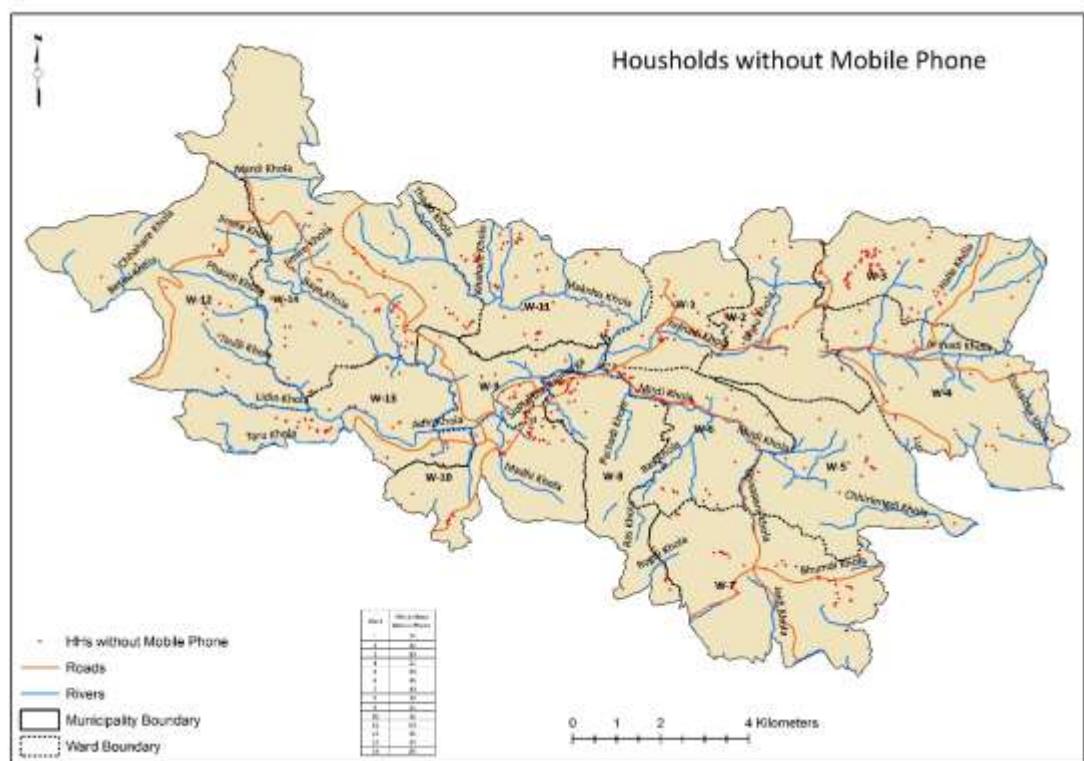

नक्शा : ३/५.३.४ : विद्युत सेवा नपुगेका वा मिटर जडान नभएका घरधुरी

जिल्लामा रहेको जल विद्युत आयोजनाका कारण नगरले विद्युत महशुलमा पाएको छुट यहाँको सबल पक्ष हो । यस नगरपालिकामा जलविद्युत सेवाको पहुँचमा ठूलो समस्या नरहेता पनि ग्रामिण क्षेत्रमा विद्युतको थ्री फेज लाइन विस्तानर नभएकोले विद्युतीय उर्जामा आधारित व्यवसाय सञ्चालनमा समस्या रहेको छ । कतिपय ठाउँमा काठका पोल विस्थापन हुन बाँकी रहेको छ भने बाटो तथा बस्तीमा जाखिम हुने गरी पोल तथा तार हरू अवव्यवस्थित रूपमा रहेकोले पनि समस्या भइरहेको छ । राष्ट्रिय प्रशारण लाइन वाट वितरण हुने विद्युत सेवा व्यवस्थापनमा नगरको भूमिका कम रहने भएपनि विद्युतका पुर्वाधार विकासमा ती समुदायलाई समेट्न नगरपालिका नै भूमिका खेलीरहनु परहेको अवस्था छ भने टान्स्फर्मरमा आउने समस्या, पोलको व्यवस्थापन लगायतमा समेत नगरको सहयोगको अपेक्षा नागरिकले गरेका छन् । मुलुकभर जलविद्युत उत्पादनमा हुने बृद्धिलाई मध्यनजर गरी बत्ती वाल्ने वाहेक भान्छाको इन्धनको प्रमूख स्रोत तथा सडक बत्ती लगायतमा जलविद्युतको उपयोग बढ्ने गरी पुर्वाधार विकास तथा उत्प्ररणात्मक गतिविधि पनि नगरको प्राथमिकता हो । यी विषयलाई दृष्टिगत गरी विद्युत क्षेत्रका आवधिक प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
<p>१. विद्युत प्राधिकरणको समन्वयमा सबै काठका पोललाई सिमेन्ट वा फलामे पोलले विस्थापित गरिसक्ने ।</p> <p>२. कम्तिमा १४ ओटै वडा केन्द्र सम्म थ्री फेज लाइन विस्तार गर्ने ।</p> <p>३. विद्युतीय जोखिम रहेका क्षेत्रमा रहेका भौतिक पुर्वाधार तथा रुख विरुवाको उचित व्यवस्थापन गरिसक्ने ।</p>	<p>२. विद्युत प्राधिकरणसँगको समन्वय र सहयोगमा सबै बजार क्षेत्र तथा लिफ्ट सिंचाई आयोजना सञ्चालन हुने क्षेत्र तथा विद्युतीय उर्जाम आधारित उद्योग वा कलकारखना शुरू हुन लागेका क्षेत्र सम्म थ्री फेज लाईन विस्तार गरिसक्ने ।</p> <p>५. घरयासी उर्जाको प्रमूख स्रोतका रूपमा विद्युतको उपयोग हुने गरी प्रवर्द्धनात्मक</p>	<p>३. भू उपयोग योजना मार्फत औद्योगिक क्षेत्र अन्तर्गत पर्ने सबै क्षेत्र, ठूला व्यवसायिक कम्पलेक्स निर्माण हुने क्षेत्र लगायतमा थ्री फेज लाइन विस्तार गर्ने ।</p>

४. सडक वा बस्ती क्षेत्रमा अशुरक्षित रूपमा रहेका पोल सार्न नगरका तरफबाट समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्ने ।	कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने । ६. आँधीखोला ड्याम निर्माण तथा त्यसबाट जलविद्युत उत्पादनको सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	५. नगरमा दाउरा वा पेट्रोलियमको विकल्पका रूपमा जलविद्युतलाई भान्धाको प्रमुख उर्जाको रूपमा उपयोग हुने अवस्थामा पुऱ्याउने गरी सहयोगात्मक र प्रवर्द्धनात्मक गतिविधिलाई निरन्तर दिने । ६. सम्भाव्यताका आधारमा आँधीखोलाबाट जलविद्युत उत्पादन गर्ने ।
छ. संविधानतः दुर सञ्चार सम्बन्धि अधिकार संविधान अनुसार स्थानीय तहलाई नभए पनि रेडियो सञ्चालन सम्बन्धि अधिकार संविधानले एकल अधिकारका रूपमा समेटेको छ, भने स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले सञ्चार सम्बन्धि नगरको क्षेत्रको भूमिका सम्बन्धमा गरेको स्पष्टताका आधारमा सञ्चार सम्बन्धि नीतिगत तथा कानुनी प्रवचन्य गर्न बाँकी रहेको छ । रेडियो सञ्चालन ताथ स्थानीय सेवा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको उपयोग सम्बन्धि स्थानीय अधिकारलाई व्यवस्थि तर्गत सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धि निम्न नीतिगत कार्यतालिका बनाएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष) १. स्थानीय एफ एम रेडियो (१०० वाट सम्मको) तथा सञ्चार माध्यम सञ्चालन, इन्टरनेट सेवा व्यवस्थापन लगायत सूचना तथा सञ्चार सम्बन्धि स्थानीय कानुन तर्जुमा गर्ने ।	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष) १. नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री नगर निर्माणका लागि नगर, नीजि क्षेत्र तथा सञ्चार क्षेत्रको पक्षको भूमिका स्पष्ट गर्ने गरी वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा यो विषय समावेश गर्ने ।	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष) २. स्मार्ट सीटीको अवधारणा अन्तर्गत स्मार्ट टेलिकम्यूनीकेशनको अवधारणलाई स्थानीय सञ्चार नीतिको अंग बनाउने ।
ज. वालिड नगरपालिकामा २ ओटा एफएम रेडियो, ६ ओटा पत्रपत्रिका, १ टेलिभिजन एवं अनलाइन सञ्चार माध्यमबाट सूचना तथा सञ्चार सेवा उपलब्ध भइरहेको छ । इन्टरनेट सेवा विस्तारको क्रममा रहेको छ भने टेलिफोन सेवाको पहुँच सामान्य रहेको छ । टेलिफोन नेटवर्क राम्रो नहुने समस्या वडा नं ८,९,१० र १३ वाहेक अधिकांश वडाका राजमार्ग वाहिरका बस्तीमा अनुभव गरिएकोले ती क्षेत्रमा टेटवर्क सवस्तारको आवश्यकता छ । यसका लागि टेलिकम लगायत सेवा प्रदातायकसँग समन्वय गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । ल्याण्डलाइन फोन सेवा वडा नं १,५,६,८,९ र १० मा उपलब्ध भएपनि अन्यत्र एकाध लाइन वाहेक पुगेको छैन । करिव १२ प्रतिशत परिवारले मात्र मोबाइल डाटा वाहेकको इन्टरनेट सेवा उपयोग गरेका छन् । मोबाइल फोनको प्रयोग परिवारमा एक भन्दा बढिले गरिरहेको भएपनि २०७५ को तथाक अनुसार करिव ५.५ प्रतिशत परिवारले मोबाइल फोन प्रयोग नगरेको देखिन्छ । जसलाई तलको नक्शामा प्रस्तुत गरिएको छ ।		

नक्शा : ४/५.३.४ : मोबाइल फोन नभएका परिवार

यसलाई दृष्टिगत गरी नगरलाई सूचना प्रविधि मैत्री र सबै सेवालाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाइ स्मार्ट नगर बनाउन बनाउन, दुर सञ्चार सेवालाई नगर मापदण्ड अनुकल बनाउन सूचना र सञ्चारको सेवालाई थप पहुँचयोग्य बनाउन संघीय सरकारको त्राधिकारमा असर नपर्ने गरी यो क्षेत्रको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
१. नेपाल टेलिकम तथा अन्य सेवा प्रदायसँगको समन्वयमा टेलीफोनको नेटवर्क राम्रो नभएको क्षेत्रमा टावरहरू थप गर्न वा हालका टावरको क्षेत्रमा बढ्दिका लागि संस्थागत समन्वय गर्ने ।	१. टेलीकम र नीजी क्षेत्रसँगको समन्वयमा सबै टोलसम्म वाइफाईको पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।	
२. स्थानीय सञ्चार माध्यमसँगको समन्वय र साभेदारीलाई निरन्तरता दिने ।	२. स्थानीय सञ्चार माध्यमसँगको समन्वय र साभेदारीलाई निरन्तरता दिने ।	
३. नगरको महत्वपूर्ण पार्क तथा सशुल्क प्रवेश स्थल वा पर्यटकीय क्षेत्रमा निशुल्क इन्टरनेट सेवा व्यवस्थापन गर्ने ।	३. नगरका सबै परिवारमा सशुल्क इन्टरनेट सेवा जडा हुनसक्ने वातवरण बनाई घरबाटे राजश्व भुक्तानी, नाता प्रमाणित, विभिन्न सिफारिस जस्ता सेवा प्राप्त गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउने ।	
४. नगरले उपभोक्ता समितिमार्फत हुने सार्वजनिक निर्माणका सबै कार्य सम्पन्न भएपछि सार्वजनिक परिक्षण अन्तिम भुक्तानी लिनुअघि अनिवार्य गर्ने पद्धति अवलम्बन गरी रहेको छ । साथै, सबै किसिमका आयोजनाका		

लागि स्थानीय अनुगमन समिति रहने व्यवस्था पनि गरेको छ। योजना तर्जुमा प्रक्रियामा विभिन्न चरणमा टोल स्तरीय भेला गर्ने पद्धतिलाई निरन्तरता दिइएको र टोल विकास संस्थाको सकृद सहभागिता रहने गरेको छ। तथापि यी सबै गतिविधि व्यवस्थापनका लागि स्थानीय कानुन निर्माण गर्न बाँकी रहेको छ।

सार्वजनिक निर्माणका कार्य गर्दा त्यसको वातावरणीय प्रभाव विश्लेषण अपरिहार्य हुने भएपनि सबै आयोजनाको वैज्ञानिक तवरले वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकन गर्नु लागत र समयका आधारमा व्यवहारिक नहुने हुनाले आयोजनाको लागत र प्रकृति र दायरा अनुसार वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको सरल विधि तय गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि महशुष गरिएको छ।

यस पृष्ठभूमिमा स्थानीय पुर्वाधार व्यवस्थापनमा सुधारका लागि निम्न नीतिगत कार्यसुचीको प्राथमिककरण गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
<p>१. उपभोक्ता समिति वा निर्माण व्यवसायीबाटी निर्माणहुने सबै किसमका कार्यक्रम कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता र समावेशीकरण सुनिश्चित गर्ने गरी विकास योजना सञ्चालन, व्यवस्थापन तथा अनुगमन कार्यविधि वा ऐन बनाउने</p> <p>२. सबैखाले पुर्वाधार आयोजनाको मर्मत सम्भार कार्यविधि बनाई खानेपानी तथा सिंचाईका आयोजना मर्मत सम्भारको जिम्मेवारी समुदायमा हस्तान्तरण गर्ने र नगरको भूमिका सिमित बनाउने।</p>	<p>१. स्थानीय पुर्वाधार व्यवस्थापन तथा नागरिक जहभागिता प्रवर्द्धन सम्बन्ध कानुन कार्यान्वयनको समिक्षा र आवश्यक परिमार्जन।</p> <p>३. खानेपानी तथा सिंचाई बाहेकका पुर्वाधार मर्मत सम्भार तथा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी नगर र वडामा विभाजन गर्ने।</p> <p>३. स्थानीय पुर्वाधार विकास आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन तथा वातावरणीय प्रभाव मुल्यांकनको दिग्दर्शन तयार गरी लागु गर्ने।</p>	<p>१. योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा जनसहभागिताको पद्धतिलाई थप प्रभावकारी बनाउन आवश्यक कानुनी प्रवन्ध गर्ने।</p>

ड. यस नगरपालिकामा आ.व. २०७५/७६ नगरपालिकामा ३ जना इन्जिनियर र २ जना सब इन्जीनियर सहितको प्राविधिक कर्मचारीको उपलब्धता भएकोले उपभोक्ता समिति र अन्य तवरवाट निर्माण हुने खानेपानी तथा सिंचाईको पुर्वाधार निर्माणको प्राविधिक सुपरिवेक्षण र अनुगमनका लागि न्यूनतम जनशक्तिको व्यवस्था भएको भएपनि सिमित स्रोत सधनबाट साना तर धेरै निर्माणका कार्यक्रम अनुग्रह, सुपरिवेक्षण र निगरानीमा समस्या हुने गरेको छ भने क्षेत्रगत विशिष्टताको अभाव पनि रहेको छ। खानेपानी तथा सरसफाईका कार्यमा समन्वय र सबैका कामका विचमा सामञ्जस्यता ल्याउन नगर र वडामा खानेपानी, सरसफाई तथा स्वच्छता समन्वय समिति रहेको र सबै उपभोक्ता समितिविचमा समन्वयको भूमिका निर्वाह समेत सो समितिबाट अपेक्षीत रहेकोले समितिलाई पनि प्राविधिक सहयोगको आवश्यकता रहेको छ।

यस पृष्ठभूमिका सार्वजनिक निर्माणका सन्दर्भम संगठन तथा संस्थागत विकासको प्राथमिकता निम्नानुसार तय गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ५ बर्ष)	दिर्घकालिन (५ देखि २० बर्ष)
<p>१. संघ र प्रदेश सरकारसँगको समन्वयन र सहयोगमा प्राविधिक शाखामा निर्धारित संगठन संरचना अनुसार रिक्त प्राविधिक पदपुर्ति गरी भवन र यातायात बाहेक खानेपानी,</p>	<p>१. प्राविधिक, जिआइएस र प्रशासकीय कर्मचारी सहितको खानेपानी तथा सरसफाई एकाई गठन गरी खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता प्रवर्द्धनका कार्यलाई एउटै एकाई मार्फत कार्यान्वयन र सुपरिवेक्षण हुने वातावरण बनाउने। शाखाको न्यूनतम</p>	<p>१. खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता शाखा तथा सम्बन्धित एकाईलाई शहरी विकास विभाग (वा महाशाखा) को अंगको रूपमा विकास गर्ने।</p>

<p>सिंचाई तथा सरसफाईका पुर्वाधार जन्य कार्यको प्राविधिक नेतृत्व गर्ने फोकल पर्शन तोक्ने ।</p>	<p>जिम्मेवारी र कार्यसम्पादन सुचक निर्धारण गर्ने र प्राविधिक । सिंचाईका कार्यक्रम हेने प्राविधिक शाखा अन्तर्गत एकजना जिम्मेवार इन्जीनियर तोक्ने ।</p>	
<p>२. नगरको प्राविधिक शाखा र फाहोरमैला व्यवस्थापन शाखाको प्रशासनीक र समन्वयात्मक सहयोग रहने गरी जिम्मेवारी थप परिभाषित गर्ने ।</p>	<p>३. खानेपानी तथा सरसफाई इकाईलाई खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समितिको सचिवालयको रूपमा विकास गर्ने ।</p>	
<p>३.१. नगर र वडा स्तरको खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छता समन्वय समितिलाई क्रियाशिल गराउन वार्षिक अनुशिष्टण सञ्चालन गर्ने ।</p>		
<p>३.२. खानेपानी तथा सरसफाई क्षेत्रको जिम्मेवारी लिएका कर्मचारी, समन्वय समिति तथा सामाजिक विकास समितिका विचमा समन्वय वैठक गर्ने ।</p>		
<p>४. खानेपानी, सरसफाई र स्वच्छताका नगर र अन्य मापदण्ड तथा भूमिका सम्बन्धमा प्राविधिक र प्रशासनीक कर्मचारी तथा नगर स्तरीय समन्वय समितिलाई तालिम दिने ।</p>	<p>५. नगरको समग्र मानव सशाधन विश्लेषण पद्धति विकास गरी यो क्षेत्रको जनशक्तिको संख्या तथा क्षमता विकासका वार्षिक कार्यक्रम निर्धारण गर्ने ।</p>	<p>६. क्षमता विकास र कार्यसम्पादन मुल्यांकन तथा उत्प्ररणा प्रणालीलाई सुधार सहित संस्थागत गर्ने ।</p>
<p>६. नगर र वडा स्तरीय समन्वय समिति तथा सम्बन्धित कर्मचारीको वार्षिक अनुशिष्टणलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>६. खानेपानी, सरसफाई र सार्वजनिक निर्माणका अन्य पुर्वाधार हेने एकाई तथा सम्बन्धित कर्मचारीको कार्यसम्पादनलाई क्षमता विकास तथा पुरस्कार प्रणालीमा आवद्ध गर्ने । क्षमता विकासका वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने ।</p>	<p>७. वडा स्तरमा खानेपानी तथा सरसफाई लगायात पुर्वाधारको सुपरिवेक्षण गर्ने कम्तिमा १ जना प्राविधिक र १ प्रशासनीक कर्मचारीको व्यवस्थापन गर्ने र नगरका शाखा र एकाईलाई ठूला आयोजनाको अनुगमन र सुपरिवेक्षणको भूमिकामा केन्द्रीत गर्दै लैजाने ।</p>
	<p>७. वडा कार्यालय तथा मझौला र ठूला</p>	

	खानेपानी आयोजना उपभोक्ता समिति (१०० घरधुरी भन्दा बढि समेट्ने) पानीको नियमित जाँच र सुद्धिकरण गर्नसक्ने गरी उपकरण र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने ।	
--	---	--

सार्वजनिक निर्माण क्षेत्रको परिमाणात्मक लक्ष्य

विषय	आधार बर्ष २०७६ /७७	२०७८/७९	२०८३/८४	२०९६/९७
धारा पाइपको पहुँच पुगेको परिवार (%)	८९.४ ७	९२	९५	१००
घरधुरीमा धारा जडान भएको परिवार (%)	२९.०३	३५	४५	८०
व्यवस्थित सेप्टीक ट्यांक सहितको शौचालय भएको परिवार संख्या (%)	६५.०७	७०	८०	१००
शौचालयको फाहोर व्यवस्थापनका लागि ढलको पहुँचमा रहेको परिवार (%)			९०	४५
सार्वजनिक शौचालय संख्या	३	५	७	१५
स्रोतमा फाहोर छुट्याई ठोस फाहोर व्यवस्थापन सेवाको			४०	८०

पहुँचमा रहेका परिवार (%)				
नगर मापदण्ड अनुसार शुरक्षित र पर्याप्त पानीको पहुँचमा रहेको जनसंख्या (%)				८०
सार्वजनिक पुस्तकालयको पहुँचमा भएको जनसंख्या (%)				५०

५.५. वन, वातावरण र विपद् व्यवस्थापन

यो खण्डमा वालिङ् नगरपालिकाको प्राकृतिक स्रोत, वातावरण, विपद् तथा आपतालिन व्यवस्थापन नीति तथा प्राथमिकता समेटिएको छ। बन लगायत स्थानीय प्राकृतिक स्रोतको उपलब्धता र उपयोग एवं नगरको शान्त शुरक्षा लगायत सबै किसिमका प्रकोप, विपद् तथा आपतकालिन प्रतिकार्यमा नगरको भूमिकालाई पनि यो क्षेत्रमा समेट्ने प्रयास गरिएको छ।

क. प्राकृतिक स्रोत

परिचय

वालिङ् नगरपालिका प्राकृतिक र साँस्कृतिक विविधताले भरिपूर्ण पहाडी क्षेत्र हो। यस नगरपालिका भएर एक दर्जनभन्दा बढी नदी तथा खोलाहरू बग्ने गर्दछन्। नगरमा आँधीखोला अर्मादी खोला, धौखोला, बाँया खोला आदि प्रमुख खोलाहरू हुन्। नगरमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थमा गिट्टी, ढुंगा, बालुवा, कोइला, आदि प्रशस्त मात्रामा पाइन्छ। साथै नगरमा घर छाउने ढुडगा, कोसे ढुङ्गा, तामाखानी, चुनढुङ्गा, फलामखानी, कोइलाखानी इत्यादिको पनि सम्भावना रहेको छ। वालिङ् नगरपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले सम्पन्न नगरपालिकाको श्रेणीमा पर्दछ। यस नगरपालिकामा उष्ण (Tropical) देखि समशितोष्ण (Temperate Climate) मा हुने वन्यजन्तु तथा वनस्पतिहरू पाइएका छन्। यसै गरी घिस्ने जन्तुहरू, विभिन्न प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू समेत पाइन्छन्। यस नगरपालिकामा ८६ सामुदायिक वनहरूलाई वन उपभोक्ता समूहमा हस्तान्तरण गरिएको छ। यसका साथै यस नगरमा २.५ हेक्टरमा फैलिएको बैडाथाम कबुतलियती वन पनि रहेको छ भने केही नीजि वनहरू समेत रहेको छ। यस नगरपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा रिठा, टिमुर, सतावरी, बोझो, कुरिलो, दाल्चिनि, पावन, तेजपात, गुँरास, चिउरी, हर्ता, बर्ता, सजीवन, चिराईतो लहरेगुर्जो, सुगन्धवाल, चुत्रो अमला, रुदिलो, तितेपाती आदि जडिबुटीहरू सङ्कलन तथा विक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

मानव बस्तीको क्रमिक विकास साथै अव्यवस्थित चरीचरन र उपयोगले प्राकृतिक जलक्षेत्रहरू सुक्ने साथसाथै नदी नाला तथा खोला छेउछाउ अव्यवस्थित बसोवास र त्यहाँबाट निस्किएका फोहोर र

हल्लको उचित व्यवस्थापनले नदी तथा खोलाको स्वरूप वातावरणीय रूपमा सुधार उन्मुख देखिन्छ । बढ्दो अतिक्रमण, लुकिचोरी हुने कटानी, चरिचरन, आगलागि आदि कारण र भई रहेको वन विनासले वनको अवस्था अत्यन्त संवेदनशील भएको छ । एकातिर वनको महाभारत क्षेत्र नजिक बस्ने बासिन्दाहरूमा वन संरक्षणको प्रयास सुरु हुँदैछ भने अर्कोतर्फ वनक्षेत्रबाट टाढाका गाउँलेहरूको लागि सर्वसुलभ तरिकाबाट वन उपयोग व्यवस्थित हुन नसकदा वनबाट काठाउरा लुकिछिपी चोरी निकासी हुने क्रम पनि यथावत छ । नगरपालिकाको हावापानीले जीवजन्तु र वनस्पतिहरूलाई संरक्षित गर्न सकिने खालका वासस्थान उपलब्ध गराइएको भएतापनि यहाँको वनक्षेत्र अतिक्रमण र वन फडाँनीको चपेटामा पर्न गएको छ । त्यसकारण यी प्राकृतिक ताल तलाउ तथा खोलानाला एवं वनजंगललाई संरक्षण गरी पर्यटकीय आकर्षकको केन्द्रको रूपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्छ । जैविक विविधता अन्तर्गत पर्ने स्थानीय कला संस्कृतिहरूको विविधतालाई जगेन्ना गर्दै धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पर्यटकीय दृष्टिकोणले महत्वपूर्ण ठानिएका विभिन्न स्थानहरूको संरक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

वालिड नगरपालिकाको प्राकृतिक सौन्दर्यता, नदीहरू र हरियाली, अत्यन्तै नजिकबाट अवलोकन गर्न सकिने हिमश्रृंखलाहरूको रमणीयतामा आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको आकर्षण हुने गर्दछ । नगरमा रहेको सम्भावना पहिल्याएर विभिन्न प्राकृतिक स्रोतको प्रशोधन गरी उद्योगको विकास तथा अर्थतन्त्र बलियो बनाउन सक्ने सम्भावना बढि भएका कारण प्राकृतिक स्रोतहरूको दिगो व्यवस्थापन मार्फत आय र रोजगारी वृद्धि गरी नगरको समृद्धिमा महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने उद्देश्य एवं नीतिहरू विकास गरिने छ ।

उद्देश्य १: वन क्षेत्रको पूर्ण क्षमताको उपयोग हुने गरी सहभागितामूलक व्यवस्थापन र प्रकृतिमा आधारित पर्यटनको विकासबाट वस्तु र सेवाको विस्तार र विविधिकरण गर्नु ।

नीति क. वन कार्यालयसँगको सहमति एवं समन्वयमा वनहरूमा काष्ठ तथा गैर काष्ठ वन पैदावरको उत्पादन वृद्धि हुने गरी नगरमा रहेका वनहरूको व्यवस्थापन योजनाहरूलाई परिमार्जित गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति ख. नगरमा रहेका वनहरूलाई प्रकृतिमा आधारित पर्यटकीय गन्तव्य बनाउदै पर्यटकहरूको संख्या उल्लेख्य वृद्धि गरिनेछ ।

नीति ग. व्यवसायिकरण हुन सक्ने जडिबुटी एवं गैरकाष्ठ वन पैदावारहरूको सम्भाव्य अध्ययन गरी पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी खेति प्रविधिको विकास र विस्तार एवं जडिबुटी प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिनेछ ।

नीति घ. गैर काष्ठ वनपैदावर एवं जडिबुटीमा आधारित मझौला वा ठूलो उद्योगको स्थापना गरी नगरमा गैरकाष्ठ वन पैदावरको स्वदेशी उत्पादन र आपुर्ति बढाई आयातलाई प्रतिस्थापना गरिनेछ ।

नीति ङ. वन क्षेत्रमा सामुदायिक वन लगायत वन व्यवस्थापन पद्धतिमा लैगिक समानता तथा सामाजिक समावेशिकरण रणनीतिलाई विषेश प्राथमिकतामा राखी संस्थागत गरी यसबाट प्राप्त लाभको न्यायोचित वितरण गर्ने ।

उद्देश्य २: वनस्पति, वन्यजन्तु तथा जैविक विविधताको एकीकृत रूपमा संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नु।

नीति क. वन, चरनक्षेत्र, सिम्सार र जैविक विविधता संरक्षणलाई समेत सम्बोधन हुने गरी दिगो व्यवस्थापन योजना निर्माण र रैथाने तथा संकटासन्न अवस्थामा रहेका प्रजातिको संरक्षण कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिने छ।

नीति ख. वन्यजन्तु र तिनको बासस्थान तथा दुर्लभ वनस्पतिको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि जैविक स्रोत संरक्षण अभियानलाई प्राथमिकतामा राखिने छ।

नीति ग. वन नर्सरीहरू स्थापना गरिने छ।

नीति घ. नगरमा रहेका जंगलहरूको दिगो व्यवस्थापनलाई प्रबर्द्धन गरिने साथै वन फँडानी नियन्त्रित गरिने र क्षतिग्रस्त जंगलहरूको पुर्नस्थापना एवं वनक्षेत्र वृद्धि गरिने छ।

नीति ङ. वनमा संलग्न समुह लगायत अन्य नगरबासीको समेत वनजंगल एवं जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धि चेतनास्तर बढाउँदै आवश्यक तालिम, शिक्षा, सेमिनारहरूको आयोजना गरिने छ।

उद्देश्य ३: वैकल्पिक/नवीकरणीय उर्जाको विस्तार गरी उर्जा आपुर्ति प्रणालीको महत्वपूर्ण अंशको रूपमा विकास र बहुउपयोग प्रबर्द्धन गर्नु।

नीति क. लघु तथा साना जलविद्युत, सौर्य उर्जा, जैविक उर्जा जस्ता वैकल्पिक उर्जाको उपयोग, निकास एवं विस्तार गरिनुका साथै उत्पादित उर्जाको उपयोग बढाउन विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ।

नीति ख. सौर्य उर्जाको सम्भाव्य अध्ययन गरी स्थलगत तथ्यांक संकलन गरी सौर्य उर्जा प्रणालीको विकास गरिने छ।

नीति ग. वैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था गरी ग्रामिण महिला एवं बालबालिकाहरूको स्वास्थ्यमा सुधार गरिनेछ।

नीति घ. कृषि तथा पशुपालन र उद्योगहरूसँग सहकार्यमा सो क्षेत्रबाट उत्पादित जैविक पदार्थ/फोहरको प्रयोग गरी बायोग्राउँस उत्पादन गरिने साथै बायोस्टरीबाट प्राङ्गारिक मल उत्पादन गरिने छ।

उद्देश्य ४: नदी प्रणालीमा आधारित एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन गर्नु।

नीति क. नदी प्रणालीको विभिन्न तहको समन्वयमा एकीकृत जलाधार व्यवस्थापन नीति तथा योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरिने छ।

नीति ख. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको आंकलन गरी निर्दिष्ट क्षेत्रहरूबाट त्यस्ता वस्तुहरूको उत्खनन, संकलन, प्रशोधन, ओसारपसार र विक्री वितरणलाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाइनेछ।

नीति ग. नदीजन्य पदार्थहरू जस्तै ढुंगा, गिट्टी, बालुवा उत्खनन् प्रक्रियालाई अनिवार्य रूपमा प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसारको परिणाममा गर्नका लागि प्रतिवेदन प्रमाणीकरण प्रक्रियालाई पारदर्शी बनाउने साथै नियमित अनुगमन गरिनेछ।

उद्देश्य ५: खानी तथा खनिज पदार्थ उद्योगको लागि प्रभावी र तुलनात्मक लाभका आधारमा विकास गर्ने ।

नीति क. खनिज पदार्थको उत्खनन, प्रशोधन र प्रयोग गर्न आवश्यक कानून एवं कार्यविधिहरूको विकास गरिने छ ।

नीति ख. सम्बन्धित विश्वविद्यालयका विज्ञ एवं अनुसन्धानकर्ता एवं नीजि क्षेत्रहरूसँग समन्वय गरी नगरमा रहेका खनिज पदार्थहरूको अन्वेषण एवं प्रशोधन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा अवस्थित खनिजजन्य पदार्थहरूमा आधारित उद्योगहरूको विकास गरि नगरको आय एवं समुदायको सामाजिक आर्थिक कल्याणको लागि उपयुक्त र दिगो योगदान पु-याइनेछ ।

नीति घ. खनिजजन्य पदार्थहरूको दिगो उत्खनन गरी उद्योगहरू सञ्चालनका लागि लक्षित लगानीको विकासका लागि उद्योग व्यवसायीहरूलाई प्रेरित गरिनेछ ।

ख. वातावरण

परिचय

बढ्दो जनसंख्या, अव्यवस्थित शहरीकरण, परिवर्तित शहरी जीवनयापन, प्रविधि विकास सँगै उपकरणहरू प्रयोग, पूर्वाधार विकास र वातावरण बीचको असन्तुलन, एकीकृत र योजनावद्व विकासको अभाव, मापदण्ड एवं नीति निर्देशनको अभाव एवं वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको अभावका कारण वालिङ्ग नगरपालिकामा पनि दिनानुदिन वातावरणीय प्रदुषण बढ्दै गईरहेको छ । फोहरमैलाको समस्या, ढलनिकाशको समस्या, वायु, ध्वनी प्रदुषण जस्ता समस्याहरू नगरका प्रमुख समस्या बन्दै गइरहेको छ । नगरपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये २,९७२ अर्थात् २५.२६ प्रतिशत घरपरिवारमा घरमै लिन आउने, ३००५ अर्थात् २६.४४ घरपरिवारहरूले आफ्नै घरको कम्पाउन्डभित्र बाल्ने गरेको, २,३९५ अर्थात् २१.०७ प्रतिशतले घरको कम्पाउन्डभित्र गाड्ने/थुपार्ने, १,२२२ अर्थात् १०.७५ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फाल्ने, ५३१ अर्थात् ४.६७ प्रतिशतले फोहर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा, १,२९२ अर्थात् ११.६७ प्रतिशतको कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको, ३९ अर्थात् ०.३४ प्रतिशतले सडक/सार्वजनिक स्थलमा प्याल्ने गरेको पाइयो । फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापनका अभावका कारण स्थानीयले फोहरहरू नदी खोलामा फाल्ने र जलाउने गरेका छन् । यसका साथै नगरपालिकामा रहेका कुल ११,३६६ घरपरिवारहरू मध्ये २,५९२ अर्थात् २२.८० प्रतिशत घरपरिवारहरूको मात्र ढल निकासको व्यवस्था छ भने बाँकी ८,७७१ अर्थात् ७७.१७ प्रतिशत घरपरिवारहरूको घरमा ढल निकासको व्यवस्था छैन । नगरमा तीन वटा सार्वजनिक शौचालयहरू रहेका छन् । नगरपालिकामा आवश्यक आधारभूत सार्वजनिक भौतिक पुर्वाधारको विद्यमान अवस्थालाई हेर्दा ढलजस्तो सामुदायिक सरसफाई, स्वास्थ्य तथा व्यक्तिगत र पारिवारिक स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विषय व्यवस्थापनको स्थिति कमजोर देखिन्छ । पुराना सवारी साधन, सडकबाट निस्कने धुलोका कारणले वायु प्रदुषण बढ्दै गईरहेको छ ।

यी सबै विविध पक्षहरूलाई मध्यनजर राख्दै, वालिङ्ग नगरपालिकाले संविधानले दिएको प्रत्येक नागरिकलाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरणमा बाँच्न पाउने मौलिक हकको व्यवस्था गरी यसको व्यवस्थापनलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै संघीय तथा प्रादेशिक सरकारको कार्य जिम्मेवारी अनुरूप वालिङ्ग नगरपालिकाको वातावरण संरक्षण एवं प्राकृतिक स्रोत व्यवस्थापन उद्देश्यहरू तथा नीतिहरू अवलम्बन गरेका छन् । वातावरण संरक्षणलाई टेवा पुन्याउन ध्वनी, जल, जमिन र वायुसँग

सम्बन्धित प्रदुषण रोकथाम र नियन्त्रणका साथै हरियाली प्रवर्द्धन गरी वातावरणीय स्वच्छता कायम राखी उद्देश्य एवं नीतिहरू तयार गरिने छ ।

उद्देश्य १: प्रदुषण रहित स्वस्थ जल सम्पदाहरू जगेन्ति गरि दिगो व्यवस्थापन गर्नु ।

नीति क. पानी गुणस्तर र फोहर पानी विसर्जनका लागि आवश्यक मापदण्ड, निर्देशिका निर्माण गरिनेछ ।

नीति ख. नगरमा रहेका उद्योग एवं अन्य व्यवसायबाट निष्काशन हुने फोहर पानीहरू जलस्रोतमा मिसाउने कार्यलाई निरुत्साहित बनाउँन आवश्यक दण्ड सजाय सहितको निर्देशिकाहरू विकास गरिनेछ ।

नीति ग. नगरमा रहेका नदी, खोला, जलाधार, पोखरीहरूको भौगोर्भिक सुचना प्रणाली GIS को माध्यमद्वारा नक्शाकान तयार गरिने छ ।

नीति घ. जलाधार संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न सार्वजनिक र नीजि जग्गामा जल पुनर्भरण water recharge का विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ङ. जलस्रोत विकास र व्यवस्थापन समग्रमा, व्यवस्थित ढंगले, एकीकृत जलस्रोत व्यवस्थापन integrated water resource management को आधारमा विकास गरिने छ ।

नीति च. जलसम्पदाहरूको दिगो संरक्षणमा समुदायको सहभागितालाई बढावा दिइने तथा संस्थागत क्षमता र समन्वय वृद्धि गरिने ।

नीति छ. जलस्रोतको संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नका लागि आवश्यक जनचेतनाका कार्यक्रमहरू, तालिम, गोष्ठि, सेमिनारहरू समयसमयमा गरिने छ ।

उद्देश्य २: : ध्वनी, माटो र वायु प्रदुषण तहको स्थानीय मापदण्ड तयार गरी सबै प्रकारका प्रदुषणको रोकथाम र नियन्त्रण गर्नु।

नीति क. जमिन, ध्वनी, वायु प्रदुषण रोकथाम सम्बन्धि अन्तराष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय मापदण्ड अनुकूल कार्यविधि एवं निर्देशिकाहरू तयार गरी कार्यान्वयनका साथै सोको नियमित अनुगमन पनि गरिनेछ ।

नीति ख. बजार, औद्योगिक क्षेत्र र जोखिममा रहेका क्षेत्रहरूको वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्शाकान, वायु प्रदुषण क्षमता यकिन र पूर्वानुमान गरी उत्सर्जनका गतिविधिमा नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति ग. औद्योगिक क्षेत्रहरूमा प्रदुषण नियन्त्रण प्रणाली स्थापना गरिने छ ।

नीति घ. उद्योग एवं अन्य व्यवसायहरूबाट निष्काशन हुने प्रदुषणयुक्त धुँवाधुलो पानीलाई व्यवस्थित गर्न वातावरणमैत्री प्रविधि कार्यान्वयनमा ल्याइने छ ।

नीति ङ. उद्योगहरू स्थापनाका लागि औद्योगिक क्षेत्रबाट कुनै पनि वातावरणीय प्रदुषण नगरिने प्रतिवेदनका साथ प्रमाणपत्र लिनुपने व्यवस्था गरिनेछ ।

नीति च. कृषिफार्म, उद्योग र अन्य व्यवसायहरूमा प्रयोग गरिने विषादी एवं उक्त स्थानहरूबाट निष्कासन हुने रसायन, र्याँसहरूको निरुत्साहित गरिने तथा विकल्पको खोजी गरिनेछ ।

नीति छ. ध्वनी प्रदूषण हुने गरी कोलाहल मच्चाउनु र अत्यधिक पुराना सवारी साधनहरू चलाउन प्रतिबन्धका साथै यसरी चलाएमा ऐन बमोजिम दण्ड जरिवाना समेतको व्यवस्था गरिनेछ।

नीति ज. विषादी प्रयोग न्यूनिकरणका लागि विषादी परिक्षण प्रयोगशाला निर्माण गरिनेछ र प्राङ्गारिक खेती गर्ने किसानलाई प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था मिलाइनेछ।

नीति भ. माटो, जमिन, पानी, ध्वनी, वायु प्रदूषण मापन, परिक्षण एवं अध्ययन अनुसन्धानका लागि नगरमा वातावरण प्रयोगशाला निर्माण गरिने छ।

नीति झ. वातावरणीय प्रदूषण नियन्त्रणका लागि नगरमा स्थानीय लगायत, उद्योग व्यवसायी, कृषक लगायत अन्य सरोकारवालाहरूलाई जनचेतना जगाउने कार्यक्रमहरू गरिने छ।

नीति ट. प्रदूषण बढाउने उद्योग, संस्थान वा व्यक्तिलाई सो सम्बन्धि सचेत गराउन र सोबाट पर्न जाने हानी नोक्सानीको क्षतिपुर्ति गराउन पहल गरिनेछ।

नीति ठ. उत्सर्जनको स्तरलाई कम गर्न उत्सर्जनको नियमित निगरानी र नियन्त्रणका उपायहरू अपनाइनेछ।

उद्देश्य ३: नगरमा वर्षातको पानी एवं दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापनका लागि एक विस्तृत ढल निकाश प्रणाली स्थापना गर्नु।

नीति क. सेप्टिक ट्याङ्क घरघरमा स्थापना गर्न उपयुक्त मापदण्ड बनाई शौचालय निर्माणलाई घर निर्माणको अनुमति प्रक्रियामा अन्तरनिहित गर्ने।

नीति ख. वर्षातको पानी व्यवस्थापनका लागि बस्तीहरूमा ढल निकाश प्रणालीको विस्तार गरिने छ र बस्तीबाट अप्रशोधित ढल खुल्ला निष्काशन गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरिने छ।

नीति ग. उचित ढल निकाशको व्यवस्था नभएका र सेप्टिक ट्याङ्क एवं फोहर पानी निष्काशनको समस्या भएका स्थानहरूको पहिचान गरी ढल पूर्वाधार सहितको शहरी विकास गुरुयोजना तयार गरिने छ।

नीति घ. ढल प्रणालीको नियमित मर्मत तथा सञ्चालन खर्च स्थानीय तह एवं लाभग्राही समुहको लागत सहभागितामा व्यवस्था गरिने छ।

उद्देश्य ४: सबै नगरबासीलाई आधारभुत स्तरको सरसफाई सेवामा पहुँच तथा मानव मलमुत्र र फोहर पानीको उचित व्यवस्थापन गरी वातावरण स्वच्छता कायम गर्नु।

नीति क. पानी तथा सरसफाई सँग सम्बन्धित नीति नियम, मापदण्ड निर्देशिका तर्जुमा तथा समयानुकूल परिमार्जन गरिने छ।

नीति ख. आधारभुत खानेपानी तथा सरसफाईबाट वञ्चित रहेका क्षेत्रमा सरसफाई सेवा पुऱ्याउने कार्यक्रमलाई प्राथमिकता दिई सञ्चालन गरिने छ।

नीति ग. सरसफाई लगायत पानीको भण्डारण तथा शुद्धिकरण सम्बन्धि चेतना अभिवृद्धि एवं तालिमहरू सञ्चालनका लागि राष्ट्रिय, अन्तरराष्ट्रिय, सामुदायिक एवं अन्य सरोकारवालाहरू सगँ समन्वय गरिने छ।

नीति घ. स्थानीयको सरसफाई अभियान, वृक्षारोपण र पोखरी संरक्षण गतिविधिहरूमा सक्रिय सहभागितालाई प्रोत्साहन गरिने छ ।

नीति ड. फोहर पानी संकलन गर्ने प्रणालीको निर्माण र प्रशोधन केन्द्रको स्थापना गरिने छ ।

नीति च. नगरका प्रत्येक वडामा महिला, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक र वातावरणमैत्री शौचालयको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति छ. नगरमा अस्थायी बस्तीहरूका बासिन्दा सँग सहकार्य गर्दै यी बस्तीहरूमा शौचालयको निर्माण एवं सञ्चालन गरिनेछ ।

नीति ज. पूर्ण सरसफाईयुक्त नगरको रूपमा विकास गरी पर्यटन व्यवसायलाई टेवा पुऱ्याइने छ ।

उद्देश्य ५: फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि स्थानीय लगायत निजी क्षेत्रको सहभागिता सहित नवीन प्रविधिको अवलम्बन गर्नु ।

नीति क. फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि स्पष्ट नीति, मापदण्ड एवं कार्यविधि, निर्देशनहरू तर्जुमा गरिने छ ।

नीति ख. फोहरमैला संकलनको लागि **door to door collection** लाई विस्तार गरिने र यसको लागि गुणस्तरीय ढुवानी साधनको व्यवस्था गरिने छ । साथै फोहरमैला संकलनका लागि नगरले गैर सरकारी संस्थालाई सम्झौता मार्फत नाफामुलक किसिमले सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

नीति ग. फोहर संकलन गर्दा प्रयोगकर्ता शुल्क मार्फत हरेक घर, व्यवसाय तथा कारखानाहरू, अस्पताल एवं शैक्षिक क्षेत्रबाट संकलन गरिने छ । नगरपालिकाले संकलन गर्ने टोलीलाई फोहरको दैनिक आयतन अनुसार शुल्क तोक्न सकिने छ । आवासीय क्षेत्रका फोहरहरू सामान्यतया हप्ताको ३ दिन (दुई दिन कुहिने फोहर र एक दिन नकुहिने) गरी सकलन गरिने छ भने फोहरहरूको आयतन हेरी होटल तथा रेष्टरेन्टहरूमा भने माग अनुसार सकलन गरिने दिनहरू बढाउन सकिने छ ।

नीति घ. अस्पतालजनीय फोहरहरू विसर्जन गर्न दिँदा शुरूमै जीवाणु रहित (sterilized) गरेपश्चात मात्र संकलनकर्तालाई दिईने प्रावधान बनाई लागु गरिने छ । यसका लागि नगरमा स्थापित अस्पताल तथा अन्य स्वास्थ्यचौकीहरूमा जीवाणु रहित बनाउने उपकरणहरूको व्यवस्था अनिवार्य हुनुपर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ड. फोहरमैला व्यवस्थापनका अध्यादेशमा पुनर्चक्रण गर्न सकिने तथा पुनर्चक्रण गर्ने नसकिने वस्तुहरू वर्गीकरण गरिएको हुनु पर्नेछ ।

नीति च. तोकिएको मापदण्ड बाहेकका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिवन्ध र प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुनःप्रयोगको नीति अवलम्बन गरिने छ ।

नीति छ. नदिको स्वच्छता कायम राख्न फोहरमैला नदी एवं अन्य जलस्रोतमा मिसाउने कार्य नियन्त्रण गरिने छ ।

नीति ज. संकलन भएका फोहोरहरूको लागि आवश्यक स्थानान्तरण स्टेशन transfer station हरू एवं resource recovery center एवं ल्याण्डफिल्ड साइटको व्यवस्था गरिने छ ।

नीति भ. ल्याण्डफिल्ड साइट तथा स्थानान्तरण स्टेशनहरू छनौट गर्दा अन्तराष्ट्रिय एवं राष्ट्रिय नीति एवं मापदण्ड अनुरूप निर्माण एवं सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ब. नगरमा उत्पादित पुनःचक्रिय योग्य फोहरहरू सदुपयोग गर्ने उद्योगहरू स्थापना गरिने छ ।

नीति ट. वातावरणमैत्री कार्ययोजना तयार गरी जैविक उर्जा, प्राङ्गारिक मल उत्पादन जस्ता गतिविधिहरू सञ्चालन गरिने छ ।

नीति ठ. नगरक्षेत्रबाट निष्काशित फोहरहरूमध्ये अत्यन्त न्यून (करिब १० प्रतिशत) फोहरहरू मात्र ल्याण्डफिल्डमा जाने अवधारणालाई आत्मसात गरिने छ ।

नीति ड. फोहर प्रशोधन केन्द्र, फोहर संकलन केन्द्र एवं फोहरमैलामा काम गर्ने कामदारहरूको स्वास्थ्य सुरक्षाको ख्याल गरिनेछ । व्यवसायिक स्वास्थ्य सुरक्षा occupational health safety plan योजना तयार गरिनेछ र सो अनुरूप कामदारहरूलाई व्यक्तिगत सुरक्षाका उपकरण Personal Protective Equipment PPE प्रदान एवं स्वास्थ्य परिक्षण पनि गरिनेछ ।

नीति ढ. स्थानीय समुदायको सहकार्यमा नगरमा विभिन्न स्थान एवं सडक किनारामा वृक्षारोपण र पुष्पबाटिका निर्माण जस्ता हरियाली प्रवर्द्धन कार्य गरिने छ ।

नीति ण. कम प्रयोग, पुनःप्रयोग तथा पुनःचक्रण (3R' concept) का जनचेतना कार्यक्रमहरू समुदाय तथा विद्यालयहरूमा पुऱ्याउने तथा 3R' concept अवधारणालाई प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू गरिनेछ ।

उद्देश्य ५: पूर्वाधार विकास र वातावरणबीच सन्तुलन कायम गर्न आवश्यक कानुन र संरचना निर्माण गरी वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन र न्यूनिकरणलाई पूर्वाधार विकासको अभिन्न अंग बनाउने ।

नीति क. नगरमा प्राथमिकतामा प्राप्त आयोजना र वातावरणमा प्रभाव पार्ने अन्य आयोजनाहरू व्यवस्थित गर्न वातावरण व्यवस्थापनका समग्र पक्ष समेट्ने गरी कानुन, मापदण्ड तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. हरित अर्थतन्त्र green economy को लागि सरोकारवालाहरूसँग समन्वय गरी वातावरण विकासका क्षेत्रगत कार्यक्रममा मूलप्रवाहिकरण गरिने छ ।

नीति ग. प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण र वातावरण प्रभाव मूल्यांकन मापदण्ड व्यवहारिक बनाई प्रतिवेदन स्वीकृति प्रक्रियालाई पारदर्शी र सरलीकरण गरिने छ ।

नीति घ. वातावरण र विकास बीचको सम्बन्ध बुझन र यसको मूल्यांकन गर्न समुदायमा चेतना जगाउने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.५.१ : प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण

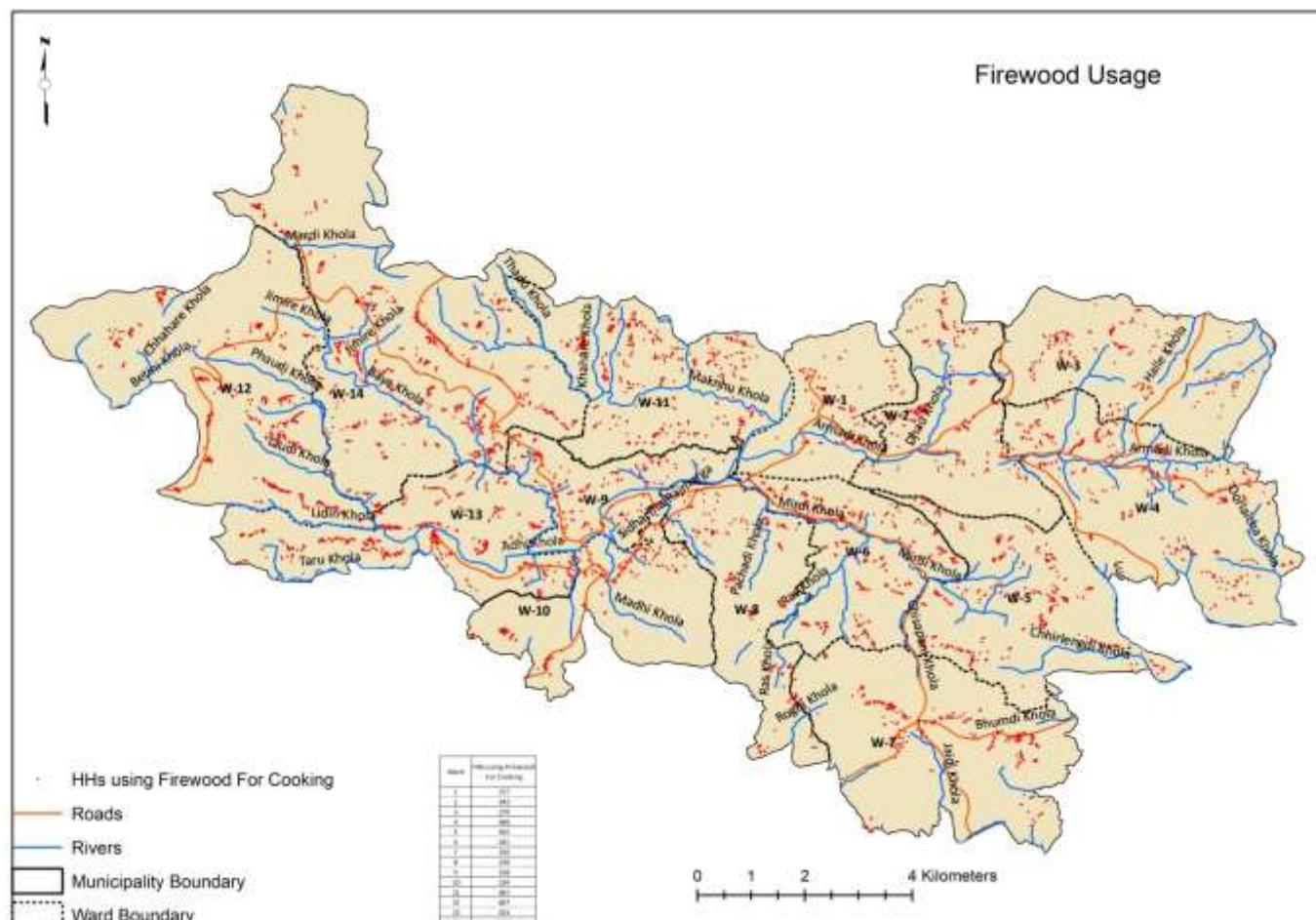
क. नेपालको संविधानको अनुसुची द मा स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत स्थानीय बजार व्यवस्थापन, वातावरण, संरक्षण र जैविक विविधता सम्बन्धि अधिकार समेटेकोले स्थानीय तहको वातावरण संरक्षण संस्थागत नेतृत्व नगरपालिकाले लिनुपर्छ । त्यसैले जैविक विविधता र वातावरण संरक्षण कार्यलाई निर्देशित र व्यवस्थित गर्ने, नीतिगत र कानुनी प्रवन्ध गर्ने नगरको प्राथमिकताका कार्यहरू हुन् । तसर्थ वातावरण संरक्षणका दृष्टिले अत्यन्त महत्वपूर्ण मानिने प्राकृतिक सम्पदा, दुर्लभ वन्यजन्तु, वनस्पति वा जैविक विविधतायुक्त स्थलहरूको संरक्षण गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्न कानुनको निर्माण एवं समिक्षा र समयानुसार परिमार्जन गर्नु आवश्यक छ ।

अत्यकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. वातावरण तथा प्राकृतिक स्रोत संरक्षण ऐन एवं नियमावली निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. वातावरण संरक्षण कोष (सञ्चालन) कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>३. नगरमा उपलब्ध हुने कच्चा पदार्थमा दुड्गा, बालुवा, गिट्टी आदि प्रशस्त मात्रामा रहेको छ, तर यी नदीजन्य पदार्थहरूको जथाभावी उत्खनलाई व्यवस्थित र वैज्ञानिक बनाउन सकिएको छैन । आँधीखोलाको गिट्टी बालुवाको अव्यवस्थित उपयोग नगरको समस्याको रूपमा आउनसक्ने अवस्था छ । यसरी अव्यवस्थित तरिकाले यस्ता प्राकृतिक पदार्थहरूको उत्खननले वातावरणीय पारिस्थितिक प्रणालीमा हास हुनुका साथै वातावरणीय प्रदूषण समेत बढ्दै जाने भएका कारण यस्ता प्राकृतिक श्रोतहरूको समुचित उपयोग र व्यवस्थापन तथा मानव निर्मित संरचनालाई पर्यावरणमैत्री कायम गर्न कानुनको आवश्यता रहेको छ । साथै सरोकालवालाहरूलाई नगरमा भएका स्रोतहरूको दिगो संकलन गर्न प्रेरित गर्दै समय परिवर्तन सँगै नयाँ नीति नियमहरू बनाउनु मध्यकालिन तथा दीर्घकालिन प्राथमिकता हो ।</p>	<p>१. वातावरण संरक्षण ऐन एवं नियमावलीको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. वातावरण व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाई स्वच्छ र स्वस्थ वातावरण सृजना गर्दै प्राकृतिक स्रोतहरूको प्रभावकारी प्रयोगको माध्यमले दिगो लक्ष्य हाँसिल गर्न आवश्यक सहकार्यका साथै कोषको विवेकशील प्रयोग गर्ने ।</p>	<p>१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्राथमिकता प्राप्त आयोजना र वातावरणमा प्रभाव पार्ने अन्य आयोजनाहरू व्यवस्थित गर्न वातावरण व्यवस्थापनको समग्र पक्ष समेट्ने गरी कानुन, मापदण्ड तर्जुमा तथा संशोधन गरी कार्यान्वयनका लागि समन्वय गर्ने ।</p> <p>२. विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग सहकार्य गरी नगरको वातावरण संरक्षण कोषको मुलधनको आकार वृद्धि गर्ने ।</p>
<p>१. परियोजना प्रस्तावकले वातावरणमैत्री विकास आयोजना निर्माण गर्न तोकिए बमोजिमका क्षेत्रमा परियोजना प्रस्तावहरूको प्रारम्भिक वातावरणीय परिक्षण तथा वातावरणीय प्रभाव मूल्याकंन अनिवार्य गर्न निर्देशिका तयार गर्ने ।</p> <p>२. नदीजन्य वस्तुहरू जस्तै दुंगा, बालुवा, गिट्टीको आँकलन गरी निर्दिष्ट क्षेत्रहरूबाट त्यस्ता वस्तुहरूको उत्खनन, संकलन, प्रशोधन, औसार पसार र विक्री वितरणलाई व्यवस्थित एवं प्रभावकारी बनाउने ।</p> <p>३. नेपालको संविधानको अनुसुची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत खानी तथा खनिज पदार्थको संरक्षण सम्बन्ध अधिकार पनि समेटिएको छ । नगरमा चुनदुङ्गा, फलाम, तामा, कोइला खानी अवस्थित छ । साथै नगरमा घर छाउने दुंगा, कोसेदुंगा जस्ता वस्तुहरू समेत रहेका छन् । तर नगरमा रहेका यी अमुल्य वस्तुहरूको उत्खननका निमित्त हाल सम्म पनि कुनै नीति नबनेको अवस्था रहेको छ । तसर्थि यि वस्तुहरूको दिगो सदुपयोग गर्दै नगरमा विभिन्न उद्योगको विकास गर्दै अर्थतन्त्र बलियो बनाउनको निमित्त नीति निर्देशिकाको आवश्यकता रहेको छ ।</p>	<p>१. नदीजन्य वस्तुहरूको उत्खनन सम्बन्ध बनेका निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. उत्खनन भइरहेका स्थानहरूमा प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्याकंन प्रतिवेदन अनुसार स्रोतहरूको उत्खनन भएको हो वा होइन भनी नियमित अनुगमन गर्ने ।</p>	<p>१. नदीजन्य वस्तुहरूको उत्खनन सम्बन्ध बनेका निर्देशिकालाई संघिय एवं प्रादेशिक नीतिलाई समेत मध्यनजर गरी सो नीतिहरूसँग तालमेल गराई आवश्यक संशोधन गर्ने ।</p> <p>२. उत्खनन प्रक्रियाले वातावरणीय पारिस्थितिक प्रणालीमा ल्याउन सक्ने व्यसलाई न्यूनिकरण गर्दै नगरमा प्राकृतिक स्रोतको रूपमा रहेको दुंगा, बालुवा, गिट्टी जस्ता पदार्थहरूको दिगो सदुपयोग, विक्रीवितरण एवं निकासी गरी नगरको आर्थिक वृद्धिमा टेवा पुऱ्याउने ।</p>

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्ध ऐन एवं निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. नगरमा रहेका खानी तथा खनिज पदार्थको खोजतलास एवं गुणस्तर तथा परिमाण यकिन कार्यका लागि आवश्यक अध्ययन गर्ने ।</p> <p>३. खनिज पदार्थहरूको अनुसन्धान कार्यमा सम्बन्धित विद्यार्थी, भौवैज्ञानिक एवं अनुसन्धानकर्ताहरूलाई अध्ययन तथा खोजअनुसन्धान गर्न प्रोत्साहन एवं प्राथमिकता दिने ।</p>	<p>१. खानी तथा खनिज पदार्थ सम्बन्ध बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गर्ने र आवश्यकता अनुरूप संशोधन गर्ने ।</p> <p>२. विभागको अनुमतिमा वातावरणमा उल्लेखनीय प्रतिकूल असर नपर्ने गरी उत्खनन-सम्बन्धि कार्य गर्ने र बजारीकरणको लागि आवश्यक समन्वय गर्ने ।</p> <p>३. खनिज पदार्थहरूको खोजअनुसन्धान एवं उत्खनन् कार्यहरूमा नियमित अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने ।</p>	<p>१. खनिज पदार्थको उत्खननमा बनेका कानुनमा आवश्यकता अनुरूप संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. नगरमा रहेका खनिज पदार्थहरूको उत्खनन गर्दै सो सम्बन्धि वातावरणमैत्री उद्योगहरूको स्थापना गर्ने ।</p> <p>३. खनिज पदार्थहरूमा नयाँ नयाँ अनुसन्धानबाट प्राप्त परिणाम एवं नयाँ प्रविधिहरूलाई अंगाल्दै दीगो संकलनका निमित्त अनुसन्धान जारी राख्ने ।</p>
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
घ. नगरमा जडिबुटीको प्रचुर सम्भावना रहेको छ । सामुदायिक वन सामुदायिक वन उपभोक्ता समुहको निगरानीमा रहेकाले वनको उचित संरक्षण भएको छ । वनको महाभारत क्षेत्र नजिक बस्ने वासिन्दाहरूमा वन संरक्षणको प्रयास शुरु हुँदैछ, भने अर्कोतर्फ वनक्षेत्रबाट टाढाका गाउँलेहरूको लागि सर्वसुलभ तरिकाबाट वन उपयोग व्यवस्थित हुन नसक्दा वनबाट काठढाउरा लुकिछिपी चोरी निकासी हुने क्रम पनि यथावत रहेको छ । तसर्थ जीवजन्तु अवैध चोरी शिकारी नगरको समस्या बन्दै गरेकोले सो अन्त्य गर्न तत्काल कारबाहीका लागि कानुनको व्यवस्था गनुपर्दछ । यी वस्तुहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी कुनै पनि नीति नभएकाले सोको स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण आवश्यक छ । साथै जडिबुटीको उचित संरक्षण, व्यवस्थापन, खेती विकास र प्रशोधन एवं जडिबुटीको संकलन, ओसार-पसार तथा निकासीलाई सरल, सहज, व्यवस्थित, पारदर्शी तथा उत्तरदायी बनाउदै रोजगार प्रवर्द्धनसँग जोड्न आवश्यक छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. जडिबुटीहरूको संरक्षण, उत्पादन तथा निकासी एवं व्यवसायिक खेती विकास सम्बन्धी स्पष्ट नीति एवं कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. जीवजन्तु एवं वनस्पतिको चोरीशिकारी अन्त्य गर्न आवश्यक ऐनको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. वन कार्यालयको अनुमतिमा नगरमा पाइने जडिबुटीहरूको अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने ।</p> <p>वन क्षेत्रको उत्पादकत्व वृद्धि र जैविक विविधता संरक्षण गर्न सामुदायिक वन उपभोक्ता समिति सदस्यहरू समेतको क्षमता र सीप विकास तथा प्रचार प्रसार कार्यका लागि रणनीतिहरू बनाउने ।</p>	<p>१. जडिबुटीहरूको दिगो संकलन गर्नका लागि नगरमा भएका नीति एवं कार्यविधिहरूमा आवश्यकता अनुरूप संशोधन गर्ने ।</p> <p>२. वन्यजन्तु चोरी शिकारी न्यूनिकरण गर्न नगरमा रहेका वनजंगलहरूमा घेरावार लगाई संरक्षण गर्ने ।</p> <p>३. नगरमा जडिबुटी प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने र जडिबुटीको बजारीकरण गर्ने ।</p>	<p>१. समय परिवर्तन सँगै प्राकृतिक स्रोत दिगो संरक्षणमा भएका आविष्कार प्रविधि विकास एवं नवीनतम सोचलाई आत्मसात गर्दै नीति निर्माण एवं परिमार्जन तथा संशोधन गर्दै प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने ।</p> <p>२. जीवजन्तु चोरीशिकारी अन्त्य गर्न बनेको ऐनको आवश्यता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>३. नगरमा रहेका स्थानीय श्रोतहरूको दिगो संकलन गर्ने उद्देश्यका साथ नगरमा स्थानीय, उद्योग वाणिज्य संघ एवं सरोकारवालाहरू सँग सहकार्य गरी थप ठुला तथा मझौला उद्योगहरू स्थापना गरी पूर्ण रोजगारमय नगर निर्माण गर्ने ।</p>

८. नगरमा पानीका मुहानहरू प्रशस्त रहेका छन् । अव्यवस्थित बाटो निर्माण एवं संरक्षणको अभावमा यि पानीका मुलहरू माँसिदै एवं सुक्दै गएको अवस्था रहेको छ । पानीका मुहानहरू सुन्ने अवस्थाको गहन अध्ययन गरी मुहानहरूको खोजनीति गरी पानीको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गर्न एंव पानीको लाभदायक उपयोगहरूको निर्धारण गर्ने, त्यस्तो उपयोगबाट हुने वातावरणीय प्रभाव तथा अन्य हानीकारक प्रभावको रोकथाम गर्ने तथा पानीका मुहानलाई प्रदुषण मुक्त राख्न आवश्यक छ । तसर्थ पानीका मुल एवं पोखरीहरूको संरक्षण गर्नका निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. पानीका मुहानहरू संरक्षण एवं सम्बद्धन गर्नका निमित्त नगरमा गठन गरिएका टोल सुधार समितिहरूको प्रमुख जिम्मेवारी रहने गरी कार्यविधि निर्माण गर्ने । २. जमिन सुख्खा हुने जस्ता समस्या भइरहेको सन्दर्भमा नगरमा भएका पोखरीहरूको संरक्षण गर्दै ठाउँ ठाउँमा रिचार्ज पोखरीहरू निर्माण गर्ने । ३. पानीका मुहान एवं पोखरीहरूको संरक्षणका लागि नगरबासीहरमा सचेतनाका कार्यक्रमहरू गर्ने ।	१. पानीका मुहान संरक्षणमा बनेको कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गर्ने । २. कम्तीमा एक वडा एक पोखरी निर्माण गर्ने । ३. पोखरीहरूको संरक्षणमा नगरबासीहरूलाई बढि प्राथमिकता दिई संरक्षण कार्यमा अघि बढाउने ।	१. पानीका मुहान संरक्षणमा बनेको कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक संशोधन गर्ने । २. आवश्यकता अनुरूप पोखरीहरूको मर्मत गर्दै पोखरी निर्माण कार्यलाई निरन्तरता दिने । ३. पोखरी लयागत पानीका मुहानहरूको सरसफाई एवं संरक्षण कार्यलाई निरन्तरता दिने ।
च. फोहरमैला व्यवस्थापन ऐन, २०६८ संवत् २०६८ सालको ऐन नं. ४ अनुसार फोहरमैलाको व्यवस्थापन गर्न स्थानान्तरण केन्द्र (ट्रान्सफर स्टेशन), ल्यापडफिल साइट, प्रशोधन स्टेशन), कम्पोस्ट प्लाण्ट, बायो ग्यास प्लाण्ट लगायत फोहरमैलाको संकलन, अन्तिम विसर्जन तथा प्रशोधनका लागि आवश्यक पर्ने पूर्वाधार तथा संरचनाको निर्माण तथा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय निकायको हुने व्यवस्था रहेको छ । यसका साथै नगरले फोहरमैला व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७६ बनाई लागु गरेको छ जसमा नगर प्रमुखको अध्यक्षतामा दैनिक फोहरमैला सम्बन्धि कार्य गर्न र फोहरमैला व्यवस्थापन र पूर्ण सरसफाई नगर बनाउनका लागि फोहरमैला व्यवस्थापन समिति रहने साथै फोहर उत्पादन गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले आफुले उत्पादन गरेको फोहोरहरूलाई स्रोतमा जैविक र अजैविक फोहोरहरू वर्गीकरण गरी पुनःप्रशोधन वा पुनःप्रयोग गर्न सकिने फोहरहरूको आफै व्यवस्थापन गर्ने र अन्य पुनः प्रयोग गर्न नसकिने फोहरहरूलाई मात्र विसर्जन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । नगरपालिकामा वैज्ञानिक तवरले फोहरमैला व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कार्यप्रणालीको अभै पूर्णतया विकास गर्न नसकेको अवस्था रहेको छ । नगरपालिकामा विशेषत: मुख्य बजार क्षेत्रमा कुल घरपरिवारमध्ये २, ९७२ अर्थात २५.२६ प्रतिशत घरधुरीमा मात्र फोहरहरू घरमै संकलन गर्ने व्यवस्था रहेको छ भने गाउँघरमा फोहर संकलन गर्ने व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ, जसलाई चित्र नं १/५.५.१. मा पनि देखाइएको छ । नक्षामा नगरका केही वडाहरूका केही घरहरू मात्र घरधुरी फोहोर संकलनको सुविधा पुगेका देखिन्छ भने वाँकी घरहरू यस सेवाको पहुँचमा पुग्न नसकेको अवस्था रहेको छ । नगरमा फोहोरहरू व्यवस्थापनका लागि वडा १ मा फोहरमैला प्रशोधन केन्द्र समेत रहेको छ । नक्षा नं २/५.५.१. प्रशोधन केन्द्र देखाइएको छ जसमा नगरका घरधुरी एवं वडाको केन्द्रीय विन्दुबाट उत्त प्रशोधन केन्द्र सम्मको दुरीलाई देखाइएको छ । हाल नगरमा मुख्यतया बजार क्षेत्रमा मात्र घरदैलो फोहोर संकलन कार्य भइरहेको छ, तर जनसंख्या वृद्धि भएसँगै फोहोरहरूको अनुपात पनि स्वतः वृद्धि हुने भएका कारण नगरको उत्त प्रशोधन केन्द्रबाट टाढा रहेका वडाहरूमा समेत फोहरहरू संकलन गर्ने सुविधाको पहुँच पुऱ्याउनको निमित्त पायक पर्ने स्थानमा फोहोर प्रशोधन केन्द्र समेत स्थापना गर्न सकिने देखिन्छ ।	नगरपालिका सरसफाई केन्द्र एवं नगरमा नगरपालिका भित्र उत्पादन भएको फोहरमैलाको संकलन गरी व्यवस्थापन केन्द्रसम्म लैजानका लागि आवश्यक संकलन र ढुवानी गर्ने व्यवस्था नगरपालिकामा भएतापनि नगरपालिकामा निष्कासित फोहरहरूको स्रोतमै कुहिने र नकुहिने फोहरमा वर्गीकरण गरी फोहरहरूको प्रकृति अनुरूप फोहरहरूको व्यवस्थापन गर्ने चेतना वडाका सबै स्थानीयमा नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ सडकहरूको स्तरोन्नति सगै फोहर संकलन साधनहरूको व्यवस्था गरी फोहर संकलन प्रक्रियालाई गाउँघरमा समेत पुऱ्याई नगरको आय आर्जनमा गर्न सकिने अवस्थामा नगरलाई पुऱ्याउन फोहरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धि प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता छ । तसर्थ फोहोर व्यवस्थापन गर्न अल्पकालिन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन सोचको आवश्यकता भएको र विभिन्न वातावरण विज्ञहरू एवं स्थानीयहरू सहितको संयुक्त प्रयासमा फोहोर	

व्यवस्थापनमा नयाँ प्रविधिको अध्ययन गर्न निम्न प्राथमिकताहरू तय गरिएको छ ।

नक्शा नं. १/५.५.१.: घरदैलोमा फोहर संकलन गरिएका घरघुरीहरू

नक्शा २/५.५.१.: वडाको केन्द्रीय विन्दुबाट फोहोर प्रशोधन केन्द्र सम्मको दुरी (सडकको अवस्थासँग तुलना नगरिएको)

अत्यकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. शुन्य फोहरको अवधारणालाई आत्मसात गरी फोहरहरू स्रोतमै वर्गीकरण गरेपछ्चात मात्र उचित व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रियाको विकास गर्ने ।</p> <p>२. बजार क्षेत्रमा मात्र घरदैलो फोहर संकलन प्रक्रियालाई क्रमशः विस्तार गर्दै गाउँघरमा समेत यसको सुविधा पुऱ्याउन आवश्यक प्रवचन्य मिलाउने ।</p>	<p>१. फोहरहरू स्रोतमै कुहिने र नकुहिने फोहरमा छुट्टाछुट्टै वर्गीकरण गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>२. घरदैलो (Door-to-door) फोहोर संकलनका लागि पर्याप्त सवारी साधनहरूको व्यवस्था गरी उक्त सुविधा नगरका प्रत्येक घर एवं फोहोर निष्काशन हुने स्थानहरूमा पुऱ्याउने ।</p> <p>३. बढ्दो फोहरमैला सँगै सो को व्यवस्थापनका लागि वैज्ञानिक तवरले व्यवस्थापनका लागि नगरमा स्थानान्तरण केन्द्र (transfer station) (यदि फोहर विसर्जन गर्ने स्थानको दुरी १० कि.मि.भन्दा टाढा भएमा) निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. कुहिने र नकुहिने फोहरहरूमा वर्गीकरण गरिएका फोहरहरू मात्र घरदैलो फोहर संकलनकर्ताले लैजाने भएकोले वर्गीकरण प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>२. घरदैलो फोहर संकलन प्रक्रियाले नगरका फोहर निष्काशन गर्ने उद्योग, कलकारखाना, होटल, अस्पताल, बजार क्षेत्र, विद्यालय लगायत अन्यलाई समेत समेटिने गरी फोहरमैला संकलनमा विकास भएका नवीनतम उपायहरू अपनाई फोहरहरू संकलन प्रक्रियालाई अझ सरल सहज बनाउने ।</p> <p>३. प्रशोधन केन्द्र एवं स्थानान्तरण केन्द्रहरूको मर्मत संभार सँगै नियमित अनुगमन गर्ने ।</p>

५. फोहोरमैला संकलन गरेबापतको रकम स्थानीयले तिर्नुपर्ने प्रणालीको विकास गरी फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रियालाई विस्तार गर्ने ।	४. बढ्दो फोहोरको अनुपातलाई मध्यनजर गरी सबै बडाको पहुँचमा पायक पर्ने स्थानमा फोहोर प्रशोधन केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने ।	४. निर्माणाधिन फोहोर, इलेक्ट्रोनिक्स फोहोर, हानीकारक फोहोर, धातु, सिसा प्लाष्टिक लगायत सबै किसिमका फोहोरहरूको व्यवस्थापन नगर आफैले गर्न सक्ने अवस्थामा पुग्ने ।
६. नगरका मुख्य मुख्य स्थान, बसपार्क, पैदल मार्गहरूमा डस्टबिनहरू व्यवस्था गर्ने ।	५. फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि विलिङ्ग र राजश्व संकलन प्रणालीहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।	५. फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी राजश्व संकलन प्रक्रियामा सुधार गरी पारदर्शिता र जवाफदेहीताको सुनिश्चितता गर्ने ।
७. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डहरूलाई अनुशरण गर्दै ल्याण्डफिल्ड साइटको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।	६. डस्टबिनहरूको व्यवस्था नगरका प्रत्येक मुख्य स्थानहरूमा राख्ने र आगन्तुक एवं यात्रुहरूले फोहोरहरू उक्त डस्टबिनमा मात्र फाल्ने प्रकृतिको विकास गर्ने ।	६. डस्टबिनहरू राखिएका स्थानहरूको अवलोकन गरी आवश्यक स्थानमा डस्टबिनको संख्यामा वृद्धि गरी सफा नगर निर्माण गर्ने ।
८. नगरमा रहेका नदीहरूमा प्रदुषणको समस्या भइरहेको छ । होटलबाट निस्क्ने फोहोर लगायत अस्पतालजन्य फोहोरहरू नदीखोलामा मिसाउने गरेको अवस्था छ । साथै कुखुरा पालन एवं बंगुर पालन गर्ने व्यवसायीहरूले पनि फोहोरहरू नदी खोलामा मिसाउनाले पनि नदी प्रदुषण बढाओ छ । तसर्थ जलस्रोतको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गर्न एवं त्यस्तो उपयोगबाट हुने वातावरणीय प्रभाव तथा अन्य हानीकारक प्रभावको रोकथाम गर्ने तथा जलस्रोतलाई प्रदुषण मुक्त राख्ने सम्बन्धमा ऐन, नियमावली एवं निर्देशिका निर्माण गर्नु अत्यावश्यक छ ।	७. ल्याण्डफिल्ड साइट सञ्चालन एवं अपग्रेडका लागि परिचालन निर्देशिका निर्माण गरी फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि विलिङ्ग र राजश्व संकलन प्रणालीहरूको व्यवस्था एवं सुधार गर्ने ।	७. छनौट गरिएका ल्याण्डफिल्ड साइटको अवधि खायल राखी, भविष्यको लागि वैकल्पिक साइटहरू रोजेर अधिकरणमा ल्याउने ।

छ. नगरमा रहेका नदीहरूमा प्रदुषणको समस्या भइरहेको छ । होटलबाट निस्क्ने फोहोर लगायत अस्पतालजन्य फोहोरहरू नदीखोलामा मिसाउने गरेको अवस्था छ । साथै कुखुरा पालन एवं बंगुर पालन गर्ने व्यवसायीहरूले पनि फोहोरहरू नदी खोलामा मिसाउनाले पनि नदी प्रदुषण बढाओ छ । तसर्थ जलस्रोतको समुचित उपयोग, संरक्षण, व्यवस्थापन र विकास गर्न एवं त्यस्तो उपयोगबाट हुने वातावरणीय प्रभाव तथा अन्य हानीकारक प्रभावको रोकथाम गर्ने तथा जलस्रोतलाई प्रदुषण मुक्त राख्ने सम्बन्धमा ऐन, नियमावली एवं निर्देशिका निर्माण गर्नु अत्यावश्यक छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नदी तथा अन्य सार्वजनिक क्षेत्रको सरसफाई सम्बन्धी कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. जलस्रोत संरक्षणमा भएका ऐन तथा नीति कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. जल संरक्षणमा आवश्यक कानून, नीति, नियम, निर्देशिकाहरू पुनरावलोकन, परिमार्जन र संशोधन गर्दै जाने ।
२. होटल व्यवसायी, पशुपालन व्यवसायी, उद्योग व्यवसायी, पसल व्यवसायी एवं फोहोर निस्कासन गर्ने अन्यहरूलाई फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने नीतिको जानकारी हुने गरी कडा कारबाही सहितको आदेशहरू जारी गर्ने ।	२. नगरमा फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी भएका आदेशहरूको पालना भए नभएको जानकारीका नियमित नियमित अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने ।	२. फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धी हुने अनुगमन प्रक्रियालाई निरन्तरता दिने ।
३. नेपाल सरकार, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले वातावरण संरक्षण ऐन, २०५३ को दफा ७ को उपदफा (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७३ बमोजिम दर्ता भई सञ्चालनमा रहेको उद्योगहरूलाई खुल्ला रूपमा फोहोर जलाउन प्रतिबन्ध लगाईएको भएतापनि नगरमा औद्योगिक फोहोरहरू जलाउने गरेका छन् । नगरमा प्लाष्टिकको प्रयोग अत्यधिक मात्रामा भएको र सस्तो, सजिलो र बलियो हुने भएकाले यसको प्रयोग अझै बढ्दै गएको छ । नगरमा करिब ३००५ घरधुरी अर्थात् २६.४४ प्रतिशत घरपरिवारहरूले आफै घरको कम्पाउन्डभित्र बाल्ने गरेको जसले गर्दा प्लाष्टिकजन्य फोहोरहरूबाट हुने नकरात्मक असरहरू जस्तै फालिएका प्लाष्टिकहरू सेवन गरेर पशुहरूको मृत्यु हुने, प्लाष्टिकले ढल नालीहरू,		

सिचाईका कलोहरू थुनिने साथै खोलानालाहरू फोहर हुने, नगरको शोभा घट्ने जस्ता प्रभावहरू हुनुका साथै प्लाष्टिकहरू बाल्दा निस्कने हानीकारक ग्याँसहरू जस्तै हाइड्रोक्लोरिक एसिड hydrochloric acid), सल्फर डाइऑक्साइड (sulfur dioxide), डाइऑक्साइन (dioxins), युरानस (urans) हेभी धातुहरू (heavy metals) र कणहरू (particulates) ले मानवमा प्राणघातक रोगहरू लाग्न सक्छ। तसर्थ सो समस्याहरू हटाउन एवं प्लाष्टिकको वैकल्पिक व्यवस्थापन र निषेधात्मक कार्यक्रम ल्याउन तथा शुन्य फोहर अवधारणा मा गई भएका फोहरहरूलाई आधुनिक प्रविधि प्रयोग गरी श्रोतको रूपमा उपयोग गर्न नगरपालिकामा प्लाष्टिक व्यवस्थापन सम्बन्धीय कार्ययोजनाहरूको आवश्यकता छ।

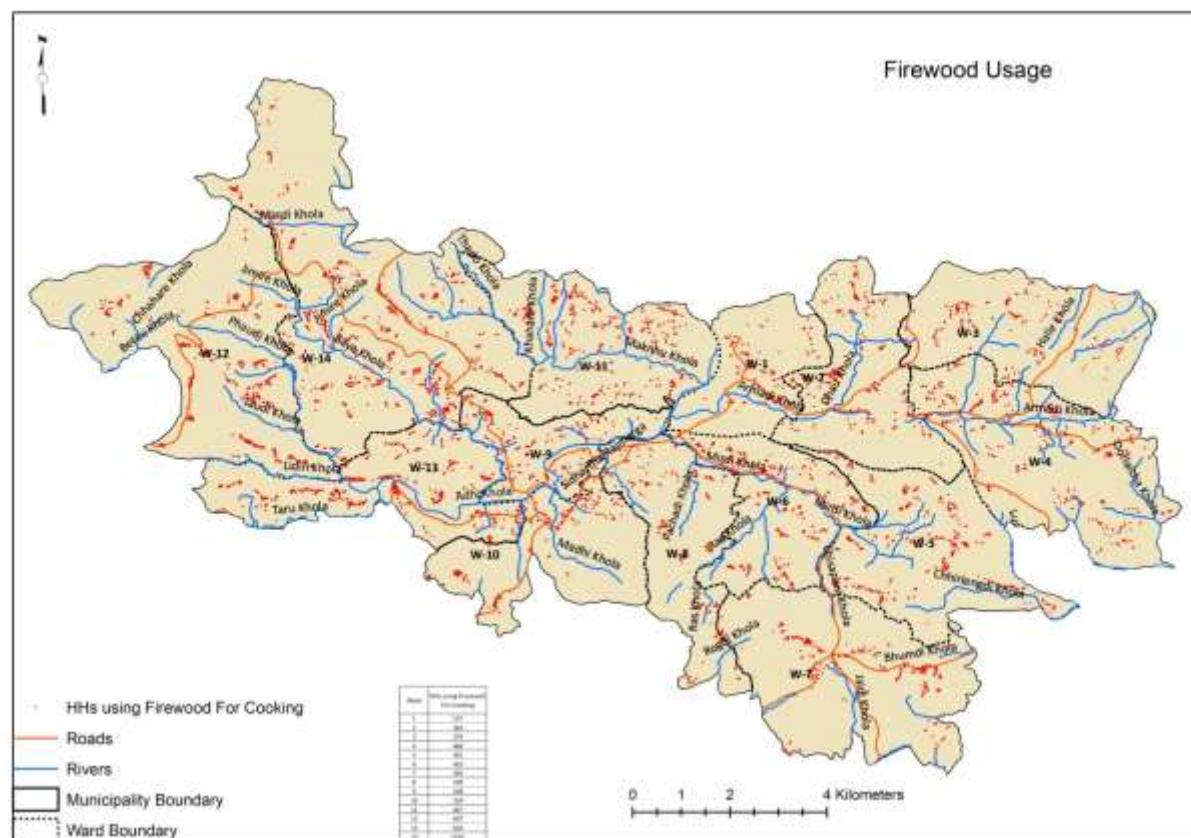
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. प्लाष्टिकको प्रयोग बढौ गएको सन्दर्भमा प्लाष्टिकलाई व्यवस्थापन गर्न, तोकिएको मापदण्ड बाहेका प्लाष्टिक उत्पादन र प्रयोगमा प्रतिबन्ध र प्लाष्टिक ब्लक, बिटुमेन (Bitumen) तथा अन्य पुनःचक्रण विधि एवं प्लाष्टिकजन्य पदार्थको पुनःप्रयोगको नीति अबलम्बन गर्ने।</p> <p>२. वातावरणमैत्री भोला प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनको निमित्त नगरका महिलाहरूको सक्रिय भूमिकामा वातावरणमैत्री भोला उत्पादन सम्बन्ध आवश्यक परामर्श एवं तालिमहरूको व्यवस्था गर्ने।</p> <p>३. औद्योगिक फोहोरहरू जलाउन प्रतिबन्ध लगाएको बारे उद्योग व्यवसायीहरूलाई समेत जानकारीमा ल्याई सो को दिगो व्यवस्थापनका लागि अनुगमन सहित समुदायमा यसबारे जनचेतना जगाउने।</p> <p>४. फोहोरबाट मोहर भन्ने अवधारणालाई नगरका समुदायमा विकास गराउन फोहोरहरूलाई कच्चा पदार्थको रूपमा उद्योग गरी स्थापना गर्न सकिने उद्योगहरूबारेमा जानकारी एवं प्रशिक्षण एवं यस्ता उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने व्यक्ति वा समुदायलाई नगरले प्रोत्साहन गर्ने कार्यक्रमहरू गर्ने।</p> <p>५. नगरमा निष्कासन हुने फोहोरहरूमा बढि प्रतिशत फोहर जैविक फोहर रहेको छ। तर नगरमा जैविक फोहोरहरूको उचित व्यवस्थापनका कार्यविधिहरू नभएका कारण स्थानीयले उक्त फोहोरहरू नदी खोल्सा एवं अन्य स्थानमा फाल्ने, गाढ्ने र जलाउने गरेका छन्। जसले वायु प्रदुषण सँगै वातावरणीय झास भइरहेको छ। तसर्थ जैविक फोहोरहरूलाई नगरको स्रोतको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने गरी कार्यविधिहरूको आवश्यकता रहेको छ।</p>	<p>१. पुनःप्रयोग, पुनःचक्रण, कम प्रयोग (3R' concept) लाई अबलम्बन गर्दै अधिकतम सदुपयोग गरी नगरमा अत्यन्त थोरै फोहोरहरू मात्र विसर्जन गर्ने प्रणाली तयार गर्ने।</p> <p>२. वातावरणमैत्री भोला निर्माण एवं प्रयोगलाई निरन्तरता दिने।</p> <p>३. प्लाष्टिक उत्पादन, प्रयोग एवं विसर्जन प्रक्रियाहरूको नियमित अनुगमन एवं समुदायस्तरमा जनचेतना जगाउने क्रियाकलापहरूको निरन्तरता दिने।</p> <p>४. फोहोरहरूलाई कच्चा पदार्थको रूपमा प्रयोग गरी उद्योगहरू स्थापना गर्ने।</p>	<p>१. पुनःचक्रण गर्न सकिने फोहोरहरूलाई व्यवस्थापन गर्न सो सम्बन्धित उद्योगहरू पहिचान गरी स्थापना गर्ने।</p> <p>२. प्लाष्टिकको मात्रा बढेसँगै प्लाष्टिक व्यवस्थापनका नवीनतम उपायहरूलाई अबलम्बन गर्दै जाने।</p> <p>३. प्लाष्टिक सम्बन्धीय सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने।</p> <p>४. फोहोरहरूलाई सक्दो सदुपयोग गरी पर्यावरणीय उद्योगहरू सञ्चालन गर्ने र भएका उद्योगहरूको नियमित अनुगमन गर्ने।</p>
<p>१. कृषिप्रधान नगर समेत भएका कारण जैविक फोहोरहरू समाधान गर्ने उद्देश्यका साथ घरघरमा कम्पोष्ट मल बनाउन प्रेरित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने।</p>	<p>१. जैविक फोहोरहरूको व्यवस्थापनका लागि समुदाय स्तरमा सामुदायिक कम्पोष्ट मल प्लाण्टहरू राख्ने।</p>	<p>१. जैविक फोहोरहरूको व्यवस्थापनका लागि नगरमा ठुलो स्केलको कम्पोष्ट प्लाण्ट राख्ने।</p>

ब. यस नगरपालिकामा रहेका ११,३६६ घरपरिवारहरू मध्ये धारा तथा पाइपको पानी पिउने घरधुरिको सङ्ख्या १०,१६९ अर्थात् ८९.४७ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा तथा पाइपको पानी पिउने गर्दछन् । दोस्रोमा हुँडे धारा मार्फत् आपुर्ति गरिएको पानी पिउने परिवारको सङ्ख्या ७२८ अर्थात् ६.४१ प्रतिशत रहेका छन् त्यस्तै नढाकिएको इनार/कुवा मार्फत् पानी पिउनेको सङ्ख्या १९१ अर्थात् १.६८ प्रतिशत रहेको छ । नगरमा पिउने गरेको पानी पिउन वा अन्य प्रयोगका लागि पूर्णरूपमा सुरक्षित नहुने सम्भावना बढी रहेको उक्त पानी पिउन योग्य वा अयोग्य जाँच गर्नका लागि नगरमा कुनै पनि किसिमको प्रयोगशाला समेत नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ दिगो विकास लक्ष्य Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० समेतलाई आधार बनाई नगरमा स्वच्छ, खानेपानीको आपुर्ति गरी स्वच्छ, खानेपानी उपभोग जनसङ्ख्या क्रमशः वृद्धि गर्नको निमित्त नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी नीति निर्देशिका एवं पानी शुद्धिकरण सम्बन्धी निर्देशिकाको आवश्यकता छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी नीति निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	१. खानेपानी आयोजना वृद्धि सँगै नगरमा खानेपानी तथा सरसफाई सम्बन्धी नीतिहरू आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने ।	१. खानेपानी सम्बन्धी नीति निर्देशिकाहरूको समिक्षा गर्ने एवं संशोधन एवं परिमार्जन गरी पुर्ण स्वच्छ, खानेपानी उपभोग नगर निर्माण गर्ने ।
२. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धी निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	२. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धी निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	२. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धी निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
३. पानीको उपयुक्तताको परीक्षणका लागि आवश्यक प्रयोगशाला एवं दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने ।	३. सबै प्रकारका पानीको परिक्षण नगरमै गर्न सक्ने अवस्थामा पुऱ्याउन विभिन्न प्रयोगशालाका सामग्री, रसायनहरू एवं उपयुक्त स्थानहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३. पानी परिक्षणमा दक्ष जनशक्तिहरू नगरकै स्थानीयलाई तयार गर्ने र सम्पूर्ण सुविधायुक्त प्रयोगशाला निर्माण गर्ने ।
४. पानी शुद्धिकरणका विविध उपायहरू सम्बन्धी नगरबासीहरूलाई तालिमहरू दिने एवं सुरक्षित पानी सम्बन्धी व्यापक जनचेतना फैलाउने र पानी शुद्धिकरणका विविध प्रक्रियाहरू नपढेका ग्रामिण महिलाहरू समेतले बुझ्ने गरी चित्रमा प्रस्तुत गरी सुचना बोर्डहरू राख्ने ।	४. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धी तालिम, जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने र यी कार्यक्रमहरूमा महिला स्वयंसेविका एवं नगर स्वयंसेवकहरूलाई सम्मिलित गर्ने ।	४. पानी शुद्धिकरण सम्बन्धी तालिम, जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।

ट. नगरपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये ६,०६६ अर्थात् ५३.३७ प्रतिशतले खाना पकाउने प्रयोजनको निमित्त काठदाउराको प्रयोग गर्ने गरेको जसले गर्दा नगरमा काठको खपट धेरै हुने गरेको साथै स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ बनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा सङ्कलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्याउनुका साथै समयसमेत बढी खर्च हुने समस्या रहेको छ । नेपालले प्रस्तावित SDG-7 मा इन्धनको प्राथमिक स्रोतको रूपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म १० % मा भार्ने) तथा बिजुलीको पहुँच ९९% मा ल्याउने बाट लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई मनन गर्दै नगरमा समेत नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई सोही उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ ।

नगरपालिकामा भएका स्रोत र साधनहरूको प्रयोग गरी नवीकरणीय उर्जाहरूको खोजी, उत्पादन एवं कार्यान्वयनका लागि नीति निर्देशिकाहरू निर्माण गर्दै नगरबासीमा उर्जाको सहज उपलब्धताको सुनिश्चित गर्न आवश्यक छ । त्यसलै सम्भाव्यताका आधारमा विद्युत तथा वैकल्पिक उर्जा मार्फत काठ दाउरालाई इन्धनको प्रयोगलाई कमी ल्याउन तल उल्लिखित कार्यक्रमले योगदान गर्नेछ ।

नक्शा ३/५.५.१. काठ दाउरालाई खाना पकाउने उर्जाको प्रमूख स्रोत बनाउने घरधुरी

अल्पकालिन (पहिलो २ वर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ वर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० वर्ष)
<p>१. सौर्य उर्जाका लागि नगरमा सम्भाव्यता अध्ययन प्रक्रिया अगाडि बढाउने ।</p> <p>२. विद्युत आपूर्तिको कमी पुर्तिका पुर्वाधार निर्माणका लागि समन्वय गर्ने ।</p>	<p>१. सौर्य उर्जा उपयोगका विचको तुलनात्मक लाभका आधारमा शौर्य उर्जाको उपयोग गर्ने र नगरका घरहरूमा सहुलियतमा सौर्य उपकरणहरू जडान गर्ने ।</p> <p>२. जलविद्युत आपूर्ति बढाउन समन्वयात्मक प्रयास गरी दाउराको उपयोगलाई न्यूनिकरण गर्ने ।</p>	<p>१. वैकल्पिक उर्जाहरू जस्तै सौर्य उर्जा, सुधारिएको चुलो, बायोराइस आदि जस्ता वैकल्पिक उर्जाको खपत बढाई कार्बन उत्सजनमा न्यूनिकरण गर्ने ।</p> <p>२. नगरमा कम मूल्यमा घरेलु माग पुरा गर्न लागत प्रभावी मध्यम जलविद्युत आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न अध्ययन गर्ने ।</p>
<p>३. नगरपालिकामा रहेका कुल ११,३६६ घरपरिवारहरू मध्ये ६,९५७ अर्थात् ६१.२१ प्रतिशत घरपरिवार फ्लस भएको (सेप्टी ट्याइड्की) शौचालय प्रयोग गरेको, ३,७०२ अर्थात् ३२.९७ प्रतिशतले साधारण शौचालय, ४३८ अर्थात् ३.८५ प्रतिशतले फ्लस सहितको सार्वजनीक ढल भएको चर्पी, १०३ अर्थात् ०.९१ प्रतिशतले सामुदायिक चर्पीको प्रयोग गरेको र १६३ अर्थात् १.४३ प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको अवस्था रहेको छ । नगरमा स्थानीय स्वास्थ्य तथा सरसफाई सेवा ऐन - २०७५ रहेको छ, जसमा अनुसार एक परिवारको शौचालय, ढल र फोहरमैला व्यवस्थित नभएको कारणले अर्को परिवारमा हानी नोक्सानी पर्न गएमा सो को क्षतिपुर्ति हानी पुऱ्याउने परिवारले तिर्नुपर्ने प्रावधान समेत रहेको छ । तर नगरपालिकामा आवश्यक आधारभूत सार्वजनिक भौतिक पुर्वाधारको विद्यमान अवस्थालाई हेर्दा ढलजस्तो सामुदायिक सरसफाई, स्वास्थ्य तथा व्यक्तिगत र पारिवारिक स्वास्थ्यसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने विषय व्यवस्थापनको स्थिति कमजोर रहेको छ, तसर्थ</p>		

दलजस्ता भौतिक पुर्वाधारको समुचित विकास गर्न तथा शौचालय निर्माण एवं सञ्चालन गरी सरसफाई र स्वच्छता कायम राख्न अत्यावश्यक देखिन्छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. नगरमा सेप्टिक ट्राइक सहितको चर्पीको प्रयोगलाई अनिवार्य गर्न नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. दिसाजन्य लेदो व्यवस्थापन हेतु नगरमा Feacal Sludge Management treatment plant स्थापनाको लागि सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने ।</p> <p>३. नगरबासीसँगको सहकार्यमा शौचालयको निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. सेप्टिक ट्राइक सहितको चर्पी निर्माणमा बनेका नीतिको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. Feacal Sludge Management treatment plant सञ्चालनका निमित्त विभिन्न सरकारी एवं गैर सरकारी, दातृ निकाय एवं स्थानीयहरूसंगको समन्वयमा आवश्यक संरचनाको निर्माण एवं कार्यप्रणाली विकास गर्ने ।</p> <p>३. महिला बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक अपांगमैत्री शौचालयहरू नगरका मुख्य मुख्य स्थानहरू, बजार क्षेत्र, वसपार्कहरूमा निर्माण गर्ने र शौचालयको नियमित अनुगमन गर्ने ।</p>	<p>१. शौचालय प्रयोगमा बनेको नीतिमा परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. Feacal Sludge Management treatment लाई व्यवस्थित र सुरक्षित गरी नीति निर्माण गरी श्रोतको रूपमा उपभोग गर्ने ।</p> <p>३. शौचालयहरूको मर्मत सम्भार गर्दै शौचालय प्रयोगको अनुगमन एवं समिक्षा गर्ने ।</p>

ड. पुराना सवारी साधन, कच्ची सडक, मोटरबाटाको धुलो, कलकारखाना जस्ता साधनको प्रयोगले धुलोहरू बढेको छ । साथै नगरका १,२७८ घरपरिवारले नगरमा वायु प्रदुषणको समस्या भएको जनाएको छ । तसर्थ वायु प्रदुषण नियन्त्रणका लागि नगरमा निर्देशिका सँगै अनुगमनको आवश्यकता रहेको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. नगरमा यातायात व्यवसायी संघसँग समन्वय गरी उच्च वायु प्रदुषण गर्ने पुराना सवारी साधनहरू हटाउने सम्बन्धमा नीति निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. वातावरणीय प्रदुषणलाई मध्यनजर गरी ग्रामिण कच्ची सडकहरूको स्तरोन्नती गर्ने ।</p> <p>३. बजार क्षेत्र, उद्योग कलकारखाना जस्ता वायु प्रदुषणवाट जोखिममा रहेका स्थानहरूको अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्ने ।</p>	<p>१. नगरमा सञ्चालित गाडीहरूको नियमित अनुगमन गरी वातावरणमैत्री सडकहरू निर्माण प्रक्रियालाई अगाडि बढाउने ।</p> <p>२. गाउँघरका कच्ची सडकहरू कालोपत्रे गर्ने ।</p> <p>३. बजार क्षेत्र, औद्योगिक प्रतिष्ठान र जोखिममा रहेका क्षेत्रमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन, वायु गुणस्तरको एकीकृत नक्साकान, वायु प्रदुषण क्षमता एकिन र पुर्वानुमान गरी उत्सर्जन गतिविधिमा नियन्त्रण गर्ने ।</p>	<p>१. एकदमै न्यून वायु प्रदुषण गर्ने र वातावरणमैत्री सवारी साधन जस्तै विद्युतीय सवारी साधन लगायत अन्य नवीनतम उपायहरूलाई प्रयोगमा लाई सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>२. वातावरणीय प्रदुषण परिक्षण प्रयोगशालाका लागि आवश्यक दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. वातावरणीय प्रदुषण परिक्षण प्रयोगशालाका लागि आवश्यक दक्ष कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।</p>

५. नगरमा बढ्दो वातावरणीय प्रदुषण निराकरणका साथै वन, जङ्गल, बन्यजन्तु, चराचुरुङ्गी, जल उपयोग, वातावरण तथा जैविक विविधता सम्बन्धी स्थानीय नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियमन गर्नका साथै जडीबुटी तथा अन्य गैरकाष्ठ वन पैदावार सम्बन्धी, सर्वेक्षण, उत्पादन, सङ्कलन, प्रबर्द्धन, प्रशोधन, र बजार व्यवस्थापन र सरसफाई तथा

स्वास्थ्यजन्य फोहोरमैलाको व्यवस्थापन गर्नका निमित्त नगरमा वातावरण तथा प्राकृतिक सम्पदाहरूको संरक्षण सम्बन्धि ज्ञान एवं दक्षता हाँसिल गरेका वातावरण शाखा एवं कर्मचारी व्यवस्थापन भएको छैन । यसका साथै नगरबासीमा वातावरण सम्बन्धि जनचेतनाको पनि कमि देखिन्छ । तसर्थ मानव संशाधनको व्यवस्था सँगै क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू आवश्यक छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
<p>१. वातावरण सम्बन्धि बालबालिका समेतमा चेतना जगाउन विद्यालयको पाठ्यक्रममा वातावरण विषय समावेश गर्ने र वार्षिक कार्ययोजनामा कम्तीमा महिनाको एक पटक वातावरण सम्बन्धि अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई समावेश गर्ने ।</p> <p>२. वातावरण सम्बन्धि विविध गतिविधि सचालनका लागि प्रमुख समन्वयकारी भुमिका निर्वाहका लागि नगरमा वातावरण सम्बन्धि दक्षता हाँसिल गरेका निपुण कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. नगरको दुरदृष्टि नै स्मार्ट नागरिक: स्मार्ट वालिड समेत भएका कारण स्मार्ट वालिड नगर निर्माणका लागि वातावरण, वनजंगल, जैविक विविधता सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू एवं तालिमहरू नियमित सञ्चालन गर्ने ।</p>	<p>१. वातावरण विषय समावेश भएको पाठ्यक्रममा समयानुसार परिमार्जन गर्ने र वातावरण सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई विद्यालयमा निरन्तरता दिने</p> <p>२. विभागमा फोहोर व्यवस्थापन अधिकारी, वातावरण विद्, वातावरण ईन्जिनियर, रणनीतिक कार्य गर्न वातावरणीय अधिकृत एवं फोहोरमैला एवं सरसफाईमा कार्य गर्ने कर्मचारीहरूको समेत व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. वातावरण एवं प्राकृतिक स्रोत, जैविक विविधता सम्बन्धि व्यापक जनचेतना फैलाउन विभिन्न क्रियाकलापहरू गर्ने ।</p>	<p>१. वातावरण विषय समावेश भएको पाठ्यक्रममा समयानुसार परिमार्जन गर्ने र वातावरण सम्बन्धित अतिरिक्त क्रियाकलापहरूलाई विद्यालयमा निरन्तरता दिने</p> <p>२. वातावरण विषय एकदमै बहुआयामिक विषय भएका कारण यसका विविध पक्षहरूमा समावेश रूपमा कार्यहरू गर्नका लागि नगरमा फोहोरमैला, खानेपानी तथा सरसफाई, जलस्रोत, उर्जा जस्ता विषयहरूका लागि छृष्टाछृष्टै एकाई निर्माण गर्ने ।</p> <p>३. नगरबासीहरूमा वातावरण संरक्षण सम्बन्धि चेतनास्तर वृद्धि गर्दै वातावरणमैत्री नगर निर्माण गर्ने ।</p>

५.५.२. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

भरपर्दो र विश्वसनीय विपद् पुर्व तयारी र प्रतिकार्यको प्रणालीको उपलब्धता तथा नागरिकलाई शुरक्षाको प्रत्याभूति दिलाउनु आम नागरिकमा नगरप्रतिको विश्वसनीयता हाँसील गर्ने र विपद् तथा असुरक्षाको कारणले जीवन तथा नीजि तथा सार्वजनिक सम्पतिको क्षति कम गर्न अपरिहार्य हुन्छ । २०७२ को भूकम्पबाट आंशिक रूपमा प्रभावित यस नगरपालिकामा भूकम्प, आगलागी, विद्युतीय खतरा, सडक दुर्घटना, चट्टायाड, पहिरो, असीना पानी, बाँदरको समस्या जस्ता प्रकोप वा विपद् जोखिम रहेको छ । धनजनको क्षतिको हिसावले ठूलो विपद्को विपद् सामना गर्नु नपरेको भएपनि बर्षेनी विभिन्न स्तरका पहिरो र भू क्षयको प्रभाव भने नगरमा देखिने गरेको छ । वर्ड फ्लु, स्वाइन फ्लु, लामखुटको टोकाइबाट हुने तथा पानीजन्य रोगको महामारीको जोखिम पनि अन्यत्र जस्तै यस नगरमा पनि रहेको छ । यस सन्दर्भमा सघन वस्तीहरू विकास भइरहेको तथा भविश्यमा स्मार्ट सिटीको रूपमा विकास गर्ने सोच सहित अघि बढेको यस नगरपालिकाले विपद् पुर्वतयारी तथा प्रतिकार्य एवं जलवायु अनुकूलनका विषयलाई अन्तरसम्बन्धित र विशिष्ट क्षेत्रका रूमपा लिएर विकासका गतिविधि अगाडी बढाउनु पर्ने अवश्यकता रहेको छ ।

नगरले विपद् व्यवस्थापन ऐन तथा स्वास्थ्य र सरसफाई ऐन मार्फत विपद् जोखिम न्यूनकरण तथा व्यवस्थापनको विषयलाई व्यवस्थित गर्ने प्रयास गरेको छ । विपद् पछिको राहतका लागि नगरको आपतकालिन प्रतिकार्य कोष रहेको छ । नगर स्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिको गठन तथा विपद् प्रतिकार्य सामग्रीको पुर्व व्यवस्था पनि भएको छ । विपद् व्यवस्थापन हेर्ने प्रशासनिक फोकल पर्शन

तोकिएको छ । नगरमा बारुण यन्त्र र यसको सञ्चालनका लागि जनशक्तिको आधारभूत व्यवस्थापन गरिएको छ । नगरमा विभिन्न संघ संस्था मार्फत एम्बुलेन्स (६) सेवा प्रवाह भइरहेको भएपनि करिपय स्थानमा बर्खाको समयमा यातायातको कारणले एम्बुलेन्स सेवा समेत सहज रूपमा उपलब्ध हुन कठिन रहेको छ । भवन संहिताको कार्यान्वयनबाट विपद् जोखिम कम हुने गरी व्यक्तिगत तथा संस्थागत भवनको संरचनागत मजभुतीका मापदण्ड कायाम गरिएको छ ।

पहिले नै बनेका संरचनाको मजभुतीको सुनिश्चितता गर्न भने सकिएको छैन । वडा स्तरमा विपद् व्यवस्थापन समितिले औपचारिक रूपमा गठन गरी क्रियाशिल गराउन बाँकी रहेको, सामुदायिक विपद् प्रतिकार्यका संरचना निर्माण गर्न बाँकी रहेको तथा नगर र वडा स्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना बनाई समुदाय स्तरबाट विपद् व्यवस्थापनको सवाललाई मुल प्रवाहीकरण गर्ने प्रक्रियालाई संस्थागत रूपमा अघि बढाउन बाँकी नै रहेको छ । नगरपालिका स्रोत समितिता तथा तत्कालिन आवश्यकताको सम्बोधनका विषय तथा अन्य दैनिक जनजिवनसँग प्रत्यक्ष जोडिएका पुर्वाधार र सेवामा नै केन्द्रित हुनुपर्दा विपद् जोखिम न्यूनीरणका पुर्वाधार तयारीलाई पर्याप्त प्राथमिकता दिन सकिएको छैन । विपद् व्यवस्थापन तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका लागि नगरभित्र आपतकालिन कार्य संचालन वा प्रकोप तथा विपद् सम्बन्धि सूचना संकलन र विश्लेषण गर्ने एकाई तयार गर्न सकिएको छैन ।

वालिड नगरपालिकामा वडा प्रहरी कार्यालय, सशस्त्र प्रहरी बल, तथा प्रहरी विटहरू रहेका छन् । यसबाट नगरवासीमा शान्ति शुरक्षाको न्यूनतम प्रत्याभूति रहेको छ । नगरपालिकाले संवैधानिक अधिकार बमोजिम जगर प्रहरी गठन गरी सांस्कृतिक जमघट, मेला तथा महोत्सव, बजार तथा सवारीको जथाभावी पार्किङ नियन्त्रण आदि क्षेत्रमा नगरको शुरक्षाका लागि परिचालन गर्न बाँकी रहेको छ ।

उल्लेखित पृष्ठभूमिमा दिगो विकासको लक्ष्य अनुसार संकाटासन्न परिवारको उत्थानशीलता प्रवर्द्धन गर्ने, विपद्का कारण आर्थिक विवकासमा पर्ने असर कम गर्ने तथा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनको क्षमता विकास गर्ने लक्ष्य प्राप्ती गरी राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तीमा नगरको तर्फबाट समेत योगदान हुने, नगर र नगरवासीलाई विपद् उत्थानशील बनाउन तथा विपद् पछि तत्काल स्वयंपुनर्लाभ गर्नसक्ने अवस्थामा पुऱ्याउन नगरपालिकाले निम्नानुसार विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका उद्देश्य तथा नीति तय गरेको छ ।

उद्देश्य १ : विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापनका लागि पर्याप्त भौतिक, नीतिगत तथा मानव संशाधनको उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क. विपद् पुर्वतयारीका संरचनागत र गैरसंरचनागत कार्यलाई समान प्राथमिकतामा राखि कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : नगरको विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्ययोजना बनाउनुका साथै सो योजनाले निर्देश गरे अनुरूप बाढी, आगलागी तथा स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रणका तथा तत्काल प्रतिकार्यका लागि चाहिने खुला स्थान निर्धारण र न्यूनतम जनशक्ति तथा पुर्वाधार एवं उपकरणको भरपर्दो व्यवस्थापन गरिने छ ।

नीति ग : नगरमा प्रकोप, विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका समस्या सम्बन्धि सूचना संकलन, विश्लेषण, पुर्व तयारी र प्रतिकार्यका गतिविधि नियमित रूपमा सञ्चालन गर्ने दक्ष जनशक्ति सहितको विपद् व्यवस्थापन एकाई गठन गरिने छ ।

नीति घ : नगरको विपद् प्रतिकार्य अन्तर्गत राहत, पुनर्स्थापना तथा पुनर्लाभका मापदण्ड निर्माण गरी लागु गरिने छ ।

नीति डः स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानीशील योजनाले निर्दिष्ट गरेका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि न्यूनतम बजेट विनियोजन सुनिश्चितता गरिने छ ।

नीति च : समयबद्ध रूपमा विपद् व्यवस्थापन योजना कार्यान्वयनको समिक्षा तथा परिमार्जन गरी सार्वभौमिक कार्यक्रमलाई बहुत योजनाको अंग बनाउदै लगिने छ ।

नीति छः पुर्वाधार, उपकरण तथा नीति निर्धारणका आवश्यकता अनुसार संघ, प्रदेश तथा वाह्य सहायता निकायसँगको समन्वयन गरिने छ ।

नीति ज : भवन संहितालाई बाढि, पहिरो, आगलागी, चट्याड लगायतका विपद् जोखिम न्यूनिकरणका विषय समेत समेटेर परिमार्जन गरिने छ । साथै, कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक जनशक्तिको क्षमता विकास गरिने छ ।

उद्देश्य २ : विपद्को प्रकृति अनुसार विशिष्टीकृत पुर्वाधारको उपलब्धता उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : जोखिम वस्ती पहिचान गरी दीर्घकालिन वस्ती व्यवस्थापन, आवश्यकता अनुसार स्थानान्तरण तथा जोखिम न्यूननिकरण र अल्पिकरणका कार्यलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाइने छ ।

नीति ख : वर्षाको पानी सडक तथा बस्ती क्षेत्रबाट भू क्षय नगरी नदि प्रणालीमा मिसिने गरी आकासेपानी व्यवस्थापनका गतिविधि सञ्चालन गरिने छ । आवश्यकता अनुसार बायो इन्जीनिङ तथा संचरनागत विपद् जोखिम अल्पिकरणका कार्य सेमत अघि बढाइने छ ।

नीति गः शुरक्षित आश्रय स्थल निर्धारण वडा स्तरमा गरिनुका साथै शुरक्षित भवन निर्माणको बेगले संहिता बनाई शुरक्षित भवन निर्माणमा नगरको स्रोत तथा वाह्य स्रोतको अधिकतम उपयोग गरी सघन बस्ती क्षेत्रमा शुरक्षित सामुदायिक भवन निर्माण गरिने छ ।

नीति घः उपलब्ध वारुण यन्त्रको पहुँच विश्लेषण गरी १५ मिनेट भित्र आगलागि नियन्त्रण स्थलमा पुगिसक्ने गरी वारुण यन्त्र व्यवस्थापन तथा २४ घण्टा सञ्चालन हुने अवस्थामा पुग्ने गरी पुर्वाधार तथा आन्तरिक व्यवस्थापनको कार्य गरिने छ ।

नीति ङः वारुण यन्त्रमा नै आगलागि जन्य स्वास्थ्य सम्बन्धि समस्या कम गर्न प्राथमिक उपचार गर्न सक्ने जनशक्ति तथा स्वास्थ्य उपकरणको व्यवस्था गरिनुका साथै आगलागि नियन्त्रणको प्राविधिक तालिम युक्त जनशक्ति परिचालित हुने व्यवस्था मिलाइने छ ।

नीति चः स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण तथा प्रतिकार्यका लागि नगर स्तरमा द्रुत प्रतिकार्य टोली बनाइनुका साथै अस्पतालमा महामारी नियन्त्रण एकाई गठनमा सहयोगी र समन्वयनकारी मूमिका निर्वाह गरिने छ ।

नीति छः कम्तिमा राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसारको स्वास्थ्यकर्मी सहितको बी बर्गको एम्बुलेन्स नगरमा सञ्चालन गर्ने तथा हाल सञ्चालनमा रहेका एम्बुलेन्स सेवाको स्तरोन्तती गर्दै समग्र एम्बुलेन्स सेवाको स्तरमा सुधार गरिने छ ।

नीति जः सडक दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि सचेनामुलक तथा संचरनागत कार्य गरिने छ ।

नीति झः सडक दुर्घटना, विद्युतजन्य विपद् तथा अन्य कारणले घाइते भएकाहरूको जिवन रक्षा गर्न आपतकालिन ट्रमा प्रणालीलाई व्यवस्थित गरिने छ ।

उद्देश्य ३ : विपद् प्रभावितको सम्मान सुरक्षा तथा तत्काल राहत र पुनर्लाभ सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क : कुनै पनि प्रकारको प्रकोप सिर्जित विपद् प्रतिकार्य गर्दा प्रभावित हरूको सेवा तथा सुरक्षाको नगर मापदण्ड त्यसको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : विपद्को समयमा अपांगता भएका, जेष्ठ नागरिक, वालवालिका र गर्भवती र विरामीहरूको सेवाको लागि विशेष प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति घ : नगरको विपद् प्रतिकार्य कोषलाई समृद्ध बनाई मध्यम स्तरको विपद् प्रतिकार्य तथा पुनर्लाभका गतिविधिका लागि नगरलाई आत्म निर्भर बनाइने छ ।

उद्देश्य ४ : नगर विकासका सबै पक्षमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तन अनुकुलनलाई मुल प्रवाहीकरण गर्नु ।

नीति क : जलवायु परिवर्तन अनुकुलन बजेट तर्जुमा विधि निर्धारण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : सबै सार्वजनिक भौतिक पुर्वाधारका कार्यमा विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा अल्करणका संरचनागत कार्य समावेश गरिने छ ।

नीति ग : निश्चित रकम भन्दा माथिका पुर्वाधार निर्माणका कार्यको योजना बनाउदा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकुलनको कार्ययोजना समावेश गर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति घ : उद्योग तथा कलकारखना स्थापना गर्दा हरितगृह ग्यास उत्सर्जन निरुत्सायित गरिनुका साथै न्यूनीकरणका कार्यक्रम समेत एकीकृत रूपमा अघि बढाउनु पर्ने व्यवस्था गरिने छ ।

नीति ङः नगर सरसफाई, खानेपानी व्यवस्थापन, स्वास्थ्य सेवा आदि सञ्चालनका पुर्वाधार तयार गर्दा विपद् जोखिम न्यूनिकरण तथा व्यवस्थापनमा प्रत्यक्ष योगदान गर्ने गरी गरिने छ ।

नीति च : व्यक्तिगत आवास लगायतका संरचना निर्माण गर्दा शैचालयको फाहोर पानीका स्रोत वा संकलन र उपयोग विन्दुमा मिसिन नदिने कुराको सुनिश्चितता गरिने छ ।

उद्देश्य ५ : नगर सुरक्षामा नगरपालिको भूमिका प्रभावकारी बनाउनु ।

नीति क. नगर प्रहरी गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार सहितको नगर प्रहरी ऐन तथा नियमावली निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख. ऐनमा व्यवस्था गरे अनुसार नगर प्रहरी गठन र परिचालन गरिने छ । नगर प्रहरीलाई आपतकालिन समयमा साथै हाट तथा अन्य प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, बजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा परिचालन गरिनेछ ।

नीति ग. ट्राफिक प्रहरी तथा जनपद प्रहरीका साथै सशस्त्र प्रहरी लगायत शुरक्षा निकायसँगको समन्वयमा नगरको शान्ति शुरक्षा, लागु औषध नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यहरू प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरिनेछ ।

नीति घ. आवश्यकता अनुसार क्लस्टर तरमा प्रहरी चौकी तथा विटहरूको व्यवस्थापनका लागि सम्बन्धित निकायसँग समन्वयन गरिने छ ।

नीति ङः सडक बत्ती तथा सघन बस्ती र बजार क्षेत्रमा सीसी क्यामेरा मार्फत शुरक्षा निगरानी तथा प्रतिकार्यका लागि नेतृत्वदायि भूमिका निर्वाह गरिने छ ।

प्राथमिकता तालिका ५.५.२ : विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन

क. संविधानको अनुसूची ८ मा विपद् व्यवस्थापनलाई स्थानीय तहको एकल अधिकारको सूचीमा सूचीकृत गरेको छ। त्यसैगरी अनुसूची ९ ले सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साभा सूचीमा समेत विपद् व्यवस्थापनलाई समेटेको छ। नगरपालिकामा नगर विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७५ रहेको छ तर विपद् व्यवस्थापन सम्बन्ध ऐन अन्तर्गत निर्माण हुनुपर्ने कार्यविधि निर्माण नभएको अवस्था रहेको छ। यसका साथै नगर वा वडाहरूमा विपद् स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण भएको छैन। ऐनमा विपद् अल्पिकरण र अनुकूलनका सवाल सम्बोधन गरिएको भएतापनि विपद् व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका सवाललाई सबै विकास र सेवा क्षेत्रको अन्तर सम्बन्धित सवालका रूपमा समेट्ने विधि ऐनमा परिभाषित नभएको अवस्था रहेको छ। संघीय ऐनले गरेको व्यवस्था, विपद् प्रतिकार्य कार्यढाँचा, कार्ययोजनाको मार्गदर्शन तथा निर्णय अनुसारको विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशील योजना तयार नभएको अवस्था रहेको छ। तस्रे ऐनको प्रावधान अनुसार नगरको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली, कार्यविधि, रणनीति र कार्यक्रम तय गरी स्थानीय तहको विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापनको संस्थागत नेतृत्व नगरपालिकाले लिने गरी विपद् तथा जलवायु उत्थानशील नगर निर्माण गर्न निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगरमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन अन्तर्गत नियमावली, कार्यविधि तथा निर्देशिका बनाउने।	१. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्ध कानुनको पुनरावलोकन र संशोधन गर्ने।	१. परिवर्तित सन्दर्भमा विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन र अनुकूलन सम्बन्धी स्थानीय कानुनमा आवश्यक परिमार्जन तथा नयाँ कार्यविधि तथा निर्देशिका निर्माण गर्ने।
२. जलवायु अनुकूलन सम्बन्ध निर्देशिका निर्माण गर्ने।	२. पुर्वाधार निर्माण सम्बन्ध स्थानीय कानुनमा विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु उत्थानशीलताको विषय समेटि आवश्यक परिमार्जन गर्ने।	२. आर्थिक विकास, सामाजिक विकास र पुर्वाधार विकास अन्तर्गतका कार्यक्रममा संलग्न गरिएका विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलनका मापदण्ड कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा गर्ने।
३. विद्यमान विपद् व्यवस्थापन ऐनमा जलवायु अनुकूलन तथा आपतकालिन व्यवस्थापन (शान्ति शुरक्षा, आगलागी नियन्त्रण, सडक सुरक्षा, वन्यजन्तु आतंक, स्वास्थ्य जन्य महामारी नियन्त्रण) का विषय समेटी संशोधन गर्ने।		
४. दिगो विकास लक्ष्य १३ लाई समेत लक्षित गर्दै नगरपालिकाले जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकूलनका उपायहरूलाई नगरको योजनाहरूमा समायोजन गर्ने।	४. जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकूलनका उपायहरूलाई नगरको योजनाहरूमा समायोजन गर्ने।	४. जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित जोखिमहरूको सामना गर्न र अनुकूलनका उपायहरूलाई आफ्नो योजनाहरूमा समायोजन गर्ने।
५. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन मैत्री बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निर्देशिका तयार गर्ने।	५. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन मैत्री बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन निर्देशिकामा आवश्यक परिमार्जन गर्ने	५. स्थानीय बजेट लाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलनमा केन्द्रित बजेट वर्गीकरणको पद्धति

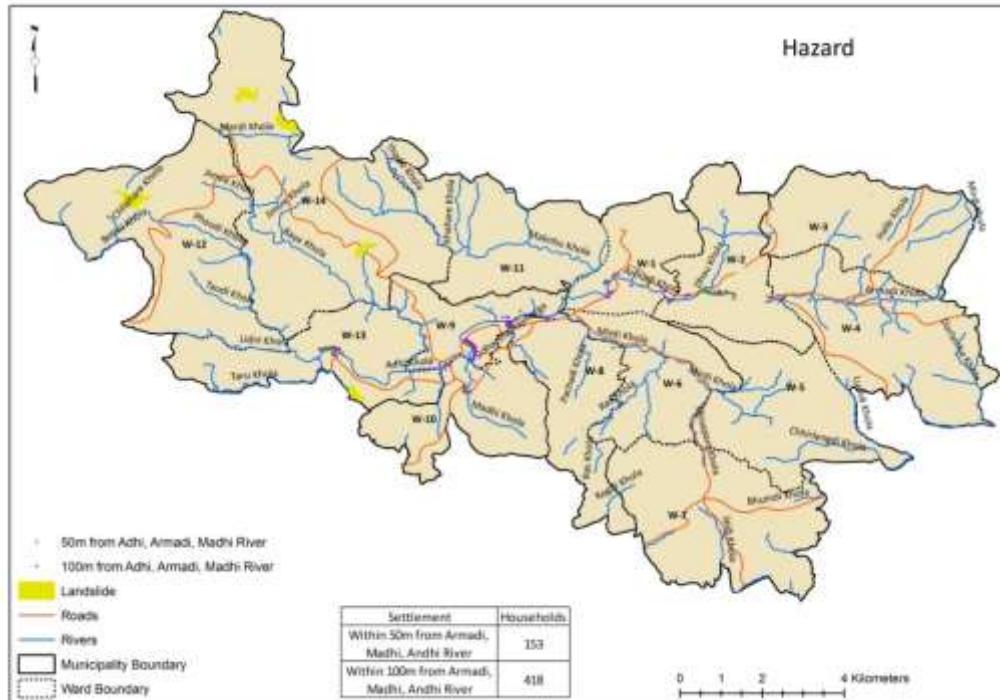
६. नगर स्तरमा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा वडा स्तरमा सामुदायिक विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना तथा विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माण गर्ने ।

६. स्थानीय, सामुदायिक एवं विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना कार्यान्वयनको वार्षिक रूपमा समिक्षा तथा परिमार्जन गर्ने एवं नयाँ योजनाहरू निर्माण गर्ने ।

विकास गर्ने ।

६. स्थानीय, सामुदायिक तथा विद्यालयस्तरीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना निर्माणलाई निरन्तरता दिने ।

ख. संविधानको भाग ४ धारा ५१ 'छ' को प्राकृतिक साधन स्रोतको संरक्षण, संवर्द्धन र उपयोगसम्बन्धी नीतिअन्तर्गत जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण गर्ने तथा प्राकृतिक प्रकोपबाट हुने जोखिम न्यूनीकरण गर्न पूर्वसूचना, तयारी, उद्धार, राहत एवं पुनर्स्थापना गर्ने कुरा उल्लेख छ । वि.सं. २०७२ सालको भुकम्पले आंशिक प्रभावित यस नगर भुकम्प, बाढी एवं पहिरोबाट जोखिममा रहेको छ । भौगोलिक हिसाबले कमजोर भूभाग र मध्यम खालको जलाधारीय अवस्थाले गर्दा यस नगरपालिकामा वर्षेनी बाढी तथा पहिरो हुने गरेको छ । मदिखोलाका दायाँ बायाँका वस्ती, बड्रदीखोला नजिकका बस्ति, पण्डितथोक, राङ्गी, तल्लो वालिड जस्ता बस्तीहरू, वडा १३ का भलुङ्गेवजार, तुलाखेत जस्ता बस्तीहरू जोखिममा रहेका छन् । यसका साथै अर्मादी खोलाका दायाबायाँका बस्ती डुवान हुन सक्ने सम्भावना रहेको छ । जसलाई नक्शा नं. १/५.५.२ पनि देखाइएको छ । नक्सामा डुवानको सम्भावना भएका विभिन्न नदिको ५० र १०० मिटर आसपासका बस्ति चित्रण गरिएको छ । नक्साको अधारमा जोखिममा रहेका बस्तीहरू पहिचान गरी बस्ती स्थानान्तरण एवं उक्त जोखिमयुक्त स्थानहरूमा आवश्यक स्थानहरूमा तटबन्धन कार्यहरू पनि गर्न सकिन्छ । तसर्थ वातावरणलाई क्षति पुऱ्याउन सक्ने संभावित घटना वा आपत्कालिन स्थितिको विश्लेषण गरी त्यस्ता घटना वा परिस्थितिलाई प्रभावकारी एवं उपयुक्त ढड्गाले सामना गर्न सक्षम हुनका निमित्त विभिन्न योजनाहरू निर्माण एवं प्रभावकारी कार्यान्वयनको आवश्यकता छ ।

नक्शा १/५.५.२: दुवान र पहिरोबाट जोखिमयुक्त बस्ती

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)

मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)

दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)

<p>१. पहिरो जोखिम रहेका क्षेत्रमा तारजाली वा टेवा पर्खाल निर्माण तथा बायो-इन्जिनियरिङ अघि बढाउने ।</p>	<p>१. सडक क्षेत्रको दायाँबायाँ रहेका एकाध परिवार मात्र वसोवास गर्ने जोखिम युक्त घरलाई सार्ने र बढि जोखिममा रहेका टोल वस्ती लक्षित टेवा पर्खाल निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p>	<p>१. पहिरोको जोखिमलाई मध्यनजर गर्दै पहिरो जोखिम रोकथामका नवीनतम खोज तथा प्रविधिहरूलाई अँगाल्डै पहिरो जोखिम न्यून बनाउने ।</p>
<p>२. बाढी तथा डुबानको जोखिममा रहेका स्थानहरू तथा वस्तीहरूको सुरक्षाका लागि संकटासन्न क्षेत्रमा भू-क्षय तथा नदी कटान रोकथामका लागि तटबन्धन कार्यक्रम संचालन गर्ने ।</p>	<p>२. बाढी डुबानबाट क्षतिग्रस्त क्षेत्रहरूको पहिचान गरी विभिन्न संघ संस्थाहरूसँगको समन्वयमा भू-क्षय तथा नदी कटान रोकथामका लागि तटबन्धन गर्ने ।</p>	<p>२. साफेदारीमा विपद् तथा जलवायू समानुकुलित विकास योजनाहरू सञ्चालन गर्दै आगामी वर्षहरूमा नगरपालिका आफैले विगतका साफेदारीमा भएका सकारात्मक कार्ययोजनाहरूको अनुशरण गर्दै विपद् व्यवस्थापनका लागि कार्ययोजनाहरू बनाई कार्यान्वयन गर्ने ।</p>
<p>३. संभावित हानी, नोक्सानी एवं क्षति कम गर्ने जोखिम क्षेत्रमा रहेका व्यक्ति, समुदाय एवम् सङ्घ/संस्थाहरूलाई पूर्वतयारीमा रहन र समयमा नै उपयुक्त ढड्गाले कार्य गर्ने आवश्यक पर्ने पूर्वसुचना चेतावनी प्रणालीको विकास गर्ने ।</p>	<p>३. मुख्य नदीहरूमा बाढीको अनुगमन गरी पूर्वसुचना प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।</p>	<p>३. मुख्य नदीहरूमा बाढीको अनुगमन गरी पूर्वसुचना प्रणालीलाई थप प्रभावकारी बनाउदै लैजाने ।</p>
<p>४. प्राकृतिक प्रकोपका हिसाबले जोखिममा रहेका स्थानहरूमा वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन गरी वातावरणीय सन्तुलन कायम राख्दै हरियाली प्रवर्द्धन गर्ने ।</p>	<p>४. वृक्षारोपण विरुवाहरूको संरक्षण गर्दै वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>४. वृक्षारोपण कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिने ।</p>
<p>ग. नेपाल सरकारले वस्ती विकास, शहरी योजना तथा भवन निर्माण सम्बन्धि मापदण्ड २०७२ र त्यसका आधारमा नगरले अनुकलन गरेको मापदण्डले विपद् जोखिम विश्लेषण गरी भवन अनुमति दिने तथा आपतकालिन प्रतिकार्य योजना संलग्न नभएका संयुक्त आवास तथा सार्वजनिक भवनहरूलाई भवन निर्माण अनुमति नदिने र भुकम्प, पहिरो र बाढी जस्ता प्राकृतिक प्रकोपहरूबाट न्यूनतम जोखिम भएका ठाँउहरूमा मात्र वस्ती विकासलाई प्रोत्साहन गरिने निर्देशनहरू समावेश भएको छ । नगरपालिकामा भवन निर्माण सहिता कार्यान्वयनका लागि प्राविधिक र योजना शाखा रहेको छ । तर सबै किसिमका भवनको स्वीकृति तथा निर्माणको अनुगमन प्रक्रियामा स्थलगत रूपमा अध्ययन गरी सुरक्षाका मापदण्ड पुर्ण पालना भएको एकिन गर्नमा जनशक्तिको अपर्याप्तता रहेको छ । तसर्थ मानवीय जीवन सुरक्षा र हित सुनिश्चित गर्न र गर्नुका साथै नभत्कने खालका सुरक्षित भवन संरचना निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने संरचनाको डिजाइन, निर्माण पद्धति, निर्माण सामग्री, मर्मत-संभार परिमार्जन, भोगचलन जस्ता पक्षहरूको नियमन तथा नियन्त्रणका निम्नि जारी अध्यादेश वा नियम/विनियम तथा सम्बद्ध मापदण्डहरूको आवश्यकता छ ।</p>	<p>१. संघ तथा प्रदेशसँगको समन्वय र स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यम २०७२ को भूकम्पावाट क्षतीग्रस्त भएका र पुनर्निर्माण गर्न बाँकी सबै विद्यालय भवन, स्वास्थ्य चौकी तथा बडा कार्यालय भवनको पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने तथा एककीकृत वस्ती लगायत</p>	<p>१. भौतिक पूर्वाधारका योजनाहरूलाई जलवायू अनुकूल बनाउदै लैजाने ।</p>
<p>१. संघ तथा प्रदेशसँगको समन्वय र स्थानीय समुदायसँगको सहकार्यम २०७२ को भूकम्पावाट क्षतीग्रस्त भएका र पुनर्निर्माण गर्न बाँकी सबै विद्यालय भवन, स्वास्थ्य चौकी तथा बडा कार्यालय भवनको पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने तथा एककीकृत वस्ती लगायत</p>	<p>१. भौतिक पूर्वाधारका योजनाहरूलाई जलवायू अनुकूल बनाउदै लैजाने ।</p>	<p>१. विपद् व्यवस्थापन एवं जलवायू परिवर्तनलाई समेत मध्यनजर गरी निर्माणका कार्यहरू गर्ने ।</p>

<p>व्यवस्थित आवास निर्माण वा पुनर्निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्ने ।</p> <p>२. भूकम्पीय सुरक्षा बाहेक सुरक्षित निर्माणको बहु आयामलाई समेटेर भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिक सहायता गर्न सक्ने गरी प्राविधिक शाखाको क्षमता विकास गर्ने ।</p>	<p>२. आवश्यकता हेरी भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा प्राविधिकहरू थप गर्ने र उक्त शाखाका कर्मचारीहरूका लागि अनुशिक्षण उपलब्धतालाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>२. आवश्यकता हेरी भवन तथा पुर्वाधार निर्माणमा दक्ष प्राविधिकहरू थप गर्ने ।</p>
<p>घ. नगरपालिकामा खोज, उद्धार तथा राहत तथा सिघ्र पुर्नलाभका लागि आवश्यक विपद् प्रतिकार्य सामग्रीको नगरपालिका कार्यालयमा पुर्व व्यवस्था गरिएको छ । तर विपद् व्यवस्थापन ऐनमा व्यवस्था गरिए अनुसार राहतको न्यूनतम मापदण्ड तय नगरिएको तथा राहत सामग्रीको न्यूनतम पुर्व व्यवस्था नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन योजना एवं प्रतिकार्य योजना निर्माणको अभ्यास नगरमा नभएको सन्दर्भमा योजना निर्माण र अध्यावधि गर्ने अभ्यासलाई नियमित गराउनु तथा सबै विपद् प्रभावितलाई स्फेयर मापदण्ड अनुकूलको राहत वितरण हुने अवस्थामा पुग्नु नगरको प्राथमिकतामा रहेको छ । त्यसैले आपत्कालीन अवस्थामा जनधनको सुरक्षा तथा सेवा प्रदान गर्न आकस्मिक योजना लगायत विपद् प्रतिकार्यका लागि आवश्यक सामग्रीहरूको व्यवस्था गरी बडास्तरमा समेत प्रतिकार्य एवं राहतका सामग्री एवं गोदाम घरको व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाह गर्नको नियमित निम्न बुँदाहरूलाई प्राथमिकतामा राखिएको छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. विपद्को समयमा अपांगता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका एवं ज्येष्ठ नागरिकको सुरक्षा तथा आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्बन्धि स्फेयर कार्यठाँचा अनुकूलनका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. विपद् प्रभावितका विपद् प्रतिकार्य कोष सञ्चालन तथा राहत वितरण कार्यविधि निर्माण गर्ने ।</p> <p>३. विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माण गर्ने ।</p> <p>४. खोज तथा उद्धार सामग्रीहरूको पुर्वव्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>१. अपांगता भएका व्यक्ति, महिला, बालबालिका एवं ज्येष्ठ नागरिकको शुरक्षा तथा आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्बन्धि स्फेयर कार्यठाँचा अनुकूलका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधिमा आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. सरोकारवालासँगको समन्वय बढाई विपद् व्यवस्थापन कोषमा जुट्ने सहयोगको दायरा विस्तार गरी मुलधनको आकार वृद्धि गरी सबै किसिमका विपद् प्रतिकार्य गर्न सक्ने अवस्थामा पुर्याउने ।</p> <p>३. विपद् व्यवस्थापन (पुर्वतयारी, आपतकालिन प्रतिकार्य र पुर्नलाभ) को वित्तीय रणनीति तयार गरी लागु गर्ने ।</p> <p>विपद् प्रतिकार्यका औजारहरू उपयुक्त अवस्थामा राख्नुका साथै क्लस्टरगत रूपमा सामुहिक बसोबासको सामग्री सेटको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>४. विपद् व्यवस्थापनका नियमित बनाइने गोदाम घरको सञ्चालन एवं व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गरी आवश्यकता हेरी गोदाम घरको व्यवस्था प्रत्येक बडामा गर्ने ।</p>	<p>दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p> <p>१. आपतकालिन सेवामा पहुँच सम्बन्धि स्फेयर कार्यठाँचा अनुकूलनका प्रावधान सहितको स्थानीय कार्यविधिमा समयानुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. विभिन्न संघ संस्थाहरूसँग समन्वय गरी विपद् प्रतिकार्य कोषको रकम वृद्धि गर्ने ।</p> <p>३. समयानुसार विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनाहरूमा परिमार्जन गर्दै आवश्यकता अनुरूप नयाँ योजनाहरू निर्माण गर्ने ।</p> <p>४. क्लस्टरगत रूपमा रहेका विपद् प्रतिकार्य औजारमा आवश्यक थपघट तथा सामुहिक बसोबासका सामग्रीको अपुग पुर्ति र उपयोगिता कायम गर्ने ।</p>

५. नगरपालिकाको बजार अनुगमन निर्देशिकामा आपतकालिन अवस्थामा वजारको नियमन सम्बन्धी व्यवस्था समेत समेटिने गरी संशोधन गर्ने ।	५. विपदलाई मध्यनजर गर्दै बजार अनुगमन निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने ।	५. बजार अनुगमन निर्देशिकाको समयानुसार परिमार्जन एवं संशोधन गर्ने ।
--	---	--

ड. आपतकालिन आश्रय स्थलको रूपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुला स्थान र पार्कहरू रहेको छ । विपद् व्यवस्थापन समितिले विचालय, सामुदायिक भवन लगायतलाई शुरक्षित आश्रय स्थलका रूपमा प्रयोग गर्ने निर्णय समेत लिएको छ । तर नगर क्षेत्रमा जनघनत्व बढेसँगै सुरक्षित भवन एवं खुला स्थानहरूको आवश्यकता भएकाले आगामी बर्षका लागि प्रति भवन २०० व्यक्ति अटाउने थप सुरक्षित भवन निर्माण गर्नु पर्ने आवश्यकता छ । तसर्थ विपद्का दृष्टिकोणले आपतकालिन आश्रय स्थलको रूपमा प्रयोग गर्नको लागि नगरपालिकामा खुला स्थान, सुरक्षित भवन र पार्कहरूको संख्यामा अपर्याप्तता भएकाले निम्न बुँदाहरू प्राथमिकतामा राखिएका छन् ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगर तथा वडा स्तरमा रहेका शुरक्षित भवनको अवस्था विश्लेषण गर्ने । ग्रामिण क्षेत्रमा आपतकालिन आश्रय स्थल पहिचान र निर्धारण गर्ने र सुरक्षित आश्रय स्थलको निर्माण गर्ने ।	१. बाल तथा अपाङ्ग मैत्री र विपद् प्रतिरोधात्मक बहुउपयोगी शौचालय, खानेपानी, बैकल्पिक उर्जाको व्यवस्था भएको प्रत्येक नगरबासीको पहुँचमा पुग्ने गरी नगरमा सुविधायुक्त सुरक्षित भवनहरू निर्माण गरी समुदायको जानकारीमा ल्याउने ।	१. जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरण गरी भू उपयोग योजना बमोजिम कमितमा ५ ओटा शुरक्षित एकीककृत बस्ती निर्माण गर्ने ।
२. विपद् परेको समयमा प्रयोग गर्नका लागि खुला स्थान तथा चौराहरूको पहिचान र नक्सांकन गर्ने र सबै वडामा खुला स्थान पहिचान गरी इन्भेन्टरी तयार पार्ने टोलगत रूपमा खुला स्थान सम्बन्धी सूचना प्रवाह गर्ने ।	२. खुल्ला स्थानहरूको संरक्षणमा स्थानीयलाई प्राथमिकता दिई सरसफाई लगायत संरक्षणका कार्यक्रमहरू गर्ने र निर्माण भएका सुरक्षित स्थलहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।	२. सुरक्षित आश्रय स्थलको व्यवस्थापन तथा उपयोगिता कायम राख्ने र खुल्ला स्थान एवं सुरक्षित आश्रय स्थलहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।
३. पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन शाखाका कर्मचारीका लागि विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	३. पुर्वाधार र सेवा व्यवस्थापन शाखाका कर्मचारीका लागि विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	३. विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु अनुकूलन सम्बन्धी आधारभूत अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।

च. नेपालको संविधानको अनुसुची ढ मा स्थानीय तहको अधिकार अन्तर्गत नगर प्रहरी सम्बन्धी अधिकार पनि समेटेको र नेपालको संविधानको धारा २१६ को उपधारा (१) बमोजिम स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बनाएको जसअन्तर्गत नगर प्रहरीको गठन, सञ्चालन, व्यवस्थापन, नियमन तथा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी खोज, उद्धार, राहत तथा पुर्नस्थापनामा नगर प्रहरी परिचालन गर्न सकिने विषय समेटिएको । नगरले विपद् जोखिम न्यूनिकरण व्यवस्थापन ऐन २०७५ जारी गरेको छ । नगरमा ३ जना नगर प्रहरीको व्यवस्था भई नगरका विभिन्न कार्यक्रममा परिचालन गरिएको छ । नगर प्रहरीलाई आपतकालिन समयमा साथै हाट तथा अन्य प्रयोजनमा हुने भिडभाड नियन्त्रण, वजार व्यवस्थापन, फोहोर मैला व्यवस्थापन जस्ता कार्यको नियमन तथा साँस्कृतिक जमघट व्यवस्थापन जस्ता कार्यमा परिचालन गर्नका नियमित नगर प्रहरी व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति निर्देशिकाको आवश्यकता रहेको छ ।

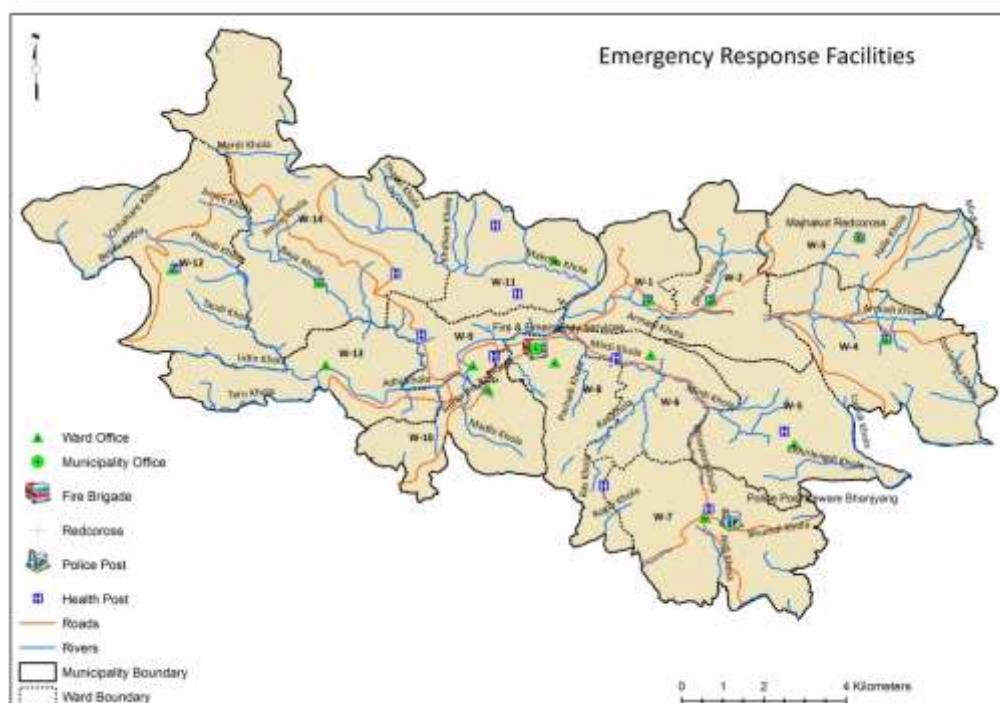
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगर प्रहरी गठन र सञ्चालन सम्बन्धी ऐन र नियमावली निर्माण गर्ने ।	१. नगर प्रहरी सञ्चालन सम्बन्धी बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने ।	१. नगर प्रहरी सञ्चालन सम्बन्धी बनेका नीतिहरूको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुरूप संशोधन गर्ने ।

२. विपद् प्रतिकार्य तथा आपतकालिन सेवा प्रवाहमा आवश्यकता अनुसार नगर प्रहरी परिचालनको अभ्यास शुरू गर्ने ।	२. विपद् प्रतिकार्य र आपतकालिन सेवामा नगर प्रहरीलाई परिचालन गर्ने ।	२. नगर प्रहरीको थप व्यवस्था संगै विपद् प्रतिकार्य र आपतकालिन सेवामा नगर प्रहरीलाई परिचालन गर्ने ।
३. समुदाय स्वयं तथा नगर प्रहरी र अन्य सुरक्षा संयन्त्र (प्रहरी, सेना आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू लगायत सम्पदा क्षेत्र संरक्षण गर्ने ।	३. नगर प्रहरी, अन्य सुरक्षा संयन्त्र र स्थानीय (प्रहरी, बन विभाग, आदि) को सहयोगमा पार्क, मनोरञ्जन, खुला क्षेत्र र खेलकुद मैदानहरू संरक्षण गर्ने ।	३. नगर प्रहरीको सेवाको निरन्तरता र विस्तार गर्दै जाने ।
४. सम्बन्धित निकायसँगको समन्वयमा नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइलाई स्थानीय शान्ति शुरक्षाको चुनौती सामना गर्न सघाउने गरी क्षमता विकासका विकासका सैद्धान्तिक कक्षा सञ्चालन गर्ने ।	४. नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइलाई स्थानीय शान्ति सुरक्षाको चुनौती सामना गर्न सघाउने गरी क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू आयोजना गर्ने ।	४. नगर प्रहरी र नेपाल प्रहरीका स्थानीय इकाइको क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।
छ. नगरमा सडक दुर्घटना पनि प्रमुख समस्याको रूपमा रहेको छ । नगरका बजार क्षेत्रमा केहि संख्यामा सीसी क्यामेरा जडान गरिएको र बडा प्रहरी कार्यालयबाट त्यसको सूचना व्यवस्थापन भएको छ । उच्चोग वाणिज्य संघ, नगरपालिका, बैक तथा वित्तीय संस्थाको समन्वयमा थप सीसी क्यामेरा जोड्ने प्रक्रिया समेत अधि बढेको छ । तर सीसी क्यामेराको नियमित मर्मत सम्भार र व्यवस्थापन हुन नसकेको अवस्था रहेको छ । तसर्थ नगरमा दुर्घटना हुने क्रम बढ्दो रहेकोले सडक सुरक्षाको दुष्प्रियोगबाट दुर्घटनाको सम्भाव्यतालाई मध्यनजर गर्दै सडक सुरक्षा कायम गर्न विभिन्न नीतिका साथै सडक स्तरोन्ति आवश्यक भएकाले निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।		
अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. जडान भएका सीसी क्यामेराको मर्मत सम्भार सँगै आवश्यक स्थानमा सीसी क्यामेराको थप व्यवस्था गर्ने ।	१. सडक दुर्घटना एवं अन्य सामाजिक अपराधका गतिविधि न्यूनिकरण गर्न आवश्यक स्थानहरूमा सीसी क्यामेराको व्यवस्था गर्ने ।	१. सडक दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि भएका प्रविधिहरूको विकासलाई संभाव्यता हेरी नगरमा व्यवस्था गरी सडक दुर्घटना एकदमै न्यून बनाउने ।
२. समुदाय र निजी क्षेत्रको समन्वयमा बजार क्षेत्रमा सडक बत्तीको व्यवस्थापन गर्ने ।	२. सडक बत्ति एवं सि.सि क्यामेराको व्यवस्था नगरका प्रत्येक स्थानमा पुऱ्याउने ।	२. सडक बत्तिको व्यवस्था संगै आवश्यक मर्मत गरी यसको विस्तार गर्ने ।
३. सडक दुर्घटनालाई मध्यनजर गरी आवश्यक स्थानमा सडक चिन्हहरू, सिग्नलहरू, जेब्राक्रस एवं ट्राफिक पोलिसहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३. सबै घरमा आपतकालिन सेवा सुनिश्चित हुने गरी सडक पुर्वाधार विकास गर्ने । सडक दुर्घटना नियन्त्रणका लागि जोखिम युक्त स्थानहरूमा सडक सुरक्षाको संरचना बनाउने ।	३. आवश्यकता हेरी नगरमा रहेका स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइटहरूको मर्मत सम्भार गर्ने तथा आवश्यक स्थानमा ट्राफिक चिन्ह, ट्राफिक लाइट एवं ट्राफिकहरूको व्यवस्था गर्ने ।
४. प्रहरी बिटहरूको व्यवस्थापन गर्ने ।	४. आवश्यकता अनुरूप ट्राफिक विट एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको थप व्यवस्था गर्ने ।	४. शहरीकरण बढेसँगै ट्राफिक विट एवं ट्राफिक प्रहरीहरूको थप व्यवस्था गर्ने ।
५. सडक दुर्घटना हुने क्षेत्रहरूको पहिचान गरी न्यूनिकरणका लागि ट्राफिक सचेतना कार्यक्रमका साथै ट्राफिक प्रहरी तथा	५. सडक दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।	५. सडक दुर्घटना न्यूनिकरणका लागि सचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने

जनपद प्रहरीका स्थानीय एकाईसँगको नगरको शान्ति शुरक्षा, लागु औषध नियन्त्रण र सवारी व्यवस्थापन लगायतका कार्यक्रम समन्वय बैठक नियमित सञ्चालनको अभ्यास गर्ने ।

ज. अव्यवस्थित विद्युतीय तारहरूका कारण नगरमा आगलागि हुने सम्भावना बढि रहेको छ । आगलागि नियन्त्रणका लागि नगरपालिकामा वारुण यन्त्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन निर्देशिकाले वारुण यन्त्रको सेवालाई व्यवस्थित गरेको छ । नगरले आपतकालिन सेवाका लागि महत्वपूर्ण मानिएको वारुण यन्त्र आफैले सञ्चालन गरेको छ । नगरमा एउटा दमकल रहेको तथा अन्य संघ संस्थाबाट ऐम्बुलेन्स सञ्चालनमा रहेको छ ।

आपतकालिन अवस्थाका लागि नगरमा ऐम्बुलेन्स एवं वारुणयन्त्रहरू अपर्याप्तता रहेको छ जसलाई तलको चित्र २/५.५.२ द्वारा प्रस्त्याइएको छ । नगरमा रहेका ऐम्बुलेन्स एवं दमकलले केही आसपासका क्षेत्रमा मात्र सेवा पुऱ्याउन सक्दछ तर नगरका अन्य वडाबासीहरू आपतकालिन समयमा यस सुविधालाई छिटोछारिटो सेवाको पहुँचमा पुग्न नसकेको अवस्था रहेको छ । तसर्थ सम्पुर्ण नगरबासीले ऐम्बुलेन्स, शब्दहान, दमकल जस्ता सेवाहरूमा सहज पहुँच पुऱ्याई विपद् जोखिमबाट सुरक्षित नगर निर्माण गर्नका निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

नक्शा २/५.५.२: नगरमा रहेका आपतकालिन प्रतिक्रिया क्षमता

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. वारुण यन्त्र सञ्चालन, शब्दहान, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन सम्बन्धि कार्यविधि निर्माण गर्ने ।	१. वारुण यन्त्र सञ्चालन, शब्दहान, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।	१. वारुण यन्त्र सञ्चालन, शब्दहान, ऐम्बुलेन्स तथा फायरम्यान परिचालन कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
२. सम्बन्धित निकाय एवं स्थानीयहरूको सहकार्यमा विद्युतीय एवं केवल नेटवर्कका लागि ताँगिएका अनावश्यक तारहरू हटाउने ।	२. विद्युतीय एवं केवल नेटवर्कका तारहरूको नियमित अनुगमन गरी आवश्यकता अनुरूप मर्मत गर्ने ।	२. विद्युतीय एवं केवल नेटवर्कका तारहरूलाई भुमिगत गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने ।

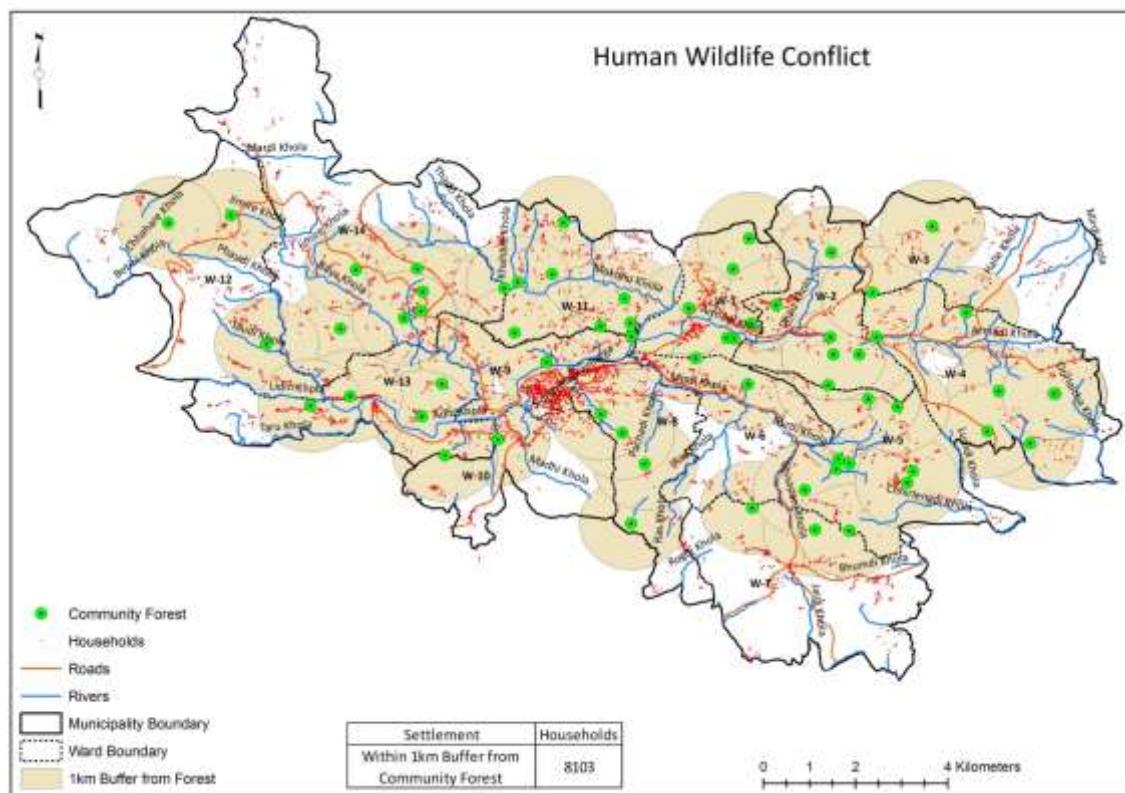
३. वारुण यन्त्र सञ्चालनका लागि प्रशिक्षित फायरम्यानको व्यवस्था गर्ने ।	३. वारुण यन्त्रहरूको संख्या वृद्धि संगै प्रशिक्षित फायरम्यानहरूको व्यवस्था गर्ने ।	३. वारुण यन्त्रहरूको मर्मत सम्भार संगै आवश्यकतानुसार प्रशिक्षित फायरम्यानहरूको व्यवस्था गर्ने ।
४. व्यवसायिक, संस्थागत तथा सामुदायिक भवन, विद्यालय, सरकारी भवन, कलकारखाना जस्ता मानिसको बढि जमघट हुने संचरनामा अग्नि नियन्त्रक ग्राहक Fire Extinguisher अनिवार्य रूपमा राख्ने सम्बन्धि निर्देशिका निर्माण गर्ने ।	४. अग्नि नियन्त्रक ग्राहक Fire Extinguisher अनिवार्य राख्ने सम्बन्धमा निर्देशिका निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	४. अग्नि नियन्त्रक ग्राहक Fire Extinguisher अनिवार्य राख्ने सम्बन्धमा निर्देशिकाको आवधिक समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने ।
५. वारुण यन्त्र तथा एम्बुलेन्सको सेवा सबैतर समयमा पुऱ्याउनका लागि भौतिक पुर्वाधार, जनशक्ति तथा सम्बन्धित उपकरणको व्यवस्थापन गर्ने ।	५. नगर अस्पताल मार्फत ख बर्गको (स्वास्थ्य सहायक सहितको) एम्बुलेन्स सेवा सञ्चालन गर्ने ।	५. ख बर्गको एम्बुलेन्स सेवामा सबै नागरिकको पहुँच सुनिश्चित हुने गरी कम्तिमा ३ ओटा एम्बुलेन्स नगर अस्पताल वा क्लस्टर स्तर बाट सञ्चालन गरी हालको एम्बुलेन्स सेवालाई विस्थापित गर्ने ।
६. बढि जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) लाई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सहयोग गर्न एम्बुलेन्स सेवा निशुल्क गराउन पहल गर्ने ।	६. बढि जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) लाई आपतकालिन स्वास्थ्य सेवा पुऱ्याउन सहयोग गर्न एम्बुलेन्स सेवा निशुल्क गराउन नगरपालिकाबाट लागत बेहोर्ने व्यवस्था मिलाउने ।	६. एम्बुलेन्स लगायतका आपतकालिन सेवामा जोखिममा रहेका (अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक तथा गर्भवती) को निशुल्क पहुँच सुनिश्चित गर्ने ।
७. ऐम्बुलेन्स, दमकल समयमा पुऱ्याउनको निमित्त सडक स्तरोन्नति गर्ने ।	७. सबै किसिमका आपतकालिन सेवा कम्तिमा टोल स्तरमा पुग्ने गरी बडा स्तरका सडकलाई ग्रामेल गरिसक्ने र क्लस्टर स्तरमा एम्बुलेन्स रहने गरी स्थानीय र बाह्य संघ संस्था तथा नीजी क्षेत्रसँग सहकार्य गर्ने ।	७. वारुण यन्त्रको संख्या र पहुँच विस्तार गरी सबै घरमा १५ मिनेट भित्र वारुण यन्त्र पुग्ने पद्धति विकास गर्ने ।

भ. नगरपालिकामा स्थानीय स्वास्थ्य तथा सरसफाई सेवा ऐन, २०७५ मा महामारी रोकथाम तथा नियन्त्रण सम्बन्धि व्यवस्था समेटिएको छ । विपद् व्यवस्थापन तथा न्यूनिकरण ऐनमा विपद् व्यवस्थापन समितिमा स्वास्थ्यकर्मी वा स्वास्थ्य शाखाको प्रतिनिधित्वको व्यवस्था नभएकोले महामारी रोकथाम तथा नियन्त्रणको विषयले समितिका नियमित प्राथमिकता नपाउन सक्ने अवस्था रहेको छ । यसका साथै चराबाट सर्ने वर्ड फ्लु, सुंगुर वा अन्य तवरबाट सर्ने स्वाइन फ्लु जस्ता महामारीबाट नगर सुरक्षित राख्नको निमित्त नगरमा केही प्रावधान नभएको अवस्था रहेको छ । तसर्थ नगरमा महामारी फैलन सक्ने सम्भावना बढि भएकोले नगरबासीलाई महामारी सम्बन्धि सचेतिकरण गर्न निम्न प्राथमिकता तल प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. जनावर एवं चराचुरुङ्गीबाट सर्ने महामारीलाई समेत मध्यनजर गरी उक्त विषय समेटी सरसफाई निर्देशिका निर्माण गर्ने । जसमा पशुपंक्षीहरूबाट सर्ने रोगहरूलाई मध्यनजर गरी कुखुरा, बंगुरलाई	१. महामारीको समयमा महामारी नियन्त्रण एवं सुरक्षित हुन महामारी सम्बन्धि निर्देशिकाको समिक्षा गर्दै आवश्यक परिमार्जन गर्ने । निर्माण गर्ने ।	१. महामारी सम्बन्धि भएका निर्देशिका एवं कार्यविधिलाई आवश्यकता हेरी संशोधन गर्ने ।

<p>नियमित चेकजाँच गराउने, पशुपन्थी बस्ती भन्दा टाढा पालन गर्ने, क्वारेन्टाईनको व्यवस्था गर्ने जस्ता विषयहरू समेटिने ।</p> <p>२. अस्पताल एवं स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन प्रतिक्रिया योजनाहरू निर्माण गर्ने ।</p> <p>३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>४. टोल सुधार तथा सरसफाई समितिको संलग्नता हुने गरी नगरको नियमित सरसफाई गर्ने ।</p>	<p>२. विपद्लाई मध्यनजर गरी नगरमा भएका स्वास्थ्य चौकीहरूमा आपतकालिन सेवा प्रदान गर्ने व्यवस्था सहित स्वास्थ्य चौकीहरूको स्तरोन्नति गर्ने ।</p> <p>३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने</p> <p>४. पर्यटकीय नगर निर्माण गर्ने नगरको दुरदृष्टि समेत भएका कारण नगर सरसफाई गर्ने अभियानलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>२. महामारी फैलदा समेत नगर सुरक्षित हुन सक्ने अवस्थामा पुन पुर्वाधार, जनशक्ति, साधन स्रोतहरूको पुर्व व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. महामारी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>४. पर्यटन व्यवसायलाई समेत टेवा पुऱ्याउन सरसफाई अभियान सञ्चालन गरी सुन्दर स्वच्छ नगर निर्माण गर्ने ।</p>
<p>ब्र. बेरोजगारी एवं अन्य विविध कारणहरूले गर्दा युवाहरूमा लागुपदार्थ दुर्व्यसनी बढ्दो रहेको छ । तसर्थे रोजगारको व्यवस्था सँगै मदिरा सेवन एवं लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमुक्त नगर निर्माण गर्नका लागि निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<p>१. मदिराको व्यवस्थित विक्रि वितरण सम्बन्धि स्थानीय कार्यविधि बनाउने ।</p> <p>२. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि विविध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू विद्यालयहरू लगायत प्रत्येक वडाहरूमा सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>३. युवाहरूलाई बढि भन्दा बढि सामाजिक कार्यहरूमा संलग्न गराउनका लागि आवश्यक रणनीतिहरू निर्माण गर्ने ।</p>	<p>१. मदिरा विक्रि वितरण सम्बन्धि बनेका कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>३. लागुपदार्थ दुर्व्यसनीमा लागेका व्यक्तिहरू लक्षित गर्दै नगरमा विभिन्न रोजगारको व्यवस्था गर्ने ।</p>	<p>१. मदिरा विक्रि वितरण सम्बन्धि बनेका कार्यविधिको आवधिक समिक्षा गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन एवं परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. लागुपदार्थ दुर्व्यसनी सम्बन्धि जनचेतनाका कार्यक्रमहरूलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>३. युवाहरूलाई स्वरोजगार बनाई लागुपदार्थ दुर्व्यसनी मुक्त नगर निर्माण गर्ने ।</p>
<p>ट. नगरमा हावाहुरीको समस्या पनि रहेको छ । हावाहुरीको कारण नगरमा विद्युतीय पोलहरू, रुखहरू ढल्ने एवं विद्युत सर्ट हुने र छाना उडाउने जस्ता समस्याहरू भईरहेको छ । तसर्थे हावाहुरीले गर्दा हुने जनधनको क्षतिलाई न्यूनिकरण गर्न निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. हावाहुरीलाई मध्यनजर गरी कमजोर संरचनामा बनेका टहराहरू, जस्तापाताहरू र जोखिम हुन सक्ने अन्य संरचनाहरूलाई मजबुट गरी निर्माण गर्न आदेशहरू जारी गर्ने ।</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>१. नगरमा बनेका संरचनाहरूको नियमित अनुगमन गर्ने ।</p>	<p>दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p> <p>१. अनुगमन प्रक्रियालाई निरन्तरता दिई संरचनाहरू हावाहुरीबाट पनि सुरक्षित हुने गरी निर्माण गर्न प्रोत्साहन गर्ने ।</p>
<p>ठ. नगरपालिकामा पर्याप्त रूपमा खेतियोग्य जमिन रहेको साथै कृषि एवं पशुपालनको संभावना प्रचुर मात्रामा रहेका छन् । तर जंगल नजिक बस्ती एवं खेत भएका कारण किसानहरूले बाँदर, चितुवा जस्ता जंगली जनावर आतंकको समस्या भोग्नु परेको छ । जंगली आतंकले नगरका प्रायजसो सबै वडाका बासिन्दाहरूलाई असर गरेको छ र नगरको सबै वडाहरूमा यो ऐउटा प्रमुख समस्याको रूपमा स्थापित भएको छ । जसलाई नक्शा ३/५.५.२ मार्फत पनि देखाइएको छ । जंगली आतंकबाट प्रभावित क्षेत्रको १ कि.मि. भित्र पर्ने बस्तीहरूको नक्शाकंन गरिएको छ । नक्शाअनुसार उक्त नक्शाकित क्षेत्र भित्र पर्ने घरधुरीको संख्या करिब ८९०३ रहेको छ । तसर्थे भुउपयोग योजना निर्माणमा समेत जंगली जनावर आतंकलाई मध्यनजर गरी जोखिम भएका स्थानहरूको पहिचान गरी यसलाई</p>		

प्राथमिकतामा राख्नु आवश्यक छ। जंगली आतंकले जनजिवनमा नै असर गरेको साथै कृषि उत्पादनमा ह्रास ल्याएको कारणले जंगल एवं जंगली जनावरको सुरक्षा सँगै उपयुक्त उपायहरूको नितान्त आवश्यक भएकोले निम्न प्राथमिकताहरूलाई तल प्रस्तुत गरिएको छ।

नक्शा ३/५.५.२: बन्यजन्तु आतंकबाट प्रभावित बस्ती

१. जंगली जनावरद्वारा नाश हुन नसक्ने खेतिहरूबाटे अनुसन्धान गरी वैकल्पिक खेतिको विकास गर्ने।	१. बन कार्यालय एवं सामुदायिक बन उपभोक्ता समुहहरूसंगको सहकार्य एवं समन्वयमा बन जंगलमै जंगली जनावरको पर्याप्त आहाराको लागि विविध फलफुलको विरुद्ध एवं अन्य विरुद्धाहरू रोप्ने।	१. जंगली आतंक शुन्य गर्न नवीनतम प्रविधिहरूको विकासलाई प्राथमिकता दिई कार्यान्वयन गर्ने।
२. जंगली जनावरको आतंकलाई मध्यनजर गरी बन कार्यालय सँग सहकार्य गरी जंगलमा घेरावार लगाउने।	२. नगरमा रहेका बनहरूको संरक्षण गर्ने।	२. जंगली आतंकबाट हुने नोक्सानी न्यूनीकरण गर्न जंगली आतंक वीमाको अवधारणाको विकास गर्ने।

ड. यस नगरपालिकामा विभिन्न २ वटा स्थानीय एफ.एम.हरू रहेका छन् भने अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका बीबीसी नेपाली सेवा तथा राष्ट्रिय स्तरका रेडियो नेपाल पनि प्रसारण हुने गरेको पाइन्छ। यसका साथै नगरमा वालिड टेलिभिजन समेत प्रशारण हुने गरेको छ, भने नगरपालिकाको धेरै वडाहरूमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोबाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेलजस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएका छन्। पत्रपत्रिकाहरूको सुविधा पनि नगरमा रहेको छ। विपद्को समयमा सञ्चार माध्यमको प्रमुख भुमिका रहने भएका कारण नगरमा रहेका रेडियो, टेलिभिजन लगायत सञ्चारका अन्य माध्यमहरूको सदुपयोग गरी विपद् व्यवस्थापन एवं जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि सबै सुचना एवं जनचेतनाका निमित्त निम्न प्राथमिकताहरू तल प्रस्तुत गरिएको छ।

१. प्रकोप, विपद् तथा आपतकालिन सूचना सामग्री निर्माण तथा प्रचार प्रसारको निमित्त विभिन्न सञ्चार माध्यम जस्तै रेडियो,	१. विपद् व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनका सुचना सम्प्रेषण सम्बन्धि बनेका निर्देशिकाको	१. विपद् पत्रकारितामा लागेका व्यक्तिहरूलाई सुचना संप्रेषण गर्नका निमित्त विपद्
---	---	--

<p>अनलाइन, एसएमएस, सामाजिक सञ्जाल आदि सम्बन्धि स्थानीय निर्देशिका निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. सूचना प्रविधि एकाईसँगको समन्वयमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्धि भएका घटनाहरूको तथ्यांक राख्नको निमित्त तथ्यांक व्यवस्थापनको विकास गर्ने ।</p> <p>३. सामाजिक सञ्जाल लगायत सूचना प्रविधिलाई विपद् सम्बन्धि सचेतनामुलक गतिविधिमा उपयोगमा ल्याउने ।</p>	<p>आवश्यकता अनुरूप परिमार्जन गर्ने ।</p> <p>२. विपद् व्यवस्थापन समितिको प्रमुख भुमिका रहने गरी विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि घटनाहरू डिजिटल माध्यमबाट तथ्यांक राख्ने प्रणालीको व्यवस्था गर्ने ।</p> <p>३. सञ्चार माध्यमलाई सचेतनामुलक गतिविधिमा उपयोग गर्ने ।</p>	<p>पुस्तिकाहरू निर्माण गर्ने ।</p> <p>२. विपद् व्यवस्थापन समितिको संलग्नतामा सबै प्रकारका प्रकोप समेटिने गरी डाटाहरू राख्ने र उक्त डाटालाई सुरक्षित राखी व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>३. सञ्चार माध्यमलाई सचेतनामुलक गतिविधिमा उपयोग गर्ने ।</p>
<p>४. नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि क्रियाकलापहरू गर्ने कार्यालयमा वडा अध्यक्ष मध्य एकको अध्यक्षतामा नगर कार्यपालिका अन्तर्गत वन, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन समिति तथा नगर प्रमुखको अध्यक्षतामा विपद् तथा जलवायु उत्थानशील समिति गठन र नगरमा विपद् हेर्न फोकल पर्शन पनि तोकिएको छ । यसका साथै नगरमा पूर्वसूचना कार्यदलका सदस्यहरू, प्रथामिक उपचार कार्यदलका सदस्यहरू र खोज तथा उद्धार कार्यदलका सदस्यहरू नगरमा रहेका छन् तर विपद् व्यवस्थापन उपशाखामा हाल पनि आवश्यक कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्न नसकिएको अवस्था रहेको छ । नगरका प्रत्येक वडाहरू समेट्न सक्ने गरी प्रतिकार्य टोलीहरू एवं अन्य मानव संशाधनको अपर्याप्तता छ । यसका साथै नगरमा स्थानीयहरूमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि चेतनामा कमी छ । प्रकोप एवं जलवायु परिवर्तन, विपद् व्यवस्थापन कोष, विपद् प्रतिकार्य टोली, आपतकालिन योजना, आपतकालिन नम्बरहरू लगायत विपद्का विविध पक्षहरूबाटे हाल पनि वडाबासीहरूमा जानकारीको कमी भएका कारण निम्न प्राथमिकताहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।</p>		
<p>अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)</p> <p>१. नगरपालिकामा अवस्थित विभिन्न संघ संस्थाहरू सँग आपसी समन्वयमा प्रत्येक वडाहरू समेटिने गरी विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धि कार्यक्रमहरू गर्ने साथै नियमित रूपमा यी संघ संस्थाहरूद्वारा गरिने कार्यहरूको अनुगमन एवं मुल्यांकन गर्ने ।</p> <p>२. प्रकोप र विपद् जोखिमको अनुगमन, सूचना संप्रेषण, खोज तथा उद्धार कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि तथा उपकरण, बन्दोबस्तीका सामग्री र दक्ष जनशक्ति सहितको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>३. सबै वडामा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति अन्तर्गत परिचालित हुने गरी सामुदायिक विपद् प्रतिकार्य तथा प्राथमिक उपचार टोली गठन र टोलीको क्षमता बढाई टोलीको व्यवस्थापन र परिचालनलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)</p> <p>१. विपद् जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान र प्रविधि विकासका क्षेत्रमा सरकारी निकाय, शिक्षण संस्थान, अनुसन्धानकर्ता तथा नीजि क्षेत्रको साझेदारी र सहकार्यलाई प्रवर्द्धन र सुदृढ गर्ने ।</p> <p>२. जलवायु परिवर्तन अल्पकरण, अनुकूलन, प्रभाव न्यूनिकरण मानव तथा संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>३. सामुदायिक विपद् प्रतिकार्य तथा प्राथमिक उपचार टोली गठन र टोलीको क्षमता बढाई टोलीको व्यवस्थापन र परिचालनलाई निरन्तरता दिने ।</p>	<p>दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)</p> <p>१. अनुगमन एवं मुल्यांकन संगै विपद् जोखिम न्यूनिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि अध्ययन अनुसन्धान र प्रविधि विकासका क्षेत्रमा सरकारी निकाय, शिक्षण संस्थान, अनुसन्धानकर्ता तथा नीजि क्षेत्रको साझेदारी निरन्तरता दिने ।</p> <p>२. खोज तथा उद्धार कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन आधुनिक प्रविधि तथा उपकरण, बन्दोबस्तीका सामग्री र दक्ष जनशक्ति सहितको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने ।</p> <p>३. जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्बन्धि आवश्यक क्षमता अभिवृद्धि गरी परिचालन गर्ने ।</p>

<p>४. विपद्का हरेक प्रकोप समेटिने गरी नगरमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्ध जनसमुदायमा चेतना अभिवृद्धिका लागि वृहत कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>५. विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन सम्बन्ध ऐन, नियम वा निर्देशिका सम्बन्ध अनुशिक्षण सबै कर्मचारीहरूलाई दिने ।</p>	<p>४. विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन सम्बन्ध जनचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने ।</p> <p>५. बडा र नगर स्तरको विपद् व्यवस्थापन समितिमा नव निर्वाचित प्रतिनिधि सहित आवश्यक परिवर्तन र विपद् र जलवायु परिवर्तन सम्बन्ध अनुशिक्षण र वार्षिक रूपमा पुर्नताजगी दिने ।</p>	<p>४. नगर, बडा र सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिबाट हुने सचेतनामुलक गतिविधिको कार्यान्वयनलाई निरन्तरता दिने ।</p> <p>५. नयाँ कर्मचारी तथा जनप्रतिनिधिलाई जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा अन्य विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्था सम्बन्ध नीति र अभ्यासको अनुशिक्षण र आवश्यक सैद्धान्तिक तालिम दिने ।</p>
---	---	--

५.६. संस्थागत विकास र सुशासन

यो खण्डमा यस नगरपालिकाको आन्तरिक संगठन संरचना तथा संयन्त्रको वर्तमान अवस्थामा आवश्यक परिमार्जन र क्षमता विकास गरी नगरको सेवा प्रवाहमा थप प्रभावकारीता ल्याउन गरिने कार्यक्रम तथा तथा सुशासन प्रवर्द्धनका नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.६.१. संस्थागत विकास

संविधानले निर्धारण गरे अनुसारको नगरसभा नगरको संगठन संरचनाको संवैभन्दा माथिल्लो अंग हो जसले नगरको व्यवस्थापिकाको जिम्मेवारी निर्वाह गर्दछ । नगर कार्यपालिका नगरसभा प्रति उत्तरदायी कार्यकारी अंग हो । नगर कार्यपालिका नगर प्रमूखको अध्यक्षतामा रहन्छ भने नगर उपप्रमूखले न्यायिक समितिको संयोजक का साथै नगर प्रमूखको अनुपश्चितिमा नगर कार्यपालिकाको अध्यक्षको भूमिका निर्वाह गर्दछन् । प्रमूख प्रशासनीय अधिकृतले नगर कार्यपालिकाको सदस्य सचिवको अतिरिक्त नगरको प्रशासनीक नेतृत्व गर्दछन् । संविधान र संघीय कानूनले निर्धारण गरेका उल्लिखित संरचना तथा जिम्मेवारी अनुरूप नगरमा विभिन्न प्रयोजनका लागि विभिन्न समिति तथा संयन्त्र निर्माण र सञ्चालन वालिङ नगरपालिकाले गरिरहेको छ ।

संस्थागत क्षमता विकासले नीतिगत भूमिकामा रहने नेतृत्व तथा नीति कार्यान्वयनको भूमिकामा रहने स्थानीय कर्मचारी संयन्त्र एवं सान्दर्भिक अन्य संयन्त्र तथा इकाईको संगठनात्मक स्वरूप तयारी गर्ने, जिम्मेवारी परिभाषित गर्ने र क्षमता विकासका विषय समेट्छ । बृहत योजना तर्जुमाका क्रममा पहिचान गरिएका आन्तरिक क्षमतामा रहेको कमी पुरा गर्ने योजना वनाई त्यसको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक क्षमता तयारीका कार्यक्रमलाई नगरले अधि बढाउने छ ।

नगरको कार्यगत संरचना तथा संस्थागत क्षमता विकासका सवाल ४ ओटा विषयगत क्षेत्र तथा ती क्षेत्र अन्तर्गतका उपक्षेत्रको नीति तथा प्राथमिकतामा नै समेटिएको छ । त्यसैले क्षेत्रगत रूपमा संगठन व्यवस्थापनका आवधिक प्राथमिकतालाई यस खण्डमा समेटिएको छैन ।

संवै क्षेत्रमा समेटिएका संस्थागत विकास सम्बन्धि विषय तथा तत् क्षेत्रमा छुटेका अन्तर सम्बन्धित यो क्षेत्रमा गरिने प्रमूख प्राथमिकताका विषयलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार तय गरिएको छ ।

- शासकीय जिम्मेवारीमा रहने नगरको माथिल्लो अंग अर्थात् नगर सभा र नगर कार्यपालिका का लागि क्षमता विकासका कार्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनमा प्रदेश, संघ तथा अन्य निकायसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने ।
- नगरको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी नगर बृहत योजनाले प्रस्ताव गरेको क्षेत्रगत शाखा तथा इकाईहरू गठन वा हाल भएका शाखा तथा इकाईमा आवश्यक परिवर्तन गर्ने र सेवा शर्त तथा जिम्मेवारी थप परिभाषित गर्ने ।
- प्रमूख प्रशासनीय अधिकृतको प्रत्यक्ष सुपरिवेक्षण हुनेगरी नगरपालिकामा नगर स्तरीय योजना शाखा बनाउनुका साथै सो अन्तर्गत स्मार्ट सीटी निर्माण गर्ने सम्बन्ध यो प्रक्रियाको समन्वय गर्न न्यूनतम जनशक्ति सहितको स्मार्ट सीटी निर्माण समन्वय इकाई समेत स्थापना गर्ने । शाखाबाट बृहत योजना कार्यान्वयनको आवधिक समिक्षा, योजनामा आवश्यक परिमार्जनको सहजीकरण, वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम तयारीमा सहजिकरण तथा पुँजी सुधार योजना निर्माण र कार्यान्वयन, स्मार्ट सीटीका परिसुचकका आधारमा वार्षिक उपलब्धि विश्लेषण र अर्धवार्षिक तथा वार्षिक प्रतिवेदन प्रमूख प्रशासनीय अधिकृत मार्फत नगरशहरी योजनाका कार्यमा समन्वय जस्ता समग्र पक्षमा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्नेछ ।
- दिर्घकालमा संवै किसिमका भौतिक पुर्वाधार र सम्बन्धित सेवा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी सहितको शहरी विकास महाशाखाको अंग हुने गरी प्राविधिक शाखालाई विशिष्ठ शाखा तथा ती शाखा अन्तरगतका इकाईमा राख्ने र प्राविधिक कर्मचारीको कार्य विशिष्टीकरण गर्ने ।
- राजश्व तथा पुर्वाधार, कृषि, पर्यटन तथा उद्योग व्यवसाय लगायत आर्थिक विकासका समग्र पक्ष हेतु जिम्मेवारी सहित आर्थिक विकास शाखा बनाउने तथा त्यस अन्तर्गत क्षेत्रगत इकाईहरू बनाउने ।
- शिक्षा र स्वास्थ्य, सरसफाई जस्ता समाजिक विकासका संयन्त्रलाई थप जनशक्ति र क्षमतायुक्त बनाउने । ती क्षेत्रको अनुगमन र शुपरिवेक्षणका संयन्त्रलाई प्राविधिक सहयोग सहित क्रियाशिल गराउने ।
- प्राकृतिक स्रोत तथा वातावरण, विपद् तथा आपतकालिन व्यवस्थापन, सम्पदा संरक्षण, पार्क तथा मनोरञ्जन, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन, सूचना प्रविधि आदिलाई थप

प्रथमिकता दिन सम्बन्धित क्षेत्रको संगठन विकासका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने । यस अन्तर्गत सम्बन्धित क्षेत्रको जिम्मेवारीमा रहने कर्मचारीको क्षमता तथा नगर र वडा स्तरका समिति वा संयन्त्र स्थापना र तीनको प्रभावकारीता विस्तारका कार्य गर्ने ।

- सैव क्षेत्रका रानजनीतिक समिति, संयन्त्र, आयोग आदि गठन र क्षमता विकासका कार्यक्रम सम्बन्धित क्षेत्रको प्राथमिकताका आधारमा कार्यान्वयन गर्ने ।
- दिर्घकालमा नगर योजना आयोग गठन गरी नगर विकास योजना निर्माणको माथिल्लो निकायको रूपमा क्रियाशिल गराउने ।

५.६.२. सुशासन

वालिड नगरपालिकाले नगरको शासकीय अभ्यासलाई पारदर्शी र सहभागितामुलक बनाउन विभिन्न प्रयास गरिरहेको छ । सूचनाको हक सम्बन्धि संघीय ऐनको कार्यान्वयन, विकास आयोजनामा सामाजिक जवाफदेहिताका औजारहरूको कार्यान्वयन, उपभोक्ता समिति सञ्चालन कार्यविविधि मार्फत स्थानीय विकासका कार्यक्रमलाई सहभागितामुलक र व्यवस्थित बनाउने प्रयास, खुला कार्यस्थल व्यवस्थापनको शुरुवात यसका केहि उदाहरण हुन् । स्मार्ट सीटीको सोच सहित अघि बढेको यस नगरपालिकाले सूचना प्रविधिको अधिकतम प्रयोगलाई सुशासनयुक्त स्थानीय शाशनको आधारका रूपमा अघि बढाइरहेको छ । पारदर्शी, जवाफदेहि, उत्तरदायी र सहभागितामुलक स्थानीय शासन र प्रतिशर्पधी र गुणस्तरीय स्थानीय सेवा सहितको सदाचारयुक्त शासन प्रणालीलाई संस्थागत गर्न नगर प्रयासरत छ ।

सार्वजनिक सरोकारका सैव सूचनामा नागरिकको सरल र सहज पहुँच सुनिश्चित गर्न नगरले संस्थागत प्रवन्ध गरेको छ । तथापि सुशासनको माग तथा यस क्षेत्रमा आएका नयाँ अभ्यासलाई आत्मासात गरी नगर र नागरिकका विचको परसम्पर विश्वास विश्वास कायाम गरी नगरवासीलाई जनउत्तरदायी स्थानीय सरकारको अनुभूति दिलाउन हाल अघि बढेका प्रयासलाई संस्थागत गर्नु तथा थप कदम चाल्नुपर्ने आवश्यकता नगरले महशुष गरेको छ ।

सेवा प्रवाहको विधि र प्रकृयालाई छिटो र सहज बनाउन आधुनिक प्रकृयामा आधारित विद्युतिय शासन प्रणालीको विकास र विस्तार गर्दै नागरिकका तहसम्म सेवालाई गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउने र आम नागरिकमा सुशासनयुक्त स्थानीय शासनको अनुभूति गराउने गरी स्मार्ट सीटीको विशेषतायुक्त नगर बनाउने लक्ष्यका साथ यो क्षेत्रको उद्देश्य तथा नीति तय गरिएको छ ।

उद्देश्य १ : नगरको शासकीय अभ्यासको पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्नु

नीति क : सूचनाको हक संवन्धि संघीय ऐनको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ । जसका लागि अभिलेख व्यवस्थापन प्रणाली तथा सूचनाको स्वतः खुलासालाई अध्यावधिक र समयवद्ध गराइने छ ।

नीति ख : नगरका विकास तथा सेवा सम्बन्धि सूचनालाई अध्यावधिक गरी नागरिकले बझ्न सक्ने भाषा र स्वरूपमा समय समयमा सार्वजनिक गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम सम्बन्धि सूचना सम्बन्धित समदायले सहज रूपमा प्राप्त गर्न सक्ने गरी कानुनी र प्रक्रियागत प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति घ : नगरको आन्तरिक संयन्त्रको क्षमता विकास र कार्यस्थलको स्वरूपमा आवश्यक परिवर्तन गरी खुला कार्य स्थलको अवधारणाको पुर्ण कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ङ : नगरका निर्णय तथा आर्थिक गतिविधिका सूचनामा आम नागरिकको पहुँच बढाउन सूचना व्यवस्थापन र प्रवाहका बढि भन्दा बढि माध्यमको उपयोग गरिने छ ।

नीति च. वार्षिक बजेट तथा खर्च सहितको आवधिक प्रतिवेदनको शारांश सरल भाषामा संक्षेपीकरण गरी सार्वजनिक गर्ने अभ्यासको शुरुवात गरिने छ ।

नीति छ : विकास, सेवा, आम्दानी तथा खर्च सम्बन्धि सूचना समयवद्ध रूपमा अनलाइन माध्यमबाट प्राप्त गर्न सक्ने गरी सूचना प्रविधिमा आधारित सूचना प्रवाहको संस्थागत अभ्यास गरिने छ ।

नीति ज. नगर संसदको भूमिकामा रहने नगरसभामा हुने छलफल तथा काम कारबाहीको प्रत्येक प्रशारण लगायत सबै नगरसभा सदस्यको धारणा अभिलेखनको अभ्यास शुरू गरिने छ ।

उद्देश्य २ : स्थानीय विकास प्रक्रियालाई सहभागिताकुलक बनाउनु ।

नीति क : नगरबाट कार्यान्वयन हुने सबै किसिमका पुर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र निगरानीमा नागरिक सहभागिता सुनिश्चित गर्ने विधि तय गरी कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति ख : उपभोक्ता समितिमा पदाधिकारी तहमा महिला समभागिता अनिवार्य हुने गरी कम्तिमा ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता र सम्बन्धित समुदायको जानसांखिक समिश्रणका आधारमा दलित, आदिवासी जनजाती तथा सिमान्तकृत वर्गको सहभागिता सुनिश्चित गरिने छ ।

नीति ग : विकासका कार्यक्रम र बजेट तर्जुमा गर्दा लैगिक उत्तरदायी र गरिवी निवारण केन्द्रित पद्धति कार्यान्वयन गरिने छ ।

नीति घ : विकास कार्यक्रमको उपलब्धि मुल्यांकन तथा परिमार्जन सम्बन्धि निर्णयमा सम्बन्धित समुदायको प्रतिनिधित्वका लागि आवश्यक प्रवन्ध गरिने छ ।

नीति ङ: नगरको दिर्घकालिन, मध्यकालिन तथा वार्षिक योजना तथा कार्यक्रमको प्रभावकारीता मुल्यांकन समयवद्ध रूपमा गरिने छ । यो प्रक्रियालाई सहभागितामुलक बनाइने छ ।

उद्देश्य ३ : स्थानीय स्तरमा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नु ।

नीति क : नगर तथा अन्तर्गतका निकायबाट प्रवाह हुने सेवा तथा सुविधामा नागरिकको धारणा र सन्तुष्टी आँकलन गर्न सामाजिक परिक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, टाउनहल बैठक, नागरिक प्रतिवेदन प्रणाली जस्ता सामाजिक जवाफदेहिताका उपयुक्त औजारहरूको समयवद्ध रूपमा उपयोग गरिने छ ।

नीति ख : सेवा र विकासका प्रक्रिया प्रति नागरिक तहमा रहनसक्ने असन्तुष्टी संवोधनका लागि नगर स्तरमा गुनासो संकलन र सुनुवाइका लागि संयन्त्र तयार गरी क्रियाशिल गराइने छ ।

नीति ग : विकास निर्माणको निर्णय लिनु अघि स्थानीय परम्परा, संस्कृति तथा सम्पदा एवं निश्चित समुदायको हितमा पर्नसक्ने नकरात्मक प्रवाभको लेखाजोखा प्रक्रियामा सम्बन्धित समुदायको प्रतिनिधित्व शुनिश्चित गरिने छ ।

नीति घ : नगरको कार्यप्रतिको नागरिक धारणा अभिव्यक्त हुने वातावरण बनाउन अनलाइन विधिहरू निर्धारण र प्रचारप्रसार गरिने छ ।

उद्देश्य ४ : स्थानीय प्रशासनको सदाचारिता सुनिश्चित गर्नु ।

नीति क: नगर र नगर अन्तर्गतका निकायबाट प्रवाह हुने सेवा र सुविधा प्राप्तीको प्रक्रिया थप सरल बनाइने छ ।

नीति ख : राजश्व भूत्कानी, सिफारिस, नक्शा स्वीकृति प्रक्रिया आदिलाई विद्युतीय प्रणालीमा आवद्ध गरिने छ ।

नीति ग : नगरको संयन्त्र तथा नगर भित्रका सबै सार्वजनिक निकायको सेवा प्रवाहमा हुनसक्ने आर्थिक अनियमितताको सूचना संकलन, विश्लेषणका लागि नगर स्तरीय संयन्त्र निर्माण गरिने छ ।

नीति घ : आन्तरिक र वाह्य रूपमा आर्थिक अनियमितता सम्बन्धि सूचना उपलब्ध गराउने सूचनादाताको संरक्षण गरिने छ ।

नीति ङ: आर्थिक अनियमितता सम्बरिन्द्र अनुसन्धान, अभियोजन र तहकिकातका लागि सम्बन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय गरिने छ ।

आवधिक प्राथमिकता तालिका ५.६.२ : सुशासन प्रवर्द्धन

नेपालको संविधानको धारा ५१ म उल्लिखित सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउदै राज्यबाट प्राप्त हुने सेवा सुविधामा जनताको समान र सहज पहुँच सुनिश्चित गरी सुशासनको प्रत्याभूति गर्ने संघीय नेपालको नीतिलाई मार्गदर्शक नीतिको रूपमा लिई नगरपालिकाको शासकीय अभ्यासलाई थप पारदर्शी, जवाफदेहि र सहभागितामूलक बनाउन संस्थागत सुशासन सम्बन्धि आवधिक प्रथमिकतालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

अल्पकालिन (पहिलो २ बर्ष)	मध्यकालिन (३ देखि ७ बर्ष)	दीर्घकालिन (८ देखि २० बर्ष)
१. नगरको विगत देखिका महत्वपूर्ण अभिलेख तथा सबै प्रकारका सूचना तथा तथ्यांक व्यवस्थित र सकेसम्म डिजिटील्लाइज गर्ने । सबै क्षेत्रको सूचनालाई नगर स्तरको केन्द्रीत सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा को साथै अभिलेख व्यवस्थापन प्रणालीमा आवद्ध हुने व्यवस्था गर्ने । सुधार गर्न सूचना अधिकारी तथा सम्बन्धित सूचना व्यवस्थापन शाखाका कामको विचमा समन्वयात्मक रूपमा कार्य गर्ने ।	१. सूचना प्राप्ती र प्रवाहको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन अभिलेख व्यवस्थापन, सूचनाको स्तर: सार्वजनिककरण तथा सूचनाको मागको संवेधनको अभ्यासलाई अधिकतमा ओपन डाटा तथा अनलाइन पद्धतिमा आधारित बनाई सो विधिबाट दस्तावेजको प्रमाणित प्रतिलिपि सेवाग्राहीले पाउने व्यवस्था गरी नगरवासीलाई सूचनाको हकको पुर्ण प्रात्याभूति दिलाउने ।	१. अन्तरशाखा समन्वयमा सबै क्षेत्रको सूचनाको उचित व्यवस्थापन मार्फत सूचनाको हक सम्बन्धि संघीय कानुनले तोकेको समय भन्दा छिटो नगरवासीले सूचना सेवा पाउने अवस्थामा पुऱ्याउने ।
२. व्यक्तीको गोपनियताको हकको सम्मान गाउँ नगरका विकास, सेवा तथा आर्थिक सूचनालाई डिजिटाइज गरी अनलाइन पद्धतिबाट सार्वजनिक पहुँचमा उपलब्ध गराउने प्रक्रिया प्रारम्भ गर्ने ।	२. सूचनाको हक सम्बन्धि ऐन अनुसारको स्वतः खुलासाको व्यवस्था र ओपन डाडाको उपलब्धताको आवश्यकताको आधारमा नगरमा भएका सूचनाको प्राविधिक वर्गीकरण गर्ने ।	२. सूचना सार्वजनिकीकरणको विधिलाई अनलाइन बनाई निर्धारित मितिमा नागरिक सम्बाद सञ्चालन हुने व्यवस्था गर्ने ।
३. नगरको विशेषता तथा परिचय नागरिक बडापत्रमा रहनुपर्ने सूचना लगायत आर्थिक तथा अन्य सूचना सार्वजनिक गर्ने पद्धति सहितको डिजिटल सूचना पार्टीको व्यवस्था गर्ने । साथै यस क्रममा तयार हुने आर्थिक सूचनालाई टाउन हल बैठक, सार्वजनिक सुनुवाई आदि विधि मार्फत सार्वजनिककरण र छलफल गर्ने ।	३. आर्थिक सूचना नगरका सरोकारवाला विच सार्वजनिक गर्ने पद्धतिलाई समयवद्ध बनाउने । खुला तथ्यांक (कम्प्यूटरकृत ओपन डाटा) तयारी गरी स्वतः खुलासाको अभ्यासलाई थप प्रभावकारी बनाउने ।	३. आर्थिक र विकास सम्बन्धि तथ्ययमा आधारित बहसलाई अनलाइन पद्धति समेतमा आवद्ध गर्ने ।
४. कर भुक्तानी तथा नक्शा पास तथा सिफारिस प्रक्रियालाई अनलाइन बनाउन पुर्व तयारीका कार्य पुरा गरी कार्य प्रारम्भ गर्ने ।	४. विद्युतीय माध्यमबाट नक्शा स्वीकृति तथा राजस्व भुक्तानी तथा सिफारिस प्रणालीको पुर्ण कार्यान्वयन गर्ने ।	४. नगर र बडाका सिफारिस लगायतका सेवालाई अनाइन बनाउने ।

५. उपभोक्तावाट कार्यान्वयन हुने कार्यक्रम कार्यान्वयनको विद्यमान अभ्यासलाई संस्थागत र थप प्रभावकारी बनाउन र स्थानीय योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन पद्धतिलाई थप सहभागितामुलक बनाउन स्थानीय विकास कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापन ऐन तथा अन्य सान्दर्भिक स्थानीय कानून बनाउने ।	५. विकास योजना योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र नागरिक निगरानीको को विधिलाई सहभागितामुलक बनाउन तय गरिएका स्थानीय कानून कार्यान्वयनको समिक्षा गरी थप रणनीति निर्माण गर्ने ।	५. बृहत योजना तथा पुँजी सुधार कार्यक्रम निर्माण वा परिमार्जनलाई सहभागितामुलक बनाउन स्थापित विधि तथा मापदण्डमा आवश्यक परिवर्तन गर्ने ।
६. निर्वाचित जनप्रतिनिधि, कर्मचारी तथा विभिन्न संयन्त्रलाई स्मार्ट सीटी योजनाका शुचक र उपलब्धी मापन सम्बन्धि अनुशिक्षण दिने ।	६. स्मार्ट सीटी योजना कार्यान्वयनको जिम्मेवार इकाई तथा नगरको योजना शाखाको कार्य सम्पादन सुचक बनाई मापनको अभ्यास शुरू गर्ने ।	६. स्मार्ट सीटी योजना तथा नगरको दुरदृष्टि अनुसार स्मार्ट नगर र स्मार्ट नागरिकको स्तर हाँसील गर्नमा भएका प्रगतिको समहागितामुलक समिक्षा गर्ने ।
७. नागरिकको गुनासो संकलन तथा समयवद्ध सुनुवाई वा फछ्यौटको विधि निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने ।	७. गुनासो संकलन र फछ्यौटको अभ्यासलाई अनलाइन बनाउने ।	७. गुनासो सुनुवाई तथा फछ्यौट प्रणालीलाई थप व्यवस्थित र संस्थागत गर्ने ।
८. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई सुशासन र सूचनाको हक तथा सामाजिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन सम्बन्धि अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने ।	८. जनप्रतिनिधि तथा कर्मचारीलाई सुशासन र सूचनाको हक सम्बन्धि अनुशिक्षण उपलब्ध गराउने अभ्यासलाई वार्षिक रूपमा निरन्तरता दिने ।	८. जनप्रतिनिधि तथा सूचनाको हक, शुसासन तथा सुशासन प्रवर्द्धनका लागि नगरले तय गरेका विधि तथा मापदण्ड सम्बन्धि अनुशिक्षण दिने ।
	९. सामाजिक जवाफदेहिता र सुशासन प्रवर्द्धनलाई सम्बन्धित शाखा र कर्मचारीको कार्यसम्पादन मापनका शुचकका रूपमा संस्थागत गर्ने	९. परदर्शिता र सुशासनमा योगदान गर्ने एकजना कर्मचारी र एकजना नागरिक समाजका सदस्यलाई वार्षिक रूपमा पुरस्कृत गर्ने अभ्यास शुरू गर्ने ।
	१०. बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको अभ्यासलाई बृहत योजना, मध्यकालिन खर्च संरचना र पुँजी सुधार कार्यक्रममा आधारित बनाउने अभ्यास संस्थागत गरिसक्ने ।	१०. बृहत योजना कार्यान्वयनको उपलब्धी समिक्षाको सहभागितामुलक पद्धतिलाई संस्थागत गर्ने ।
११. खुला कार्यकक्षका लागि कार्यस्थल तयारीको आधारभूत कार्य पुरा गर्ने ।	११. नगरपालिका कार्यालयमा रहेका कार्यस्थलको वर्तमान स्वरूपमा आवश्यक परिवर्तन गरी खुला (पारदर्शी) कार्यकक्षको अवधारणा पुर्ण कार्यान्वयनमा ल्याइसक्ने ।	१२. खुला कार्य कक्ष, खुला निर्णय प्रक्रिया सहित नगरलाई खुला सरकारको अभ्यासयुक्त बनाउने ।

समाप्त